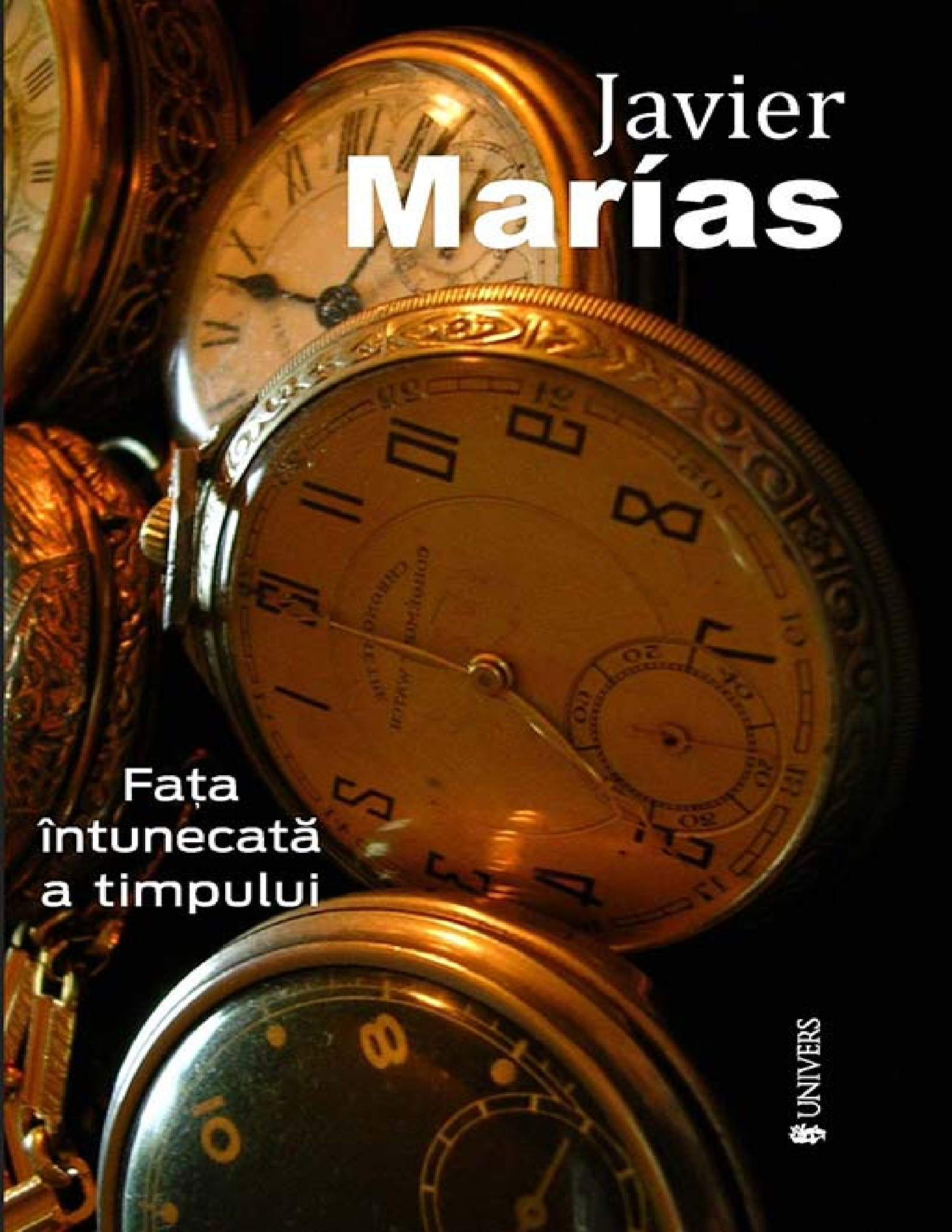

Javier

Marías

Fața întunecată a timpului

UNIVERS

Javier Marías

Fața întunecată a timpului

Traducere și note de
Iulia Bodnari

UNIVERS
2012

JAVIER MARÍAS
NEGRA ESPALDA DEL TIEMPO
© 1998 by Javier Marías
© Editura UNIVERS pentru prezenta traducere

EDITURA UNIVERS
Str. Suvenir, nr. 4, ap. 3, et. 1
sector 2, cod 020741, București
tel/fax 021.31.53.308
comenzi: office@edituraunivers.ro
www.edituraunivers.ro

Redactor: Irinel Antoniu
Tehnoredactor: Constantin Nițǎ

ISBN ePUB: 978-606-8543-27-7
ISBN Print: 978-99931-865-0-2

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright și este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informației, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsește penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare

Lectura digitală protejează mediul

Versiune digitală realizată de elefant.ro

Pentru mama mea Lolita,
care ar fi fost fericită să mă cunoască,
in memoriam;
și pentru fratele meu Julianín,
care nu a ajuns să mă cunoască
și care nu are memorie.

FAȚA ÎNTUNECATĂ A TIMPULUI

Cred că nu am confundat niciodată ficțiunea cu realitatea încă, deși le-am amestecat de mai multe ori ca toată lumea, nu doar romancierii, nu doar scriitorii, ci toți cei care au povestit ceva de când a început timpul nostru cunoscut, și în timpul acesta cunoscut nimeni nu a făcut altceva decât să povestească și să tot povestească, sau să-și pregătească povestea și să se gândească la ea, sau să o plănuiască. Astfel, oricine poate povesti o anecdotă despre ceva ce s-a întâmplat, și simplul fapt de a o povesti o distorsionează și o răsucește, limbajul nu poate reproduce faptele și nici nu ar trebui să încerce, și de aceea, presupun, în timpul unor procese – procesele din filme, pe care le cunosc cel mai bine – li se cere celor implicați să reconstituie în mod material sau fizic cele întâmplate, să repete gesturile, mișcările, pașii înveninați pe care i-au făcut, felul în care au ținut cuțitul transformându-se în acuzați, să simuleze luând arma din nou în mână și să se prefacă a lovi pe cineva care, din cauza acestei lovituri, nu mai există, sau mai degrabă să lovească aerul, fiindcă nu este suficient să spună și să povestească impasibili și cu cea mai mare precizie, trebuie să se vadă și li cere o imitație, o reprezentație sau o punere în scenă, deși acum fără cuțit în mână sau fără un cadavru în care să-l înfigă – sac de făină, sac de carne –, acum la rece, fără să comită o altă crimă și fără să adauge o altă victimă pe listă, acum doar ca o prefăcătorie și o amintire, fiindcă nu pot să reproducă niciodată timpul trecut sau pierdut, nici să învie mortul care s-a dus deja și a dispărut din scenă în timpul acesta.

Acest lucru indică o ultimă lipsă de încredere în cuvânt, printre altele fiindcă el, cuvântul – inclusiv cel vorbit, inclusiv cel mai neșlefuit –, este în el însuși metaforic și de aceea imprecis, și în plus nu poate fi conceput fără

ornamente, măcar involuntare, care sunt prezente chiar și în expoziționea cea mai aridă și există chiar și în interjecții și insulte. E de ajuns să introducă cineva un „ca și cum” în povestire; mai mult, e destul să existe o asemănare sau o comparație sau o vorbire figurată („a văzut negru înaintea ochilor” sau „s-a purtat ca un măgar”, tipurile acestea de expresii colocviale care aparțin mai mult limbii decât vorbitorului care le folosește, nu e nevoie de mai mult) pentru ca ficțiunea să se strecoare în relatarea celor întâmplate și să o altereze sau să o falsifice. În realitate, străvechea aspirație a oricărui cronicar sau supraviețuitor, de a povesti cele întâmplate, de a da seamă de cele petrecute, de a înregistra faptele și delictele și isprăvile, este o simplă iluzie sau himeră, sau, mai bine zis, chiar această frază, chiar acest concept sunt metaforice deja și fac parte din ficțiune. „Relatarea celor întâmplate” este un act de neînchipuit și zadarnic, sau este posibil doar ca invenție. De asemenea, ideea de mărturie este zadarnică și nu a existat niciodată un martor care să își îndeplinească însărcinarea cu adevărat. În plus, se uită întotdeauna prea multe secunde, ore și zile și luni și ani, și cicatricea unei coapse văzute și sărutate zilnic mult timp, din acest timp cunoscut și pierdut deja. Se uită ani întregi, și nu neapărat cei mai puțin importanți.

Și totuși, mă voi alătura aici celor care au pretins că au făcut o dată acest lucru ori s-au prefăcut că l-au făcut, o să relatez cele întâmplate sau demonstrate sau doar știute – cele întâmplate în experiența mea, sau în fabulația mea, sau în cunoștința mea, sau doar în conștiința care nu încetează niciodată –, și rezultatul va fi scrierea și publicarea unui roman, ale unei opere de ficțiune. Desigur că nu e mare lucru, nici ceva grav, nici măcar urgent, deși poate fi interesant pentru cititorul curios care dorește, în principiu, să mă însoțească; iar pentru mine e interesant din pricina riscului, riscul de a povesti ceva fără nici un motiv și aproape fără nici o ordine, fără să fac un plan sau să încerc să fiu coerent, de parcă aș povesti cu vocea aceea capricioasă și imprevizibilă pe care o cunoaștem cu toții, vocea timpului care nu s-a dus încă sau nu s-a pierdut și poate din cauza asta nici nu e timp; poate că timpul este ceea ce s-a întâmplat deja și poate fi spus, sau așa se pare, și de aceea timpul este singurul lucru ambiguu. Cred că

vocea pe care o auzim este întotdeauna fictivă, și poate că astfel va fi și vocea mea în paginile acestea.

Nu sunt primul și nici ultimul scriitor a cărui viață a fost îmbogățită sau înveninată sau doar schimbată din cauza lucrurilor pe care și le-a imaginat sau pe care le-a inventat și le-a scris și le-a publicat. Spre deosebire de ceea se întâmplă în adevăratele romane de ficțiune, elementele povestirii pe care o încep acum sunt în întregime capricioase, întâmplătoare, pur episodice și cumulative – toate irelevante după regula elementară a clasicismului, fiindcă nici una dintre ele nu are nevoie de celelalte – fiindcă până la urmă autorul nu le călăuzește, deși eu le povestesc; ele nu corespund unui plan, nu sunt conduse de o busolă, majoritatea vin din afară și sunt lipsite de intenționalitate; și de aceea nu au un sens, nici nu constituie un argument sau o istorie, nici nu răspund unei armonii tainice; nu trebuie să extragi nici o lecție din ele – nici din romanele adevărate nu trebuie să extragi lecții, fiindcă în primul rând romanele nu ar trebui să dorească așa ceva –, nici măcar o istorie cu începuturile și suspansul și tăcerea ei finală. Nu cred că aceasta este o istorie, deși se poate să mă înșel, fiindcă nu-i cunosc sfârșitul. Știu că începutul acestei relatări se află în afara ei, într-un roman pe care l-am scris acum ceva timp, sau înainte de asta, și atunci este și mai difuz, în cei doi ani pe care i-am petrecut ca un impostor în orașul Oxford, predând materii interesante, dar în întregime inutile la universitatea de acolo și observând cum trece timpul convenit. Sfârșitul ei se află de asemenea în afară, și va coincide în mod sigur cu al meu, după câțiva ani, sau așa sper.

Sau poate că sfârșitul va rămâne în urma mea, așa cum se întâmplă cu tot ce emitem sau ne însoțește sau producem, intențiile noastre durează mai mult decât noi. Punem prea multe lucruri în mișcare și apoi le părăsim și inerția lor, așa slabă cum este, trăiește mai mult decât noi: cuvintele care ne înlocuiesc și pe care cineva și le amintește uneori sau le transmite, fără să mărturisească întotdeauna de unde provin; scrisorile netezite, fotografiile îndoite, bilețelele scrise pe hârtie îngălbenită, lăsate pentru o femeie care va dormi singură după mângâierile neadormite, fiindcă fugim în miez de noapte ca niște ticăloși în trecere; obiectele și mobilele de care ne-am slujit

și pe care le-am primit în casele noastre – un scaun roșu, un stilou, o gravură din India, un soldat de plumb, un pieptene –, cărțile pe care le-am scris, dar și cele pe care le-am cumpărat și le-am citit doar o dată sau au rămas închise pe raft până la urmă și apoi duse în altă parte cu viața lor de așteptare, așteptând alți ochi mai avizi sau mai placizi decât ai noștri; hainele care vor atârna în continuare la naftalină fiindcă insistă cineva să le păstreze, din motive sentimentale – deși nu știu dacă mai există naftalină –, țesături decolorându-se și tânjind neaerisite, uitând cu fiecare zi care trece formele care le-au dăruit rostul și mirosul acestor volume; cântecele care vor fi cântate când noi nu le vom mai cânta sau fredona sau asculta; străzile care ne-au adăpostit ca niște holuri interminabile și camerele care nu acordau nici o atenție locatarilor lor efemeri și inconstanți; pașii care nu se mai repetă și nu mai lasă urme pe asfalt sau se șterg repede pe pământ, o, nu, pașii aceștia nu rămân, ci pleacă o dată cu noi sau chiar înaintea noastră, cu inocența sau veninul lor; medicamentele, cu scrisul nostru grăbit, fotografiile iubite pe care le țineam expuse și care nu ne mai privesc, perna, jacheta noastră atârnând pe spătarul unui scaun, o cască colonială care a venit din Tunisia în anii 1930 la bordul corăbiei Ciudad de Cádiz și a fost a tatălui meu și încă mai are curelușa de sub bărbie, și locotenentul indian din lemn pictat pe care l-am adus acasă cu o oarecare ezitare vor dura mai mult decât mine, probabil. Și poveștile pe care le inventăm, pe care vor pune mâna alții care, vorbind despre existența noastră trecută, pierdută și necunoscută vreodată, ne vor preface în ființe fictive. Chiar și gesturile noastre vor continua să fie făcute de cineva care le-a moștenit sau le-a văzut și le-a repetat fără să vrea sau intenționat ca să ne invoce și să creeze o iluzie a vieții noastre, ciudată și provizorie; și poate că vor rămâne, izolate în altă persoană, anumite trăsături ale noastre pe care le-am transmis involuntar, ca o cochetărie sau un blestem inconștient, fiindcă trăsăturile pot aduce noroc sau ghinion, ochii cu pleoape ca de oriental și buzele ca desenate cu creionul – „cioc de rață, cioc de rață” –, bărbia aproape despicată, umerii largi și o țigaretă în mâna stângă; eu nu o să las nici o trăsătură nimănui. Pierdem totul fiindcă totul rămâne, în afară de noi. Și de

aceea orice formă de posteritate poate fi un afront, și poate că la fel se întâmplă cu orice amintire.

O să comit în continuare numeroase afronturi, fiindcă voi vorbi, printre altele, de câțiva morți adevărați pe care nu i-am cunoscut, și astfel aceasta va fi o formă nesperată și îndepărtată de posteritate pentru ei. Sau, cu alte cuvinte, voi fi memoria lor fără să-i fi văzut și fără ca ei să fi putut să mă vadă în timpul lor deja pierdut, voi fi fantoma lor. Majoritatea nu au călcat niciodată în țara mea, nici nu mi-au învățat limba, deși unul dintre ei, despre a cărui moarte nu am prea multe dovezi, Hugh Oloff de Wet, a fost în Madrid în anul în care m-am născut eu la Madrid și cu mult timp înainte a fost cât pe ce să moară împușcat aici. De asemenea, a omorât pe alții aici, ca și în alte locuri, înainte și după. Și mai este unul, care s-a născut în propria mea casă, poate că în același pat în care m-am născut și eu, mult mai târziu.

Întotdeauna se spune că în spatele oricărui roman există o secvență de viață sau de realitate a autorului, oricât de palidă, slabă sau intermitentă ar fi, chiar dacă a fost transfigurată. Se spune acest lucru de parcă n-ar avea nimeni încredere în imaginație și inventivitate, ca și cum cititorul și criticii ar avea nevoie de un punct de sprijin ca să nu cadă victime unei amețeli ciudate, amețeala faptelor inventate în mod absolut fără experiență sau fundament, și care nu vor să se îngrozească de ceea ce pare să existe în timp ce citim – uneori respiră și susură și chiar convinge – și care nu a existat niciodată totuși, sau să cadă în ridicolul extrem de a lua în serios un simplu rod al imaginației, luptând împotriva conștiinței servile care spune că a citi romane este ceva pueril, sau cel puțin nepotrivit cu viața adultă care ne face să părem mereu mai mari.

Dintre toate romanele mele, unul permite cititorilor această mângâiere sau alibi în măsură mai mare decât celelalte, și nu doar atât, ci îi și invită a bănui că toate cele povestite în el au corespondențe în propria mea viață, deși eu nu știu dacă acest lucru face sau nu parte din realitate, și poate că nu ar face dacă l-aș povesti și deja povestesc ceva. În orice caz, acest roman intitulat *Romanul Oxfordului*[1] se pretează de asemenea identificării aproape absolute dintre naratorul fără nume și autorul cu nume, Javier Marías, același cu autorul acestei povestiri, în care naratorul și autorul coincid, și de aceea suntem doi, cel puțin în timp ce scriu.

Romanul Oxfordului a fost publicat de o editură al cărei nume e mai bine să-l uităm, în martie sau aprilie 1989, acum opt ani (datează din martie, dar l-a prezentat cu generozitate Eduardo Mendoza în Madrid, la Chicote, pe 7 aprilie, zi foarte însemnată din alte motive), și este de ajuns să privești coperta primei ediții, cu niște succinte date biografice ale autorului, ca să știi că am predat timp de doi ani la Universitatea din Oxford, între 1983 și 1985, la fel ca naratorul spaniol al cărții, deși în carte nu se menționează data. Și este adevărat că acest narator ocupă un loc identic cu al meu în viață sau în istoria pe care mi-o amintesc, dar acest lucru, ca multe alte elemente din acest roman și din altele, este pur și simplu ceea ce se numește un împrumut între autor și personaj. Puține din cele povestite în carte coincid cu ceea ce am trăit sau am aflat la Oxford, fiind vorba în general despre lucruri incidentale, care nu afectează faptele: atmosfera înăbușită a orașului rezervat sau distant și profesorii atemporali care se înșelau atât de mult în privința chestiunilor cotidiene și atât de puțin în privința sinelui (a spiritului lor, mereu uzufructuar); anticariatele, întunecate și meticuloase, pe care le vizitam cu mănușile pe mâini și privirea la pândă, speranța anticarilor care se împlinea; cerșetorii pierduți sau îndârjiți care populau străzile după-amiaza cufundați într-o ofensă îndepărtată sau imaginară, fără să aibă vreodată destin sau țel sau compensație; clopotele frenetice ale bisericilor vecine, St. Giles și St. Aloysius, întotdeauna goale care cheamă în continuare imperturbabile credincioșii din alte secole mai credule, suflete care nu mai există, dar care poate că nu au murit pentru ele; și gara părăsită

din Didcot în noaptea galbenă a felinarelor lâncede care par pe punctul de a leșina cu fiecare clipire a insomniei lor resemnate și istovite: acolo o tânără blondă, cu impermeabil și colier de perle, fumând și dansând cu picioarele ei englezești cu cataramă și tocuri joase pe ritmul unei melodii memorate, pe care nimeni nu o mai auzea pe acel peron pentru schimburi nocturne; și lumina unei zile de primăvară suspendată ore întregi paralizând cerul palid sau ajutându-l să persevereze; sau o florăreasă cu înfățișare de țigancă care se așeza în fața casei mele în diminețile de duminică cu haina ei de piele și cizmele înalte și bretonul lung cu un aspect de cauciuc negru pe care am denumit-o Jane în cartea mea și care în viața adevărată se numea Anne, Anne Joseph, și locuia în mahalaua Reading lângă vestita închisoare, căsătorită cu domnul Hyde, Anne Joseph Hyde de nouăsprezece ani, fie că ploua sau ningea, ori vântul îi biciuia florile modeste învelite în staniol, și trebuia să-și ridice gulerul până sub bărbie, și acum trebuie să aibă treizeci și unu de ani și locuiește tot acolo, în orașul Reading, cu Hyde; sau foarte bătrânul și fragilul portar cu privire diafană care mă saluta din cabina lui din Tayloriana, unde lucram și dădeam lecții, pe care l-am numit Will în carte și cu care am vorbit adesea acolo, dar niciodată în viața adevărată, și care se numea Tom, nici o vorbă în plus în afară de salutul acela vesel, și acum am aflat că a murit Tom, așa că au murit amândoi, Tom și Will; și e ciudat să-l fi cunoscut mai mult pe portarul Will, care nu existat niciodată în carne și oase, și să plâng mai mult moartea lui figurată cu hârtie și cerneală – dar nici n-am scris-o măcar, fiindcă la sfârșitul acestui roman am spus: „Trăiască Will, bătrânul portar” – decât moartea adevăratului Tom, al cărui nume real nu era Tom, ci Walter, după cum reiese dintr-o scrisoare redactată pe 5 iunie 1984, când mă aflam acolo și îl întâlneam uneori, cu ochii lui mirați și albaștri și mâna ridicată jovial, în postul lui onorific de la Tayloriana, care era doar un împrumut: îi îngăduiau să ocupe cabina din când în când ca să se simtă util și să nu piardă firul continuității, ca să creadă că era încă portar, la bătrânețe ca și în copilărie te înșeli singur și te joci, și ți se ascund lucruri, sau poate că asta se întâmplă la orice vârstă. Și în această scrisoare semnează astfel: „Walter Thomas” și între paranteze

„(Tom)”, în cazul în care profesorul căruia i se adresa nu l-ar fi recunoscut după numele și prenumele reale, de obicei stăpânii nu cunosc prenumele celor care îi servesc, sau ale celor care stau și așteaptă ca în versurile lui Milton. Tom scrie fără virgule și cu litere destul de ferme și citește pentru vârsta lui, și spune că au trecut șaizeci și trei de ani de când lucrează în Oxford și pentru motivul acesta a participat recent la trei discuții radiofonice matinale ale unui post de radio local și cu un an înainte la un program de televiziune numit *Întoarcere la Oxford* („mulți profesori au fost mulțumiți și au spus că m-am prezentat foarte bine”). „În ‘93 îmbătrânisem puțin”, adaugă el și mai spune cum, după ce activase timp de trei ani în cadrul vechilor forțe aeriene, Royal Flying Corps, în primul război mondial, s-a angajat ca portar la Queen’s College și apoi la All Souls, și chiar de la All Souls sau *Toate sufletele* (și eu n-am știut până acum) în traducere literală și inexactă, s-a pensionat la șaptezeci de ani. Îl menționează pe Sir Arthur Bryant, al cărui portar a fost în Queens, și care insista mereu să scrie o carte. „Acum a murit”, spune despre istoricul care cu siguranță nu s-a deranjat niciodată să-l istorisească pe el, „dar era un bărbat pentru care lucrai cu plăcere”, observă cu docilitatea celui care a fost întotdeauna servitor și care se simțea poate disculpat și secundar, fără să fie un martor.

„Mult noroc, profesore”, așa se desparte Tom, pe care destinatarul scrisorii publicate îl numește „omul cel mai serviabil din Europa”. „Mult noroc, profesore”, așa își ia rămas bun și de la mine portarul Will pașnic și optimist pe care l-am inventat sau l-am imaginat și care mi-a dat diferite nume în călătoria lui temporală continuă – Dr. Magill și Dr. Miller și Mr. Brome, și Dr. Ashmore-Jones și Mr. Renner și Dr. Nott și Mr. Trevor și de asemenea Mr. Branshaw –, fiindcă nu am aflat nimic despre Tom care să contrazică sau să îl nege pe fictivul meu Will, care petrecea fiecare zi gândindu-se că trăia un anume an din viața lui întârziată și de aceea era prezent mereu sau se întorcea și nu exista timp trecut sau pierdut care să nu poată fi reprodus. Fiindcă îl reproducea fără voia lui și astfel avea șansa ca nimic să nu fie confuz. Cine știe în ce an al peregrinărilor sale l-a prins moartea, în ce moment tânăr sau matur sau adult al îndelungatei lui existențe a crezut că-și ia rămas bun, în ce zi nefericită sau veselă. Poate că în ziua care i-a paralizat corpul fragil, Will credea că soția lui trăia, deși murise în timpul adevărat, în timpul nostru pe care el îl abandonase, și a

crezut că o lăsa văduvă pe cea care îl lăsase văduv de atâția ani. Despre moartea lui Tom mi-a povestit nepotul său John, tot portar la Tayloriana, prin moștenire fără îndoială, deși moștenirea aceasta nu includea și înfățișarea: un bărbat corpolent și înalt, cu părul despărțit în două de o cărare și cu o mustață bătăioasă de boxer primitiv, tolerant cu slăbiciunile altora, dar cu prea mult umor îndoielnic, după cum vă voi povesti mai târziu. Acum ceva timp l-au dat afară, unchiul lui Tom ar fi fost foarte nemulțumit.

Astfel, doar scenariul era adevărat și nu prea, era un Oxford influențat, o transcriere cu perspectiva mea imaginară sau falsă, același punct de vedere fabulos al celui care petrece o singură noapte într-un hotel legendar care nu îi înregistrează prezența neînsemnată și fantezistă alături de personajele celebre care își petrec o noapte sau mai mult timp acolo, sau poate se omoară sau sunt omorâți ca să îl înnobileze și să închidă o cameră în care vor călca numai turiștii. Am spus numai lucrurile accesorii, când este atât de dificil să știi ce va rămâne accesoriu sau fundamental o dată ce se termină cartea noastră sau povestea noastră sau viața noastră și devine timp cunoscut sau trecut care nu se mai poate repeta. Sau poate că da, poate că se repetă în carte, cu fiecare recitire: dar nu, fiecare lectură o alterează, și în schimb nu rescrie nimic.

De asemenea, era real ceea ce li se părea celor mai mulți cititori mai romanesc și mai fictiv, pură invenție în maniera lui Kipling, pură fabulație a mea, istoria povestită atunci pe bâjbâite a aventurosului și catastrofalului și jovialului scriitor John Gawsworth, incredibilul rege al Redondei care nu și-a văzut niciodată regatul, dar l-a vândut de mai multe ori și s-a autointitulat Juan I, și al cărui nume adevărat era de asemenea altul, Terence Ian Fytton Armstrong, pe care l-am descris în roman, în care am inclus și două fotografii ale sale pe care le voi include din nou aici ca o amintire pentru cei ce o vor citi și pentru cunoștința imediată a celor care nu vor trebui să se familiarizeze cu fața lui și cu diferitele sale nume dacă vor veni în contact cu paginile acestea și vor trece prin ele. Despre omul acesta va trebui să vorbesc aici, și destul de mult, acum că îl am în casă, ca să spun așa. Sau

chiar dacă e mort – și a doua fotografie nu este chiar a lui, ci este masca mortuară pe care i-a făcut-o imediat Hugh Oloff de Wet, omagiu impropriu pentru cineva care părăsea lumea transformat în cerșetor –, trăiește puțin în mine, dacă se poate spune așa ceva despre cineva care a murit acum douăzeci și șase de ani fără să aibă habar de existența mea.

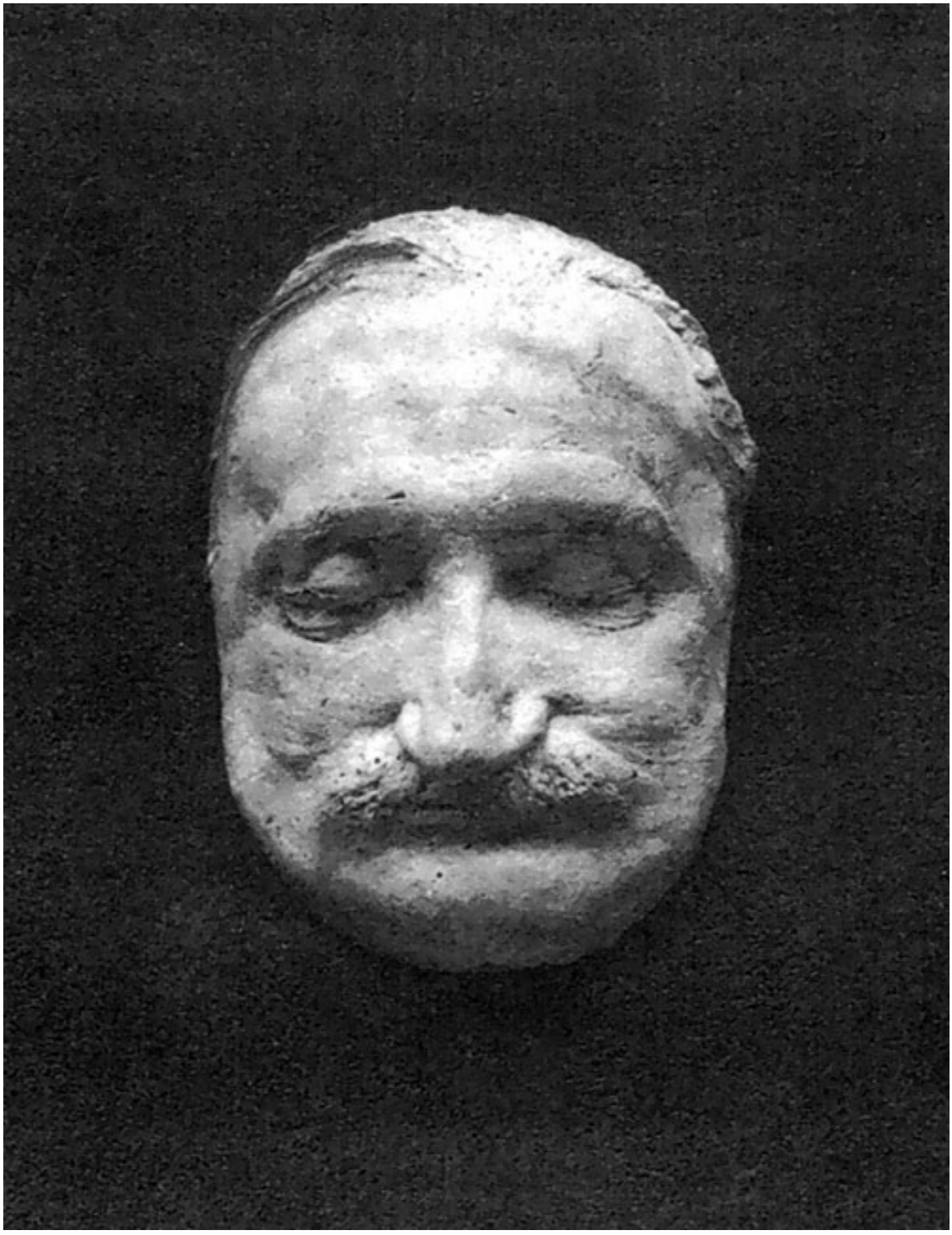

Am în fața mea o copie a certificatului de deces din 1970 și alta a certificatului de căsătorie, a treia și ultima, cu o văduvă mai mare cu cinci ani decât el – el patruzeci și trei, ea patruzeci și opt la nuntă –, și ambele

copii mi le-a pus în mână nepoata acelei femei văduve și căsătorite și iarăși rămasă văduvă, o englezoaică blondă al cărei nume este Maria, fără accent, dar identic cu numele bunicii mele andaluze pe care nu am cunoscut-o, María Aguilera, care cred că a râs când s-a trezit căsătorită cu un văduv nebun și zâmbitor care se numea Marías și a ajuns să fie aproape o declinare, María de Marías. În primul certificat se spune că Armstrong – lipsit de viață, deja nu mai era Gawsworth, sau nu pentru doctori, sau poate nu mai era demult – a murit în spitalul Brompton din cartierul Chelsea în Londra și sunt specificate cauzele medicale ale decesului. În căsuța corespunzătoare profesiei, un funcționar numit Vinten sau un informator numit Lewis a scris: „*A poet*”, și în următoarea, sub epigraful „*Qualification*”, a adăugat că trupul defunctului trebuia înmormântat „în consecință”, și cred că așa s-a făcut. Și fără îndoială că spiritul ciudat și nefericit al poetului rege de Redonda respiră încă în casa mea din Madrid sau rezistă dispariției și liniștii sau nu abandonează petrecerea, și aici sunt scrierile sale, adică vocea sa care vorbește. Sau va vorbi mai târziu, fiindcă nu este încă momentul să o ascult, deși va sosi timpul după ce voi termina de scris aceste rânduri și voi trece peste aceste pagini.

1 Traducere de Tudora Șandru Mehedinți, Univers, 1999, ed. a II-a, 2006; din această versiune vor fi preluate toate citatele.

Dar nici una dintre aceste ființe reale pe care le-am menționat nu a avut vești imediate legate de romanul meu, fiindcă nici unul nu știa spaniolă, nici numele meu, nici că eu scriam, și poate că nici nu citeau mult, cu excepția bibliofilului și bibliomanului Gawsworth sau Armstrong, dar el murise pe 23 septembrie 1970, iar eu împlineam atunci nouăsprezece ani, cu trei zile înainte, și el nu a putut să mă vadă niciodată. Și chiar dacă De Wet știa spaniolă, cine știe ce s-a întâmplat cu el, fiindcă nu știm nimic despre timpul lui și urmele lui s-au pierdut.

Cum explicam într-un articol din 1989 pe care l-am intitulat „Cine scrie", naratorul fără nume din *Romanul Oxfordului* care, dacă nu mă înșel, este numit doar „iubitul nostru spaniol" sau „domnul spaniol" de către alte personaje, întorcându-se la Madrid după doi ani de fals exil sau emigrare privilegiată la Oxford, se dovedește a fi căsătorit cu o femeie numită Luisa și tatăl unui copil recent născut, ceea ce nu era situația mea, nici cazul meu, și nici nu mi s-a întâmplat, după cum se poate demonstra. Nici măcar nu a existat o Luisa importantă sau de durată în viața mea. Acest singur detaliu împiedica identificarea absolută a naratorului cu autorul, și prin aceasta a oricărui personaj cu o ființă reală pe care s-o fi cunoscut sau frecventat în timpul vieții mele. Restul faptelor relatate mi s-ar fi putut întâmpla, sau aș fi putut fi martor la întâmplarea lor. Puteam să declar și să asigur pe toată lumea, cum am făcut de multe ori și cum fac și acum, că aproape totul a fost inventat în afară de scenariu și de vreo experiență secundară și transfigurată în carte; că nici un personaj nu are un corespondent în cineva existent sau care să fi existat, și, mai concret, că nici unul nu este portretul sau caricatura unuia dintre colegii mei englezi de atunci de la Facultatea de Limbi

Moderne și Medievale, din care făcea parte Secția de Limbă Spaniolă în care lucram. Dar în realitate nu aveți motive să credeți asigurările și declarațiile mele, deși există o tendință încrezătoare și nejustificată de a crede toate afirmațiile autorilor care se referă la cărțile lor. (Și, avertizându-vă, îmi dau seama că pun fără să vreau la îndoială veridicitatea lucrurilor pe care le spun și pe care le voi spune, dar trebuie să-mi asum acest risc și să denunț această credulitate cu orice preț: fie că sunt luat în seamă sau nu, fie că sunt ascultat sau nu și nu am motive s-o fac; nu există cale de întoarcere, asta e totul.) Ceea ce nu puteam și nici nu pot este să demonstrez că lucrurile din roman nu s-au întâmplat în viața mea, cum este întotdeauna imposibil să demonstrezi că cineva nu a făcut ceva sau nu a comis un delict dacă se pleacă de la premisa contrarie, și acest lucru îl știu bine și dictatorii: chiar în Spania, fără să mergi mai departe, aceasta a fost politica legislativă a franchismului, să nu se mai termine războiul, să țină cât mai mult. Un vecin, un dușman, un rival, un invidios, un prieten acuza pe cineva de diverse crime, cu cât mai atroce, cu atât mai bine; acest lucru era suficient pentru a-l aresta și pentru proces, mai bine zis un simulacru de proces, în care acuzatului i se spunea: „Să vedem, demonstrați-ne că nu ați ucis sau nu ați trădat sau nu ați furat sau nu ați violat”, de exemplu, știind că era aproape imposibil să demonstrezi că nu era adevărat. Acest lucru i s-a întâmplat fiului mai mic al Maríei Aguilera de Marías, tatăl meu, căruia i s-a imputat, între alte lucruri imaginare, că fusese în timpul războiului „colaborator al ziarului moscovit *Pravda* și” – asta pentru invidia mea neconsolabilă – „tovarăș voluntar al banditului numit Vicarul din Canterbury”. Trebuie să recunosc că aș fi mituit pe cineva cu o sumă mare sau aș fi făcut orice lucru înjositor ca să mă văd acuzat vreodată în viața mea de un lucru atât de extravagant și de arhaic. Nu am ajuns încă să aflu prea multe despre participarea lui la operațiunile acestui bandit care era numit „*the Red Dean*”, „Vicarul cel roșu”, și al cărui nume adevărat era Dr. Hewlett Johnson – ca și cum ar fi fost oxfordian, și de fapt a luat doctoratul în teologie la Oxford, prin 1904, la Wadham College, care nu-mi este cu totul străin –; dintre puținele mele informații, cea mai remarcabilă este

aceea că el a fost primul care a spart blocada navală din Bilbao în 1937 și că atunci când a început această blocadă avea șaizeci și doi de ani, iar când s-a terminat avea șaizeci și cinci, vârste meritorii pentru a umbla ca un bandit pe pământuri străine și a-și juca rolul ridicând ancora din Bermeo într-un torpilor francez și ajungând la Saint-Jean-de-Luz fără nici o întârziere, evitând mine și nave de război franchiste, pe lângă alte posibile isprăvi sau trădări, împreună cu tovarășul său voluntar, cine o fi fost acela, fiindcă era clar din capul locului că nu fusese tatăl meu și nici arhiepiscopul de Canterbury, care a trebuit să facă o declarație publică în 1947 ca să menționeze că dincolo de limitele catedralei sale Vicarul vorbea și făptuia individual, și că arhiepiscopul nu era responsabil pentru ceea ce ar fi putut spune sau face, „și nici nu era în puterile lui să-l controleze". Vicarul cel roșu de Canterbury, rusofil neîmblânzit și impenetrabil, susținător al republicii spaniole, a ieșit fără îndoială cu bine din toate cutreierările lui peninsulare, fiindcă a trăit nouăzeci și doi de ani, aproape tot atât de mult ca și pașnicul meu portar Will, care a luptat și el în alt război. Dar pentru tovărășia și cauza lui involuntară era cât pe ce să nu mă nasc, având în vedere că moartea prin împușcare era în 1939 destinul comun și repetat al celor denunțați pentru prietenii patriotice și de care trebuia să te ferești, și faptul că tatăl meu a scăpat doar cu închisoarea s-a datorat tenacității mamei mele – încă nu știau că aveau să se căsătorească –, și nu lipsei de zel a denunțătorilor, în număr de doi. Și cum ar fi fost dacă nu m-aș fi născut. Sunt prea multe persoane care se nasc și trec prin viață ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic și nu ar fi existat niciodată; puțini sunt cei cărora li se păstrează amintirea, și mulți sunt cei care mor repede, de parcă lumea nu ar avea răbdare să asiste la viața lor sau s-ar grăbi să scape de ei, cu un efort sterp și pași mărunți care nu lasă urme sau doar amintirea slabă a celor care au învățat să lase urme și au comis greșeala sau au realizat efortul, ca un lux costisitor și inutil care este expulzat imediat de pe pământ ca și cum ar fi un abur și nu se îngăduie nici măcar să fie pus la probă. Și cum ar fi dacă nu s-ar fi născut nimeni niciodată.

Astfel, unicul lucru demonstrabil în sens negativ referitor la gradul limitat de autobiografie al cărții mele era faptul că nu aveam și nu am o soție numită Luisa și de fapt nici o soție, cu nici un fel de nume, și cu atât mai puțin un fiu nou născut pe atunci, care dacă ar fi existat și nu ar fi fost o fantezie ar fi avut acum – ce oroare – șapte sau opt ani, un mic derbedeu sau poate chiar mai rău – cine știe –, un mic atotștiutor demn de a fi deportat. (Cine știe dacă nu aș fi fost un tată bun.) Dar chiar și acest lucru mi-a fost atribuit de persoane care știau tot ce trebuia despre mine și nimic despre viața mea personală.

Pe atunci predam teoria traducerii la universitatea Complutense din Madrid, ceva accidental și care nu a ținut mai mult de patru cursuri – nu m-am gândit niciodată să mă dedic învățământului răbdător încărcat de prefăcătorii și intrigi – după mai mulți ani de hoinăreală nu doar în Oxford, ci și aproape de Boston și la Veneția. Atât de tare mi-au displăcut mediul universitar spaniol și meschinăriile lui, încât profitam de orarul de seară ca să scap dintr-o viață de claustrare și apăream doar atât cât era necesar pe holurile melancolice ale unei facultăți aproape goale deja luată în stăpânire de femeile de serviciu care la ora asta se simt stăpânele clădirii și dau ordine în consecință sau îi pun pe fugă pe profesori și studenți, așa cum se întâmpla cu călătorii și lucrătorii feroviari din gara de la Didcot sau de la Mestre, lângă Veneția, unde am petrecut o parte a nopții scos afară și aruncat în ceață. Îmi predam lecțiile pe care le improvizam în taxi, la venire, și o ștergeam imediat după ce terminam, la nouă sau la zece seara, după caz, astfel încât nu prea aveam timp să fraternizez cu studenții sau să stau la taclale cu colegii, și aproape nimeni nu știa despre mine vreun lucru care să nu fie mai mult mai puțin public. Astfel că, la puțin timp de la apariția cărții *Romanul Oxfordului*, am avut acolo o primă dovadă – sau poate a doua – a faptului că lucrurile povestite și spuse de naratorul meu puteau să-mi fie atribuite mie, de la un capăt la celălalt. Un grup de studenți – mai ales fete – m-a așteptat într-o seară la ieșirea din aulă ca să îmi pună niște întrebări, la care am presupus că trebuia să răspund tot în mod improvizat, și, în timp ce înaintam pe holuri cu nepotrivita mea mapă de

plastic rigid neagră cu margini albastre, înconjurat de ele ca și cum aș fi fost un politician idiot între alaiul personal și ziariști –observasem că acest fel de a înainta pe holuri cu alai le plăcea mult profesorilor și mă amuzam imitându-i măcar o dată pe profesorii de zi, adevărați –, o tânără m-a întrebat plină de solicitudine și fără nici o legătură:

— Ce face copilul?

— Care copil? am zis eu surprins.

Studenta avea tupeu.

— Cum care copil, copilul dumneavoastră. Sau poate că o fi zis „al tău", eu le vorbeam cu „dumneavoastră" studentelor, dar ele mă tutuiau, cu orice ocazie, mai ales în afara orelor, schimbând pluralul politeții cu adresarea aceea familiară în câteva secunde, ca și cum mi-ar fi îndepărtat masca. Deși nu toate erau tinere, unele dintre ele fiind mai mari decât mine și toate licențiate, veneau la cursurile mele ca să-și poată susține doctoratul, pe care eu nu îl aveam pe atunci și nu îl am nici acum. De mai multe ori am luat în calcul posibilitatea de a mă înscrie la aceste cursuri și de a fi propriul meu student ca să beneficiez de credite (m-aș fi descurcat și m-aș fi trecut doar fiind prezent; și mi-aș fi vorbit întotdeauna cu dumneavoastră).

— Al meu? am spus atunci alarmat. Încă nu înțelegeam. Care copil al meu? Am un copil? Credeți-mă că acum aflu pentru prima dată.

Atunci s-au însuflețit și au intervenit și celelalte, simțindu-se poate defraudate, sau victime ale unei fraude.

— Dar povestești în roman, cel care tocmai a apărut, au protestat ele ca și cum ar fi prezentat o garanție.

— Ah. Și am rămas fără grai un moment, oprindu-mă în holul dominat de apaticele femei de serviciu (cu mâna în șold, în timpul unei pauze meditative) care trebăluiau cu halatele strâmb încheiate și cu mopurile lenețe. Nu știam dacă să rectific și să autentific existența acestui copil în fața acelor tinere, și de asemenea existența Luisei, soția mea din roman. Bineînțeles că puteam să fi divorțat deja de ea, de exemplu din cauză că era geloasă, sau colerică sau băgăreață sau prea vorbăreață, sau fiindcă fusese o mamă neglijentă și crudă, o căsătorie greșită, și poate că m-aș fi ales eu cu

copilul. (Sau poate că m-ar fi părăsit ea, fiindcă aveam o fire închisă și misterioasă.) În cele din urmă am spus adevărul, punându-mă din nou în mișcare:

— Dar nu e vorba de mine, ci de naratorul romanului, eu nu sunt căsătorit și nu am nici un fiu, cel puțin nici unul de care să știu. Și cred că știu destul de bine.

— Dar ai fost la Oxford, obiectă una dintre ele.

O singură coincidență sigură (coperta cărții influența cartea) era suficientă ca să mi se atribuie restul, m-am gândit, și mi s-a părut că aceasta era o reacție prea elementară din partea unor licențiați, majoritatea în filologia diverselor limbi.

— Da, și ce are a face? am protestat eu.

— Atunci, nu e adevărat? insistă o studentă. Dar noi toate eram convinse că ai un copil mic. Îmi amintesc că a spus „noi toate” la feminin, poate nu atât de mult din cauza numărului mare de studente care veneau la cursuri, ca întotdeauna la Litere, ci fiindcă descoperirea se comentase numai între ele, excluzând studenții de sex masculin. Și la una dintre acele studente mi s-a părut că văd o expresie de mulțumire când a auzit că nu eram căsătorit. Nimic cu care să te lauzi sau să te dai mare, având în vedere că toți profesorii și profesoarele din lume se bucură de ceea ce se cheamă „efectul podiumului” și datorită lui trezesc pasiuni năvalnice și năucitoare, până și cei mai urâți, mai murdari, mai odioși, mai despotici și mai prăpădiți, și eu o știu foarte bine. Am văzut femei splendide de-abia ieșite din adolescență leșinând și topindu-se în fața unor omuleți urât mirositori cu creta în mână, și băieți candizi devenind abjecți (în mod circumstanțial) pentru un decolteu ridat și slăbănog aplecat deasupra unei catedre. Cei care profită de efectul podiumului sunt demni de dispreț, și sunt mulți. Ceea ce nu am priceput eu era mulțumirea acelei studente care avea culorile mapei mele (ochi albaștri și păr negru), fiindcă era căsătorită și ea, în orice caz. Poate că a fost satisfacție literară, și se bucura aflând că romanul pe care ea îl considerase astfel era într-adevăr un roman.

„Deci se vorbește despre mine”, m-am gândit eu; „și s-au deranjat să-mi cumpere cartea și să o citească imediat”. Pe măsură ce înaintam, luminile se stingeau, ca și cum ar fi așteptat cu nerăbdare să ne întoarcem cu spatele ca s-o șteargă, iar femeile de serviciu nu contau. Sau poate că acestea își pot face treaba pe întuneric și cu ochii închiși, ca și cum ar visa-o dintr-un alt loc. Poate că din Mestre sau Didcot, e greu să schimbi destinațiile o dată ce ai început, dacă nu se știe că sunt destinații.

Puțin înainte sau puțin după aveam sau am avut vești referitoare la primele reacții din orașul Oxford. Foștii colegi de la secția mea erau mai mult sau mai puțin la curent cu faptul că eu pregăteam o carte a cărei acțiune se petrecea acolo, dar fără să cunoască prea multe și fără să știe dacă era vorba de o cronică mascată, un roman sau niște vagi memorii. Numai bunul meu prieten Eric Southworth, de la colegiul St. Peter, știa mai multe, deoarece corespondam și mai corespondez și acum cu el din când în când. Șeful departamentului, profesorul Ian Michael, de la Exeter College, care vizita frecvent Madridul din cauza cercetărilor medievale, a slăbiciunii sale pentru coride, a investigațiilor istorico-stradale pentru romanele polițiste pe care le scrie sub un pseudonim angelic și din cauza curiozității temerare sau aplecării spre fundături întunecoase și viteji de mahala, era și el la curent, și numai lucrurile pe care le transmiteau ei ar fi putut ajunge la cunoștința celorlalți.

Sau poate că nu. Într-una dintre vizitele mele de după încheierea contractului – cred că era în vara lui 87, după ce am petrecut nouă zile grozav de plicticoase la un seminar de literatură în Cambridge cu Ishiguro, simpaticul Vikram Seth, P.D. James, răposata Angela Carter, David Lodge, antediluvianul Wesker și alții, înviorați doar de criticul George Steiner –, mi-am urmat vechiul obicei de a face o vizită unui bătrân profesor pensionar pe care obișnuiam să-l văd o dată pe lună în timpul anilor de studiu și pe care unii au vrut să-l vadă zugrăvit în personajul numit Toby Rylands în *Romanul Oxfordului*, și pe care îl voi numi de aceea și aici Toby Rylands, folosind presupusul său nume romanesc pentru a mă referi la cel care nu a fost el, nici nu este, dar poate că va fi până la urmă, cine știe. Față

de profesorul acesta am avut întotdeauna mult respect și admirație, omul avea și simțul umorului, era inteligent și perspicace, maliții os și doct și atât de insinuant încât devenea uneori aproape enigmatic. Când spun insinuant vreau să spun că, pe lângă faptul că îmi stimula imaginația cu figura lui interesantă și încetineala intensă și pauzele studiate de vorbire, insinua mereu fapte deplorabile din trecutul său, activități semiclandestine îndepărtate, relații neașteptate sau în principiu nepotrivite unui profesor, dar nu aborda nici o relatare în mod complet. După notele bibliografice publicate, la îndemâna fiecăruia (prin urmare nu dezvălui nimic imprudent), înainte de a se numi cum se numea, cu numele mamei sale, s-a numit Wheeler; s-a născut în 1913 în Christchurch, Noua Zeelandă, fapt care nu îl împiedica să fie mai oxfordian decât oricare alt membru al congregației – așa se numește grupul profesorilor sau *dons* – pe care l-am cunoscut vreodată; aceste note informează cu zgârcenie că s-a înrolat în 1940 și că la sfârșitul acestui an a fost primit în rândurile serviciului de informații sau Intelligence Corps sau Serviciului Secret, și adaugă că între 1942 și 1946 a dus la îndeplinire „misiuni speciale în Caraibe, Africa Occidentală și sud-estul asiatic”, lucruri care nu m-au ajutat cu nimic în momentul în care a trebuit să zugrăvesc pe cineva diferit de persoana care a fost și este el, pe Toby Rylands cel fictiv, mai ales că atunci când mă întâlneam cu cel adevărat nu cunoșteam aceste date (nimănui nu-i trece prin minte să consulte notele biografice ale unei persoane pe care o vede des, dacă există), și el, după cum am spus, nu ajungea niciodată să povestească ceva complet din posibilele sale zile nemiloase și aventuroase, dezvăluind doar scurte străfulgerări.

— O dată a trebuit să păzesc și să țin de urât unui prinț moștenitor mai multe săptămâni, murmura într-o anumită ocazie, de exemplu.

Și așteptai continuarea unei povestiri, crezând că fraza aceasta era un preambul al unei istorii amuzante și ciudate care merita ascultată până la capăt. Și, confruntat cu tăcerea care urma – Rylands rămânea mut, ca și cum judeca dacă făcuse bine sau nu afirmând ceea ce afirmase, dacă trebuia să

povestească sau să treacă sub tăcere acel episod –, eu încercam să scot ceva de la el:

— A, da? Și cum a fost? Nu cred că sunt prea interesanți prinții.

El trecea atunci o mână imensă și pașnică peste obrajii lemnoși, ca și cum și-ar fi adus aminte de o lovitură și ar fi terminat cu ea – simultan, s-ar fi putut spune – și, cine știe, amintindu-și totul, vedea că povestirea pe care încercase să mi-o împărtășească nu era necesară.

— Hmm, spunea, ca atâția alții din Oxford, unde se mormăie mult. Hmm. Și îi scânteiau ochii de tinerețea regăsită.

Și eu insistam:

— Ce prinț era? European, african, rus?

Și atunci Rylands râdea puțin, un râs ca niște petarde fără ecou, și astfel dădea de înțeles că prefera să renunțe și să treacă la altceva. Sau expedia problema de abia sugerată cu altă frază scurtă, sau poate două ori trei, concludente:

— Un prinț, da. Un prinț foarte drăguț. Bea mult, și eu a trebuit să-l întovărășesc la chefuri. Xeresul acesta nu îmi convine, o să-i spun doamnei Berry să nu-mi mai aducă. – Și își ducea paharul la buzele atât de fine, că păreau desenate cu un creion dermatograf. Cu asta se termina precara lui incursiune în trecut, cel puțin cea verbală sau înaintea martorilor. Cuvântul englez pe care l-a folosit pentru „chefuri” a fost *binges*.

Pe personajul Rylands l-am făcut spion al MI5, cel mai celebru dintre serviciile secrete britanice, și am menționat presupuse misiuni ale sale din timpul războiului în Martinica, Haiti, Brazilia și insulele Tristan da Cunha, toate inspirate de zvonurile neobosite de la Oxford. Erau fabulații ale mele, sugerate poate de enunțurile lui neterminate din timpul conversațiilor noastre, și asta era tot, nu știam nimic despre datele lui biografice de domeniu public.

Fără îndoială, identificarea dintre cei doi Rylands este de înțeles până la un punct, fiindcă pentru a descrie personajul am luat și am împodobit și am reașezat unele trăsături fizice ale persoanei, și acest lucru a dus la confuzii în mintea cititorilor superficiali. În roman se spune: „Era un bărbat foarte

înalt, cu o statură într-adevăr uriașă, cu părul conservat în întregime, alb și creț – o bavareză – pe capul statuar, întotdeauna bine îmbrăcat cu mai multă prezumție decât eleganță (papion și jachete gălbui, într-un stil american, sau ca un student de pe timpuri)… Ceea ce impresiona la el erau ochii bulbucați de culori diferite, dreptul de culoarea uleiului și stângul de culoarea cenușii palide, în așa fel încât, dacă îl priveai din dreapta vedeai o față ascuțită și nu lipsită de cruzime – un ochi de acvilă, sau poate de pisică –, iar dacă îl priveai din stânga vedeai o față meditativă și gravă, corectă, așa cum sunt oamenii din nord – un ochi de câine, sau poate de cal, care par cele mai corecte animale; iar dacă îl priveai din față, atunci vedeai două priviri, sau mai bine zis nu, două culori și o singură privire, care era crudă și corectă, meditativă și ascuțită. Cât despre râs, era cea mai diabolică caracteristică a lui Toby Rylands; gura nu se mișca aproape deloc, dar destul – doar orizontal – pentru ca sub buza lui superioară, violacee și cărnoasă, să apară niște dinți mărunți și ușor ascuțiți, dar foarte egali, o imitație bună poate, datorată unui dentist plătit, înlocuindu-i pe cei pierduți din pricina vârstei. Dar lucrul cel mai demonic legat de râsul acela scurt și sec nu era să-l vezi, ci să-l auzi, fiindcă nu se asemăna cu nici unul din onomatopeele scrise obișnuite, toate terminate cu aspirația consoanei (fie *ha, ha, ha* sau *he, he, he*, sau *hi, hi, hi* sau în alte limbi *ja, ja* sau inclusiv *ah, ah*), ci era în cazul său indubitabil exploziv, un *t* alveolar foarte clar, cum este cel englezesc. *Ta, ta, ta*, așa era râsul înfiorător al profesorului Toby Rylands. *Ta, ta, ta. Ta, ta, ta*".

Acesta era râsul inconfundabil al adevăratului Rylands și așa era el, mai mult sau mai puțin, deși nu avea buzele cărnoase, nici ochii de două culori, ci amândoi de un albastru atât de nordic încât păreau gălbui la lumina soarelui și la cea electrică, o privire amenințătoare sau mai mult, prinsă în capcană, ochi care păreau să spună ceva chiar și atunci când erau distrași sau adormiți sau absenți, gândind ei singuri, fără intervenția minții, judecând. Era unul din acei indivizi care nu cer nici nu mustră niciodată, dar în fața cărora simți că-ți lipsește ceva, dacă nu ai părăsit cu totul reflexele tinereții; ochi care nu fac reproșuri, nici nu-și manifestă nemulțumirea, dar

ai senzația că ești mereu aproape de dezaprobarea lor tăcută. Acest efect nu se obține ușor, nu depinde de atitudine, nici de maniere, nici de bani, nici de mândrie, nici măcar de represaliile colerice pe care le-am văzut de-a lungul vieții la câțiva patroni intruși și contrariați: oameni mărunți, oameni nesiguri care nu inspiră respect și trebuie să se convingă singuri de eminența lor și să umilească pe cine pot sau pe cei slabi ca să-și reînnoiască fără preget convingerile întotdeauna slabe (am avut un astfel de editor, în tinerețea mea, l-am abandonat în grabă și fără considerație, i se înroșea fața și ochii i se roteau obtuzi, fără să poată articula un cuvânt inteligibil sau întreg, încet în gândire și vorbire, fără să înțeleagă de ce nu se făcea totul după voința lui exploatatoare – se povestea că avea origini contrabandiste; de asemenea, am cunoscut scriitori de felul acesta, despotici și complexați, pe care orice neînțelegere îi zguduie până-n adâncul sufletului sau îi distruge). În realitate, nu trebuie să faci nimic extraordinar – nu poți să faci – ca să produci la alții acest efect care este un amestec de intimidare și dorință de recunoaștere, sau de a fi măcar tolerat. Toby Rylands o obținea fără efort, deși și-o procura: cu laconismul său ocazional, cu vocea lui pătrunzătoare care profita de vârstă pentru a suna trist în unele momente sau dramatic în altele, cu ochii lui interpretativi când asculta și când vorbea; ți se părea că în discuțiile cu el nu existau repetiții și că te expuneai în fiecare moment, când vorbea și când tăcea, când povestea și când era atent, el era cel care perora. În plus, avea faima unei persoane lipsite de scrupule – o persoană crudă – atunci când își pedepsea dușmanii sau pe cei care îl ofensaseră, iar pentru el acestea erau pedepse, nu răzbunări, oamenii respectivi meritau să fie lămuriți. Se zvonea că într-o ocazie, aflând că o universitate nord-americană voia să ofere niște cursuri substanțiale unuia din discipolii săi, ingrat sau puțin serviabil, ca să împiedice acest lucru nu i-a trecut prin cap nimic mai definitiv decât să îl acuze *sotto voce* de coprofagie, lucru suficient pentru ca bogătașii puritani sudiști să renunțe la contractul grețos fără să se întrebe măcar, din câte se pare, de unde putea să aibă Rylands informații atât de sigure în privința unor practici și activități care, dacă ar fi existat cu adevărat (și eu nu cred că au existat, sunt invenții

și manierisme literare și cinematografice), ar fi fost povestite din gură în gură, cu atât mai puțin în orașul Oxford, unde nimic nu este trecut cu vederea, iar ceea ce nu se știe se imaginează și, dacă nu, se inventează. Viclenia lui Toby Rylands a fost considerabilă și mefistofelică, fiindcă a ales un defect despre care nimeni n-ar fi îndrăznit să-l întrebe pe cel calomniat, lipsindu-l astfel de orice posibilitate de negare și apărare. Ce periculoase sunt vocile acreditate, autorizate, care nu mint niciodată, ca și cum ar aștepta ziua în care să merite cu adevărat sau să trebuiască s-o facă, și atunci conving fără nici un efort de lucrurile cele mai fantastice sau veninoase. Poate că a mea va fi o minciună de felul acesta, din cauza timpului și a scrisului, deși majoritatea au un caracter fictiv. Dar încă nu mint.

Astfel, mă preocupau numai posibilele reacții ale celor trei persoane din cartea pe care o scriam și care nu avea încă titlu, și pe care o numeam în scrisorile pe care le scriam pe atunci lui Eric Southworth sau Daniellei Pitarello „romanul din Oxford”. Riscam să ghicesc ce avea să gândească prietenul oxfordian citindu-l și nu îmi făceam prea multe scrupule, în afară de judecata strict literară; nu vedeam prea multe amenințări nici în reacția probabilă a lui Ian Michael, din cauza spiritului său umoristic și spontan și a lipsei sale de bigotism, fiind departe de orice pretenție. Cât despre ceilalți doi colegi, mai severi în aparență și mai scrupuloși cu bunul nume al profesiei lor, la Universitate și chiar în Oxford, am presupus că faptul că își dedicaseră o mare parte a vieții predării literaturii (deși spaniolă și hispano-americană) le va îngădui să distingă o operă de ficțiune de niște memorii sau eseuri, și să nu ia în nume de rău o divagație impertinentă sau o exagerare glumeață sau o fabulație a mea legată de un loc literar care corespundea numai pe jumătate numelui de Oxford pe care i-l dădusem, sau de unele personaje care nu îi zugrăveau pe ei, nici nu îi caricaturizau și nici nu purtau numele lor, deși le ocupau posturile, după cum povestitorul îl ocupă pe al meu.

Reacția lui Toby Rylands mă îngrijora cel mai mult, din cauza lucrurilor despre care v-am vorbit și din cauză că nu aș fi vrut să-i atrag

dezaprobarea, cu atât mai puțin pentru o problemă personală. Astfel că, atunci când m-am dus să-l văd în vara lui 87, după ce am trecut nerăbdător prin Cambridge – nu l-am văzut de data aceea acasă la el singur, ci la Ian, care ne-a invitat pe Eric și pe mine la un dejun în grădina lui –, mi s-a părut normal să-l înștiințez, mai ales în fața celor doi martori care puteau să se transforme în aliați sau complici, dacă nu erau deja. Îmi amintesc că Toby stătea într-un scaun de pânză care se lăsa în jos sub corpolența lui, privind râul cu coada ochiului și privindu-ne și pe noi cu coada ochiului, cu irisul îngălbenit de soarele staționar de iulie, presărându-și anecdotele tăioase și scurte ca pe niște lovituri de scrimă, sau râzând cu hohotele lui lente și pătrunzătoare ca niște pistoane care lovesc brusc – ta, ta, ta – la fiecare lucru savuros sau răutăcios pe care i-l relatau Ian sau Eric. Într-o pauză a conversației, după ce Ian Michael a intrat în casă ca să vadă cum se simțea mama lui oarbă care locuia la el și ca să îi spună unei servitoare să aducă desertul, mi-am început comentariul (râul se vedea prăfos și letargic):

— Nu știu dacă știi, Toby, că scriu un roman care se desfășoară aici, în Oxford.

Toby Rylands s-a prefăcut surprins, eu eram sigur că auzise el ceva.

— A, da? Și ce fel de roman e? Un roman cifrat despre noi toți? Hmm. Trebuie să ne îngrijorăm? Hmm. Trebuie să ținem minte? Nu, nu știam absolut nimic. Nici un cuvânt – a spus cu exagerare vădită, și a adăugat cu falsă supărare: Nimeni nu îmi spune nimic aici.

Poate că așa se întâmplă acum, când a trecut atât de mult timp de la pensionarea lui și nu mai călătorește ca profesor emerit la universitățile americane care îi cereau sfatul și îl angajau cu respect; acum cred că are optzeci și trei de ani deja. Dar atunci, în urmă cu zece ani, se întâmpla contrariul: toată lumea alerga să-i povestească tot ce l-ar fi putut amuza sau interesa, există persoane cărora le povestești doar ca să le intri în grații și să le obții aprecierea sau condescendența, telefoanele lui țârâiau întruna.

— Ei bine, încă nu se știe exact ce fel de roman va fi, nu îmi cunosc bine cărțile până nu le termin, și nici atunci. Dar e clar că nu va fi un roman cifrat despre voi, nu cred că trebuie să vă îngrijorați. Singurul lucru este că

poate, uneori, unii colegi vor dori să-l considere astfel sau vor crede că ei sunt cei descriși în el. Știți doar, faptul că eu am locuit aici va fi suficient ca să trezească bănuielile, ni se atribuie mai puțină imaginație sau arbitrariate decât avem. Și adevărul este că nu mi-ar plăcea să se supere vreunul, mă gândesc mai ales la Alec, Fred, Pring-Mill, nu atât de mult la John, nici la voi trei, sunteți mai frivoli, și o spun ca un elogiu. Nici Paul nu mă îngrijorează, e sigur.

Alec Dewar, așa am numit în *Romanul Oxfordului* un personaj în care se putea vedea persoana adevărată pe care o numesc acum, așa cum am procedat cu Toby Rylands, cu presupusul său nume fictiv și presupusele porecle: Spintecătorul, Inchizitorul, Măcelarul, Ciocanul: *the Ripper*, *the Inquisitor*, *the Butcher*, *the Hammer*. Alec Dewar, un om serios care voia să fie considerat sever și neclintit, în realitate nu știa ce să facă cu el însuși atunci când renunța la rolul său de căpcăun, obligat fiind de încetarea activităților – privea cu nostalgie ușile închise ale Taylorianei, care îl expulza până în dimineața următoare – și dispariția studenților, care îi dădeau viață iritându-l; se dezorienta din cauza oricărui element străin de rutina lui tenace de atâția ani și, dacă te interesai de viața lui sau îi puneai întrebări semi-personale ca și cum ar fi putut avea o existență în afara spațiului universitar, se simțea recunoscător și incomodat și își pierdea imediat toată afectarea: răspundea cu timiditate, dar cu gesturile îndrăznețe ale unei persoane care trăiește în risipă, sau ca și cum ar fi fost surprins periind pe cineva. Îi plăcea să pară feroce și sarcastic și reușea să fie convingător în fața studenților și a invitaților la seminarii care îi suportau examenul amănunțit, dar nu și în fața colegilor, care observau uneori încercările lui bătătoare la ochi și nehotărâte de a se face plăcut și chiar rafinat – una din formele cordialității la Oxford. Fiindcă spaniola lui vorbită era nesigură, prefera să vorbească în engleză cu mine. Din cauză că nu era obișnuit să vorbească despre el însuși și despre lucruri care nu aveau legătură cu munca lui, emitea fraze pe jumătate elaborate și pe jumătate enigmatice, care nu aveau nici un înțeles, la al doilea sau al treilea schimb de replici: „Așa merg lucrurile în zilele noastre”, spunea fără prea mult

sentiment după ce explicase, de exemplu, că nu o locuință în oraș și că dormea într-o cameră a unui *college*, nu-mi amintesc dacă la Trinity sau Christ Church sau Corpus Christi. Frazele acestea puteau aduce conversația într-un punct mort și îi schimbau lipsa de curtenie într-un fel de lipsă de apărare, care te făcea să te rușinezi.

Fred Hodcroft, un om încântător, foarte înalt și foarte slab; cu profilul său de ciocănitoare și aerul prefăcut al unei persoane cu capul în nori, obișnuia să-mi întindă capcane sintactice și gramaticale pentru a-mi controla nivelul cunoștințelor, prefăcându-se că nu cunoaște răspunsurile pe care mi le solicita. Își ridica ochelarii întruna, de parcă ar fi știut că o cădere de la înălțimea lui le-ar fi fost fatală. Era atât de simpatic încât nu puteai niciodată să lași garda jos cu el, vorbea o spaniolă excelentă. Nu părea devotat instituției, dar probabil că era, unul dintre acei oameni care pot să petreacă o viață întreagă supărați fără să-și dea seama cineva sau să bănuiască, amabili chiar și cu cei pe care îi critică sau care le-au făcut rău.

Robert Pring-Mill, mic de statură și îndesat și clerical și viclean, foarte bun prieten cu Ernesto Cardenal, preotul poet nicaraguan revoluționar, era lipsit de simțul umorului sau poate că simțul lui nu coincidea cu al meu și obișnuia să ia totul ca literă de lege, era suspicios și ordonat. Nu l-am frecventat prea mult, nu i-am căzut bine, cred, fiindcă eram prea indiferent cu ceea ce el venera, prietenia lui transoceanică fiind mai mult clericală decât revoluționară. Spaniola lui era greoaie și încercam să-l evit. Părea să-și macine mereu nefericirea – se spunea că așteptase numirea care îi fusese atribuită lui Ian Michael, iar acesta nu era din Oxford, ca să fie mai mare batjocura – și poate că de asta era atât de furișat și apatic.

John Rutheford traducea pe atunci *La Regenta*[2] în engleză, lucru încă inedit, vorbea spaniolă cu un puternic accent portughez fiindcă soția lui era portugheză și fiindcă nu scăpa de verile petrecute în Ribadeo, un tip tăcut și pașnic și merituos, o persoană magnifică cu un dram de resentiment poate nemărturisit și de care nici el nu-și dădea seama; viața lui, văzută din afară – toată familia cânta la diferite instrumente, fiicele cântau cu el acasă –, părea idilică. Nu credeam că se va supăra, orice s-ar fi întâmplat, dar putea

să existe un anumit pericol: nu există persoană care să accepte totul, nici măcar din lucrurile alese de ea însăși.

Și Philip Lloyd-Bostock, care a murit după ce am părăsit Oxfordul; în timpul celor doi ani pe care i-am petrecut acolo lipsise mult din cauza bolii, dar am avut totuși timp să vorbim și să predăm împreună unele cursuri, în colaborare, așa cum am făcut cu toți colegii pe rând, cursuri de traducere literară practică, directă și retroversiune, Gomez de la Serna și Valle-Inclán în engleză, Woolf și Hopkins în spaniolă. Lloyd-Bostock lăsa impresia că lumea lui era alta, că era în trecere prin Oxford, fără voia lui, doar ca să-și câștige salariul, spre deosebire de ceilalți, care se integraseră mai mult sau mai puțin orașului și vieții lui de eforturi liniștite, dacă se poate spune astfel. Poate că unii nu aveau altă viață nici atunci când se retrăgeau acasă la ei sau în camerele închiriate la sfârșitul zilei, nici în timpul lungilor vacanțe de vară, care le ofereau destul timp ca să se schimbe în opusul lor – un Hyde –, și sunt sigur că Philip profita de ele. Unii probabil că așteptau cu nerăbdare începutul noului trimestru pentru a se simți în centrul atenției, sau chiar susținuți, armonioși și justificați. Pentru Philip Lloyd-Bostock lumea aceasta părea, în schimb, un impediment, un lucru din trecut căruia trebuie să-i acorzi importanță din când în când, sau la care trebuie să recurgi fără rușine dacă ai nevoie de ajutor, ca să fie întotdeauna de partea ta – în rezervă, ca familia din care provii, uneori. Dar poate că se purta astfel fiindcă era deja foarte bolnav, și poate că muribunzilor totul li se pare lipsit de importanță și făcând parte din trecut, sau pierdut deja. Purta o mustață îngrijită și ochii lui albaștri erau apoși, afișa un calm care era cu siguranță înșelător – cel al omului care este atât de chinuit, încât nu mai discută, sau poate că totul îi este indiferent. Unii vor să-l vadă în personajul pe care l-am numit în romanul meu Cromer-Blake, presupun că din cauza numelui compus și fiindcă personajul acesta moare la sfârșitul cărții. Bineînțeles că alții au văzut în el pe prietenul meu care încă mai trăiește și se numește simplu Eric Southworth, și astfel se ajunge la absurditatea de a identifica două persoane cu un singur personaj.

Eric Southworth, de o noblețe maniacă; o persoană atât de corectă și leală încât îi deranja pe toți, nu mai există mulți oameni ca el în vremurile noastre, poate câteva femei. Și era în același timp flexibil și cu un extraordinar simț al umorului, unul din acei rari indivizi capabili de seriozitate și de glumă – cum se spune – în același timp, și sincer în amândouă. L-am văzut râzând în hohote ca un băiat obraznic pentru vreo șotie – un cuvânt vechi, cuvânt de bunici, dar adecvat – și de asemenea înspăimântător și grav ca un erou al aulelor. Spaniola lui era bună, deși puțin renascentistă și livrescă, îi era lene s-o vorbească la Oxford, în camerele lui sau în sala de mese sau în sălile de clasă. Cu câțiva ani mai mare decât mine, era deja foarte cărunt și profita de acest lucru ca să le inspire respect studenților, dar nu avea întotdeauna succes, latura lui amuzantă îl trăda. Uneori, în schimb, provoca panică, atunci când își punea toca și îi examina oral jucând rolul unui personaj malefic din Dickens sau imitând manierele severe ale vechilor clerici spanioli – degetul ridicat, ochii pe jumătate închiși, voce cavernoasă – care îl distrau mult, catolicismul era pentru el ca și folclorul. O dată mi-a cerut să-i fac rost de o bonetă de arhiepiscop sau de episcop de pe strada Segovia, așa că i-am trimis două, una de mătase cu bordură verde și alta de satin cu bordură roșie (sau invers, nu cunosc uniformele, poate că aparțineau unui simplu preot). A fost foarte entuziasmat de cadou, deși nu l-am întrebat de ce îi trebuia și nici nu știu, îmi imaginez că le folosea în particular. Cu el nu-mi făceam griji din cauza romanului, cum nu îmi făceam nici în privința lui Ian Michael, amândoi fiind vestiți pentru istețime și glume și o bună cunoaștere a ficțiunii. Toby Rylands participa și el, dar era mai venerabil și mai imprevizibil, astfel că, în realitate, vorbindu-i despre această carte, îi încredințam temerile mele legate de posibila sa reacție.

A rămas privindu-mă lung cu coada ochiului și mi-a vorbit cu ironie pentru a mă liniști:

— Nu cred că trebuie să te îngrijorezi pentru asta, Javier. Chiar din contră. Probabil că singurele persoane care se vor simți deranjate sau ofensate sunt cele care nu se vor recunoaște în romanul tău, cele care nu se

văd în el, nici măcar camuflate sau mascate. Sau umilite, sau batjocorite. Până la urmă, e mai umilitor să nu fii motiv de inspirație decât să fii, să nu fii demn de ficțiune decât să fii, deși te costă o indiscreție sau o impolitețe, ca să dai viață unui personaj depravat sau ridicol. Cel mai rău este să nu figurezi acolo unde ai avea posibilitatea s-o faci.

A tăcut câteva secunde, privind spre râu ca și cum l-ar fi păzit, și a adăugat pe un ton amabil și glumeț, bătând cu degetele lui zbârcite în speteaza fotoliului de pânză:

— În plus, cine știe dacă nu scrii o viitoare operă clasică. Toată munca noastră, a celor care studiază, este condamnată să rămână antică, nefolositoare, uitată. Asta scriem; cei care n-o fac, ca Eric… ei bine, știința lui este împrăștiată de vânt când iese din aulă, sau înainte, știi, Eric, cunoști asta, nu? – Da, Eric o știa foarte bine, o știa și așa voia. – Poate că singurul nostru mod de a trece în posteritate, care, în mod ironic, este singurul lucru care ne preocupă, este prin intermediul unui roman de acum pe care nici nu-l luăm în seamă. Puteți să vă imaginați ce nedrept, ce grotesc, ce sarcastic este să fii amintit într-un roman pe care-l disprețuiești. Așa este, așa este. Există puține posibilități ca un roman actual să dureze, se publică prea multe și criticii de ziar nu disting niciodată nimic, dar măcar există o posibilitate. Dar este sigur că investigațiile și interpretările noastre nu vor supraviețui, fiindcă interesează doar un viitor *eu* arheologic, cum să spun, un *noi* repetat care nu va mai fi; nici erudiția noastră de fiecare dată mai impersonală și lipsită de importanță, cu computerele acestea care fură și înghit și înmagazinează totul, și îl oferă apoi primului analfabet care știe să tasteze o comandă. Hmm. Nu-mi place.

Rylands își trecu o mână prin părul alb ca laptele fără să-l zburlească, ca și cum ar fi vrut să-și protejeze creierul arhaizant de viitorul prevăzut care îl îndurera, în care nu avea să existe loc pentru cineva ca el, și asta se înțelegea bine; dar nu avea să existe loc nici pentru oameni ca Ian, mai tânăr, sau Eric, deși amândoi mai aveau mulți ani de activitate, și asta cred că li se părea prea violent, o amputare sau un sacrificiu.

— Nu, nu-mi place. Hmm. Nici măcar în zilele noastre nu se citesc prea multe dintre textele noastre pline de note forțate și exegeze, și majoritatea cititorilor sunt colegi invidioși care se apropie de ele cu ochi răi, ca să le critice sau să le combată sau să le plagieze dacă ai noroc. Dacă ne disprețuiesc cât trăim, când vom fi morți nu își vor mai bate capul cu noi. Așa că mai bine ai grijă să nu ne lași pe nici unul afară din romanul tău; ai putea lipsi pe cineva de nemurire, și acest lucru ar fi de neiertat, nu ți se pare? Trebuie să ne temem doar, cred eu, de furia celor pe care o să-i lași fără posteritate literară. Ta, ta, ta. Îți imaginezi? Oameni ca noi, după un secol, făcând investigații asupra persoanelor noastre. Ta, ta, ta.

Rylands râdea adesea de propriile lui glume.

Eric și Ian râdeau și ei, cu râsul lor care aspira consoanele. Ian Michael scria romane polițiste cu un inspector numit Bernal, dar pretindea că se distrează doar și câștigă bani în Japonia cu ele (se pare că trucul constă în a avea cinci sau șase în care se repetă personajul și apoi succesul și dependența vin singure, mai ales în Japonia, cu înclinația ei spre repetiție, acest lucru contează) și nu credea că va intra în istoria literaturii. Nici eu cu ale mele, care nu sunt polițiste. Sau poate că da, nu e ușor de spus. Nu, eu pretind altceva.

— Dinspre partea asta nu cred că există vreun pericol, i-am spus lui Toby. Dacă depinde numai de mine, mă tem că toți veți fi muritori în continuare.

2 Roman din 1884-1885 al lui Clarín (Leopoldo Alas), apărut în română cu titlul *Pasiunea Anei Ozores*, traducere de Dan Munteanu, Univers, 1972.

Trebuie să fac o paranteză – aceasta este o carte de paranteze, doar că înaintează o dată cu ele – și să recunosc că ideea lui Toby Rylands m-a ajutat într-o anumită ocazie, în care am convins și am făcut comerț cu ea. În timp ce scriam *Romanul Oxfordului* l-am convins într-o zi pe Francisco Rico să creadă în ceea ce spusese în glumă această eminență neozeelandeză în grădina lui Ian Michaels, privind râul. Paco Rico era pentru mine atunci „profesorul Rico, om foarte învățat", străduindu-se să fie prost dispus, lăudându-se cu nerușinare și simpatic în ciuda voinței sale. Un om vesel, căruia îi plăcea să fie înconjurat de acoliți (și de asta o făcea). O dată, totuși – poate că era la Vitoria –, am reușit să-l întristez, arătându-i că tot prestigiul și aerele lui profesorale, posibilul său nimb de academician adevărat – se pregătea să candideze – și multele și aclamatele lui scrieri critice nu aveau să dureze mai mult decât el. După aceea aveau să vină oameni mai competenți, cu mai multe informații și metode de lucru perfecționate, indivizi care vor reuși poate să descopere totul, de exemplu, despre Lazarillo de Tormes sau despre Quijote, și care vor transforma interpretările și descoperirile lui în ceva antic și chiar ridicol, ca fiind simple – tot trecutul pare simplu – sau ignorante față de noile date fundamentale. În schimb, se poate afirma, i-am spus, că noi, toți romancierii actuali – chiar și cei mai inepți, cei din Manzaneda de Torío sau Quicena la spanioli; nu, fără îndoială că și cei din Las Palmas – îi suntem într-un anume sens superiori lui Cervantes, poate din cauză că îl cunoaștem și profităm deja de experiența lui și contăm pe el, și în plus știm și ce s-a întâmplat după el, ceea ce ne oferă un mare avantaj în teorie; desigur că nici unul din noi nu este mai bun decât el, iar experiența noastră și paginile

noastre nu le șterg pe ale lui, fiindcă ele sunt în continuare studiate și citite, fără să dispară; acesta este un teritoriu în care timpul adăugat nu ajută și nu slujește la îmbunătățirea sau abandonarea trecutului, poate unicul teren în care timpul trecut nu este timp pierdut, ci în realitate câștigat: nu pentru noi ca indivizi, fiindcă pierdem întotdeauna, ci pentru intențiile noastre și pentru opera pe care o înfăptuim, dacă durează în timp. Astăzi nimeni nu face caz de ceea ce scriem, dar există o vagă posibilitate să se găsească unele persoane care să o facă, cum o face chiar Rico de mulți ani, sau Rylands, sau Michael sau Southworth; și acest lucru nu se va întâmpla niciodată cu ceea ce tipărește astăzi chiar profesorul Rico, deși are mare valoare și multe merite.

— E posibil, i-am spus eu, să își amintească mai mulți de tine din cauză că ai apărut ca personaj într-un roman atât de durabil încât va fi cercetat la infinit, decât prin tot ceea ce poți să reușești cu asiduitatea ta, cu talentul exegetic și cu toate cunoștințele acumulate.

La început, profesorul s-a arătat nemulțumit, cum era de așteptat, și chiar puțin supărat pe mine.

— Bah, mi-a spus cu superioritate, eu am apărut deja într-un roman, și în plus ca protagonist absolut, personajul principal și dominator, declanșatorul acțiunii și mai ales al pasiunii. Un roman scris în întregime împotriva mea de către o femeie care a vrut să-și scuture disprețul, sărmana.

— Ah, da, l-am citit – am răspuns, lucru care a părut să-l surprindă și chiar să-l flateze („Ah, da, l-ai citit?”, i-a scăpat cu vizibile iluzii, și asta m-a făcut să mă gândesc că Rylands avea dreptate). Dar nu te zugrăvește prea bine, cum de altfel este normal într-o reglare de conturi. Nu ești nici prea ușor de recunoscut, înfrumusețat fizic, pentru ca această pasiune absurdă să fie mai ușor de înțeles. Cred că te-a făcut chiar și puțin mai înalt. Și, în plus, un personaj odios și banal, dacă îmi aduc aminte bine, profesore. Carton asfaltat.

Profesorul a găsit imediat argumente pentru a-și apăra reușitele, nu este omul care să renunțe ușor, nu cedează decât atunci când e plictisit de discuție.

— Nu fi impertinent, tinere Marías. M-a zugrăvit fatal, dar în orice caz se vede că a suferit mult pentru mine, și asta mă face interesant. Sau nu?

„Tinere Marías”, așa m-au numit don Juan Benet și câțiva prieteni mult timp, ca să mă diferențieze de stimabilul meu tată, tot scriitor, deși nu de ficțiune. Îmi imaginez că și peste patruzeci de ani tot se va găsi cineva care, văzându-mă că intru într-un salon, să spună: „Uite că vine tânărul Marías”, și când se vor întoarce toți vor vedea un bătrân de optzeci și cinci de ani, sunt obișnuit deja cu ideea și chiar cu scena, ce să faci, așa se întâmplă cu numele. Acum Rico îmi spune „Javier”, iar eu îi spun „Paco”, dar atunci nu ne cunoșteam atât de bine și eram alții, „tânărul Marías” și „profesorul Rico, om foarte învățat”.

— Nu prea mult, i-am răspuns, să suferi este cel mai ușor lucru din lume, e la îndemâna oricui, a celui mai mare idiot, a celui mai mare nesimțit, a celui mai prozaic bărbat și a celei mai puțin misterioase femei. De fapt, toată lumea face pe toată lumea să sufere, puțin sau mult, dar întotdeauna un pic, chiar și pe cei care ne fac bine și ne îngrijesc, e de ajuns o discuție neînsemnată. Și trebuie să te confrunți cu respingerea celorlalți, care te face întotdeauna să suferi, nu-i așa? Dar nu asta e problema, nici dacă te face mai interesant sau nu ca personaj. Lucrul cel mai important e să faci parte dintr-o carte nemuritoare, dacă mai există astăzi așa ceva; chiar dacă ești zugrăvit ca o ființă lipsită de inimă, un nemernic sau un bădăran. Mai bine să nu ai parte de norocul acesta, fiindcă așa o să rămâi până la sfârșitul lumii, dar și mai rău e să nu figurezi nicăieri. Cel puțin așa gândește un profesor al meu din străinătate. Spune-mi, ți se pare că acest mic roman despre tine o să dăinuiască?

Profesorul m-a privit câteva secunde, nu fiindcă nu știa ce să-mi răspundă, ci fiindcă nu știa dacă era potrivit s-o facă. Răsufla cu buzele lui groase ca de cauciuc, pe care le mișca întruna.

— Sincer, a spus în cele din urmă, sunt sigur că nici un cititor nu-și va aminti de el când îl va pune înapoi pe raft. Asta dacă ajunge până la capăt. Mă mir că îți amintești tu.

— Îmi amintesc puțin, și numai din cauză că te cunosc, profesore. Uite, i-am spus. Ai nevoie de un autor mai solid, cu mai multe posibilități de a dăinui. Nu că mă consider astfel, dar în fine, nu ar fi rău dacă ai paria pe numere mai promițătoare.

Profesorul e atât de hotărât vanitos, încât îi poți face pe plac numai dacă îl urmezi ca acoliții săi sau îi opui o altă mândrie, chiar forțată sau falsă: el o primește bine și se simte în largul lui, pe teren cunoscut, și vede în ea o invitație de a-și arăta vanitatea lui, în unele lucruri acționează ca un copil care se bucură extrem.

— Îți propun o tranzacție.

Rico și-a ridicat ochelarii cu degetul inelar și m-a privit de sus în jos strâmbând din nas ca un contabil din aceia cu cozoroc.

— Să vedem despre ce tranzacție este vorba, tinere Marías. Te avertizez că după criteriile mele nu-mi poți oferi mare lucru.

Impertinența lui poate fi descrisă cu aceleași cuvinte ca și vanitatea, nu o ia în nume de rău pe a altuia dacă acesta o primește pe a lui fără să se îmbățoșeze de la primele replici.

— Scriu un roman și nu m-ar costa nimic să te includ în el, dacă ai meritele necesare.

— Ah, cum așa? întrebă interesat, și imediat rectifică, făcând pe dezinteresatul. Ce poate căuta cineva ca mine într-un roman al tău, ia să vedem? Poate scrii despre învățați? Despre seducători? Despre iluminați? Nu mi se pare plauzibil.

Profesorul glumea, așa făcea aproape întotdeauna referindu-se la multa lui știință, cu o singură excepție, într-o conversație telefonică.

— Mai mult despre învățați decât despre seducători, i-am răspuns. Să vedem: romanul acesta se desfășoară în Oxford, și nimic nu mi-ar fi mai la îndemână decât să introduc în scenă un elegant profesor spaniol în vizită acolo, invitat să țină o conferință, de exemplu.

— Vrei să zici o lecție magistrală, și posibil inaugurală. Ceva extrem de erudit și stimulant, de exemplu, despre casa principelui de la El Escorial, sau despre *Cartea cavalerului Zifar* – a contribuit el cu convingere. Un

bărbat foarte distins și cu o conversație care stârnește admirația, nu? Colegii din Oxford îi sorb fiecare cuvânt ca și cum ar asculta o revelație, nu? Și prezentabil, *ça va sans dire*.

— Lasă-mă pe mine să construiesc personajul și scena, profesore, nu exagera și tu. Cine știe, poate că o să ai ce-ți trebuie și ce ți se cuvine cu romanul acela amoros, și atunci toată chestia asta e pierdere de vreme. Colegii din Oxford nu au sorbit niciodată cuvintele cuiva, ar fi contrar principiilor lor. Doar le tolerează. Și, în plus, o lecție inaugurală a cui?

— A cursului, firește, mi-a răspuns profesorul ridicând palmele la înălțimea umerilor, ca să sublinieze evidența. Deschiderea anului școlar pentru toată universitatea. Nu am de gând să mă limitez la secția de spaniolă și portugheză, fii atent, nu vreau firimituri. Michaelmas se cheamă primul trimestru acolo, nu-i așa? Atunci pentru inaugurarea lui Michaelmas al vostru.

Dintr-o obișnuință pedantă, i-am corectat pronunția, în cazul acesta „Michael" se pronunță ca în bască, „Míkelmas".

— Míkelmas, i-am zis. Profesore, nu fii ambițios și absurd. Pentru asta ar trebui să ții cursul în engleză, și atunci nu ar mai fi atât de magistral, mă tem că știința ta nu ajunge atât de departe, și nici știința posibilului tău personaj fictiv. În plus, încă nu l-ai câștigat.

Profesorul Rico puse capăt aspirațiilor. Era neîndoielnic că ideea îl atrăgea și îl tenta, cel puțin glumele care decurgeau din ea. Făcu o serie de gesturi exclamative cu gura lui elastică și își recăpătă indiferența înnăscută:

— Ah, tranzacția ta.

Dar imediat abandonă prefăcătoria și redeveni interesat, era un om prea nerăbdător ca să fie ipocrit și să se târguiască.

— Să vedem, câte pagini o să aibă? întrebă el, ca și cum ar fi fost vorba despre o interpretare.

— Puține, pentru moment puține, profesore. Am putea să ne punem la probă cu ocazia asta și, dacă amândoi suntem mulțumiți, cine știe ce ar putea aduce cărțile viitoare. Acum o să fie un rol mic, un personaj secundar, anecdotic, dar lucid.

— Anecdotic eu? Eu anecdotic?

— Nu, tu nu, personajul din roman. O să înțelegi, nu pot schimba romanul de la un capăt la celălalt ca să te transform în protagonist. Eu nu sunt ofensat, înțelege-mă.

Profesorul Rico mormăi ceva neînțeles, ca și cum rapida lui figurație i-ar fi trezit atâtea iluzii, încât acum îl contraria mult să renunțe la o parte din ea.

— Ertsz, mormăia el.

— Ce? am întrebat eu.

— Nimic, nimic. Și continuă să mormăie, ca și cum ar fi calculat ceva în minte. Își ridică ochelarii, își aranjă puțin jacheta și apoi vorbi din nou limpede, chiar hotărât, ca un om care acceptă o propunere la poker și spune: „Bine" sau „merg".

— Bine, tinere Marías, să lăsăm prolegomenele și să trecem la ale noastre. Ce ceri în schimb? La subiect.

I-am mulțumit pentru încredere și m-am simțit ca un traficant de falsă imortalitate.

Nu vă voi spune ce i-am cerut, voi spune doar că i s-a părut rezonabil pentru o încercare, a acceptat și apoi nu mi-a mai dat nimic. La vremea hotărâtă, mi-a arătat cu frivolitate că nu a fost pe deplin mulțumit nici de comportamentul personajului, nici de înfățișarea lui, nici de spațiul alocat, deși a recunoscut că fusese încântat de unele detalii neînsemnate și de două sau trei adjective. (Totuși am aflat din alte surse că era mulțumit și chiar mândru, mai ales deoarece cunoscuții comentau cu invidie scurta sa apariție în ficțiune: Toby Rylands avea dreptate în continuare.) Eu nu am ținut seama de asta, până la urmă el avusese bunăvoința de a crede într-o posteritate ipotetică, eu mă distrasem și personajul în cauză – anecdotic – era inspirat doar parțial de el, deși au fost mulți care au vrut să vadă în profesorul Del Diestro un portret cifrat al lui don Francisco Rico Manrique, ceea ce nu era cazul (el nu a vizitat niciodată Oxfordul în timpul șederii mele). L-am făcut să apară într-o discotecă, ca să citez textul, „profesorul Del Diestro, cel mai mare și mai tânăr expert mondial în Cervantes după el

însuși, inevitabil cunoscut în Madrid (după antipatii) ca dreptul Del Diestro[3] sau sinistrul Del Diestro, care, invitat de departamentul nostru, avea să ne ofere o conferință măiastră și dreaptă în următoarea dimineață. Eu îl cunoșteam din fotografii". Și am adăugat la prezentarea lui: „Profesorul, bărbat distins, arogant, de patruzeci și ceva de ani, cămașă de la Ferré și o chelie foarte bine purtată («Un profesor spaniol distins» m-am gândit uimit când l-am văzut, și mi-am explicat succesul lui), țocăia deja și se lăsa țocăit de una din fetele cele mai durdulii". Cum se poate vedea, l-am făcut distins, faimos, tânăr, urât, cu succes, cu cămașă italiană de firmă, erudit și seducător. Profesorul nu avea de ce să se supere, chiar dacă nu l-am lăsat până la urmă să-și inaugureze cursul într-o engleză proastă în fața plenului universității din Oxford, chiar pentru Michaelmas sau Míkelmas.

După câțiva ani, pe când scriam următorul roman, care s-a numit până la urmă *Inimă atât de albă*[4], am vorbit într-o dimineață la telefon cu el, și când i-am spus despre cartea aceasta nouă m-a întrebat fără ocolișuri:

— Apar și eu?

Nerușinarea lui m-a încântat atât de mult, încât i-am făcut o ofertă imediată, și în plus fără tranzacții de data asta.

— Vrei să apari? i-am spus. Avem timp. Nu mai am mult până termin, dar am început un capitol în care există un personaj care s-ar putea transforma în tine, vreau să zic în profesorul Del Diestro. Dacă mă gândesc bine, este vorba despre o scenă în care o să-mi vinzi niște perle.

— Eu să-ți vând ție perle? Eu ție? Nu fi stupid, eu nu pot să vând perle nimănui. De ce? Ce scenă răutăcioasă e asta?

E un om cam bănuitor.

— Bun, să zicem că te pot strecura fără ca romanul să aibă ceva de suferit, dimpotrivă, ar putea câștiga.

— Dar de data asta trebuie să arăt bine.

Deja își transformase cererea în pretenție.

— Să vedem, ce o să spui despre mine?

— Bun, poate că te-aș putea pune să citești ceva. Scena era deja scrisă, așa că am adus o pagină și i-am citit-o. Să vedem, aici se spune: „De îndată,

la desert, amuți timp de câteva minute, ca și cum l-ar fi doborât oboseala după atâta frenezie și demnitate, sau s-ar fi cufundat în gânduri tenebroase, sau poate că era nefericit și își adusese aminte dintr-o dată". Am făcut o pauză. Te interesează?

Profesorul Rico nu a răspuns imediat, dar apoi mi-a făcut o concesie:

— Nu-i rău, nu-mi displace. Mi-a plăcut partea cu demnitatea. E melancolic personajul? Cred că da, fiindcă s-a cufundat în gânduri tenebroase, nu?

— Da, s-a cufundat, profesore.

— În gânduri tenebroase, nu?

— Da, foarte tenebroase, profesore.

— Să vedem, mai citește-mi.

Profesorul Rico nu e foarte melancolic, să spunem, și poate că de asta îl interesa să apară astfel în ficțiune.

— Bine. Dar numai câteva fraze: „În orice caz, omul acela avea talent, dacă trecea atât de repede de la o expresie suficientă la o înfățișare abătută, fără să pară că simulează sau că nu e sincer. Era ca și cum ar fi spus: «Ce mai contează totul»". M-am oprit. Cum e, te tentează?

— Partea cu talentul e bine spusă, a răspuns, dar l-ai putea schimba cu „geniu". S-ar potrivi mai bine, nu ți se pare?

— Geniul e mai greu de observat, profesore Rico, și naratorul nu știe prea multe despre tipul acesta.

— Nu-l numi „tip", m-a mustrat el. Să vedem, mai citește-mi.

— Profesore, n-am să-ți citesc totul acum. Spune-mi dacă vrei să apari sau nu. Nu există alt personaj disponibil, și te avertizez că l-aș putea da altcuiva.

Paco Rico a rămas tăcut câteva secunde. Apoi a confirmat.

— „Ca și cum ar fi spus: «Ce mai contează totul».” Așa ai spus, adevărat?

— Da, profesore. „Ce mai contează totul."

— Asta mi-a plăcut, e bine. Așa gândesc eu când n-am chef de nimic, e bine – mi-a spus el pe un ton din care se observa că avea mult chef. Și a

adăugat, ca și cum interesul și ideea de a apărea în roman mi-ar fi aparținut mie:

— Dă-i înainte, îți acord consimțământul meu, pentru moment.

Astfel că, timp de câteva zile, mi-am continuat scena cu profesorul Del Diestro inclus deja cu numele și caracteristicile sale, trasat în consonanță cu *Romanul Oxfordului*. Era mai dezvoltat și dialoga mai mult – nu mai era anecdotic, ci episodic – în timpul unei cine dominate de el, și m-am gândit că Paco Rico avea să fie mulțumit de data asta. Cu toate acestea, mă apropiam deja de încheierea capitolului când m-a sunat din nou de la Barcelona, unde locuiește.

— Ascultă un lucru, tinere Marías, mi-a spus fără nici un preambul. Deși trecuseră niște ani, nu ne schimbaserăm apelativele ironice. Am făcut-o doar la moartea unui prieten comun, prin ochii căruia am reușit să ne privim cu simpatie unul pe altul, don Juan. M-am gândit că nu vreau să apar în istorioara asta a ta ca profesorul Del Diestro ori ca alte fleacuri și nimicuri. Dacă apar, vreau să fiu eu însumi.

La început n-am înțeles.

— Tu însuți? Ce vrei să spui?

Profesorul s-a impacientat.

— Eu însumi, Francisco Rico, cu propriul meu nume. Să apară Francisco Rico, nu o ființă fictivă care îi seamănă sau îl parodiază.

— Dar Del Diestro nu îți seamănă atât de mult, nu sunteți identici, și ar trebui să-l schimb. Poate că Rico nu ar face și nu ar spune lucrurile pe care le face sau le spune el, nu pe toate, iar personajul și funcția lui sunt trasate deja. Nu o să schimb povestea ca să îl înlocuiesc pe individul acesta cu tine, cred că îți dai seama. Și, în plus, cum o să apară o singură persoană reală între toate celelalte persoane fictive, cum le zici tu. Nu ar da bine.

Profesorul plescăi de câteva ori din limbă cu dezgust. L-am auzit limpede, aproape că mi-a spart timpanul.

— Și de ce nu? E o prostie. În romanul tău apar locuri sau instituții reale, nu? Trebuie să fie vreuna, nu?

— Da, apare ONU, și muzeul Prado, și…

— Păi așa, a spus el.

— Cum așa?

— Așa vreau să fiu și eu, ca muzeul Prado.

Nu m-am putut opri să râd și să răspund cum am răspuns:

— Profesore, nimeni nu se îndoiește de meritele tale și ești cu adevărat ilustru, dar nu știu dacă or să-ți aducă multe avantaje, mai ales cât timp trăiești. Poate că o să capeți un bust când o să mori.

— Nu face pe prostul, tinere Marías, mi-a răspuns cu falsă iritare, știi perfect ce vreau să spun. Muzeului Prado o să-i spui pe nume în romanul tău, nu o să spui că cineva a fost la muzeul Campo sau la muzeul Salto, îmi imaginez.

„De ce Salto?", m-am întrebat eu.

— Nu. De ce Salto? l-am întrebat.

— Ce mai contează, Salto sau Brinco[5], ce mai contează. Așa cum Prado rămâne Prado și nu e nici Salto, nici Brinco, eu trebuie să fiu profesorul Francisco Rico cu atribuțiile mele, angajat al universității din Bellaterra și academician al Academiei Literare – intrase deja –, și nu Del Diestro, nici Del Fieltro[6], nici altă invenție sau iluzie, mă înțelegi? Vreau să apar eu însumi, dacă nu, renunț, lasă-mă, mă retrag.

În toate aceste schimburi de replici exista un fel de glumă reciprocă, dar adevărul era că profesorul, profitând de prietenia noastră, îmi impunea niște condiții neîntemeiate pe care nimeni nu le-ar fi putut accepta vreodată. Unui scriitor de ficțiune, de fapt, nu i se poate impune nimic, nici măcar să ceară îngăduința de a introduce în ficțiunea sa o anumită persoană sau episod real cunoscut, și dacă hotărăște să o facă nimeni și nimic nu îl poate împiedica. Nu suntem oameni de încredere și între noi există și persoane inumane, dar cred că eu nu sunt așa. Cu profesorul eram prieten și nu puteam să nu-i împlinesc dorințele exprese. Am încercat să-l conving, mai mult pentru folosul și comoditatea mea. Nu e ușor să modifici un personaj dintr-un roman imaginat și descris deja, nu poți să scapi nepedepsit, simți *regret* sau *rimpianto*, nu există un cuvânt spaniol exact pentru asta, poate că în locurile acestea nu ne-a fost dat să plângem ceea ce s-a întâmplat sau nu,

ceea ce facem sau nu mai facem, știm mai multe despre ranchiună. Nici nu e ușor să schimbi numele unui personaj. (Nu poți să-l uiți pe primul, pe care l-ai părăsit și nimeni nu l-a cunoscut, așa cum mama nu uită numele pe care îl destinase copilului mort, pe care nu l-a putut striga niciodată cu voce tare, copilul pe care nimeni nu l-a cunoscut.) Profesorul din *Inimă atât de albă* era deja astfel, și în plus trebuia să bat încă o dată la mașină întregul capitol cu noul nume, mă încântă corecturile, dar le detest în versiunea finală și nici nu folosesc calculatorul. O porcărie.

— Atunci nu o să fie nimic, fiindcă nu pot să fac ce-mi ceri, profesore, și sunt primul care regretă.

Paco Rico a rămas tăcut, respirând în tăcere. Poate că spera că voi ceda. Fără îndoială că era contrariat, deși, din fericire, la el totul durează puțin – nu, nu totul, îndrăgostirile lui durează, după cum am văzut –, nu este un om constant și nici nu ține mânie. Nu a mormăit.

— Păi în cazul acesta nu se va putea numi nici Del Diestro – mi-a cerut, și această a doua pretenție încă și mai neîntemeiată mi-a dat de gândit. Nu cred că avea chef să mă șicaneze. Del Diestro nu era el, fiindcă el era Rico cu atribuțiile lui și așa cum voia să apară, și asta îi diferența. Și fără îndoială considera că acest nume arăta spre el, că se putea înțelege că el era el fără să fie el de fapt, ca și cum precedentul din *Romanul Oxfordului* l-ar fi impregnat sau contaminat și nu ar fi fost posibil să fugă de el sau să nege identificarea dacă se repetau personajul și numele, proba fiind faptul că își aroga drepturi asupra acestuia din urmă, interzicându-mi-l sau permițându-mi-l, eu îl inventasem și nu era al lui, dar îl făcea al lui, îl lua în stăpânire. Deja nu mai voia să fie recunoscut în altul și nici să aibă o copie, dorea în continuare să figureze în ficțiune, dar nu ca ficțiune, ci ca o inserare a realității – o paranteză. Poate că se temea acum să nu devină fictiv cu totul, să nu viziteze din nou și să nu locuiască pentru totdeauna într-un teren în care totul este neclintit până la sfârșitul timpului sau mai bine zis al tiparului. Cât timp ești în viață poți să compensezi sau să variezi sau să rectifici, până nu închei conturile cu moartea care sosește și închide, și mai ales cu privire la amândouă, viața și moartea. Ceea ce ți se atribuie

într-o ficțiune are puține reguli sau nici una, nu poți întoarce foaia și nici nu poți corecta. E scris deja și se repetă în mod identic, fără compasiune sau speranță – asta este istoria și astea sunt cuvintele –, povestind sau spunând același lucru de fiecare dată când se citește sau se răsfoiește sau se consultă cartea, în același fel în care acțiunea înghețată într-un tablou nu avansează și nu dă înapoi niciodată, și nu vedem niciodată în el fața unui om care a fost pictat cu spatele, nici ceafa unuia care a fost pictat din față, nici latura ascunsă a celui pictat din profil. Ce-am scris am scris, amenințarea imemorială înspăimântătoare. Am spus că ceea ce închide cu adevărat nu este sfârșitul, ci povestirea acestui sfârșit și al acțiunii precedente, povestea vieții și a morții, fictive sau reale, or, dacă viața e fictivă nu este nevoie de moarte, scrierea își îndeplinește funcțiile. A povesti este ceea ce ucide și îngroapă, ceea ce fixează și desenează și îngheață fața noastră sau profilul sau ceafa, și a fi povestit poate echivala cu a fi imortalizat pentru cel care crede în asta, deși e mort de-a binelea, eu însumi m-am îngropat cu scrisul acesta și în paginile acestea, chiar dacă nimeni nu le citește, nu știe ce fac, nici pentru ce o fac. (Atunci îmi este indiferent dacă mai știe cineva acest efect, e de ajuns să-mi povestească puțin, gata cu lectura.) Poate că profesorul Rico a intuit asta atunci, ceea ce puteam să-i fac eu, îngropându-l în cartea mea.

A trebuit să schimb numele și să repet capitolul, și profesorul Del Diestro din *Inimă atât de albă* a ajuns să se numească profesorul Villalobos, numele unei profesoare îmbufnate de la colegiul meu, *Estudio* de pe strada Miguel Ángel de la numărul 8, în Madridul anilor șaizeci, iar Del Diestro a fost ales să fie numele unei persoane zâmbărețe, Carmen Garcia del Diestro, domnișoara Cuqui care se machia mult și fuma încontinuu în clasă sau îi ardeau țigările pătate cu ruj între degete, în timp ce ne citea din clasici cu teatralitate entuziastă, făcea acrobații cu o brățară grea pe care și-o scotea și și-o punea și uneori o arunca pe jos zgâriind și brățara, și dușumeaua, făcând exerciții de echilibristică ca să mențină scrumul sus, dar până la urmă scrumul cădea pe jacheta sau bluza ei când opera citită o obliga să facă un gest violent și, de exemplu, lovea cu violență aerul sau umărul unui

student preferat – sac de făină, sac de carne. Ce femeie amuzantă, cred că are o sută de ani și îmi scrie cu dragoste și cu țigara în mână din când în când, mai ales ca să mă felicite când scriu un articol în apărarea tutunului.

Dar personajul era compus cu elemente din caracterul și înfățișarea lui Rico, sau mai bine zis din înfățișarea profesorului Del Diestro din romanul anterior. Nu m-am simțit în stare să-l modific sau să renunț cu totul la el, așa că poate până la urmă e prezent și Rico – sau dă târcoale –, deși la finalul capitolului am spus, ca să înlătur ideea unei asemănări, că „atunci când era abătut și tăcut" profesorul Villalobos amintea puțin de actorul George Sanders, unul dintre favoriții mei, pe care l-am numit în alte locuri „omul care părea să nu dorească nimic". Rico nu seamănă deloc cu Sanders. Nu știu dacă a fost de ajuns ca să-l eliberez. Acum am vorbit despre el aici cu numele lui și cu atribuțiile lui. Dar asta nu e o ficțiune, deși ar trebui să fie o poveste.

3 Joc de cuvinte; *diestro* înseamnă în limba spaniolă *drept*, iar *siniestro* înseamnă și *sinistru*, și *stâng*.

4 *Corazon tan blanco*.

5 Joc de cuvinte: *prado* înseamnă pajiște, *salto* înseamnă salt, iar *brinco* săritură.

6 „Profesorul de pâslă", în limba spaniolă.

În prima frază din această carte am spus că nu cred că am confundat încă niciodată – da, încă niciodată, e o greșeală deliberată – ficțiunea cu realitatea, ceea ce nu înseamnă că uneori nu mi-e greu, retrospectiv, să reușesc să evit o asemenea confuzie. Vreau să cred că vina nu îmi aparține în totalitate, eu nu sunt responsabil dacă unele persoane reale încep să se comporte în viață ca și cum ar fi personaje din *Romanul Oxfordului* după publicare, nici dacă unii dintre cititorii eminenți în presupusă cunoștință de cauză consideră drept realitate ceea ce s-a povestit într-un roman plin de glume și exagerări. Trebuie să subliniem comentariul pe care l-a făcut acum câteva luni doamna prorector sau vicepreședinte sau vicecancelar al universității din Oxford, care în mijlocul unei reuniuni solemne și ceremonioase, conclav în care nu au intervenit ambițioșii profesori intruși Del Diestro sau Del Fieltro sau Rico, a afirmat că în momentul acela citea „un roman foarte interesant, prin care se poate cunoaște mai bine și aprofunda psihologia secției de spaniolă”. Se pare că s-au stârnit murmure alarmate, de glumă ușoară și stupefacție adâncă și sinceră – nimeni nu știa pe atunci despre cunoștințele secrete și acum dovedite ale acestei doamne referitoare la limba spaniolă, fiindcă textul meu nu fusese încă tradus în nici o limbă – până când prietenul meu Eric Southworth și-a permis să ia cuvântul și să-i sugereze doamnei vice-cancelar sau vicepreședinte sau prorector, nu știu, că, dacă dorea să studieze de aproape psihologia membrilor secției căreia îi aparținea și el, ar fi fost poate mai bine s-o viziteze ea însăși sau să pună un grup de psihologi cu diplomă și calificați și omologați și contractați s-o viziteze, înainte de a încredința o misiune atât de delicată unei lecturi care era fără îndoială „obligatoriu subiectivă”,

acestea fiind spuse cu ambiguitatea caracteristică locului. („Ce ai vrut să zici cu asta?”, l-am întrebat când mi-a povestit. „Oh, nu știu, ceea ce a vrut ea să înțeleagă”, mi-a răspuns.) „Pot să amintesc, cu tot respectul față de doamna prorector”, a continuat el în plenul acela, „că a folosit un cuvânt foarte corect și pe care nu trebuie să-l piardă din vedere în nici un caz? Mă refer la cuvântul «roman». Și cine știe dacă nu ar fi indicat să nu uite, în plus, că acest roman a fost scris de un străin”, a adăugat el glumind, fiindcă Eric nu este dintre cei care fac deosebire pe bază de naționalitate. Din câte știu, doamna vice-cancelar a rămas fără cuvinte un moment și apoi a răspuns: „Oh, da, aveți dreptate, înțeleg la ce vă referiți. Un străin ar fi putut încerca să ne denigreze, nu-i așa? Și mai ales dacă e de pe Continent”. „Străinul acesta, doamnă vicepreședinte, nu e doar atât”, sublinie Eric, „este peninsular”. „Înțeleg”, conchise cu promptitudine și spaimă doamna vice-rector, ca și cum ar fi auzit un cuvânt obscen peste care trebuia să treacă în vârful picioarelor și de care era mai bine să scape fără zarvă. Se pare că doi sau trei profesori din adunare sau congregație, care se amuzau pe furiș cu romanul meu în momentele acelea, s-au grăbit să-și ascundă cărțile sub togă.

Peninsular sau continental sau amândouă odată în ochii englezilor, din fericire puțini au fost cei care au privit cu ochi răi viziunea mea subiectivă și uneori disparată asupra orașului și a universității Oxford. Deși am trimis imediat câte un volum cu dedicație lui Ian Michael, Toby Rylands, Bibliotecii Tayloriene și, bineînțeles, lui Eric Southworth, câțiva studenți care și-au petrecut în Spania vacanța de Paști din 1989 (cartea era de câteva săptămâni în librării când Eduardo Mendoza – bine mituit – a lansat-o public în ziua de 7 aprilie) s-au repezit, dintr-un impuls nedemn de laudă, spre neîngrijitele oficii poștale din țara mea și, după expresia lui Ian Michael, s-au prezentat la Oxford „cu căruțele încărcate” de cărțile mele, pe care le-au împărțit, împrumutat sau vândut la prețuri abuzive, cu nesperat și inexplicabil chef, și din cauza aceasta zile întregi foștii mei colegi au observat la studenții lor unele priviri ironice sau au ascultat aluzii

enigmatice – și obligatoriu subiective – pe care nu știau cărui fapt să le atribuie. Nu asta fusese, oricum, intenția mea.

Cel mai rapid la lecturare – nu degeaba este cel mai curios și cel care se laudă că este la curent cu tot ce se întâmplă în diferite orașe: Oxford, Swansea, Southampton, Madrid, Vigo – a fost chiar Ian Michael, șeful departamentului, care mi-a trimis o scrisoare de la Exeter College în fața căreia am suspinat ușurat când am început să o citesc, și pe care am pus-o înapoi în plic cu groază și rușine, după ce am terminat-o. În ea îmi spunea amabil că *Romanul Oxfordului* i se părea „cel mai bun roman al meu de până acum", și mă asigura că nu făcea o asemenea afirmație din cauză că „am trecut cu ușurință prin el, sau am fost atins de morbul care i-a atins pe toți aici și i-a făcut să-l considere, în mod greșit, un *roman à clef* (studenți ca John London și Huw Lewis s-au întors gâfâind de la Madrid cu atât de multe exemplare, încât probabil că de aceea tirajul s-a terminat repede)". (Spaniola lui, după cum se vede, este excelentă, dar nu perfectă). Spunea că l-a citit „dintr-o răsuflare" până la cinci dimineața și că acum îl citea din nou cu mai multă atenție; vorbea despre „țesătura temelor comparate" între ele, „falsul Gawsworth și adevăratul Machen", considerându-l și pe acesta fictiv; făcea alte observații cu caracter literar și îmi arăta profesoral „foarte puține greșeli sintactice, de mică importanță: străzile sunt «roșcate»", îmi punea el la îndoială vederea, „sau de culoarea mierii?". Adăuga o corectură de ordin arhitectonic sau mai degrabă topografic care m-a distrat prin erudiția și minuțiozitatea ei: „Nu mi se pare posibil ca biroul lui Clare Bayes" – principalul personaj feminin din carte – „să dea spre Radcliffe Camera direct din All Souls, în care singurele ferestre din față sunt cele din biblioteca Codrington (poate sunt cele din Hertford?), fiindcă Hawksmoor a construit un zid fals ca să completeze All Souls pe latura de vest, știind că Wren sau alt arhitect avea să construiască ceva interesant în piață pentru a contracara, sau a complementa, turnurile sale neogotice. Am observat de asemenea lipsa completă de referințe la flora din Oxford, pe care nu am atribuit-o (după părerea mea) dezolării sau sărăciei descrierii de care dau dovadă aproape toți scriitori spanioli, ci dorinței tale de a prezenta un oraș

complet inospitalier”. Aici se înșela sau astfel era educat, fiindcă, dacă în alte aspecte nu corespund (de atâtea ori mi-au negat inspectorii din țara mea naționalitatea sintactică: o țară foarte literată, inspectorii scriu mult și îi aplaudă vameșii, sau invers), în privința „dezolării sau sărăciei descrierii” menționate mă înscriu cu lauri în tradiția spaniolă: extrem de orășean și distrat cum sunt, nu recunosc nici măcar un pin. (Și nu cred că am zugrăvit Oxfordul atât de insipid.) Îmi indica îndatoritor să adaug o erată, și apoi îmi aducea la cunoștință câteva știri, cea mai remarcabilă – sau mai impresionantă – fiind faptul că suferea de o eczemă alergică de când se mutase din casă renunțând la vederea spre râul Cherwell, fiindcă trebuia să-și instaleze mama oarbă într-o clinică privată din cartierul Freeland, „unde și-a petrecut ultimii treisprezece ani din viață mama lui Toby Rylands”, spunea el, ca și cum nu ar fi putut evita paralelismele progresive dintre traiectoria vitală a predecesorului său și traiectoria lui, sau ar fi început să privească prezentul lui Rylands ca pe o prezicere a viitorului său. (Și în scrisoare îl numea astfel, „Toby Rylands”, cu numele din roman, de data aceasta nu sunt eu cel care o face.) Nu știa dacă eczema era un efect psihosomatic al faptului că renunțase la mama lui sau la râu sau dacă se datora mochetei din noul apartament moștenit „de la o doctoriță de radiologie sau cobaltoterapie”, insinuând poate că doamna iradiase cu răutate mocheta călcând pe ea în timpul în care locuise acolo în chirie.

Știrile îngrijorătoare veneau la urmă. Fiindcă, după ce mă asigurase că creația mea nu era un *roman à clef*, lucru care m-a mulțumit și m-a bucurat enorm (fiindcă nu era, și puțini erau mai în măsură decât el să recunoască acest lucru), Ian Michael începea să-mi vorbească despre colegii din secție numindu-i pe toți cu numele personajelor din roman și obligându-mă, prin urmare, să ghicesc la cine se referea în fiecare caz. Astfel, povestea despre Rylands că era „foarte mulțumit de unul din aceste onoruri false” – aici parafraza textul meu, care spunea „nesincere” – care „i-a sosit prin poștă”: un premiu care aducea cu el patru milioane de pesetas și responsabilitatea de a ține o conferință în Salamanca. Mai mult m-a îngrijorat ceea ce urma: „Romanul tău l-a înfuriat – se spune – și l-a aruncat pe jos înainte de a

ajunge la jumătate”. Și continua să împartă cu bucurie numele fictive: „Eu însumi l-am văzut pe Alec Dewar răsfoind pe furiș un exemplar pe care i-l adusese un student robust care purta un tricou de jucător de rugby; mai târziu, în sala de mese din *college*, se lăuda că apare într-un *roman à clef* continental”. „Cromer-Blake (cel viu, nu cel mort) s-a întors dintr-o călătorie de lectură și poate de plăcere pe care a făcut-o în Italia.” „Reacția lui Leigh-Peele nu a fost observată încă.” Cea mai gravă era concluzia, și ea m-a îngrijorat cel mai mult. Dacă există un personaj total inventat în *Romanul Oxfordului* (un personaj care nu poate să se identifice cu nici o persoană reală, nici măcar prin rea credință sau mijloace neortodoxe), este personajul feminin principal, Clare Bayes, o femeie căsătorită, profesoară și ea, cu care naratorul spaniol a avut o relație clandestină în timpul ședерii sale într-un loc care a fost pentru el întotdeauna un teritoriu de trecere. Cu toate acestea, Ian Michael îmi spunea în cele din urmă, spre marea mea uimire: „Pe Claire Bayes o văd destul de des, fiindcă s-a mutat pe o stradă vecină și mă întâlnesc adesea cu ea, întotdeauna încărcată, ca și în roman. Arată bine și acum, dar și-a pierdut farmecul. Nu se știe să-și fi luat un nou amant”.

Cred că m-am înroșit (știu: m-am văzut oglindit în ecranul televizorului, mă uitam la o casetă video și m-am oprit ca să citesc scrisoarea, era *Cei trei cavaleri* sau *Dragostea mea braziliană* cu Ricardo Montalbán, nu mai știu, îmi amintesc de o melodie nepotrivită de samba care răsuna în timp ce descifram scrisoarea fostului meu șef oxfordian, singurul șef din viața mea care nu se purta ca atare, Dumnezeu să-l binecuvânteze), și m-am simțit cam obosit. Deși mă gândeam să-i răspund în scris în orice caz, așa cum trebuia, l-am sunat imediat pe Ian ca să-mi confirme neașteptata și pentru mine deplorabila furie a lui Toby, și să-l lămuresc în privința riscantei și periculoasei existențe a unei adevărate Clare Bayes. Dar când l-am auzit – era noapte – am preferat să nu fac cercetări asupra identității femeii care, după părerea lui, își pierduse farmecul. „Doamne Sfinte, m-am gândit în timp ce-l vedeam dansând fără sunet pe seducătorul Montalbán sau pe papagalul cu canotieră José Carioca,

„din vina mea acum există o profesoară din Oxford care este considerată vinovată de adulter continental și chiar peninsular, sărmana femeie care nu l-a comis, sau cel puțin nu cu mine, și acum oamenii au ajuns să se aștepte să-și «ia» un nou amant după plecarea mea, deja îndepărtată, nu o fi făcut-o fiindcă nu are asemenea obiceiuri; și cum se întâmplă de obicei în asemenea cazuri, ea o fi singura care nu știe, sau poate că și soțul ei, care este considerat încornorat cu intervenție străină înclinată spre denigrare, ce situație nefericită". „Cine o fi?", m-am întrebat eu, dar nu l-am întrebat pe Ian, deși nu am putut să nu comentez în treacăt că nu a existat nici o Clare Bayes, nici echivalentul ei, în timpul șederii mele oxfordiene, era o încercare neputincioasă de a o salva pe necunoscută de calomnie și bârfe. „Nu?", s-a mulțumit el să răspundă, și era limpede că nu mă credea. O deplâng pe femeia aceea, oricine ar fi, e obiectul bârfelor în orașul acela atât de bârfitor, indirect din cauza mea, și de aceea se pune la îndoială nu doar reputația ei, ci și bunul ei gust. (Și cine știe dacă nu și al meu. Reputație nu am în domeniul acesta.) Pot să vă asigur aici că în timpul șederii mele la Oxford am trăit foarte cast, sau cel puțin în ceea ce privește femeile de acolo, care într-un anumit fel mi s-au părut „cam curviștine", cum a spus odată Miriam Gómez că pot să fie unele din ele (a spus-o în dialectul ei cubanez, niciodată ofensiv, și în fața soțului ei Cabrera Infante, care a păstrat tăcerea, amândoi locuind treizeci de ani în Londra.) Am înțeles cu groază și că se puneau la îndoială bunul gust și inteligența acelei profesoare, fiindcă, după o tradiție convențională britanică, a te lăsa sedusă de un spaniol – este o posibilitate – constituie a treia treaptă pe scara amorurilor demne de dispreț, dar inocente peste care poate da o femeie căsătorită din peninsulă: a doua este să se lase sedusă de un italian și prima de un argentinian. Și cel mai rău este că la Oxford există multe persoane cu idei convenționale tradiționale britanice. Câte prejudicii pentru nefericita asta căreia nu-i doresc nici un rău, m-am gândit, ar fi trebuit să am mai multă grijă cu cele scrise, nu doar din cauza asta, ci și din cauză că uneori se împlinesc. Dar, dacă trebuie să fiu sincer – și nu am de ce să fiu, și despre asta voi vorbi puțin mai târziu –, îmi pare rău și fiindcă nu am cunoscut-o,

pentru că, dacă și-a pierdut farmecul, asta înseamnă că îl avea pe când eu eram o parte tranzitorie a orașului și a congregației. Sau poate am cunoscut-o? În orice caz, după cum se vede, am fi fost verosimili ca pereche clandestină, și asta mi-a produs o curiozitate nedemnă, căreia am știut să-i rezist. Am încercat să mă văd din nou în televizor, ceva greu de realizat dacă ecranul e plin de culori vii: e imposibil să vezi cum te înroșești alături de Carioca și Montalbán, rățoiul Donald și Lana Turner, astfel că a trebuit să-mi observ reacțiile după felul în care mi s-a încălzit fața și după zbaterea momentană a pleoapelor.

Vorbind despre Toby Rylands, fostul meu șef Michael mi-a confirmat, spre dezolarea mea, zvonurile inițiale care circulau în secție. Fără să se știe motivul sigur, se pare că ar fi aruncat cu forță și furie un exemplar din cartea mea în iarba grădinii sale, unde probabil zăcea și la ora aceea desfăcut, udat și îndoit de ploile intermitente și de soarele flegmatic, și morfolit de vreun câine – poate că de un câine cu trei picioare, scăpat de stăpânul lui. Ian presupunea că pe Toby l-ar fi iritat menționarea activităților de spionaj din trecut și celelalte aventuri trecute – asta a spus-o Ian în spaniolă, „correrias” e unul dintre acele cuvinte pe care le învață imediat și pe care le folosesc cu plăcere străinii culți; eu, care le datorez atât de mult, l-am aplicat la unul dintre ei, Vicarul bandit din Canterbury care fusese cât pe ce să mă lase nenăscut, în afara lumii – era un lucru despre care nu dorea să se vorbească public, și mai ales să se tipărească. „Dar personajul nu este el, deși am împrumutat unele din trăsăturile lui fizice”, am protestat eu; „nu există nici un cuvânt spus în roman de Toby Rylands pe care să-l fi auzit rostit vreodată de adevăratul Toby, și eu nici nu știam nimic despre asemenea activități”. „Nu?”, s-a mulțumit să-mi răspundă din nou Ian Michael, care nu credea nimic din dezmințirile mele, deși văzuse limpede că nu era vorba de un *roman á clef*. „Nu”, am insistat eu, „acum aflu pentru prima dată; mi-am imaginat și am fabulat, asta e tot”. Scrisoarea lui Ian era datată cu ziua de Sfântul Gheorghe 1989, și conversația aceasta a avut loc după patru sau cinci luni. Am rămas gândindu-mă la Toby. El era cel care ceruse să apară ca personaj în carte sau ceva pe acolo, deși se putea să fi

glumit pe jumătate, și acum se supăra pentru o înfățișare asemănătoare și câteva coincidențe involuntare. Nu era numai părere de rău pentru furia lui, care mă deconcerta, ci și faptul că puteam să mă aștept la orice pedeapsă de la distanță din partea lui, dacă el considera că îndrăzneala sau greșeala mea o meritau, nu voiam nici să speculez cu aberații nedemne, cum că m-ar fi putut acuza la o adică, practicile de felul acesta există numai în cărți. (Deși eu nu am nici cel mai mic interes de a preda cursuri în America și nici în altă parte, zilele mele de profesorat s-au terminat deja, deși pe atunci încă mai predam, adevărul este că îmi căutam pretexte și convingerea de a termina cu școala.)

După o săptămână, totuși, îngrijorarea mea s-a mai potolit, tot mulțumită incredulului I.D.L. Michael, numit uneori din cauza acestor inițiale „Ideal M", care s-a obosit să mă sune foarte agitat de la Exeter College cu unicul și amabilul scop de a mă informa în legătură cu discuția pe care o avusese până la urmă cu Toby Rylands despre cartea mea, în Senior Common Room din Tayloriana sau sala profesorilor cu automat de cafea cu plată. Ceea ce îl iritase era, într-adevăr, ceea ce presupusese Ian Michael, bineînțeles fără să-și aducă aminte că el nu-mi povestise niciodată ceva concret despre recrutarea sa în serviciile secrete, nici despre misiunile sale speciale în locuri exotice și nici despre celelalte aventuri, nici măcar nu-mi vorbise cât trebuia despre onorabilul prinț pe care îl însoțise în hoinărelile lui. Volumul fusese lansat de pe scaunul lui colonial de trestie și se odihnise pe gazonul prost tuns timp de nouă sau zece zile și nopți, după care, intrigat din cauza celor citite înainte de pauza lui colerică – se uita cu neliniște și dorință pe fereastră la cartea protejată cumva de o liană lângă care căzuse –, o salvase din iarbă, o curățase de frunze și îi netezise paginile, o luase de la capăt încă o dată și o terminase în câteva ore. Mi-am ținut respirația. „I-a plăcut", mi-a spus Ian după o pauză inoportună, făcută cu scopul de a-mi prelungi neliniștea; „i s-a părut cea mai bună carte a ta de până acum. Tot nu-i convine că ai menționat povestea cu spionajul și mai ales cu Haiti, dar a spus că până la urmă nu trebuie să se plângă, fiindcă, după părerea lui, a inspirat personajul cel mai atractiv din carte, cel mai

profund și mai memorabil, care are cea mai mare forță și spune lucrurile cele mai inteligente. Astfel că acum l-a luat în stăpânire, nu m-aș mira să înceapă să-l imite puțin, după un timp. Mi-a repetat, ca o frază originală a lui, o replică dintr-un dialog al tău". Mi-am tras răsuflarea liniștit și mulțumit, printre alte motive majore și fiindcă mi-am văzut cartea eliberată de posibilele acuzații de fărădelegi diverse pe care le anticipam de o săptămână, balanită, sterpitudine, satiriazis, neofilie, micționism, piromanie, enfiteusis, pozitivism, erotesis, felonie, sau poate chiar onctuozitate, deși nu știu dacă unele din cuvintele acestea care au apărut prin traducerile mele corespund unor vicii (cred că nu) și nu o să mă uit acum în dicționar; dar pentru solemnitatea lor obscenă sau sinistră merită să fie toate, fără excepție, perversiuni formidabile sau degenerări ireversibile. M-ar fi durut să fiu numit enfiteut.

Nu am putut să evit o curiozitate pe care de data asta n-am considerat-o nedemnă: „Ah, da? Ce frază?", l-am întrebat pe fostul meu șef. „Vorbeam despre eczema mea cobaltică și despre niște metehne ale lui, când a murmurat gânditor: «Cui aparține voința unui bolnav? Bolnavului sau bolii?». Ei bine, cam așa ceva, nu știu dacă l-am citat verbatim. L-am citat *verbatim*?". „Nu știu, nu-mi amintesc, nu știu cartea mea *verbatim*", am răspuns, repetând latinismul lui britanic, și am întrebat în continuare: „Și ce ai vrut să spui cu «din Haiti»?". „A, nu știu, tu trebuie să știi de unde ai scos-o în roman." Eu nu știam că fusese ceva în Haiti, vă jur, în viața trecută împrăștiată și ascunsă a lui Toby Rylands. Aș fi putut să spun Honduras, Belize, Antigua sau Barbados, am scris totuși Haiti, și acum rezulta că avusese peripeții sau lăsase urme ale aventurilor lui, poate că pe insula aceasta fusese cu prințul lui rătăcitor. M-am abținut să-i povestesc lui Ian – ca să nu-i povestească lui Toby, la Oxford există o anumită incontinență verbală de care nu trebuie să-i învinuiești prea mult pe locuitori, e în aer și tinde să coboare imediat atunci când se obține o informație, toți sunt expuși și toți o iau – că unele din reflecțiile fictivului Toby Rylands aparțineau mai degrabă spiritului unuia din cei mai inteligenți și afectuoși bătrâni pe care i-am cunoscut, poetul Vicente Aleixandre, care

vorbea adesea despre bolile lui râzând și glumind ca să le mai îmbuneze, numindu-le „tarele mele”; iar alte reflecții erau inventate. Preferam ca Toby să pună stăpânire cu timpul pe toate, dacă voia și dacă aburii memoriei îi erau propice; și, în plus, sunt ale lui dacă le vrea, nu mai sunt ale mele și nici ale poetului, sunt mai degrabă ale lui sau așa consider eu, și el era inteligent și afectuos în felul lui, deși mai puțin cald și mai mult răzbunător și caustic. „I-a plăcut cum îi descrii râsul”, a adăugat Ian, „astfel că eu cred că, în ciuda primelor indicii, l-am câștigat pentru pricina noastră”. Am rămas tăcut și l-am auzit pe fostul meu șef fredonând o melodie fără să-și dea seama, mi s-a părut că era o baladă cunoscută care povestește istoria lui Molly Maguires sau vorbește despre acea societate secretă irlandeză ai cărei membri se îmbrăcau în femei pentru a-și îndeplini misiunea și pentru a îngrozi poliția și jurații pe la 1843, mai târziu a luat din nou ființă la mii de mile distanță prin compatrioții imigrați în Pennsylvania, știu toate astea doar fiindcă am văzut un film cu scoțianul Sean Connery, să nu vă închipuiți altceva. Ian Michael este galez, dar personajul din roman cu care putea fi asemănat era irlandez, Aidan Kavanagh. „Pricina”, m-am gândit eu, și imediat mi-a venit în minte celebrul și misteriosul citat, de data asta *verbatim*: „Aceasta-i pricina, o suflete, aceasta: / să nu vi-o spun pe nume, stele caste! / Aceasta-i pricina! Dar n-am să împrăștii / Nici sângele-i, nici n-am să-i vatăm trupul, / mai alb ca neaua…”. Asta o spune Othello chiar înainte de a o omorî pe Desdemona care doarme nevinovată, dar se va trezi ca să cunoască moartea; și după patru secole de când a fost rostită pentru prima dată încă nu se știe bine ce pricină e asta care nu trebuie numită înaintea stelelor, nici ce a vrut să spună Othello cu enigmaticele și repetatele lui cuvinte: „Aceasta-i pricina, aceasta”, nici măcar nu a spus: „Aceasta este pricina”. Mă gândeam și acum la acea femeie necunoscută din Oxford care era crezută acum adulteră din cauza mea. Eu eram în același timp Cassio și Iago al ei, amantul ei fals și cel care a trezit bănuielile, nu cu susurul meu, ci cu scrisul meu, deși fără să vreau și fără s-o pot prevedea. „Sper să nu aibă un Othello lângă ea”, m-am gândit; „nu cred că are, nu mai sunt pe vremea asta, cel puțin nu în Anglia. Dar, în schimb, există Iago peste tot”.

Dar nu știu dacă m-am gândit la al doilea dintre cele trei lucruri doar ca să mă liniștesc. „…mai alb ca neaua, tot atât de neted / ca marmora funebrelor statui. / Să moară deci, să nu mai mintă pe-alții! / Sting flacăra, și-i sting și ei lumina…”[7], continuă Othello și eu am continuat să-mi amintesc. „Ei, cum îți mai merge cu mocheta atomică?”, l-am întrebat pe Ian, întrerupându-i fredonatul absorbit și gândurile și citatele mele. „Împrăștie în continuare radioactivitate, sau doar lansează raze X ca să te demaște?”

7 W. Shakespeare, *Othello*, actul V, scena 2, traducere de Ion Vinea, în *Opere complete*, vol. 6, Univers, București, 1987.

Da, Ian David Lewis Michael a vorbit despre „pricina” noastră în sensul cel mai puțin probabil la care s-ar fi putut gândi Othello – dar nu imposibil. Și astfel a trăit fostul și ironicul meu șef viața cărții *Romanul Oxfordului*, ca pe o pricină a sa mai mică, ceva mișcător pentru mine și pentru care îi voi fi recunoscător întotdeauna (și-a făcut mai multe griji pentru carte decât editorul ei neîncrezător și greu de cap care s-a bucurat de beneficii de pe urma ei, ce contrast). Nu numai că s-a transformat într-un apărător neclintit al romanului, dar se bucură și se entuziasmează în continuare de fiecare dintre pașii lui nesperați și de cariera lui, neterminată încă, și strânge opinii și reacții de unde poate, la fel ca Eric Southworth, niciodată nu m-am gândit că într-un oraș ca Oxfordul, în care de veacuri există atâta literatură bună și rea, literatura mea ar fi putut să producă cea mai neînsemnată agitație, mă așteptam mai degrabă la indiferență, chiar dacă ar fi fost indiferență prefăcută. Poate că nu am ținut cont atâta cât trebuia de faptul că e un loc foarte închis și care se alimentează doar din el însuși, în același timp seniorial și doct și provincial, precum celălalt oraș al meu de pe vremea aceea, spre care zburam de câte ori puteam, Veneția, într-o stare de expectativă febrilă și de neliniște permanentă, aici mi s-au întâmplat poate cele mai bune și cele mai rele lucruri din viața mea, lăsând la o parte printre cele mai rele moartea celor pe care i-am iubit, în alte locuri. Nu trebuie să punctez cum am făcut-o acum, dar uneori trebuie să te aperi de glume, acolo unde nu se permit, și întotdeauna știi unde e locul acesta. Uneori trebuie să ai grijă să nu ajungi apoi să omori pentru niște cuvinte.

Bineînțeles că unii s-au prefăcut și se vor preface indiferenți, după cum bănuiam, dar prefăcuții, ca Alec Dewar, de exemplu, trebuie să fi luat niște măsuri de precauție extreme și să fi știut foarte bine că în Oxford se spionează totul și pe toată lumea și în plus se și povestește. Nu doar Ian l-a văzut pe Dewar răsfoind exemplarul pe care i-l adusese studentul îmbrăcat cu un tricou imprudent pentru acea perioadă a anului; și alte persoane l-au surprins citindu-l cu minuțiozitate și puțin pe furiș, când credea că era singur în Senior Common Room sau invizibil într-un ungher al bibliotecii. Totuși, el insista să facă pe distratul în relațiile cu tovarășii de departament („A, da? Un roman al lui Javier, în Oxford? Îmi amintesc vag că mi-a spus cineva ceva, da. Nu, nu l-am citit, sunt foarte ocupat acum cu Inca Garcilaso de la Vega[8]”), probabil ca să nu trebuiască să se pronunțe sau ca să nu se vadă că un lucru contemporan, oricum și orice ar fi fost, l-ar fi putut afecta. Un coleg din *college*-ul său m-a informat – și e informație la prima mână – că într-adevăr se lăuda în refectoriu sau la *high tables* sau dineuri oficiale, în fața celor care aveau norocul să stea lângă el, că ajunsese să fie un personaj romanesc în Europa – nu „de roman”, ci „romanesc”, spunea, a subliniat informatorul meu. De o seriozitate voită și o timiditate involuntară, bunul Alec Dewar avea până la urmă un subiect de conversație original și exclusiv, în care el prezenta veștile și dădea răspunsurile la întrebările politicoase obligatorii și îl lămurea pe interlocutor și marca regulile de conduită, în loc să aștepte ca vecinii săi comeseni să se intereseze de el și să-i adreseze un cuvânt, lucru pe care nu-l făceau întotdeauna, temându-se de înfățișarea lui severă și chiar de firea lui rușinoasă. „Trebuie să afli, prietene”, i-a spus cu nedisimulată pompă informatorului meu din Trinity sau Christ Church sau Corpus Christi „că am fost obiectul și motivul central al unui *roman à clef*, înțelegi: e expresia franceză pentru un „roman cifrat”, una dintre cărțile acelea în care cititorul nu încetează să se întrebe mirat dacă o fi adevărat, sau până în ce punct incredibil, din ceea ce autorul relatează despre personaje care nu sunt, se știe, decât o transpunere sau reprezentare recognoscibilă sau semi-recognoscibilă a unor ființe reale: recognoscibile pentru cei care le cunosc,

ar fi trebuit să spun. Există un cuvânt spaniol potrivit pentru asta, dumneavoastră nu îl știți, bineînțeles, și nu e ușor de tradus nici de explicat, ca toate cuvintele mai bune. Un cuvânt foarte interesant: *tra-sunt-tos*", a concluzionat el după ce și-a luat elan și a tras aer în piept și chiar s-a schimbat la față pentru a pronunța, despărțind cu solemnitate silabele pe un ton foarte înalt – chiar strident, se pare – care a provocat aproape un cataclism la masă și jumătate de duzină de tresăriri (linguri care au sărit în aer) și altă jumătate de înecări. Informatorul meu este un chimist, și la Oxford există tendința de a crede – nu în întregime fără motiv – că fiecare profesor sau *don* e o eminență și o somitate în specialitatea și câmpul său, dar în schimb suferă cea mai absolută ignoranță în ceea ce îi este străin, lipsit de cele mai elementare noțiuni care sunt la îndemâna oricărui copil. Chimistul știa ce înseamnă *roman à clef* – ba chiar foarte bine – și l-a iritat explicația; dar nu știa ce înseamnă *trasunto*, și a trebuit să improvizez eu o glosă de care Dewar a avut grijă să scape; probabil, cu spaniola lui fugace și întotdeauna prost memorată, tocmai descoperise atât de interesantul cuvânt în Inca Garcilaso sau în dicționar. „A, da? Și ce se povestește despre dumneavoastră în acest roman străin, doctore Dewar? Ceva ce nu trebuie să știm noi? Ceva compromițător? Ceva picaresc?", l-a întrebat chimistul meu. Și Dewar i-a răspuns cu aroganță, sau chiar mai mult, cu delectare triumfală – cu pielea craniului mai întinsă decât de obicei și ochelarii mai alunecoși: „Lucrurile cele mai fantastice, vă asigur, lucrurile cele mai fantastice. Și ceea ce e amuzant e că unele sunt adevărate, nimeni nu și-ar fi imaginat-o. În fine, așa merg lucrurile în zilele noastre". Nu a precizat de ce se făcea răspunzător și e păcat, fiindcă mi-ar fi plăcut, ca și cu Rylands, să știu ce ghicisem, fără să vreau și fără s-o caut. Dar este posibil – sau măcar de dorit, și asta mi-ar justifica cartea – că începând de atunci adevărata reprezentare a Măcelarului sau a Ciocanului fictiv ar fi trezit cel mai mare interes între colegii și vecinii săi de masă sau, ceea ce ar fi fost de preferat, o mai mare apreciere, cel puțin până la apariția romanului în franceză, prima limbă în care a fost tradus și pe care orice *don* curios o cunoaște, chiar și chimiștii.

Nici Fred Hodcroft, nici John Rutherford nu au făcut comentarii asupra cărții *Romanul Oxfordului*, și poate că în cazul lor indiferența a fost autentică; oricum, nimeni nu a încercat să recunoască în ei vreun personaj, nici să-i vadă descriși în vreo pagină, ceea ce ar fi putut întări conjunctura anterioară. Cred totuși că Toby Rylands nu o să aibă prea multă dreptate în privința unei preziceri, și că nici Hodcroft, nici Rutherford, față de care am un mare respect și multă simpatie, nu se vor supăra, nici nu se vor simți niciodată jigniți, fiindcă nici măcar nu a fost posibil în privința lor echivocul care a fost posibil în privința lui Ian, Toby, Eric, Philip Lloyd-Bostock, Alec Dewar, Leigh-Peele, a bețivului Lord Rymer, a portarului Tom și chiar a unei *belle inconue* adultere, sau poate *connue*, sau poate nici măcar *belle*, nici sigur adulteră, cine știe. Și nu doar în privința acestor oameni legați de universitate, ci și a altor oxfordieni care nu mai frecventau aulele din tinerețe, de cincinale, și care sigur le frecventaseră în calitate de studenți nerăbdători. Dar voi vorbi mai târziu despre ei. Nu cred că Fred sau John s-ar simți prejudiciați, sau privați de o nemurire literară care pare puțin efemeră și poate deja cadaverică.

Astfel că nu am primit măcar pedeapsa indiferenței prevăzute (nu a fost prea multă), și romanul a fost, cred, mai mult un motiv de distracție și glume decât de supărare sau conflict pentru cei care l-au putut citi imediat în spaniolă, și de curiozitate pasivă pentru cei care au trebuit să aștepte să fie tradus în limba lor sau în altă limbă cunoscută, ca Sir Ralf Dahrendorf, prestigiosul eseist și actual *warden* de origine germană de la St. Antony's College, căruia i-am putut trimite înainte, prin intermediul secretarei sale (pe el nu îl cunosc, dar am făcut-o cu plăcere, eu aparținusem în trecut facultății St. Antony) un exemplar în limba sa maternă, care a precedat, de asemenea, versiunea engleză și pe care chiar el s-a deranjat să-l ceară, mai mult pentru satisfacția sa domestică, cred, decât literară. Și nu știu dacă pentru a mă lăuda prietenește, atât Eric cât și Ian mi-au spus că în alte facultăți și în toate departamentele facultății noastre, cea de Limbi Moderne și Medievale sau Institutio Tayloriana, s-au manifestat anumite mișcări de invidie și chiar represalii din cauză că membrii lor nu dispuneau de un

asemenea roman străin, care să îi descrie sau să îi reflecte în mod laudativ, chiar dacă ar fi fost discutabil, și cu care să se poată lăuda în fața convivilor în timpul interminabilelor și competitivelor *high tables* sau dineuri oficiale pe podium (se pare că slavii erau cei mai rușinați, iar francezii cei mai bârfitori). Dacă este adevărat, îmi imaginez că invidia ar asculta mai mult de camuflatele, dar satisfăcătoarele zâmbete pe care le detectau la foștii mei colegi cu fiecare ocazie în care cartea le aducea o nouă știre sau un nou zvon amuzant, decât de existența cărții în sine.

Și, de asemenea, a mai existat câte un profesor megaloman care și-a revendicat locul în acele pagini, indivizi pe care nu-i cunoșteam sau cu care nu schimbasem nici un cuvânt, și totuși i-au asigurat pe toți – și chiar au jurat – că slujiseră de model neîndoielnic pentru cutare sau cutare personaj, oricât de anecdotic sau nediferențiat ar fi fost. Și în același fel, o dată inaugurată perioada identificărilor, s-au inventat niște povești fără nici un fundament, cum ar fi cea a amantei fictive Clare Bayes și a misterioasei vecine actuale a lui Ian Michael; s-a bănuit, de exemplu, că după bețivul *warden* numit în roman Lord Rymer se ascundea sărmanul și deja emeritul profesor faimos Raymond Carr, fiindcă fusese *warden* sau inspector la St. Antony în epoca mea, fiindcă se ocupase excesiv de Spania în scrierile lui premiate și pentru nedeliberata aproximație consonantică între numele personajului și numele de scenă al istoricului („de scenă” e o presupunere): Rymer, Raymond, o absurditate (sunt atâția vameși și inspectori șmecheri și atotștiutori), mai ales fiindcă a existat un slab izvor de inspirație pentru el, un lord adevărat, roșcovan, destrăbălat și corpolent și cu o slăbiciune adevărată pentru vin (nu vreau să spun n-ar avea și Carr o asemenea slăbiciune, dar ca să nu confundăm voi spune că e slab, iar pe lord l-am văzut întotdeauna împleticindu-se; acum mi s-a spus că a murit). De asemenea, s-a considerat – ei bine, chiar Ian i-a alertat pe ceilalți, distrându-se într-o perioadă cu investigațiile și reconstrucțiile sale – că familia de anticari care apare în *Romanul Oxfordului* ca domnul și doamna Alabaster trebuia să corespundă cu stăpânii librăriei Titles de pe Turl Street, care se numeau Stone și cărora le înnobilasem astfel numele, trecând de la vulgarul

Piatră din realitate la monumentalul Alabastru din ficțiune („…nici n-am să-i vatăm trupul, mai alb ca neaua…”).

Megalomania sau setea de a fi protagonist literar se transmite în orice caz cu ciudată frecvență și fără să fie afectată de confuzie sau pretexte, cum se va întâmpla poate cu acest roman din cauza coincidențelor explicate deja dintre narator și autor. Îmi amintesc că într-o seară m-a sunat o doamnă din Levant, pe care o văzusem fugitiv de câteva ori, după o conferință sau un simulacru de conferință pe care am ținut-o pe teritoriul ei și într-o cofetărie madrilenă în care intrasem ca să-i semnez o carte după o cerere a ei neînțeles de insistentă, câteva minute în care nu am avut timp să vorbim despre ceva personal, și în realitate nu am vorbit despre nimic, astfel că nu știam nimic despre ea. Ei bine, m-a sunat ca să-mi spună că-mi citise primul volum de povestiri, pe care-l publicasem în 1990, și că îi plăcuse mult, inclusiv ultima povestire, care i se părea „rafinată” – adjectiv ciudat pentru povestea aceea atroce, dar fără îndoială preferat de ea, am auzit-o pronunțându-l de multe ori – „deși am înțeles că se referea la mine și este vorba despre mine, și adevărul e că sunteți foarte dur cu mine”. Dansam *hucklebuck* cu o prietenă când a sunat telefonul și ea nu a vrut să se oprească și nici să dea muzica mai încet (e o prietenă foarte jucăușă, o dată ce te-ai pus în mișcare e greu să te oprești, era Ana sau Julia), astfel încât am crezut că nu aud bine și am îndrăznit să-i cer să confirme cuvintele acestea stupefiante, cu gura căscată: „Despre ce vorbiți? Ați spus că în povestirea aceea e vorba despre dumneavoastră? Cum adică, e vorba despre dumneavoastră?”. Până în momentul acela se purtase decent și educat, deși totul i se părea întotdeauna rafinat. „Aha, negi?”, mi-a răspuns cititoarea levantină pe punctul de a se înfuria, și a adăugat imperativ: „Poți să-mi faci o favoare și să oprești tărăboiul acela, nu aud nimic”. Oamenii mă tutuiesc și îmi dau adesea ordine, cred că fac prea multe glume și nu impun respect. „Nu poți să nu recunoști că în povestirea asta e vorba despre mine, nu-i așa? Nu poți să nu recunoști, Javier Marías”. Mă tem că nu am recunoscut, oricum, și cred că m-am comportat și cam grosolan, era normal să nu recunosc. Așa cred. Sunt sigur însă că nu am vrut să aflu mai multe despre

această problemă. Povestirea despre care vorbim este una dintre scrierile care m-au afectat profund. Este vorba în ea despre un majordom răzbunător cu care am rămas multă vreme închis într-un lift oprit între două etaje într-un zgârie-nori din New York. Majordomul lucra pentru regele cosmeticelor de acolo și pentru noua lui soție spaniolă, și mai exista și un nou-născut bolnav. A fost prima dată când naratorul a coincis cu autorul într-o piesă aparent de ficțiune, naratorul fiind eu. Nu mai erau alte personaje, astfel că am preferat să nu aflu cu cine se identifica interlocutoarea mea din Levant, cu doamna, cu majordomul, cu nou-născutul, cu mine însumi sau cu liftul. Cel puțin m-a salvat de la un *hucklebuck* casnic nebun și obositor. După puțin timp mi-a trimis o telegramă din care nu se înțelegea nimic, fiindcă textul era lung și poetic și nici nu avea semne de punctuație, cred că i s-a părut prozaic să întrerupă atâta suprarealism metaforic cu altceva în afară de „stop”. Unicul lucru clar era insolita încheiere: nu semna nici „sclava ta”, nici „servitoarea ta”, nici măcar „menajera ta” sau „mercenara ta”, toate lucruri stânjenitoare, dar cu o oarecare tradiție retorică epistolară, ci – mult mai contemporan – „asistenta ta”. Acest lucru m-a făcut să cred că se identifica în mod sigur cu majordomul.

Dintre toate atribuirile cele mai hazardate și iresponsabile produse la Oxford, cea mai gravă și mai abominabilă și de prost gust a fost cea pe care a suferit-o prietenul meu Eric Southworth, încă și tipărită, după doi ani de la apariția romanului. Pe 16 aprilie 1991 mi-a scris o scrisoare drept răspuns la una a mea la care adăugase, pentru informația sa hispanică, un necrolog al cunoscutului critic și savant spaniol Ricardo Gullón, care murise de puțin timp. Eric, după cum am menționat, fusese identificat cu personajul numit în roman Cromer-Blake, care era foarte bun prieten cu naratorul, era bolnav și până la urmă murea. Printr-un singur carambol, jurnalele lui Cromer-Blake apăreau în mâinile spaniolului, care le cita foarte succint de mai multe ori, mă nemulțumea abuzul acestui recurs în ficțiune. Dar, cum am comentat chiar eu, aceasta era partea suferindă și funebră a personajului, care i-a fost atribuită în schimb lui Philip Lloyd-Bostock, despre care am vorbit foarte puțin, dar care a murit într-adevăr după puțin timp, după o

boală lungă, nehotărâtă și disimulată. Era de așteptat, de aceea, ca Eric să fie eliberat de preziceri malefice și speculații dezagreabile, dar nu s-a putut întâmpla astfel: îmi trimitea o fotocopie a publicației *Boletín de la Asociación Internacional de Galdosistas*[9] cu sediul în Kingston, Ontario, Canada – publicație pasionantă, fără îndoială, pare imposibil ca așa ceva să existe și totuși e în „anul al XI-lea", nici mai mult, nici mai puțin, așa afirmă – cu cuprinsul și secțiunile corespunzătoare. Secțiunea a șaptea se numea „Necrolog" și sub acest epigraf de puteau citi următoarele: „~~Eric Southworth, St. Peter's College, Oxford University~~". Și dedesubt: „Ricardo Gullón, Madrid". În ciuda tăieturii oficiale, numele lui Eric Soutworth se vedea clar cum se vede aici, un lucru înfiorător pe care n-aș vrea să-l văd niciodată fără tăietura asta, și în orice caz o prezicere foarte rea. Din fericire Eric e londonez, nu sevilian, nici gaditan, nici madrilen cu o bunică din Havana ca mine, astfel că nu a adoptat măsuri drastice, nici nu a urzit răzbunări și nici nu a pregătit blesteme (cine știe dacă nu și-a pus puțin cele două bonete de arhiepiscop fără să-mi spună, cu bordură verde și bordură roșie, mătase și satin). Fidel tradiției anglo-saxone, nu a hotărât nici să dea în judecată Canada sau provincia Ontario sau orașul Kingston sau Buletinul și nici măcar pe Admiratorii lui Pérez Galdós, care ar fi meritat-o din mai multe motive, ci a primit efemera sa înmormântare cu umor nebănuit, cum se vede din scrisoare: „Necrologul lui Ricardo Gullón pe care mi l-ai trimis a slujit drept introducere curiosului necrolog pe care îl atașez la rândul meu, și în care, după cum vei vedea, împart chiar cu Gullón coloana de «morți», lucru din care rezultă nu doar că eram la curent cu moartea lui, ci și că, după vreo pană nerăbdătoare sau buimăcită, am dat mâna cu el mergând până mai încolo și chiar am străbătut împreună o bucată, vorbind inevitabil despre cartea mea favorită *El amigo Manso*[10], după care el a luat drumul Paradisului și eu – să spunem – drumul lung al Purgatoriului, unde mă tem că suferă încă pentru multele lui păcate chiar Pérez Galdós. Șeful catedrei de spaniolă de la Strathclyde l-a sunat pe prietenul meu Maurice Hemingway ca să-i spună cât de teribil era faptul că murisem, tocmai citise știrea în *Boletín de la Asociación Internacional de Galdosistas*.

"Romanticism, Realism and the Presence of the Word," Media, Consciousness and Culture. Ed. Bruce Gronbeck et al. New York: Sage. (Versión completa "Fortunata y Jacinta, Madame Bovary and Oral Trace," Letras Peninsulares.

"On Monstrous Birth: Leopoldo Alas and the Inchoate," Naturalism in the European Novel. Ed. Brian Nelson. Oxford: Berg, 1991.

Linda M. Willem

"A Dickensian Interlude in Galdós's Rosalía," Bulletin of Hispanic Studies.

"The Narrative Premise of Galdós's Lo prohibido," Romance Quarterly, 38 (1991).

"The Narrative Voice Presentation of Rosalía de Bringas in Two Galdosian Novels," Crítica Hispánica, 12 (1990).

[6] OTRAS NOTICIAS

Stella Moreno (Central Washington University) prepara actualmente su disertación doctoral sobre el tema "Love, Marriage and Desire in the Novelas Contemporáneas of Galdós."

A Diane Urey (Illinois State University) le ha sido otorgada una N.E.H. Fellowship para que prepare un libro sobre los primeros Episodios Nacionales.

[7] NECROLOGÍA

~~Eric Southworth, St. Peter's College, Oxford University.~~
Ricardo Gullón, Madrid.

[8] PRÓXIMO NÚMERO DEL BOLETÍN DE LA AIG

Se incluirán en él:

a) communicaciones sobre las entidades y publicaciones siguientes:

La Asociación Cultural Benito Pérez Galdós. (John W. Kronik)

El Centro de Investigación "Pérez Galdós" de la Facultad de Ciencias de la Información, Universidad Complutense, Madrid. (MR del Pilar Palomo y Julián Avila Arcellano)

El Omnibus Galdosiano. (Pedro Ortiz Armengol)

El Grupo de Amigos de Galdós. (Pedro Ortiz Armengol)

"Galdós en Madrid, Madrid en Galdós." (Julio Rodríguez Puértolas)

b) resúmenes del contenido de las Actas siguientes:

Actas del Tercer Congreso Internacional de Estudios Galdosianos. Las Palmas: Cabildo Insular de Gran Canaria, 1989. I, 316; II, 569.

Galdós. Centenario de 'Fortunata y Jacinta' (1887-1987). Actas (Congreso Internacional, 23-28 de noviembre). Madrid: Universidad Complutense, 1989. Pp. 669.

Galdós, en el centenario de 'Fortunata y Jacinta'. Ed. Julio Rodríguez Puértolas. Palma de Mallorca: Prensa Universitaria, 1989. Pp. 110.

Maurice a rămas fără cuvinte, a avut grijă să mă sune și să vadă dacă într-adevăr trăiam, apoi l-a contactat pe responsabilul Buletinului, Rye, ca să-i semnaleze eroarea. Astfel, la întoarcerea mea din Italia mă aștepta un exemplar al sus-numitului Buletin cu moartea mea suprimată în mod adecvat – după publicare, tăiată numai cu o linie – și o scrisoare de abjectă disculpare de la director. *Lo que no se saca en limpio*[11], totuși" – fraza asta Eric o scria în spaniolă – „e cum naiba i-a trecut prin cap ideea că eu am murit, ca să o luăm de la început. Prima mea supoziție a fost că Ryan se răzbunase pentru o critică pe care am scris-o asupra celei mai recente cărți ale sale despre Pérez Galdós omorându-mă în Buletinul său, și în plus în mod internațional, dar acum mă întreb dacă nu trebuie să acuzăm încă o dată natura fiindcă imită arta și dacă moartea lui Cromer-Blake din romanul tău nu a fost considerată o garanție a morții mele. În prezent, una din formele prin care se pun în valoare profesorii nord-americani constă în numărul de ocazii în care le apare numele în publicațiile altor profesori universitari („socoteala menționărilor", și poți să-ți imaginezi scandaloasele favoruri reciproce și inflația de citate nejustificate, care face totul încă și mai ilizibil). Astfel că m-a încântat ideea de a mă sluji de un necrolog ca modalitate de a-mi spori evaluarea și salariul. În cele din urmă, e o menționare în plus a numelui meu, nu foarte citat…".

Presupun că Eric, în ciuda dezinvolturii sale, și-a încrucișat degetele cum l-am văzut de multe ori, fiindcă e londonez, așa că le-am încrucișat și eu pe ale mele, am bătut în mai multe lemne, m-am împodobit cu o cunună de usturoi, fiindcă nu-mi amintesc niciodată la ce slujește, nici cum trebuie să o porți, nici ce să faci cu ea și nici pe unde să o treci, și, chiar dacă nu-mi venea bine, nici nu mâncam pe când citeam scrisoarea, am aruncat sare peste umerii tricoului pe care îl purtam și care la următoarea spălare a intrat grozav la apă, fără nici un motiv aparent. Cine știe dacă nu a fost prea mult, de ignorante și neîndemânatice ce fuseseră metodele mele superstițioase false. Eric Soutworth e viu și acum (nu și prietenul său Hemingway, care l-a sunat acum șase ani ca să verifice chiar acest lucru) și se bucură de o sănătate bună, atât cât se poate în cazul unui om care muncește mult și nu

renunță la cele mai plăcute vicii minore. Dar adevărul e că în anii următori, la fiecare călătorie în străinătate, a suferit o neplăcere sau un accident. A leșinat în aeroportul Orly, se pare că drept urmare a unei intoxicații brutale pe care i-a produs-o o gustare oferită de directorul Institutului Cervantes din Paris, și a trebuit să stea în pat zile prea multe și alarmante, în Oxford; la Barajas a pierdut din vina aeroportului un avion la Santiago de Compostela, fără să se poată întoarce în casa împrumutată, ale cărei chei le înapoiase deja, și a trebuit să care o zi întreagă prin Madrid valizele încărcate de cărți pe care nu le-a putut lăsa nicăieri – aeroportul nostru fiind amabil și primitor ca întotdeauna –, cu mari încercări pentru spatele lui, care s-a resimțit în Galicia atât de tare, încât a fost obligat să renunțe la o parte din călătoria prevăzută cu automobilul; traversând sudul Statelor Unite tot în mașină, împreună cu tovarășul lui de călătorie Nick Clapton, au căzut timp de douăsprezece ore în mâinile unei secte absurde refugiate într-o vale sau pe un munte aproape de Tuscaloosa, Alabama, își spuneau *God's Trappers*, „Vânătorii de blănuri ai lui Dumnezeu", și din cauza asta purtau toți fără deosebire de sex căciuli anacronice de vânători prin punere de capcane, cu coadă de castor din imitație, ca Davy Crockett și Daniel Boone: nu mai trebuie să spun că i-au vânat pe englezi punându-le o capcană, din fericire nu erau violenți, nici foarte tenace și i-au lăsat în pace când au văzut că nu reușesc să-i evanghelizeze, dar la fel de bine ar fi putut să-i sacrifice zeității lor punătoare de capcane, ca pe o pereche de nutrii; și în Toscana Eric a căzut pe un terasament într-o noapte cu puține stele, producându-și fracturi multiple care l-au ținut săptămâni întregi în salonul comun al unui spital italian, ca pe celălalt Hemingway din *Adio, arme*. Căderea asta, după părerea medicilor, ar fi putut să-l trimită fără întârziere și direct în Purgatoriu, dacă ar fi avut mai puțin noroc (*subito, addirritura*, l-au speriat în italiană), iar un timpan i-a rămas afectat pentru totdeauna după lovitura aceea grozavă.

În total, cred că nu a fost prea mult, superstițios sau nu, ca să contracareze blestemul acoliților lui Benito Pérez Galdós, la fel de internațional ca și *Buletinul* lor, după cum s-a văzut. Și, chiar dacă îl văd

acum pe Eric scăpat din orice primejdie, ca să nu zic invulnerabil și chiar nemuritor, după ce a trecut prin atâtea încercări și a scăpat cu viață, de câte ori am ocazia îl rog să-și facă timp ca să-și cunoască mai bine țara și să lipsească din Marea Britanie cât mai puțin. Dar e un călător fantastic și nu mă ia în seamă. Cât privește „socoteala menționărilor”, e păcat că nu sunt profesor de ceva, măcar un profesor fals (niciodată nu am fost un profesor adevărat, nu în spirit, n-aș fi ținut nici un examen dacă ar fi depins de mine și nu am umblat decât o dată pe holuri cu escortă după mine, în schimb), fiindcă în cazul acesta numeroasele menționări ale lui Eric pe care le-am făcut și le voi face în cartea aceasta l-ar așeza desigur, spre marea mea bucurie și meritele sale, pe cea mai înaltă treaptă din ierarhia universitară deloc scrupuloasă și destul de idiotizată.

8 Istoric și scriitor peruan (1539-1616).

9 *Buletinul asociației internaționale a admiratorilor lui Benito Pérez Galdós* (scriitor realist spaniol, 1843-1920).

10 Roman din 1882 al lui Benito Pérez Galdós.

11 „Ceea ce nu este clar”.

Prăvăliile de cărți vechi sau anticariatele abundau în Oxford, puține locuri sunt mai indicate pentru proliferarea și prosperitatea lor, un oraș nemișcat în care jumătate dintre morți posedă magnifice biblioteci și sunt adesea lipsiți de moștenitori, atâția bărbați singuri și femei singure – dar mai ales bărbați – care își petrec zilele în încăperi cu chirie înconjurați de cărți și fără nici o preocupare față de ce s-ar putea întâmpla sau ce ar putea veni după ei – adevărul e că nu-i privește – când studenții lor deja adulți sau bătrâni nu privesc niciodată înapoi din împrăștierea lor îndepărtată și astfel nu-și amintește nimeni de ei și totul se întâmplă ca și cum nu s-ar fi născut niciodată. Eu am cumpărat din prăvăliile acestea exemplare care aparținuseră unor eminențe din diferite domenii, pe paginile lor vezi uneori amprenta în cerneală a unei admirații sau a unui comentariu, sau a unei discrepanțe cu textul pe care a observat-o acum mulți ani, când se părea că se născuseră și umblau pe aceleași străzi care astăzi nu oferă nici cea mai mică amintire a grăbitului lor pas zilnic, desigur cu capă și togă și cărțile acestea în geantă, petrecuți fără îndoială de respectul și salutul amabil al trecătorilor cu care se întâlniseră în timpul care s-a pierdut ca să nu se mai repete niciodată, sau se pierduse deja pe când era prezent încă, și se întâmpla.

Alfred Leslie Rowse, care s-a ocupat de Shakespeare fără mare prestigiu, a făcut adnotări pe marginile unui volum necunoscut și foarte voluminos al lui Henry James, *William Wetmore Story and His Friends*, pe care puțini trebuie să-l fi citit; minunatul elenist Gilbert Murray a făcut cu mâna și scrisul lui erata unuia dintre cele mai bune titluri, *Five Stages of Greek Religion*, „Regius Professor of Greek in the University of Oxford”,

Murray, profesor regal; romancierul Angus Wilson a dăruit unul din romanele sale lui George Cukor, poate pe când acesta filma *My Fair Lady*, „in the copy of my friend George Cukor", așa i-a spus cu pana lui rapidă; cineva care a fost în Spania și poate chiar pe front a adus la Oxford poeziile cu fotografii ale cărții *Viento del pueblo*[12], de Miguel Hernandez în prima ei ediție condamnată și aproape distrusă („Cartea aceasta a fost tipărită în Valencia la Litografía Durá în septembrie 1937", ediția Socorro Rojo); exemplarele ei au fost ghilotinate de mâna dură de piatră și am înțeles că au rămas numai șase în toată lumea și al meu ar fi al șaptelea, și toate încep cu același vers: „Moartea trece prin el cu lănci ruginite…" și toate conțin celelalte șapte versuri bune din „Prima elegie" a sa pe care o voi parafraza în aceste pagini; și alt specialist în Shakespeare mai venerat, John Dover Wilson cred că a trimis la poșta din Edinburgh cartea sa *Fortunes of Falstaff*, care a ajuns în mâinile mele, și pe care o destinase unui anume Arthur Melville Clark of Herriotshall and Oxton, după ex-librisul acestuia pe care nimeni nu l-a dezlipit în timpul neștiutelor sale călătorii, și o să o fac eu, deviza lui este „Blaw for Blaw", formă septentrională sau scoțiană pentru a spune ceva cunoscut și uneori aplicat în toate limbile, „Lovitură pentru lovitură", cunosc și eu asta, iar tatăl meu a cunoscut-o și mai bine, și mai ales Miguel Hernandez („…și plouă sare, și împrăștie țeste"), loviturile primite de el nu au fost metaforice, nici întemnițările, nici ceea ce i-au putut da nu a rămas doar verbal („Soarele putrezește sângele, îl acoperă cu înșelări și face să se nască umbra cea mai sumbră"; și poetul John Gawsworth a dăruit un exemplar din *Collected Poems* unui alt poet, scoțianul George Sutherland Fraser, pe 29 iunie 1949, data aceasta atât de dezolată în care avea să fie casa mea când m-am născut, și i-a scris următoarele pe prima pagină albă: „Pentru George, aproape cel mai trădător și fără îndoială cel mai iubit dintre Ducii mei, Neruda", acesta a fost titlul extravagant pe care l-a acordat regele Redondei în anul acela prietenului și fostului său tovarăș de arme din Cairo, inutilul sergent major Frazer, transformându-l astfel în membru al „aristocrației intelectuale" a regatului său în același timp real și fantastic, cu și fără teritoriu, o insulă literară în

plus, dar pe asta se poate călca și figurează în câteva hărți, minusculă și înaltă și nelocuită, deși în altele nu poate fi găsită.

FLORIDA
BAHAMA ISLANDS
ATLANTIC
OCEAN
GULF OF MEXICO
NEW LEON
NEW GALICIA
MEXICO
CAMPECHY
CUBA
HISPANIOLA
Great Antilles
CARIBBEE ISLANDS
LEEWARD ISLANDS
WINDWARD ISLANDS
CARIBBEAN SEA
GULF OF HONDURAS
HONDURAS
NICARAGUA
GREAT SOUTH SEA
TERRA FIRMA
NEW GRANADA
WEST INDIES

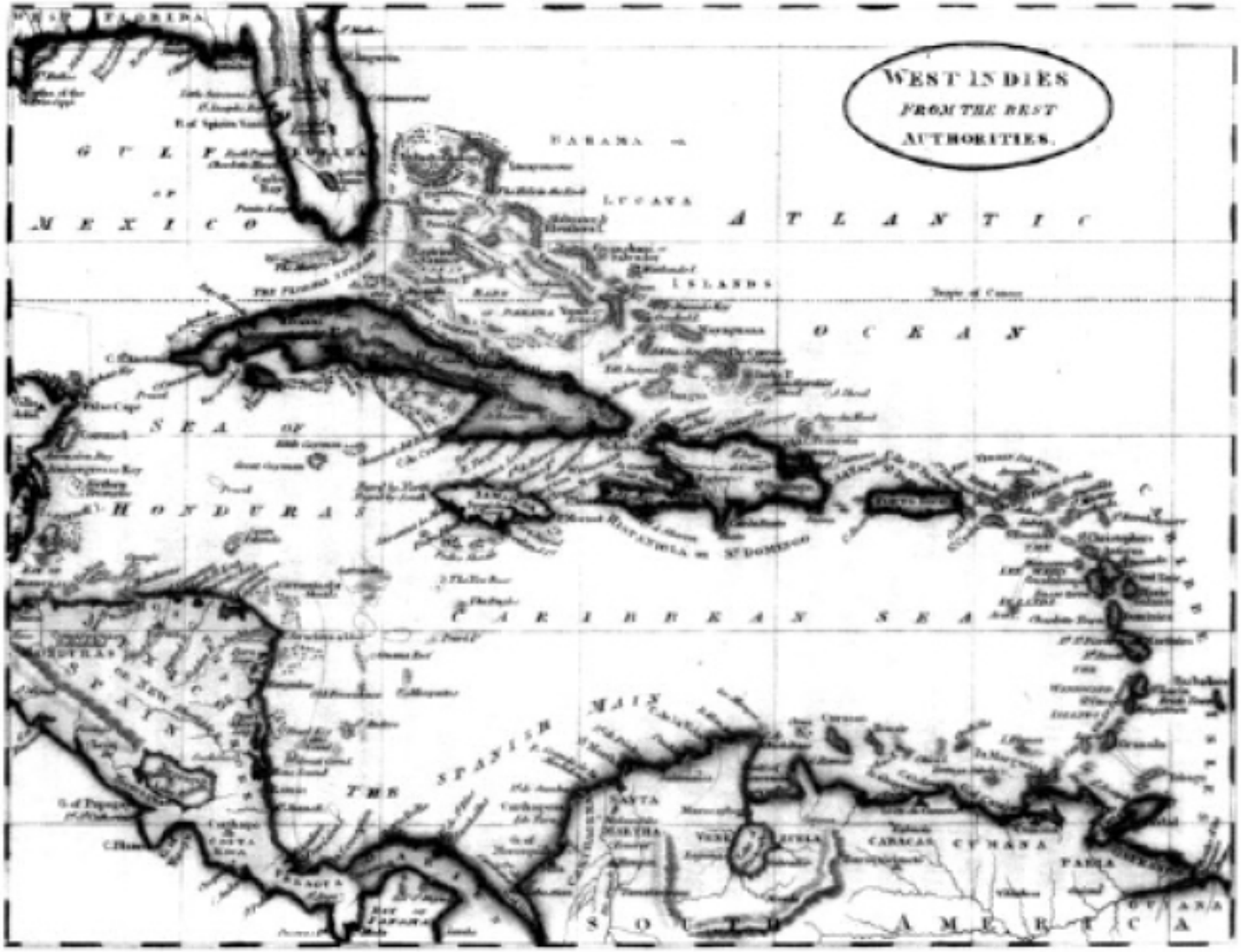
WEST INDIES
FROM THE BEST
AUTHORITIES.
MEXICO
ATLANTIC
OCEAN
CARIBBEAN SEA
HONDURAS
SPANISH MAIN
SOUTH AMERICA
CARACAS
CUMANA
PARIA
GUIANA

Fără cărți, numele acestea ar fi trecut neștiute, de parcă n-ar fi existat niciodată; dacă nu ar fi existat anticarii care salvează iar și iar și pun în circulație și vând din nou silențioasele și răbdătoarele voci care totuși nu vor să tacă pentru totdeauna și de tot, voci neobosite fiindcă nu fac eforturi ca să emită sunete și să se audă, voci scrise, voci mute și rezistente ca aceea care va umple acum aceste pagini zi după zi, ore în șir, în care nimeni nu știe de mine, nici nu mă vede, nici nu mă spionează, și astfel se pare că nu m-am născut.

Printre acești anticari din Oxford se numără domnul și doamna Stone de la insondabila și plăcuta librărie Titles, pe Turl Street, și mulțumită deducțiilor lui Ian Michael și obișnuitei sale incontinențe verbale mai mult festive decât bârfitoare, la puțin timp de la apariția cărții *Romanul Oxfordului* în limba engleză, când au putut să se obosească să-l citească sub titlul *All Souls*, au aflat că și ei fuseseră zugrăviți într-un roman, cel puțin după fostul meu șef, a cărui autoritate asupra concetățenilor era probabil mult mai mare decât am reușit să văd eu: domnul și doamna Alabaster, ea cu un șal de lână trandafiriu pe umeri și așezată la masă în fața unui registru gigantic de contabilitate, el bine îmbrăcat în stil sport și așezată pe o treaptă a scării pe care naratorul o desfăcea întotdeauna ca să inspecteze înălțimile: personaje care în realitate le datorau lui Dickens și Conan Doyle mai mult decât oricărei alte ființe contemporane și vii.

Soții Stone își aminteau bine de mine, sau așa mi-a spus Ian care i-a vizitat cu povestea și un exemplar din ediția engleză în mână pentru a-i ispiti (cine știe dacă nu le-a citit unele paragrafe), și, chiar dacă asta se întâmpla în 1992, nu era chiar ciudat faptul că nu mă uitaseră deja, fiindcă în timpul ședерii mele la Oxford le vizitasem adesea prăvălia și o înregistrasem de sus în jos – avea și subsol – cu degetele mele magnetice și mănușile puse ca să nu mă murdăresc prea tare de praful impregnat, praful acela special, păstos, care se adună uneori pe coperte. Când am aflat că soții Stone fuseseră informați în mod frivol asupra existenței presupuselor lor copii, m-am îngrijorat puțin, fiindcă despre doamna Alabaster, printre alte lucruri, se spune în roman: „…surâzătoare și autoritară, cu unul din

zâmbetele acelea englezești pe care le tot afișează prin filme faimoșii sugrumători de această naționalitate, în clipa când își aleg noua victimă”. Iar despre domnul Alabaster se spune, tot printre altele: „…era și el zâmbitor, dar zâmbetul lui se potrivea mai degrabă cu cel al victimei anonime a sugrumătorului chiar cu o clipă înainte de a-și da seama de ce o să se întâmple”. Și m-am gândit că aceste observații puteau să nu le fie pe plac dacă hotărau să se vadă într-adevăr reprezentați de monumentalul alabastru, chiar dacă ambele personaje, în rest, erau tratate cu umor și simpatie, sau așa cred, deși nimic din ceea ce cred eu în privința propriilor mele texte nu are mare importanță, contează doar pentru mine și nu totdeauna.

Astfel încât, cu următoarea ocazie în care am trecut prin Oxford – în vara lui 93 sigur, aici am fost în acord cu prietena mea Mercedes López-Ballesteros –, am șovăit mult timp înainte de a intra în prăvălia familiei Stone, temându-mă că dacă mă vor recunoaște îmi vor arunca în față descrierea acelor ființe, dacă ei considerau că este a lor, sau mă vor opri din prag cu expresii dureroase și acuzatoare. Era sigur că aveau să mă recunoască. Aveam la mine un exemplar din *All Souls* ca să li-l fac cadou, ar fi fost un gest prietenesc chiar dacă l-ar fi cumpărat și citit deja, cum era foarte posibil după veselele instigări ale lui Ian. Îmi amintesc că am dat târcoale o vreme și mi-am pierdut timpul în piața vecină, așa că am ajuns să cumpăr un ciorchine de struguri, mi s-a făcut pe loc poftă de struguri. Sprijinindu-mă pe vitrina unei măcelării grețoase, am răsfoit încă o dată cartea în căutarea elementelor pozitive: domnul Alabaster era prezentat cu „un aer ușor de crai bătrân virtual (dintre aceia cărora proveniența socială sau o căsătorie timpurie și ca o închisoare nu le-a permis să-și pună la încercare farmecul), pe care nu l-au părăsit nici cochetăria și nici parfumul de colonie din anii săi mai puțin ipotetici” și se spunea că era „chipeș”. La doamna Alabaster ieșea în evidență „privirea vehementă”, dar de asemenea – vai – „dinții falși”, ceea ce i s-ar fi putut întâmpla și doamnei Stone – vai – niciodată nu mă uitasem la dinții ei, și mi-am promis s-o fac atunci. Faptul că erau anticari nu îmi garanta familiaritatea și înțelegerea lor pentru

amestecurile și fabulațiile și juxtapunerile literaturii, există anticari curioși și perspicace ca domnul Bernard Kaye din York sau Antonio Mendez și Albertos de pe strada Mayor din Madrid, dar cunosc de asemenea câțiva care își petrec viața departe de ceea ce vând, și nu vorbim de vreun distribuitor care nici nu știe cum se deschid mărfurile acestea care se numesc cărți, nu știe că ele conțin foi, și printre editori sunt unii foarte culți și chiar erudiți ca Gilles Barbedette sau Laurens Van Krevelen sau MacLehose sau bătrânul Einaudi, dar am întâlnit și unul sau doi, dacă nu chiar analfabeți, măcar având cunoștințe elementare în cinci limbi, pe care le foloseau doar pentru a trăncăni despre treburile lor într-o păsărească internațională (mai mult nu îi ținea vocabularul). Puțini înțeleg mai bine ce înseamnă un roman, fără să-i ceară prea multe responsabilități, decât profesorii din Oxford, și totuși doi sau trei dintre ei au reacționat ca niște primitivi în fața romanului meu, nimic nu este garantat vreodată. M-am gândit să mă sprijin pe vitrina unei prăvălii cu ouă ca să-i scriu familiei Stone o dedicație afectuoasă și să sparg ca din greșeală niște ouă, mânjindu-mă cu albuș și gălbenuș, ca să le inspir compătimire când aveam să intru în librărie într-un hal fără de hal, șiroind de lichid vâscos, dar am respins pe loc ideea, s-ar fi îngrijorat că le pătez pardoseala sau cărțile și m-ar fi primit și mai rău; Mercedes L.-B., pe care trebuia să o întâlnesc mai târziu în Titles, ar fi râs cu poftă de mine, și în plus mai duceam și strugurii într-un cornet, posibilul amestec de sucuri ar fi fost prea de tot. Așa că le-am scris o dedicație sinceră, dar cam slugarnică pe o vitrină mai puțin riscantă (cea a unei pescării repugnante) și am pornit cu pași lenți spre încercarea mea și spre prăvălie.

Am intrat ascunzându-mi puțin fața după cornetul înalt, era acolo doamna Stone, ca de obicei, cu ochelarii la jumătatea nasului, scrutând ecranului circuitului închis al televizorului (alb și negru) cu ajutorul căruia supraveghea suspecții care coborau să caute la subsol, pe vremuri eu fusesem unul din cei mai perseverenți. În privința acestui dispozitiv modern, părerea familiei Stone coincidea cu cea a familiei Alabaster, și fără îndoială că acesta a fost indiciul principal după care s-a orientat Ian Michael

în timpul anchetelor lui băgărețe și speculative și aventuroase. Pe domnul Stone nu l-am văzut pe loc și mi-a părut rău, fiindcă găsisem mai multe comentarii apreciative despre falsul său geamăn Alabaster în timpul ultimei mele inspecții îngrozite. Doamna Stone și-a ridicat privirea la auzul clopoțelului, presupun că m-a recunoscut pe loc, dar nu a spus nimic, cu siguranță considera că eu trebuia s-o salut primul. Așa că am făcut-o imediat, spunându-i pe nume: „Ce mai faceți, doamnă Stone? Nu știu dacă vă amintiți de mine". Ea a rămas un moment tăcută, de parcă s-ar fi îndoit sau ar fi încercat să-mi caute numele în memorie, și cu bâlbâiala artificială caracteristică concetățenilor săi, mi-a spus:

— Oh, da, oh, da, domnul spaniol. Și m-a arătat cu palma mâinii întoarse spre mine. Domnul Márias, Márias, nu-i așa? Și a zâmbit fără maliție, iar eu am profitat de acest lucru ca să mă uit la dinții ei, care mi s-au părut autentici și de bună credință, și acest fapt m-a ușurat întrucâtva.

Am schimbat câteva fraze înainte de a întreba de soțul ei. „Domnul Stone nu este? Am adus ceva pentru amândoi."

— Sunteți foarte amabil, spuneți-mi ce este, m-a întrebat sau aproape mi-a ordonat, fără să se poată abține. Dar s-a corectat imediat și a adăugat: Da, Ralph este jos, îl chem. Ralph, dragă, vrei să-mi faci o favoare și să urci un moment! a strigat cu voce fermă spre scările de jos. E aici domnul spaniol, domnul Márias! Ne-a adus un cadou din Spania!

Dacă Ralph Stone era la subsol – nu îi știusem niciodată prenumele – atunci însemna că soția lui îl păzea prin intermediul televizorului, sau îl contempla sau doar îl admira, păreau să țină unul la altul, lucrul cel mai dificil și mai greu de atins în cadrul căsătoriei este să ajungi să-l vezi pe celălalt ca pe o noutate pe care nu o cunoști, poate că televizorul ajuta. Cel puțin nu comunicau de la un etaj la celălalt prin intermediul unui telefon interior sau a unui walkie-talkie, pauză și schimb, sau invers, schimb și pauză.

Domnul Stone a apărut imediat urcând sportiv treptele, poate că prea rapid, ca și cum ar fi stat la picioarele scării, atent la ce se discuta sus. Mi-a întins mâna dreaptă cu un surâs de asemenea sportiv și deschis care făcea

ranchiuna destul de improbabilă. După un schimb minim de informații netrebuincioase (totul mergea la fel în viața lui), le-am întins romanul meu în ediție engleză tipărit la The Harvill Press cu un gest studiat de reținere. „Ei bine, cadoul meu nu vine chiar din Spania”, m-am simțit obligat să mă scuz. „În fine, nu știu dacă ați auzit vorbindu-se despre asta. V-am adus un exemplar și mi-am permis să vi-l dedic.”

— Oh, da, îl vindem, și nu merge rău, desigur – a răspuns domnul Stone luând-o înaintea doamnei Stone, care a rămas o secundă cu gura întredeschisă, iar eu am aruncat din nou o privire dinților ei frumoși. Dar nu avem propriul nostru exemplar, astfel că ne bucurăm nespus, ați fost foarte amabil când v-ați gândit la noi. Mulțumim, mulțumim. Uite, Gillian dragă – i-a spus soției lui dându-i cartea după ce îi citise dedicația sau tămâierea.

Nu știusem nici că ea se numea Gillian. Nu mi-am putut ascunde surpriza, familia Stone nu vindea cărți noi, aici nu găseai niciodată ceva ce ai fi putut cumpăra în librăriile normale, fără dificultăți.

— Îl vindeți? am spus. Cum așa? A ieșit de abia de câteva luni și, din câte știu eu, dumneavoastră acceptați numai marfă prăfuită, vreau să spun înnobilată de lentul și maiestuosul praf al timpului.

Doamna Stone a râs, și a fost de ajuns pentru ca domnul Stone să i-o ia din nou înainte:

— Da, desigur, așa este, așa este. Dar acesta este un caz foarte special, într-adevăr, are fundament, are atractivitate ceea ce vindem noi aici, nu credeți? Astfel că am cumpărat câteva exemplare de la Blackwell (editurile nu au obiceiul de a ne servi fără să cerem, bineînțeles, nu tratăm cu ele) și îl avem aici, nu l-ați văzut în vitrină? Am vândut cel puțin patru sau cinci.

Nu mă uitasem la vitrină înainte de a intra. Patru sau cinci probabil că erau destule pentru cei obișnuiți să facă negoț cu cărți deteriorate sau rare, care apăreau una câte una dacă aveai noroc și nu ofereau aproape niciodată titluri repetate sau nu în aceeași ediție, în orice caz. Domnul Stone probabil că făcea aluzie neapărat la familia Alabaster. „Doamne sfinte”, m-am gândit, „cei doi Stone cred că familia Alabaster e familia lor și de aceea le face plăcere să vândă în prăvălia lor un roman care după părerea lor

vorbește despre ei și despre prăvălia asta în care vând acum romanul care vorbește despre ei. Totuși, familia Alabaster nu ar fi putut vinde niciodată cartea care i-a creat și care îi conține". Dar dacă familia Stone nu dispunea de propriul exemplar, poate că nu îl citiseră încă și se refereau numai la ceea ce le povestise Ian și alții.

— Auziți, aș putea să las strugurii aceștia într-un loc sigur? Mă tem că încep să curgă și nu aș vrea să pătez nimic, am spus. Poate că mi i-au dat cam trecuți în aprozarul acela murdar.

Domnul și doamna Stone și-au dus mâinile la față, amândoi odată (poate era un gest contagios), nu știu dacă de consternare sau spaimă sau fiindcă nu aveau un loc adecvat în magazin pentru un ciorchine lipicios. S-au uitat în jur cu mâinile pe față.

— Oh, acolo, a spus până la urmă doamna, arătând spre suportul pentru umbrele. Acesta era gol demult, și mi-am depus acolo cornetul cu multă grijă, ca să stea în picioare.

— Cât de mult mă bucur, am spus eu arătând cu capul spre vitrină, referindu-mă la vânzările spectaculoase – e plăcut să știu așa ceva. Și cum nu îndrăzneam să menționez familia Alabaster și în schimb mă gândeam numai la ei, am trecut la altceva: Ei bine, o să arunc o privire la ultimele dumneavoastră achiziții și comori divine. Trebuie să aștept o prietenă.

— Vă rog, mi-a răspuns domnul Stone, deschizând teatral brațele ca un gest de predare în fața dușmanului. Anticariatul e la dispoziția dumneavoastră, ca în vremurile de demult.

— Așa este, ca în vremurile de demult.

Deja erau vremuri de demult, m-am gândit în timp ce urcam fără convingere treptele scării portabile până la ultima, cele mai bune chilipiruri se găseau de obicei în locurile cele mai inabordabile, leneșii nu sunt premiați niciodată. Erau vremuri de demult, 1983 și 84 și 85, ajunsesem la Oxford în primul dintre acești trei ani și plecasem în ultimul, și dacă pentru mine nu erau chiar de demult, era din cauză că scrisesem mai târziu această carte și prin intermediul ei și a vieții ei încă neterminate menținusem legătura cu orașul și cu vremurile acelea care erau și sunt încă

pentru mine foarte prezente, și nu terminate; în schimb, nici familia Stone, nici alții din Oxford nu ținuseră legătura cu mine, domnul spaniol pentru ei, de fiecare dată mai difuz și cu trăsăturile mai diluate, care pe de altă parte nu rămăsese tăcut, se făcuse mai mare și poate mai dureros, ca și cum urmele pe care cineva nu le lăsase în vreun loc sau în vreo persoană s-ar fi încorporat și s-ar fi adunat toate în trăsăturile lui, poate unicul loc care le înregistrează în mod viabil. Eu menținusem legătura cu orașul și locuitorii lui prin intermediul cărții, ca și cum aceasta m-ar fi ajutat să nu mă transform în diluare și umbră, o umbră pe care nimeni nu o vede îmbrăcată și de care ceilalți nu își amintesc decât cu mari eforturi („Ah, da, obișnuia să ne viziteze și căuta rarități, mă întreb ce s-o fi ales de el, a trecut atâta timp”), petrecusem doi ani din viața mea aici și, în mod normal, chiar dacă aș fi petrecut opt sau zece, nu ar fi rămas nici cea mai mică amintire despre figura mea foarte dreaptă cu togă sau fără ea, nici despre vocea mea în engleză care se pare că este diferită de vocea mea în limba maternă, nici despre pașii mei zilnici grăbiți, cu o servietă plină de cărți în mână, pe străzile distrate care ne tolerează un timp fără să se impacienteze, fiindcă știu că nu există vreunul care să umble veșnic pe ele, nici unul. Doi ani e mult, și întârzie, și fără îndoială se șterg uneori ca și cum nu ar fi existat niciodată, nimeni nu îi cunoaște, nici nu își aduce aminte de noi în timpul lor, nimeni nu ne caută în epoca aceea sau în locul acela și nici nu ne simte lipsa, și chiar noi înșine putem să uităm de noi în perioada aceea, să nu ne căutăm și să nu ne simțim lipsa. Am uitat cicatricea enormă și nedreaptă pe care am văzut-o și am sărutat-o zilnic nu timp de doi, ci de trei ani, în vremuri de demult și într-un oraș diferit care nici nu era al meu, cicatricea de pe o coapsă. Și când un prieten care știa de existența ei mi-a amintit-o acum ceva timp, vorbindu-mi despre femeia care o purta pe coapsă, mi-a fost atât de greu să recompun amintirea și imaginea, încât am ajuns să văd o cicatrice pe care n-a avut-o niciodată, pe piept, înainte de a ajunge să mă concentrez și să văd, după douăzeci de ani, craterul acela ars și suav care era parte indisolubilă și vizibilă din persoana pe care o iubeam. Cum am putut să pierd asta, m-am gândit atunci când prietenul acela m-a obligat

involuntar să o recuperez, cum a putut să dispară atâția ani dintre viziunile mele scumpe cicatricea aceasta care mi-a fost familiară și a devenit a mea, și de care am aflat de la stăpâna ei înainte de a o vedea pentru prima dată în camera unui hotel ieftin din Viena, cu atâta considerație și atâta tact, de parcă mi-ar fi spus: „Ascultă, vino, uită-te, am asta pe mine, și poate că preferi să nu ajungi s-o vezi. Încă ai timp să n-o vezi, și dacă nu o vezi acum nu o s-o vezi niciodată". Dar există lucruri pe care nu poți să nu le vezi odată ce afli de existența lor, cu atât mai puțin atunci când vrei să vezi totul, toate lucrurile despre care ai aflat și în privința cărora ai fost pus în gardă. Am văzut-o, și am văzut-o după aceea zilnic până când am început să nu o mai văd, trecând cu privirea pe deasupra ei, fiindcă ochii mei nu o vedeau, chiar dacă era în continuare acolo, suavă și arsă, și o sărutam fără să-mi dau seama și fără nici un merit – dacă aș fi putut avea vreunul – și chiar am ajuns să uit de ea într-un mod atât de incredibil, nu doar fiindcă avusesem un timp de jale sau doliu, în care amintirea mă durea mult, ci și fiindcă se rupsese legătura din partea ei, de la începutul ocaziei de rămas-bun sau de la pierderea mea, și când în cele din urmă s-a rupt și din partea mea după ani lungi de eforturi sterile și concentrate și de monologuri sau despărțiri depășite la care nu răspundea nimeni – ca și cum aș fi rămas prins în pânza ei de păianjen pe care ea n-o mai țesea –, atunci când s-a întâmplat și totul a devenit în curând îndepărtat și străin cum se întâmplă cu trecutul când nu lâncezește, nici nu lenevește, nici nu permite să fie asumat măcar o dată prezentului, nici măcar în formele sale cele mai șterse sau mai inofensive, sau reconfortante. „Ah, da", va gândi ea poate din când în când, „a locuit aici cu mine odată un tânăr, era madrilen, mă întreb ce s-o fi întâmplat cu el, a trecut atâta timp".

Am urcat pe cea mai înaltă treaptă și am rămas pe loc un moment, privind de sus ca la niște supuși la domnul și doamna Stone, care nu se întorseseră la treburile lor, ci mă observau cu un aer de așteptare, ca și cum li s-ar fi părut că nu mă servesc dacă nu-mi urmăresc mișcările și pașii, primindu-mi prost vizita din vremurile noi, și ar fi hotărât să fie alături de mine sau să mă însoțească cu privirea în căutările mele. Am trecut cu ochii

și cu degetele rapid pe raftul superior și imediat am găsit un volum pe care îl căutam de mult timp ca să-l fac cadou prietenului meu Manolo Rodríguez Rivero, care nu îl merita nicidecum pentru multele lui aventuri, dar care mă invidiase de mai multe ori văzându-l în casa mea, îl țin mereu la îndemână pentru că îl citesc puțin câte puțin, pe episoade: *A General History of the Pyrates*, de Daniel Defoe, în rara sa versiune completă, un tom imens de mai mult de șapte sute de pagini.

Astfel că țineam cu grijă în mână *Istoria generală a piraților* când doamna Stone mi-a vorbit despre filmul pe care îl turna atunci după romanul meu impunătorul om de afaceri Elías Querejeta, fiica lui urmând să fie regizor – cum e normal, tot Querejeta, dar nu Elías).

— Domnul Roger Dobson ne-a povestit că se va turna un film după cartea *All Souls* – a spus spre marea mea surprindere și luându-i-o înainte soțului, de data aceasta. E adevărat? Se va filma chiar aici, în Oxford? Au stabilit deja locațiile? Au ales distribuția?

Eu nu eram prea informat în privința acestui proiect, chiar dacă totul era la început în zilele acelea, deși nu-mi puteam închipui că nesimțirea și desconsiderația lui Querejeta și Querejeta ar merge atât de departe încât să nu îmi ofere nici o informație, deși totul era deja avansat, în afară de cele stabilite în contract, și să nu dorească să-mi arate pelicula odată terminată, adică să mi-o ascundă cât puteau mai mult, și în timpul acesta să o ruleze, în ședințe private, după cum mi-au povestit alții, ca să o vadă toți criticii și prietenii și acoliții lor. Avusesem îndoielile mele înainte de a le acorda permisiunea și a le ceda drepturile cinematografice, printre alte motive și din cauză că nu vedeam cum s-ar fi putut extrage cu ușurință și îndemânare un film din romanul meu, nici din acesta și nici din altul, cu excepția primului, cel pe care îl scrisesem la nouăsprezece ani, poate cel mai bun și acum. Aveam îndoielile mele și fiindcă în timpul unui dejun premergător acordului Querejeta și Querejeta se arătaseră veseli și patetic convinși că personajele Toby Rylands și Cromer-Blake erau amanți, doar fiindcă despre al doilea se spunea în carte că era homosexual, iar despre primul nu se știa bine ce orientare sexuală avea. „Și ce”, răspunsesem eu. „Nu există nici cel

mai mic indiciu, cea mai neînsemnată insinuare a acestui fapt. Este vorba despre o relație de la maestru la discipol, de la un om mai vârstă la unul mai tânăr, paternă și filială în total, nicidecum nu sunt amanți sau foști amanți, ce absurditate.” Să gândești o asemenea trivialitate presupunea, de fapt, să nu fi înțeles o vorbă: o lectură obtuză a unei minți mercantile pure, care în plus nu se consideră astfel. Impunătorul om de afaceri a insistat și mai mult în încăpățânarea lui, cu o întrebare într-adevăr genială și care te ajuta să vezi mai bine nemăsuratul său respect față de scriitori și inteligența lui la fel de mare. „Sunteți sigur?”, mi-a spus cu o privire intensă, de parcă ar fi vrut să mă convingă că greșeam. Având în vedere că trebuia să redactez scenariul cu o altă Querejeta, ar fi trebuit să mă opresc și să gândesc mai mult. Aș fi putut să fiu sarcastic, dar m-am abținut, până la urmă erau amabili că se interesau de romanul meu, și foarte lingușitori ca să mă convingă să accept. Astfel că m-am mulțumit să răspund în mod evident: „Cum să nu fiu sigur, dacă e un roman scris de mine și în plus nu aparțin scriitorilor intuitivi?”. Și, nevinovat, am răsuflat ușurat, crezând că stopasem la timp o neînțelegere gravă. Nu trebuie să mai spun că în filmul care s-a turnat până la urmă și a fost terminat în 1996, patru ani mai târziu, sărmanii Rylands și Cromer-Blake se transformaseră în doi neverosimili și mai degrabă antipatici și scandaloși foști amanți universitari, probabil pasionali după cum ni se comunica fără încetare în dialoguri, dar nu se vedea niciodată în imagini, și care nu aveau nimic în comun cu cei din roman, în afară de nume și boala celui de-al doilea: de fapt „Robert Rylands” – deja nu mai purta numele său, propriu nobilimii engleze, fiindcă, după cum s-a confesat regizoarea Querejeta într-o scrisoare, avusese odinioară un câine numit Toby, motiv artistic de mare forță – este pentru mine un subiect insuportabil și odios, ceea ce se cheamă o porcărie, îți venea s-o iei la fugă și să nu-l mai vezi niciodată. Nu existase niciodată o neînțelegere, ci altceva, sau dacă existase la început, duetul familial considerase că autorul poate fi anulat din prima clipă, autorul este demn de dispreț. Dar când doamna Stone m-a întrebat despre acest lucru în vara anului 1993, nu exista încă un scenariu și nici măcar un proiect, iar eu îmi

menţineam încă nevinovăţia şi buna credinţă atât faţă de Querejeta cât şi faţă de Querejeta, deşi întotdeauna mai mult faţă de Querejeta, căruia cred că i-am dat tot ce mi-a cerut şi de care m-am simţit apoi foarte decepţionat din cauza asta.

— Nu, cred că încă nu s-a stabilit locaţia şi nici nu s-au gândit la distribuţie – am răspuns din turnul meu cu *Istoria generală a piraţilor* în mână. Mă uitam la preţ, 40 de lire, puţin cam mult, mă întrebam dacă Manolo R.R. o dorea chiar atât de mult. Dar este adevărat că o să se toarne un film, şi ştiu că intenţionează să-l toarne în Oxford.

Domnul Stone şi-a ridicat o singură mână la falcă şi am văzut cum i se aprindeau ochii când privea spre tavan, cu o sclipire evocativă.

— Şi o să fie foarte fidel romanului, continuă doamna Stone, sau o să ia doar episoadele mai… mai sentimentale?

— Vreţi să spuneţi mai sexuale? am răspuns eu: vorbirea de la înălţime îţi conferă îndrăzneală şi senzaţia că eşti impunător, cred că de aceea au căutat-o întotdeauna despoţii, bancherii, impresarii, judecătorii şi tiranii. Deci familia Stone citise romanul, în vreun exemplar străin, cine ştie dacă nu chiar al lui Roger Dobson.

— Nu, sper că nu, nu cred, dar nu cred că vor fi foarte fideli, şi bineînţeles că vor fi părţi din carte care vor rămâne cu totul în afară, din câte am văzut. Ştiţi doar, cinematograful e foarte bogat în unele privinţe, şi foarte limitat în altele.

Atunci a intervenit domnul Stone, pe un ton în care se citea un amestec de nelinişte şi scuză:

— Gillian a întrebat, domnule Márias – amândoi accentuau prost numele meu, îl pronunţau ca pe cuvântul „varias” –, fiindcă, în cazul în care ar avea nevoie de actori care să interpreteze rolul librarilor din roman, ştiţi, cuplul Alabaster, ei bine, noi am putea s-o facem cu plăcere, cred că am fi potriviţi pentru rol, nu credeţi?

Se întrerupse un moment, vorbea în acelaşi timp cu timiditate şi violenţă, ca şi cum l-ar fi preocupat multe cele spuse.

— Știți? Eu am avut destule experiențe teatrale în tinerețe, și de curând m-am întors la ele, am interpretat un rol scurt într-o producție dramatică independentă, așa i se spune, la Festivalul Teatral de la Edinburgh de anul trecut, fiul meu era la montaj și m-a rugat să colaborez. Mare distracție. De asemenea, suntem membri în OSCA – în „O, S, C, A", a rostit fiecare literă separat – și am apărut în unele filme turnate aici, *Nebunia regelui George* – hm – a fost ultima, Roger Dobson și Rupert Cook sunt și ei membri. E minunat să joci. În fine, dacă veți fi consultat în privința distribuției nu ne uitați, ne-ar face mare plăcere să participăm. Deși i-am scris deja producătorului spaniol, îl cheamă Elijah și… ei bine, nu pot să-i pronunț numele, ceva cu Q și cu cuvântul *reject*, nu-i așa, dragă? – se verifică el cu soția lui, care îi dădu dreptate –, ceea ce nu este foarte promițător, desigur, dar să sperăm că nu ne vor respinge – substantivul *reject* înseamnă „persoană sau lucru respins", „aruncat"; „Elijah" este forma englezească a numelui biblic. Vreau să spun că ne-am oferit să interpretăm rolurile acestea atât de potrivite pentru noi. Dar nu ni s-a răspuns nimic, deși am utilizat o foaie cu antetul OSCA, dacă nu mă înșel. În Spania e normal să nu răspunzi la scrisori?

Din nou semnele acelea.

— OSCA?

— Oxford Society of Crowd Artistes, mi-a explicat doamna Stone. Literal, Asociația Oxfordiană a Artiștilor Populari, sau poate a Artiștilor Figuranți, deși în engleză cuvântul *artiste*, preluat din franceză, are o formă mai modestă și mai glumeață decât *artist*, care este rezervat pentru cântăreți, bucătari, balerini, modiști, actori, pălărieri. Doamna Stone mi-a întins una din foile acelea cu antet, am coborât o treaptă ca s-o iau. „Oxford Society of Crowd Artistes (OSCA)", spunea, „este o cooperativă a figuranților de cinematograf și televiziune, cu sediul în Oxford și cu mai mult de o sută de membri a căror experiență acoperă drame de epocă și actuale, serialul *Inspectorul Morse* și numeroase filme importante, atât în exterior, cât și în studio". Am păstrat hârtia, în Anglia sunt tot felul de asociații.

— I-ați scris lui Querejeta? De unde i-ați aflat adresa?

— O, a fost ușor, am găsit-o în ghidul anual mondial al companiilor cinematografice. Domnul Dobson ne-a spus numele. Credeți că există vreo posibilitate? Credeți că ne vor răspunde? Că ne vor lua în seamă pentru Alabaster?

Am urcat din nou treapta și am privit volumul pe care îl aveam deja acasă și pe care voiam să-l cumpăr pentru Manolo R.R., foarte instructiv și amuzant, mai ales fiindcă nu trebuie să ai de-a face cu pirații, citind te apropii de ei. În ochii lui Ralph Stone erau iluzii și neliniște, iar în ochii lui Gillian Stone, care aștepta cu mâinile încrucișate pe piept, puțin necaz.

— Nu știu, dar am exprimat pesimism, mai mult decât îndoială. Mă tem că nu sunt prea sensibili la dorințele și ofertele persoanelor pe care nu le cunosc. Voiam să spun „fără influență”, dar din fericire m-am abținut.

Nu le acordam prea multe șanse. Familia Stone nu doar se credea modelul pentru cuplul Alabaster, ci voiau să-i întruchipeze, să le împrumute prezența și fizicul lor, dacă aceste personaje ieșeau din carte și dobândeau corporalitate și chip într-un film, o călătorie ciudată dus și întors, în cazul în care s-ar fi adeverit credința și acapararea sau identificarea lor, fiindcă nu erau încă adeverite pe deplin. Și dacă o asemenea personificare se producea, atunci cuplul fictiv Alabaster se transforma la rândul lui într-un model pentru familia reală Stone, care avea să-i studieze și să-i imite, deși familia Stone ar fi devenit Alabaster numai în fața camerei, sau cine știe dacă lucrurile nu ar fi mers mai departe. Păcat că toată această dimensiune sau zonă a romanului, ca atâtea altele de la început și toate cele de la desert, nu îl interesau deloc nici pe Elijah, nici pe fiica lui, deși nu știu nici acum ce au găsit în *Romanul Oxfordului* ca să-l curteze la început și să fugă de el ca de dracul după aceea, când au crezut că este doar a lor.

Mi s-a părut că doamna Stone s-a întristat, cum se întristează mamele ai căror copii sunt respinși sau eșuează într-un domeniu, obișnuiesc să-i iubească mai mult și inutil pentru asta, durerea aduce iubire, nu știu de ce îi deranjează pe alții s-o inspire. Poate căsătoria cu ea – timpurie și puternică – avortase o vocație de actor pe care soțul Ralph încerca să o recupereze

înainte de bătrânețe și umbră, și ea trebuia să fie cea mai entuziastă față de orice proiect care avea legătură cu această compensație dificilă și tardivă sau himerică, poate simțea că ea trebuia să compenseze, multe femei se simt ușor datoare, puțini bărbați. Desigur că ea redactase sau și trimisese scrisoarea lui Querejeta, sigur fusese ideea ei. Scrisoarea ei ajunsese imediat la coș, cu antetul Artiștilor Populari cu tot; nici măcar nu și-au dat seama cineaștii de dorințele celor care fuseseră sursa lor recunoscută de inspirație și pe care nu îi cunoșteau, deși erau niște persoane fără importanță, ori pe unul dintre ei ar fi trebuit să-l cunoască. Mă refer la cel care a inventat istoria și atmosfera și personajele.

Atunci a ajuns Mercedes López Ballesteros, cu punctualitatea ei obișnuită, „nepoata lui Freud", era deja ora prânzului. Nu putusem să scotocesc prea mult în librărie, unica mea pradă era *Istoria generală a piraților*, puțin în comparație cu vremurile de demult, și nici măcar nu era pentru biblioteca mea. Mercedes a venit bine dispusă și foarte hotărâtă, avea umbrelă fiindcă nu credea în vremea britanică însorită, a trântit-o voioasă în suportul pentru umbrele și toți am auzit cum sfâșia cornetul depozitat acolo, și cum se zdrobeau scârbos niște struguri înmuiați. Nu mâncasem decât o boabă, atunci când îi cumpărasem. Din fericire cei doi Stone au luat totul sportiv, nu au făcut nici un gest și nu mi-au reproșat nimic. Nu se pătase nici o carte.

Eram gata să ieșim, cu Defoe al lui Rodríguez Rivero învelit în hârtie gălbuie și aspră când mi-au cerut să-i dedic un exemplar din *All Souls* lui Rupert Cook, acel alt *crowd artiste* care li-l împrumutase ca să-l citească, acum ceva timp. „Așa o să compensăm întârzierea, o să i-o înapoiem cu valoare adăugată", a spus generoasă doamna Stone, după ce a scos cartea din sertarul mesei. Ei vindeau uneori cărți semnate sau dedicate de autorii lor, erau cele mai scumpe și cele mai mari comori ale unui librar anticar, dar o dedicație a mea nu are mare valoare, sunt contemporan și nici măcar nu am murit încă. Mi-a dat și o fotocopie, cu un gest de îndoială.

— E un interviu care ni s-a luat de curând, tocmai a fost tipărit. Poate că v-ar plăcea să-l vedeți, povestim anecdote. Și vorbim despre

dumneavoastră și romanul dumneavoastră.

— Într-adevăr? și l-am luat curios, ca să-l citesc mai târziu. Mulțumesc, o să-l citesc mai târziu, sunt sigur că va fi interesant.

Era ilustrat cu o fotografie a celor doi, nu se vedea prea bine pe copie, el zâmbitor, cu un in-folio cu dublă coloană în mâini, ea mai serioasă, privindu-l cu coada ochiului sau poate uitându-se la valorosul in-folio, cu cercei și un colier țipător, poate că se aranjase pentru ocazia respectivă, deși el nu avea cravată, sportiv ca de obicei. Era o publicație specializată, sigur aparținea asociației librarilor anticari, poate că nu era atât de exclusivă ca Buletinul acoliților ghinioniști ai lui Galdos, dar cam la fel. Se numea *Bookseller* și era din 12 august 1993, foarte recent de fapt, era curios că aveau deja o fotocopie gata făcută, doar nu aveau cum să știe că eu eram în Oxford și aveam să-i vizitez: intrasem în magazinul lor ca un autor distins, și ieșisem după puțin timp ca un adevărat netrebnic, deși lucrul acesta se întâmplase din cauza unei persoane intermediare, care râdea mereu de măreața ei ispravă. Fotocopia, așadar, nu îmi era destinată în principiu.

În interviu familia Stone relata istoria negoțului și își împărțeau replicile. Avuseseră magazine în Devon și Shipton-under-Wychwood înainte de a se instala la Oxford (numele acesta, Wychwood Forest, un loc între râul Windrush și râul Evenlode, „o pădure care nu mai există, doar rămășițele ei, a fost tăiată și defrișată secolul trecut, dar este greu să renunți la numele ei, numele spun multe"). Povesteau că un titlu care nu lipsea niciodată din librărie era *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii* de T.E. Lawrence, sau Lawrence al Arabiei, în una din edițiile valoroase. Vorbind despre durerile de spate pe care le aducea slujba de a căra mereu cărți, doamna Stone sugera că PBFA (trebuie să fi fost vreo Federație, aici nimeni nu mi-a explicat prescurtările) ar fi trebuit să contracteze serviciile unui „chiro-practician": chiar așa, *chiropractor*, putea să facă o pereche bună cu acea cobalto-terapeută cauzatoare a pățaniilor eczematoase ale profesorului Ian Michael. Dar cel mai șocant pentru mine era altceva, exact mențiunea pe care mi-o dedicau vorbind despre clienții demni de luat în seamă. „Am apărut chiar într-un roman spaniol al lui Xavier Marias" (așa mă numea

coerent Ralph Stone, fără accentul corect al numelui, dar și, mai ciudat, cu prenumele meu original și aproape uitat, eu am renunțat la prenumele acesta dar mi-l amintesc, e al meu), „un tânăr simpatic care a fost la All Souls acum câțiva ani și venea la magazin cu regularitate. Căpătase un obicei pe care îl au unii *dons* de a nu vedea femeile, astfel că el îmi punea mie întrebarea, și eu recurgeam la Gillian, care îmi dădea răspunsul. Întrebarea *suplimentară* îmi era adresată tot mie. Acest lucru se putea întâmpla de două sau trei ori la rând. Cartea se numește *All Souls* și noi figurăm ca domnul și doamna Alabaster”.

Gillian and Ralph Stone

the experience we gained and to the customers we acquired all over the country through them. It was all a hectic programme and we didn't have a holiday for the first five years and the entire family was dressed from charity shops.

Very early on Gillian started doing catalogues. Our first catalogue was of horse books and we methodically mailed it out to every stud and every hunt secretary in the South West counties. We did not get one single order. Then she catalogued some of the books we had bought at Pulborough, including a Paris *Ulysses* and quite a lot of topography. This did much better. We did catalogues of Books on the Environment years before the subject caught on. And as a result of an American customer who farmed in North Devon we started specialising in Agriculture. David Low became friendly and was extremely helpful to us. We always did a Christmas catalogue too because trade went dead before Christmas in Devon. Years later when we moved to Shipton-under-Wychwood we still had a lot of the horse books and they all sold within six months.

Shipton was lovely with the shop on the village green — The Old Post Bookshop — the oldest Post Office in England according to the *Guinness Book of Records*. But in 1981 we got the lease of our present shop in Oxford, and though we ran the two shops for a couple of years it was all getting a bit much so we decided to concentrate on Turl Street. It is in such a wonderful position — just round the corner from the Bodleian and so many of the colleges.

I very much enjoy working in the shop and dealing with the customers although there are some we can happily do without. Over the years we have collected quite a few sayings for *Bookworm Droppings*, that marvellous anthology of extraordinary remarks overheard in bookshops. The other day someone came in and asked Sheila Fairfield, our colleague in the shop, 'Can you direct me to a secondhand bookshop?'

We always try to keep certain books in stock. For example *Seven Pillars of Wisdom* is always in demand. When Gillian first started bookselling the first trade edition sold for £5 or £6 and nowadays it goes for anything between £25 and, in a dust-jacket, £100 — or £400 in Japan! The *Rubaiyat of Omar Khayyam* always sells, and secondhand Galsworthy never does. Our all time best seller in the Turl is a slim pamphlet by Professor Mayr-Harting, one of the few new books we stock, called *What to do in the Penuith Peninsula in less than Clement Weather*. It sells at 99p.

One thing about running a general secondhand bookshop is that you're going to make 90% of your sales from 10% of your stock and you're never quite sure which 10% it is going to be. Bankers and accountants rarely grasp the importance of 'mix'. They tend to interpret the appreciation on certain items as an indication of huge profits. Then they say, 'By God, that's a return. Can't we get in on this?' They don't realise the matrix behind all the special items. They also don't realise you can be a long time waiting for the right customer.

As regards running a shop in Oxford — there is a huge diversity of customers from dons to tourists, people from all the counties around, students who want presents (Christmas is good in Oxford), summer students, members of the conferences held in the colleges in vacations or even in term time, so we try to have something for everyone. Far flung members of the university come back for Gaudy Nights and visitors of all sorts come to Oxford and 'do' the bookshops. We even appear in a Spanish novel by Xavier Marias, a nice young man who was at All Souls a few years ago and came into the shop regularly. He picked up on a habit some dons have of not seeing women, so that one might ask me a question, and I might refer to Gillian who might supply the answer. The *supplementary* question then comes back to me. This may go on two or three times. The book is called *All Souls* and we feature as Mr and Mrs Alabaster.

* * *

The shop is open Monday to Saturday, but Ralph and I always try to give ourselves Monday off. In practice this doesn't work, and although we may not actually come in, I still think we work about twenty Mondays a year. There is so much to be done and we always seem to have substituted hard work for capital. Looking back I think we might have made a mistake in not borrowing more money when we opened at Shipton-under-Wychwood. That might have been just the right time to raise the level of our stock. As it is we tend to concentrate on the £50-£500 bracket for stock, though we do attend major auctions and deal in multi-figure books on commission. In the last few years we did have the pleasure of buying books for a tycoon who wanted to recreate a marvellous country house library. We bought some superb books mainly in the field of natural history. It was a very exciting time. Checking and buying so much of such quality over the period we were bound to gain greatly in knowledge and experience. So much concentrated hands-on experience certainly helped when I was writing the natural history article in the new Scolar *Antiquarian Bookseller's Guide*.

We haven't done so many catalogues in recent years as in the Devon days, but we do occasional lists. At the moment we have stock banked up waiting for time to get at the computer. I've got the books for another history of science list — our last one was very successful. And an agriculture catalogue, one of books on, by or about women, and I want to do one on the history of environmental thought. Nowadays the best books tend to go very quickly in the shop, so catalogues are secondary to shop trade. We also do quite a lot of buying in the shop. In general there's a lot of competition for buying in Oxford. Academic libraries do come up, but we haven't really got into the habit of don-watching. Anyway there's a lot of playing one bookseller against another. In some ways I prefer to buy at fairs or from other booksellers and at auction. In theory we are both approaching retirement, but I expect we shall go on working till we drop. One thing I have said to Ralph, let's put by *small* books. They'll be easier to handle in our old age! Over the years Ralph, and to some extent I, must have shifted many many tons of books.

* * *

Actually I hurt my back playing rugger and I've often thought it wouldn't be a bad idea for the PBFA to engage a resident chiropractor. But that would be private health and many members would be absolutely against that. There was a terrible outcry some years ago when someone suggested a group subscription to BUPA. I suppose you have to remember that the PBFA is an incredible amalgam of all points of view. Basically you've got 600 mavericks — and some are vociferous. I was Chair-

Paragraful este cam confuz și în engleză nu e cu mult mai clar, mai ales pentru cineva care nu știe la ce se referă, și eu la început nu știam. Ce naiba vor să spună, m-am întrebat citindu-l în timp ce Mercedes L.-B. continua să râdă și privea satisfăcută vârful viticol al umbrelei ei. Cum adică „obiceiul de a nu vedea femeile”? E aproape unicul lucru pe care l-am văzut și îl văd

întotdeauna, atât pe străzi, cât și în interior, și în plus știu de la prima privire dacă le admir sau nu: nu înțelegem nici o vorbă. L-am citit și l-am răscitit în restaurant, i l-am arătat lui Mercedes ca să văd dacă nu înțelegea ea mai bine, fără să se mai împăuneze, dar ea a făcut un gest de negare: până mi-am dat seama. Descriind cuplul Alabaster, naratorul din roman spunea: „Dar, în ciuda faptului că și el stătea veșnic acolo, nu-mi amintesc să-mi fi răspuns nici măcar o dată la vreo întrebare. Zâmbea și saluta ca un bărbat energic și spiritual (întreaga lui atitudine era întreprinzătoare), dar transfera orice problemă sau răspuns, oricât de neînsemnate, asupra cunoștințelor mai vaste și autorității soției. Se întorcea spre ea și repeta cu însuflețire – însușindu-și-o de parcă el ar fi fost cel interesat să-i afle răspunsul – întrebarea care tocmai i se punea, cu exactitate („Ne-a venit ceva de Vernon Lee, draga mea?”), mărginindu-se să adauge la sfârșit cuvântul *darling*”. Și puțin mai departe naratorul insista: „Veselia și amabilitatea cu care domnul Alabaster îi saluta pe toți clienții care intrau, fără deosebire, dovedea că, în pasivitatea-i subalternă, simpla apariție a cuiva în pragul magazinului era probabil pentru el evenimentul zilei, iar salutul plin de efuziune cu care îl întâmpina pe cel care intra, momentul cel mai important și mai monden. Deoarece precis că apoi, cum am mai spus, era incapabil să răspundă la o simplă întrebare sau să arate cu degetul („Avem un compartiment de călătorii, draga mea?”) spre raftul potrivit pentru ce căuta cumpărătorul”.

Toate acestea nu îi făcuseră prea multă plăcere domnului Stone, evident – nu era foarte apreciativ, recunosc, mai ales „pasivitate subalternă” –, deși mi-o sugerase în modul cel mai delicat și discret, dăruindu-mi prin intermediul soției sale – bineînțeles – fotocopia în care se apăra sau mai bine zis apăra familia Alabaster, pe care eram siguri că pusese deja stăpânire sau pe care îi adoptase. Lucrul cel mai extraordinar din întreaga situație era faptul că în timpul interviului familia Stone discuta indirect cu un roman, sau mai bine zis contraziceau în fața unui narator fictiv ceea ce acesta observase în purtarea unor librari tot fictivi, chiar dacă împrumutaseră detalii sau trăsături ale familiei Stone din realitate. Și, ca să dezmintă că el, Stone, nu răspundea niciodată la întrebări și le transmitea soției sale așa

cum le primise – dar eu spusesem acest lucru despre domnul Alabaster –, nu găsise o explicație mai bună decât să-mi atribuie mie – nu naratorului fără nume, ci lui Xavier Marias, cu nume – deprinderea unui obicei extravagant și vicios al anumitor *dons* din Oxford, pe care nu l-am observat niciodată, constând în faptul că nu vedeau femeile, nu le înregistrau, le ștergeau din cadru, treceau cu privirea pe deasupra lor ca și cum ar fi fost invizibile sau nu ar fi existat; ceea ce mă determinase – și pe naratorul meu de asemenea – să mă adresez mereu domnului Stone și în consecință domnului Alabaster, de două sau de trei ori la rând cu fiecare ocazie și în numeroase ocazii, chiar dacă știam că doamna Stone și prin urmare doamna Alabaster – pe care nu le vedeam de altfel, fiind transparente pentru mine – erau cele care puteau să „soluționeze" întrebările. Poate astfel se explica faptul că, în timpul vizitei mele cu strugurii, soțul Ralph, mai ales la început, se grăbise să o ia înaintea soției Gillian în privința răspunsurilor sau a informațiilor, ca să văd cu ochii mei și să aud cu urechile mele că el era în stare să soluționeze orice întrebare, solicitat sau nu, fără să se consulte cu ea înainte. Ideea mi s-a părut atât de atractivă, încât mi-a părut rău că nu era sigură: eu intrasem normal în magazin, după această idee, fără s-o văd vreodată pe doamna Stone din cauza obiceiului meu contagios între colegii mei, acei *dons* misogini și cruzi; îl întrebasem pe domnul Stone – pe cine altul – dacă primise ceva de Vernon Lee, de exemplu; și atunci domnul Stone se întorsese spre nimeni, ca un nebun, și îl întrebase la rândul lui pe acest nimeni: „Am primit ceva de Vernon Lee, dragă?"; în fața acestei atitudini excentrice – din punctul meu de vedere, fiindcă eu vedeam numai aer – eu nu schițasem nici un gest, ca alt nebun, nici nu pusesem nici o întrebare referitoare la interlocutoarea lui eterică; mă limitasem să aștept secundele de rigoare și, după ce nu auzisem nici un răspuns fiindcă nu vedeam pe nimeni care ar fi putut să-l dea, ascultasem foarte flegmatic și cu multă spontaneitate, și în plus de mai multe ori, răspunsul final al domnului Stone după consultația cu cineva care, pentru mine, în total și cu noroc, era o fantasmă care îi apărea numai lui: „Nu, nu am primit nimic de Vernon Lee în ultimul timp, domnule Márias".

De altfel, și contrar opiniilor sale exprimate fără rezerve în timpul interviului, eu nici nu fusesem la All Souls în timpul ședерii mele la Oxford, nici nu călcasem vreodată într-un *college* atât de strict și exclusiv, nici nu am călcat, de fapt, până în vara lui 96, invitat de amabilul muzicolog Meg Bent, după ce îmi citise romanul. Îmi imaginez că titlul fusese anticipat sau impus cunoștinței lor, mă refer la domnul și doamna Stone. Dar cel puțin spuseseră că eram un tânăr plăcut, și acest lucru e demn de stimă, deși e retrospectiv. Trecând prin fața librăriei în aceeași zi, mai târziu, i-am văzut prin vitrină la posturile lor obișnuite de la scară și masă și i-am salutat cu mâna fără să mă opresc și mi-am dorit ca nici domnul, nici doamna Stone să nu mai înfrunte niciodată riscul de a trebui să consulte o fantasmă sau aerul în tăcerea magazinului lor din realitate; adică, mi-am dorit ca, atunci când unul se va apropia de moarte, să moară amândoi împreună.

12 *Vântul poporului*.

Și e un lucru pentru care trebuie să fiu recunoscător, chiar retrospectiv. Am spus asta fără intenție, acum am observat. Deși pot fi simpatic (știu că pot să fiu, dar nu vreau întotdeauna, și nu vreau să fiu niciodată cu mulți oameni din țara mea care sunt nesuferiți și veninoși și mereu rău-voitori: au fost prea mulți calomniatori, prea mult timp, pe teritoriul acesta de cruzime pe care moartea îl traversează cu limbi ruginite din care răsar umbrele cele mai întunecate fără oprire); dar eu nu mai sunt tânăr și poate că nu eram nici atunci, în vremurile acelea de demult în care aveam treizeci și doi sau treizeci și trei de ani, erau departe cei douăzeci și unu de ani ai majoratului care mi-a căzut la sorți în epoca mea și trecuse și vârsta de douăzeci și șapte de ani, atât de decisivă, pe care Joseph Conrad a definit-o ca „linia de demarcație” (dar poate că era decisivă doar pe vremea lui); de asemenea, trecusem de treizeci și când plecasem la Oxford ajunsesem la vârsta simbolică dincolo de care, de exemplu, e aproape imposibil să mori tânăr din punct de vedere clasic, cel mai modern e mai îngăduitor, mori tânăr la șaizeci și cinci, și se zice: „Mai avea atâtea de făcut”, ca și cum ceea ce faci îți justifică existența sau ceea ce îi lipsește mortului, și nu prezența și gesturile sale și povestea sa dezinteresată sau, mai mult, felul în care ascultă cu atenție poveștile noastre. Îmbătrânesc prea ușor vremurile și ne debarasăm de ele, și atunci cele dinainte devin antediluviene, și totuși se ascund toate în mod înșelător, ne gândim uneori că astăzi nu mai există limite, nici opriri subite, nici scurtături brutale, că sfârșiturile și începuturile nu sunt trasate niciodată cu linia de demarcație pe care ni se pare că o vedem uneori retrospectiv, și crezul acesta este, de asemenea, înșelător fiindcă nu există nici una, nici alta în afara unor excepții extrem de rare,

nici oprirea certă și limpede – întotdeauna sar fărâme –, nici juxtapunerea sau magma zilelor confuze și nedefinite – întotdeauna există uitări și perioade șterse și eu le cunosc, care te ajută să vezi limitele iluzorii. Totul este mai misterios, este mai degrabă o prelungire artificială, atenuatoare și inertă a unui lucru care a încetat și o rezistență protocolară de a ceda pasul și a semnala începutul la care ajungi, ca felinarele care mai rămân aprinse o vreme după ce s-au ivit zorii în marile orașe și în împrejurimi și în gări și în stațiile de autobuz pustii, și încă se încăpățânează clipind și înălțându-se înaintea luminii naturale care înaintează și le transformă în niște lucruri inutile. La ora aceasta, la care asistă numai cei foarte matinali sau noctambulii sau insomniacii, se produce timp de câteva momente manifestarea vizibilă – adică metafora – a felului în care se comportă și a materiei din care este făcut timpul respectuos, în care există întotdeauna bună creștere și curtenie și chiar ipocrizie, la ora asta se vede ce e, se vede mai bine decât în timpul crepusculului obosit. Luminile acestea electrice pretind că este încă noapte și că lucrarea lor este încă necesară, se prefac că nu au aflat că s-a terminat domnia lor, și la rândul ei lumina zilei se preface că nu le vede și le tolerează, știind că aceste lumini palide nu mai sunt o amenințare, și chiar pare să se oprească puțin din creștere, ca și cum le-ar da timp să se obișnuiască cu inutilitatea lor și cu ideea morții („Sting flacăra, și-i sting și ei lumina”, de două ori a trebuit s-o spună Othello ca să înțeleagă, deși era hotărât deja s-o facă), și astfel nu le obligă s-o ia la fugă văzând albirea orizontului, ci doar să se retragă liniștite și în ordine, ca armatele din vechime care erau de acord să oprească bătălia pentru ca dușmanul să se reculeagă și să-și numere morții și să se obișnuiască astfel cu ideea ciudată a înfrângerii.

Eu le văd uneori din casa mea, sunt niște felinare agățate pe clădirea nobilă din față, cu acoperișul ei de țiglă de pe care zăpada se scurge mai repede decât de pe acoperișurile vecine, pe care îngheață repede, în schimb țiglele o fac să insiste și să se forțeze, zăpada se topește și cade transformată în apă în piață – zăpada mai albă decât pielea – până când reușește să se așeze. Eu o văd și le văd uneori de la balconul meu în diminețile de

insomnie sau de trezire trădătoare sau de hoinăreală aventuroasă și pierdută, felinare din secolul nouăsprezece fixate pe perete cu becurile lor inutile deja, trec pe lângă ele bărbați și femei cu tocuri grăbite care și-au părăsit de mult paturile și poate că au călătorit cu trenul din afara orașului spre centrul meu, și în luminile acestea aprinse văd încă reminiscența așternuturilor sau poate a trupului pe care l-au părăsit fără chef, avertizarea că pentru alții e încă noapte deși s-au ivit zorii și lumina se răspândește, în timp ce ei merg sau așteaptă un autobuz ridicând un picior și apoi altul asupra aceluiași punct, de parcă ar fi niște țânțari obosiți – în ochii lor se zugrăvește încă noaptea întunecată –, gândindu-se uneori la ceea ce au lăsat în urmă acasă și la ceea ce îi așteaptă în ziua nesfârșită, și atunci casa nu va mai fi aceeași, când se termină ziua și se întorc și poate că trupul iubit, de care s-au despărțit, i-a înșelat. Femeia se uită la felinare și își amintește de bărbatul al cărui miros îl poartă încă și care a rămas în patul ei, egoist și adormit. E o femeie elegantă care e pe punctul de a-și pierde tinerețea, mai reușește să fie încă tânără cu puțin efort și grijă în ocaziile necesare, în noaptea asta a fost sigur tânără, cu decolteul care și-a păstrat tenebrele și care e uitat în dimineața aceasta, un spectru, o rochie șifonată pe un scaun, acum e îmbrăcată sobru și bine acoperită, nu o să-l mai vadă pe tânărul care i-a smuls rochia aceasta fără nici o grijă mai mult din cauză că era tânăr decât din dorința de a o dezbrăca, o să plece când o să se trezească fără să lase nici un bilet și se poate chiar să-i fure ceva, poți să fii sigur, nu contează, va rămâne cu mirosul lui pătrunzător din așternut, autobuzul nu mai vine.

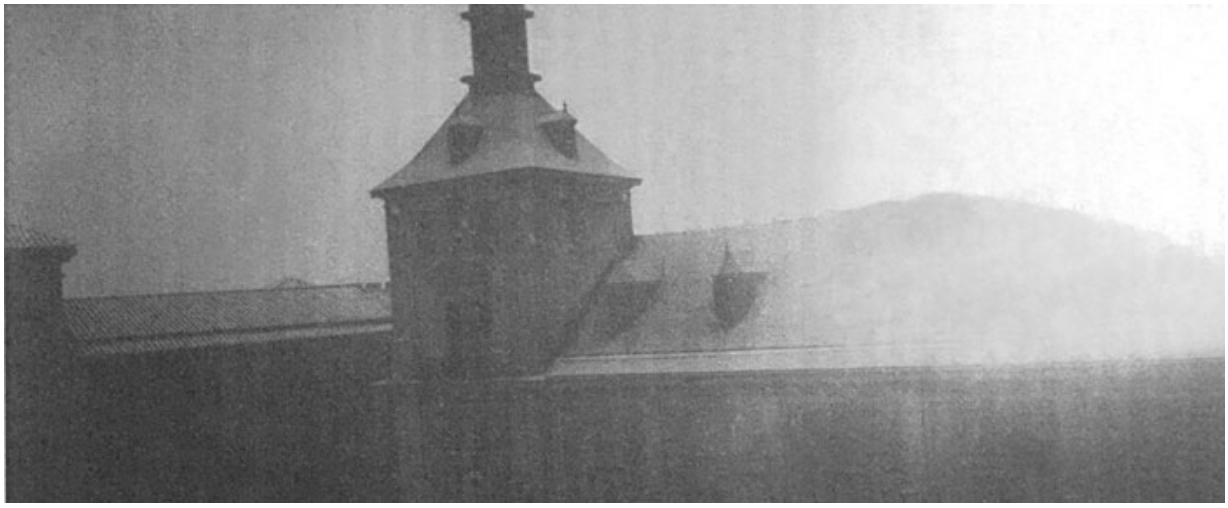

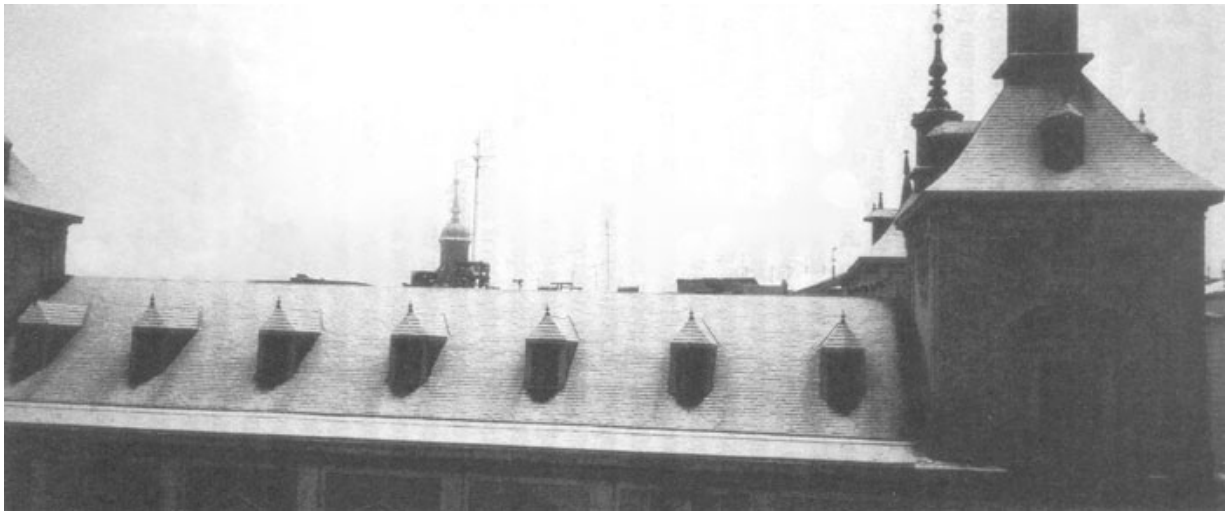

Bărbatul se uită la felinare și se gândește la femeia care se trezește mai târziu și continuă să viseze sau se preface în timp ce el se pregătește să iasă în lume și își pregătește cafeaua în dimineața întunecată, ea nu cred că se gândește la el. E un bărbat ordonat cu tâmplele pleșuve, nu îi stă în puteri s-o păstreze numai cu mâinile pline și banii se duc, trec, mulți au bani, nu doar el, și el îi câștigă greu cu servieta în spate dimineața și după amiaza, nu are nimic în plus față de alții și ea poate să găsească alt susținător în timpul zilei, al zilelor, prea multe zile ca să meargă și să sune la alte uși cu diferite pretexte, și misterul zilei de astăzi care nu a început încă pentru ea îl va aștepta la întoarcere, adăugat și străin, prea multe zile de ieri necunoscute adunate și nici un mâine, autobuzul nu mai vine și amândoi, un bărbat și o femeie care nu se văd și nu se cunosc, privesc luminile nepotrivite aprinse

încă sub soarele care avansează și le face patetice și insignifiante, și totuși sunt mărturia respectuoasă și benignă a faptului că a existat ceea ce nu mai este: până când mâna somnoroasă a unui funcționar va repara risipa și va stinge flacăra, și apoi lumina.

Nu se bucură de această mărturie toate lucrurile, nici persoanele care încetează, deși fără îndoială majoritatea, în realitate sunt foarte puțini cei care nu primesc nici o avertizare, nici nu au cea mai mică ocazie de a presimți sau de a se gândi la acest lucru: printre ele nu se numără persoanele care urcă în mașini sau bărci sau avioane, fiindcă deși nu rămân în ele știu că își asumă un risc, nici soldații sau medicii, nici zidarii, nici politicienii, nici cei care trăiesc singuri, aproape toată lumea crede mai mult sau mai puțin în posibilitatea morții lor atunci când este pe punctul de a se produce, sunt rare cazurile în care timpul nu acționează civilizat și își execută curat treaba, fără rămășițe sau un preaviz. Dar există multe, și pe unele le-am enumerat la începutul unui alt roman, *Mañana en la batalla piensa en mi*[13], vorbind despre morțile ridicole. Menționând una din ele mă gândeam la cineva real care a existat; pe alta, de care am aflat prin intermediul cărții *Romanul Oxfordului* și de la John Gawsworth, m-am abținut în schimb să o menționez fiindcă într-un roman ficțional ar fi părut prea improbabilă și studiată chiar și ca exemplu, mai afectată decât cea a scriitorului austriac de origine ungară Ödön von Horváth, la care m-am referit într-adevăr („un fulger care lovește un copac de pe un mare bulevard și acest copac, în cădere, strivește sau decapitează un trecător, poate un străin”) și pe care l-a turtit un copac smuls din rădăcini de o furtună pe Champs Élysées la Paris, în fața Teatrului Marigny, în timp ce își aștepta prietenul, cineastul german Robert Siodmak cu care plănuia să fugă în Statele Unite după ce scăpaseră amândoi din Germania nazistă. Lumina lui s-a stins dintr-o dată într-un loc la care nu se gândise – fără veste și fără testament – pe 1 ianuarie 1938, Horváth avea doar treizeci și șase de ani,

era un străin, nu era în țara lui, nu a primit nici un preaviz, și probabil că logodnica lui l-a plâns de două ori mai mult și superstițios, o actriță germană a cărui tată murise în aceleași împrejurări excepționale – lovit de alt copac ales de alt fulger – și care aparținuse familiei lui Mercedes López-Ballesteros, nu degeaba e chiar ea „nepoata lui Freud”. Totuși, nu prietena mea netrebnică[14] mi-a povestit episodul morții lui Horváh, pe care îl cunoscusem cu mult înainte de a o cunoaște pe ea, dar în schimb mi-a vorbit despre nefericita logodnică care a văzut repetându-se o istorie improbabilă într-o singură viață, a ei. Am doar o carte a lui, o piesă de teatru, *Don Juan vuelve de la guerra*[15]. Robert Siodmak, pe care nu a căzut poate copacul din cauză că fusese punctual (sau poate că dacă ar fi fost deja așezați amândoi pe locurile lor nu ar fi căzut nici pe Horváth), s-a întors însă în America, de unde plecase o dată cu criza din 1929, și acolo a turnat câteva filme până când a trebuit să plece din nou în anii cincizeci, pedepsit de Comitetul de Activități Antinordamericane al antiartisticului senator Joseph McCarthy. Printre aceste filme se numără cel intitulat *The Killers* și în Spania *Forajidos*, inspirat din celebra povestire a lui Hemingway, după care au fost turnate și alte filme mai târziu, de către Siegel și Tarantino, și care vorbește, precis și incomod, despre un bărbat care nu numai că știe de asasinarea sa iminentă sau despre viitorul lui unic, ci își așteaptă ceasul fără să încerce să fugă sau să scape, stând treaz pe patul prost al unui hotel de pe autostradă. Lui Siodamk îi sunt deosebit de recunoscător pentru *El temible burlón* sau *The Crimson Pirate*, care nu are nimic în comun cu *Istoria generală a piraților* de Defoe și pe care l-am văzut cu multă plăcere de nenumărate ori în copilărie, astfel încât, dintr-un egoism retrospectiv, mă bucur că nu a căzut pe capul lui copacul acela parizian dezrădăcinat de furtună în ziua de Anul Nou a anului 1938.

Mai misterioasă și cu mai puțini martori și avertismente decât moartea lui Ödön von Horváth a fost moartea scriitorului englez Wilfrid Ewart, care a avut loc cu cincisprezece ani și o zi înainte, în noaptea de Anul Nou din 1922, „în întunericul sufocant din Ciudad de Mexico”, când avea doar treizeci de ani. Dar înainte de a vorbi despre Ewart poate că e timpul și

locul să vorbim despre cel prin care am ajuns la el cu citatul de mai înainte și cu altele, și cel mai bine este să reproduc aici ceea ce știam despre John Gawsworth atunci când am scris *Romanul Oxfordului*, deși vor fi mai multe pagini. Acum că știu atâtea lucruri în plus și că trăiește puțin în mine, și fantoma lui locuiește în casa mea și îi cunosc scrisul sau vocea care vorbește, nu aș fi în stare să povestesc în același fel, și felul de atunci era important atunci, și doar atunci. Cei care au citit aceste pagini în romanul respectiv pot să treacă mai departe – cred – fără să se simtă păgubiți (oamenilor le place întotdeauna să treacă peste câteva pagini și aproape niciodată nu e posibil), iar cei care nu le cunosc pot să le citească acum fără a trebui să plătească nimic în plus, deși reproducerea nu va fi integrală, desigur, și poate că va include chiar adnotări sau comentarii intercalate, astfel că nu știu dacă până la urmă vor face bine cei care vor sări peste ele, chiar dacă s-au bucurat deja la auzul acestei vești. Bineînțeles că pot să sară peste toate aceste pagini, fără consecințe prea grave. Așa vorbește naratorul fără nume din romanul acesta:

„De la prima vizită a lui Alan Marriott, cu un an înainte sau chiar mai demult, îl inclusesem, printre autorii ciudați ale căror cărți le tot căutam, pe acel John Gawsworth necunoscut mie până atunci, al cărui nume fusese pomenit și însemnat de el înainte de a-și lua rămas bun și pentru care Machen scrisese o prefață. Lucrările lui se găseau extrem de greu, cum spusese însuși Alan Marriott”. Trebuie să menționez aici că această parte din roman coincide cel mai mult cu realitatea mea și cu unica realitate, și că în ea am împrumutat experiențe și vocea domnului povestitor spaniol, adică pot să subscriu la aproape tot ce spune și relatează acesta. Machen este faimosul autor de povestiri și romane de groază Arthur Machen, galez ca și Ian Michael, care îl plăcea atât de mult pe Borges. Alan Marriot cel descris de el nu a existat niciodată, și Roger Dobson a fost cel care mi-a vorbit pentru prima dată despre John Gawsworth, sau Roger Alan Dobson, așa mi-a spus că îl chema după ce am terminat de citit cartea. De asemenea, a observat – un om atent la coincidențe, eu nu mi-aș fi dat seama – că inițialele lui Alan Marriot erau aceleași cu ale idolatrizatului Arthur

Machen. Și naratorul continuă: „Din opera lui restrânsă nu s-a editat nimic în Anglia în zilele noastre, dar încetul cu încetul, cu răbdare și noroc și ascuțirea treptată a simțului meu de vânător, am început să găsesc câte o broșură de-a lui prin anticariatele mele de la Oxford și Londra, până am dat, după câteva luni, de un exemplar din cartea sa *Backwaters,* din 1932, și, pe deasupra, chiar cu semnătura autorului: *John Gawsworth, written aged 19 1 / 2,* stătea scris cu stiloul îndată ce îl deschideai; adică «John Gawsworth, scris la vârsta de 19 ani și jumătate». Mai era și o corectură făcută de mâna lui pe prima pagină a textului (adăugase, după numele *Frankenstein,* cuvântul *monster,* spre a lăumuri că se referea la personajul creat și nu la creatorul lui). Tocmai senzația de amețeală vremelnică sau de timp anulat pe care o încerci când ții în mână obiecte care nu-și îngroapă cu desăvârșire trecutul a fost cea care mi-a trezit curiozitatea, și din acel moment am început o muncă de cercetare ce s-a dovedit mai curând zadarnică luni de zile, într-atât de fugace și necunoscută era pe atunci și este și astăzi figura lui Terence Ian Fytton Armstrong, adevăratul nume al celui care obișnuia să semneze Gawsworth”. După puțin timp nu avea să mai fie atât de necunoscut, fiindcă *Dictionary of National Biography* tocmai încredința un articol prin corespondență poetului și regelui Redondei și rebelului său succesor și legatar literar Jon Wynne-Tyson, sau King Juan II, amândouă titlurile merg mereu împreună în această legendă.

„Cu toate acestea”, continua textul, „și în pofida faptului că scrierile lui nu reușeau să fie altcum decât cuviincioase ori ciudate și explicau îndeajuns uitarea lor absolută și lipsa reeditărilor, pe măsură ce adunam date răzlețe (nu exista nici o carte și, pesemne, nici un articol despre Gawsworth, și abia dacă era menționat în cele mai voluminoase și exhaustive dicționare și enciclopedii de literatură), interesul meu sporea, nu atât pentru opera mediocră, cât pentru autorul ei cu totul ieșit din comun. Am descoperit mai întâi data nașterii și morții, 1912 și 1970, iar apoi, într-o pagină de bibliografie needificatoare, că multe din textele sale fuseseră publicate (uneori cu alte pseudonime, care de care mai absurd) în locuri atât de extravagnte și improbabile pentru un autor londonez cum sunt Tunis, Cairo,

Setif (Algeria), Calcuta și Vasto (India). Opera lui poetică, reunită între 1943 și 1945 în șase volume – majoritatea tipărite în India –, prezintă particularitatea că volumul al patrulea, se pare, nu a fost publicat niciodată, deși avea până și titlu *(Farewell to Youth* sau *Adio tinereții).* Pur și simplu nu există. Opera lui în proză – mai cu seamă scurte eseuri literare și povești de groază – se găsește împrăștiată prin antologii stranii și obscure din anii treizeci, sau a văzut lumina tiparului – vorba vine – în ediții particulare sau limitate.

Și totuși Gawsworth fusese o adevărată personalitate și o mare promisiune literară a acelor ani treizeci. Animator neobosit al unor mișcări poetice neo-isabeline potrivnice lui Eliot, Auden și celorlalți renovatori, s-a cunoscut și s-a împrietenit, pe vremea când abia ieșise din adolescență, cu mulți dintre scriitorii cei mai relevanți ai deceniului; s-a ocupat de opera celebrului avangardist și pictor Wyndham Lewis și de cea a extrem de faimosului T. E. Lawrence sau Lawrence al Arabiei; a primit distincții literare și în epoca respectivă a fost cel mai tânăr membru ales la Royal Society of Literature; l-a cunoscut pe Yeats bătrân și pe Hardy muribund; a fost protejat și apoi protector al lui Machen, al renumitului psiholog sexolog Havelock Ellis, al celor trei frați Powys, al cunoscutului (pe atunci, și în prezent din nou, oarecum) romancier și nuvelist M. P. Shiel. Prea puțin am mai putut afla, până când, în sfârșit, într-un dicționar specializat în literatură de groază și fantastică, am mai găsit ceva. În 1947, la moartea maestrului său Shiel, Gawsworth a fost numit nu numai executorul său testamentar în domeniul literar ci și moștenitorul regatului Redonda, o minusculă insulă antiliană, unde Shiel în persoană (originar din insula vecină și mult mai mare Montserrat) fusese încoronat rege la vârsta de cincisprezece ani, în 1880 și în cadrul unei sărbătorești ceremonii navale, în urma dorinței exprese a monarhului anterior, părintele lui, un predicator local metodist care mai era și armator și cumpărase insula cu mulți ani în urmă: deși nu se prea știe exact de la cine, dat fiind că singurii locuitori erau, pe vremea aceea, pelicanii care o populau și o duzină de oameni care se ocupau cu strângerea de excremente de păsări pentru a face guano”. Mă tem că acum

nu mai sunt decât pelicanii; și am aflat apoi că bătrânul Shiel sau Shiell, predicatorul și navigatorul, nu a fost monarh, cum se spunea pe atunci; s-a mulțumit să-și încoroneze primul băiat. „Gawsworth n-a putut să-și ia vreodată în stăpânire regatul, deoarece guvernul britanic – cu al cărui Oficiu Colonial s-au judecat la nesfârșit atât cei doi Shiel, cât și el însuși –, atras de fosfatul de alumină produs în insulă, hotărâse să-și anexeze teritoriului ei prevăzând că Statele Unite aveau de gând să facă același lucru. Cu toate acestea, Gawsworth și-a semnat câteva scrieri drept Juan I, King of Redonda (rege în exil, se presupune), și a acordat titluri de duce sau i-a numit amirali pe mai mulți scriitori pe care-i admira sau cu care era prieten, printre aceștia maestrul Machen (căruia mai curând i l-a confirmat), Dylan Thomas, Henry Miller și Lawrence Durrell. Nota din dicționar, după ce *nu* explica nimic din tot ce am relatat mai sus și pe care am descoperit-o puțin mai târziu, se termina astfel: «În ciuda cercului său larg de prieteni, Gawsworth a devenit un fel de anacronism. Și-a petrecut ultimii ani în Italia, întorcându-se la Londra pentru a trăi din cerșit, dormind pe bănci prin parcuri și murind, uitat de toți și fără un sfanț, într-un spital».” Am aflat de asemenea că între prieteni se numărau câțiva scriitori de romane polițiste ca Dorothy L. Sayers, Julian Symons și „Ellery Queen”, câțiva editori ca Gollancz, Knopf și Secker, și poate unii *artiști* ca Dirk Bogarde și exuberanta și platinata Diana Dors.

„Faptul că omul laureat care a reușit să ajungă rege și care, cu neîndoios entuziasm și orgoliu tineresc, a iscălit într-una din zilele anului 1932 exemplarul din *Backwaters* aflat în posesia mea, a sfârșit în acest fel, n-a putut să nu mă impresioneze – mai mult decât povestea violonistului Mollineux și a teologului papal Mew –, chiar dacă atâți alți scriitori și oameni mai buni ca el au avut o soartă asemănătoare. Nu puteam să nu mă întreb ce i s-o fi întâmplat *pe parcurs,* între precocea și frenetica lui inițiere literară și socială și acel sfârșit anacronic și mizer; ce i s-o fi întâmplat – poate – î*n timpul* acelor șederi sau călătorii pe mai bine de o jumătate de glob, veșnic publicând, veșnic scriind, oriunde se afla. De ce Tunis, Cairo, Algeria, Calcuta, Italia? Numai din pricina războiului? Numai datorită

vreunei obscure și nicicând consemnate activități diplomatice? Și de ce nu mai publicase după 1954 – șaisprezece ani înainte de patetica-i moarte – el, care reușise s-o facă în locuri și în epoci când a procura o tiparniță trebuie să fi fost ceva eroic sau de-a dreptul sinucigaș? Ce se alesese de cele – cel puțin – două femei cu care fusese căsătorit? De ce, la cincizeci și opt de ani, a survenit acel sfârșit de bătrân ramolit, moartea aceea de cerșetor de la Oxford?

Soții Alabaster, cu știința lor nemăsurată dar circumspectă, nu mă putuseră ajuta mai deloc să găsesc scrieri de-ale sale și nici nu știau mai multe despre el, știau însă că exista un individ în Nashville (Tennessee) care, la o distanță de mii de kilometri, avea aproape toate informațiile de pe lume cu privire la Gawsworth. Tipul acesta, căruia am întârziat să-i scriu dintr-o teamă nejustificată, mi-a trimis (când în cele din urmă am făcut-o) un scurt text de Lawrence Durrell despre cel care i-a fost inițiator în literatură și bun prieten în tinerețe, și mi-a mai dat câteva date complementare: nevestele lui Gawsworth au fost trei la număr, dintre care cel puțin două muriseră; problema lui a fost băutura; patima lui – am citit cu teamă și o licărire de groază – căutarea și colecționarea nesănătoasă de cărți. *Nesănătoasă,* așa o califica fără șovăire tipul din Nashville.” „Acest bărbat se numește Steve Eng și în primăvara anului 1988 a publicat un articol intitulat „A Profile of John Gawsworth” sau „Un profil al lui John Gawsworth” într-o revistă obscură de tiraj minim. Deși nu am terminat *Romanul Oxfordului* până în luna decembrie a aceluiași an, de abia după mult timp am reușit să citesc acest articol. Și naratorul continuă astfel:

„Textul lui Durrell îl prezenta pe Gawsworth sau Armstrong ca pe un expert și foarte înzestrat vânător de comori de negăsit, cu magnifică vedere de bibliofil și încă și mai bună memorie bibliografică, și care în anii lui de începător obișnuia să-și înceapă ziua cumpărând de trei bănuți câte o ediție rară și scumpă, pe care privirea lui sigură știa să o discearnă și să o recunoască în grămada din sertarele cu solduri expuse în plină Charing Cross Road, pentru a o vinde imediat cu mai multe lire, la doar câțiva metri de locul unde o descoperise, lui Rota de la Covent Garden sau vreunui alt

anticar cu pretenții de la Cecil Court. Pe lângă volumele sale excepționale (păstra multe, ca pe niște comori) mai avea și manuscrise și scrisori autografe de autori admirați sau renumiți, și tot felul de obiecte ce aparținuseră unor personaje ilustre, achiziționate cu nu se știe câți bani pe la licitațiile pe care le frecventa; o scufie a lui Dickens, o pană a lui Thackeray, un inel al lui Lady Hamilton, apoi chiar cenușa lui Shiel însuși.

JOHN GAWSWORTH AND ARTHUR MACHEN (CENTRE)
BY FREDERICK CARTER

Își cheltuia în mare parte energia, încercând să obțină de la Royal Society of Literature și de la alte instituții, pe ai căror membri mai importanți îi tortura cu insistențele și stânjenitoarele lui comparații literare și monetare, pensii și ajutoare pentru scriitori bătrâni care nu prea aveau bani sau erau pur și simplu ruinați după ce perioada lor de succes s-a sfârșit: maeștrii Machen și Shiel au fost doi dintre cei care au beneficiat de aceste intervenții ale lui. Însă Durrell mai povestește că ultima oară când l-a văzut, cam cu șase ani înainte (textul e din 1962, când Gawsworth trăia încă și avea cam cincizeci de ani; prin urmare trebuie să fi avut patruzeci și patru; însă în mod curios Durrell, de aceeași vârstă, vorbește despre el cum se vorbește despre cei care s-au dus pe lumea cealaltă, sau sunt pe cale s-o facă), îl văzuse pe Shaftesbury Avenue împingând un cărucior de copil. Un cărucior victorian uriaș, precizează Durrell. A crezut atunci că boemul acela excentric, *Scriitorul Adevărat* care, el fiind de curând sosit de la Bournemouth, îl uimise prin cunoștințele sale și îi arătase Londra literară și nocturnă, fusese în sfârșit așezat și cuminţit de viață (că viața își făcuse socotelile și cu el, spune textual Durrell) și avea copii, poate trei perechi de gemeni dacă ar fi să judece după vehiculul acela ieșit din comun. Dar când s-a apropiat să se uite la micuțul Gawsworth, sau la micuțul Armstrong, sau la prințul Redondei pe care se aștepta să-l vadă înăuntru, descoperi ușurat că tot ce conținea căruciorul era un morman de sticle goale de bere pe care Gawsworth se ducea să le dea înapoi, să ia banii și să le înlocuiască pe loc cu altele intacte. Ducele de Cervantes Pequeńa (acesta îi era titlul) își însoți regele exilat care nu și-a cunoscut niciodată regatul, îl văzu umplând căruciorul cu sticle noi și, după ce băură împreună una în memoria lui Browne sau Marlowe, sau a vreunui alt clasic a cărui aniversare era tocmai atunci, îl văzu cum dispare împingându-și căruciorul alcoolic cu pași liniștiți spre beznă, poate în același fel cum uneori eu îl împing acum pe al meu când înserarea se lasă peste parcul Retiro, numai că eu îl duc înăuntru pe fiul meu – copilul acesta nou-venit – pe care nu-l cunosc încă bine și care ne va supraviețui". Nu trebuie să vă reamintesc că la acest ultim comentariu al naratorului nu pot subscrie. Articolul lui Durrell se numea

„Some Notes on My Friend John Gawsworth” sau „Câteva însemnări despre prietenul meu John Gawsworth” și a fost publicat în 1969, formând parte din cartea de „texte mediteraneene” a lui Durrell, *Spirit Place* sau *Spiritul locului*; fiind scris ca o contribuție la un volum care îl omagia pe Gawsworth la aniversarea celor cincizeci de ani ai săi, dar acest volum de sărbătorire atât de concretă și legată de o dată nu văzuse lumina tiparului nici în 1969, când sărbătoritul împlinise deja cincizeci și șapte, cu un an înainte de moartea sa. Un al proiect neîmplinit, prietenul neonorat. La vârsta de patruzeci și patru de ani, când s-a produs întâlnirea descrisă pe Shaftesbury Avenue, Gawsworth era căsătorit cu cea de-a treia și ultima nevastă, Doreen Emily Ada Downie, cunoscută ca „Anna”, văduva care era mai mare decât el cu patru ani și care avea deja o fată mare numită Josephine și care a fost bunica englezoaicei blonde cu numele Maria care mi-a dat acum puțin timp certificatele de căsătorie și deces ale lui Terence Ian Fytton Armstrong, în cazurile acestea nu se folosesc pseudonime. Ceea ce urmează în *Romanul Oxfordului* este un comentariu despre cele două fotografii pe care le-am inclus aici mai înainte și care în roman apar între paginile pe care le reproduc acum:

„Mai târziu am văzut o fotografie a lui Gawsworth care coincide mai mult sau mai puțin – atât cât se poate aprecia – cu descrierea fizică pe care i-o face chiar Durrell în textul citat: «…de statură mijlocie și cam palid și slab; avea nasul despicat, ceea ce îi dădea întregului chip un aer de viclenie gen Villon. Avea ochii de culoarea castanei și lucitori, iar simțul umorului nu îi era afectat de privațiunile sale literare». În această unică fotografie pe care am văzut-o, poartă uniforma de la RAF și are în gură o țigară neaprinsă. Gulerul cămășii îi este cam larg, iar nodul de la cravată pare prea strâmt, deși în epoca aceea nodurile strânse la cravată erau la modă. Are și decorații. Fruntea îi e brăzdată, adânc și pe orizontală, și are nu numai simple cearcăne, ci și pliuri mici sub ochii ce privesc cu un amestec de strengărie sau amuzament și de visare sau nostalgie. E un chip generos. Privirea e limpede. Urechea atrage atenția. Ar putea sta și asculta. În mod sigur se află la Cairo, de bună seamă în Orientul Mijlociu, sau poate că nu,

ci în Nordul Africii, în Berberia franceză, și e anul 1941 sau 42 sau 43, nu cu mult înainte de a fi transferat de la Escadronul Spitfire la Desert Air Force al Armatei a VIII-a. Țigara aceea n-avea să dureze. Să fi avut cam treizeci de ani, deși părea că are mai mulți, ceva mai mulți. Fiindcă *știu* că a murit, văd în fotografie fața unui om mort. Mi-l amintește puțin pe Cromer-Blake, cu toate că părul acestuia încărunțise prematur, iar mustața pe care și-o lăsa să crească doar câteva săptămâni pentru a și-o rade apoi și a sta așa tot cam atâta era de asemenea căruntă sau măcar cu fire argintii, pe când cele ale lui Gawsworth (mustața și părul) sunt închise la culoare. Ironia din privire este foarte asemănătoare, dar cea a lui Gawsworth pare mai afabilă, nu se vede în ea nici urmă de sarcasm sau mânie, și nici nu le prevestește, nici măcar pe departe. Uniforma nu e bine călcată". Acum vorbesc eu, și nu povestitorul, și pot să spun că îmi amintește puțin de Juan Benet și puțin de Eduardo Mendoza, ca să nu ne îndepărtăm de scriitori, deși primul putea să fie coleric și sarcastic pe lângă faptul că era foarte afabil, iar al doilea părea doar afabil și puțin ironic. Nu îmi amintește deloc de Eric Southworth, nici de Philip Llloyd-Bostock, presupusele modele reale, vii și moarte, ale lui Cromer-Blake.

„Am mai văzut și o fotografie a măștii sale mortuare. Tocmai renunțase la vârstă sau la trecerea prin viață când i-a fost făcută, dar chiar înainte fusese un bărbat de cincizeci și opt de ani. Masca i-a fost făcută de Hugh Olaff de Wet la 23 septembrie 1970, în aceeași zi sau a doua după ce murise la Londra, în cartierul Kensington, unde se născuse. Vechiul lui prieten din Cairo Sir John Waller a donat-o la Poetry Society, dar aceste onoruri se pare că au fost postume sau au sosit prea târziu. Cel care a fost John Gawsworth și Terence Ian Fytton Armstrong și Orpheus Scrannel și Juan I, King of Redonda, și uneori doar Fytton Armstrong pur și simplu, sau J.G. sau chiar numai G., are acum ochii închiși și fără nici un fel de privire. Pliurile au devenit evident cearcăne, ridurile de pe frunte sunt confuze (craniul e boltit) și dă impresia că are mai multe gene, poate numai ca efect al pleoapelor pecetluite. Părul îi apare alb – dar se prea poate să fie așa fiindcă totul e ipsos – și linia părului i s-a mai retras puțin de prin anii patruzeci, adică de

când a trecut granița tinereții, de la războiul împotriva acelui Afrika Korps. Mustața pare mai deasă dar mai pleoștită, e o mustață care înțeapă și totodată e flască, de militar în rezervă obosit să și-o tot netezească. Nasul a crescut și s-a lățit, obrajii sunt extrem de moi și întregul chip e umflat, parcă de o grăsime falsă și de descurajare. Are gușă. Nu încape nici o îndoială că e mort." Acum bănuiesc că l-au bărbierit în spital sau deja mort, fiindcă am văzut o fotografie din ultimul timp în care are o barbă urâtă, mare și încâlcită, ca un cerșetor. Mai știu și că numele corect al autorului măștii, singurul lucru pe care îl știam despre el când am scris aceste pagini, era Hugh Oloff de Wet; știu de asemenea că omul acesta era în Madrid în anul în care m-am născut eu la Madrid și, cu mult înainte, fusese cât pe ce să moară împușcat în Valencia și apoi în Berlin a doua oară. De asemenea, știu că în Spania își pierduse un ochi (sau așa spunea) și ucisese, ca și în alte locuri, înainte și după Spania. Iar domnul narator continua astfel:

„Dar cu chipul acesta de pe urmă trebuie să fi cutreierat străzile Londrei, cu un pardesiu ori o haină din cele de care cerșetorii se pricep totdeauna să-și facă rost. Probabil că avea la el sticle și că le arăta semenilor cărțile sale expuse în lăzile cu solduri pe Charing Cross Road, pe care nu putea să și le cumpere, fără a fi crezut de vreunul dintre ei. Le povestea despre Tunis și Algeria, despre Italia și Egipt, și despre India. S-o fi proclamat rege al Redondei, stârnindu-le râsul. Cu chipul acesta o fi dormit pe băncile de prin parcuri și o fi intrat în spital, cum spunea dicționarul acela specializat în literatura de groază și fantastică, și cu un astfel de chip n-ar fi fost poate în stare să întindă mâna care a folosit condeiul și a pilotat avioane. Poate că era, cum sunt de obicei cerșetorii britanici, orgolios și sălbatic, brutal și ursuz, amenințător și trufaș, și nu știa *să ceară* pentru el însuși. Era fără îndoială alcoolic, și spre sfârșitul vieții n-a mai stat ani de zile în Italia, ci doar câteva săptămâni în Abruzzi, în Vasto, pentru o ultimă petrecere despre care nu știu nimic. *O ultimă petrecere,* așa glăsuia în scrisoare tipul din Nashville cu care am pierdut legătura. N-a existat nici un Gawsworth care să-l salveze pe Gawsworth, nici un scriitor entuziast și care promite să încerce să-l facă să-i vină mintea la cap și să-l oblige să se apuce

din nou de scris (poate pentru că opera lui nu excelează și nimeni nu voia ca ea să se continue), să se ducă să solicite și să obțină pentru el o pensie de la Royal Society of Literature, al cărei membru ales a fost odinioară, membrul cel mai tânăr. Și nici n-a existat vreo femeie, din nenumăratele pe care le-a avut, care să pună capăt rătăcirii lui sau să-i țină tovărășie. Așa cred. Unde se află sau se odihnesc în veci aceste femei, din insulă sau din colonii? Unde se vor fi aflând astăzi cărțile lui, pe care știa să le deosebească de la prima vedere în mijlocul labirinturilor de rafturi haotice și prăfuite, cum știam eu s-o fac cu cele ale soților Alabaster și ale atâtor altor anticari din Oxford și Londra? (Și eu, cu degetele agile în mănuși care abia atingeau cotorul cărților peste care treceau cu o iuțeală mai mare chiar decât ochii – aidoma unui pianist executând un *glissando* – știam să găsesc mereu ce căutam, până într-atât încât aveam adesea senzația că, de fapt, cărțile erau cele care mă căutau pe mine și mă găseau). S-au întors probabil în lumea aceea unde se întorc toate sau cele mai multe, în lumea răbdătoare și tăcută a cărților de anticariat, de unde pleacă numai vremelnic. Poate că vreuna dintre cele pe care le am, în afară de *Backwaters,* a trecut și prin mâinile lui Gawsworth, fiind cumpărată și vândută imediat pentru a plăti un mic dejun sau o sticlă de băutură, sau a rămas poate – ca un privilegiu – ani de zile în biblioteca lui, sau l-a însoțit în Algeria și în Egipt, în Tunis și în Italia și chiar în India; și a luat parte la lupte. Poate că oricare dintre cerșetorii îngrozitori care-mi ieșeau în față zilnic la Oxford, pe care îi recunoșteam, și de care îmi era teamă, și în care ușoara mea nebunie trecătoare mă făcea să mă văd ca într-o oglindire ce anticipează (sau nu chiar), avusese cărți. Poate *scrisese* cărți, sau ținuse cursuri la Oxford, sau avusese o amantă-mamă, lipicioasă la început, evazivă și fără scrupule mai târziu (când a fost mai mult mamă); sau venise dintr-o țară meridională – cu o flașnetă ce s-a pierdut la sosire, când a debarcat poate la Liverpool, și i-a marcat destinul – la care încă nu uitase că nu se mai poate întoarce în veci". (Moartea nu știe să meargă încet în ei.)

Astfel se termina capitolul din *Romanul Oxfordului* pe care l-am reprodus aici în totalitate până la urmă, cu excepția primului paragraf, cu

adnotări și comentarii noi, după cum mă temeam. Din trei rânduri incluse în paginile acestea a răsărit o povestire scurtă intitulată „O epigramă de loialitate” în același an 1989, la câteva luni de la apariția romanului, cu Gawsworth la sfârșitul zilelor ca personaj principal. Dar prima dată când am vorbit despre el în scris a fost într-un text care nu era ficțiune, un articol pe care l-am publicat în ziarul *El País* pe 23 mai 1985, acum doisprezece ani, când locuiam încă la Oxford și ceea ce mi se întâmpla se asemăna destul de mult cu ceea ce naratorul numește „ușoara mea nebunie trecătoare”, referitor la cerșetorii din acest oraș și la scriitorul acesta care a ajuns să fie un londonez. Articolul se numea „Omul care ar fi putut fi rege”, o aluzie clară la faimoasa povestire a lui Rudyard Kipling *The Man Who Would Be King*, cunoscută în limba mea și ca *El hombre que pudo reinar*, fiindcă astfel s-a tradus filmul lui John Huston bazat pe această poveste fantastică care a fost preferata lui Faulkner și Proust, cu actorii britanici Sean Connery și Michael Caine. Atât povestirea cât și articolul meu sunt incluse în volumele de povestiri și articole *Mientras ellas duermen* și respectiv *Pasiones pasadas*. În ultimele fraze pe care le-am scris se face referire la două împrejurări sau fapte care îl privesc doar pe narator; la altele două care sunt împărtășite de narator și autor (profesoratul de la Oxford și deținerea cărților), sau poate că sunt trei; și la una care, impropriu, aparține numai autorului, fiindcă în nici un moment al romanului nu se spune, nici nu se insinuează că domnul spaniol care povestește istoria și divaghează ar fi *scris* cărți, deși de fapt scrie una divagând și povestind. Nu a fost o lipsă, nici o neatenție, nici o intruziune voluntară sau o uitare, a fost ceva deliberat, având în vedere că, așa cum am spus înainte, acestea sunt cele mai autobiografice pagini ale romanului și mi s-a părut cinstit să mărturisesc tacit prin intermediul acestei scăpări aparente care, după cum era de dorit și așteptat, a trecut neobservată de cititori. (Am făcut-o și de dragul riscului, ești ispitit câteodată să transcrii ciornele, de dragul infracțiunii, și să le trădezi, ca să vezi dacă sunt considerate text normal.)

Mai am încă de reprodus primul paragraf al capitolului următor, la care am subscris poate mai mult decât la oricare alt paragraf și care oferă o idee

clară și exactă asupra înțelesului acelui delir trecător și ușor care era un împrumut al autorului care respiră și vorbește, Javier Marías – sau Xavier Márias pe atunci –, acordat naratorului fără nume care își ține răsuflarea și scrie, dar din cauza această vocea lui este mai persuasivă. Paragraful acesta spune următoarele:

„Nu mi-am pus și nu-mi pun toate aceste întrebări din milă pentru Gawsworth, la urma urmelor doar un nume fals, un om pe care nu l-am cunoscut și ale cărui texte – singurul lucru al său pe care îl mai pot încă vedea, în afară de fotografiile din timpul vieții și de când murise – nu-mi spun prea mult, ci din curiozitate amestecată cu superstiție, convins cum ajunsesem să fiu, în vreuna din nesfârșitele seri de primăvară sau din Trinity, că și eu o să sfârșesc având o soartă identică”.

13 *Mâine în bătălie să te gândești la mine*, traducere de Cătălina Vasile, Univers, 2004; ed. a II-a, 2012; citatul este preluat din această versiune.

14 Joc de cuvinte intraductibil: *pinchauvas* (literal, „zdrobește struguri”) înseamnă netrebnic, demn de dispreț, insignifiant.

15 *Don Juan se întoarce din război*.

Dar după ce l-am prezentat pe Gawsworth celor care nu îl cunosc și l-am readus în memoria celor care l-au salutat în *Romanul Oxfordului*, mă întorc la acel tânăr Wilfrid Ewart despre care am vrut să vorbesc mai înainte, și la lumina lui care s-a stins dintr-odată și fără martori sau prevestiri în Ciudad de Mexico.

Se pare că John Gawsworth, ocupându-se adesea de scriitori rataţi pe care încerca să-i salveze de uitare cu destul de puțin succes sau într-un mod foarte efemer, s-a asimilat lor în viață, sau a prevăzut această asimilare, sau poate a definit-o. În anii treizeci a organizat și a pregătit diverse antologii de povestiri de mister și groază, știu și eu de cel puțin șapte sau opt, ale căror titluri au fost: *Strange Assembly*, *Full Score*, *New Tales of Horror by Eminent Authors*, *Thrills* pur și simplu, *Thrills, Crimes and Mysteries*, *Crimes, Creeps and Thrills*, *Masterpiece of Thrills* și chiar *Path and Pavement*, prima în 1932 și ultima în 1937, adică toate au fost publicate între vârsta de douăzeci și vârsta de douăzeci și cinci de ani a hiperactivului și foarte precocelui Gawsworth. În ele se regăsesc întotdeauna povestiri ale bătrânilor și eminenților maeștri Shiel și Machen – regele Filip I și respectiv arhiducele Redondei – și câteva ale discipolului și prințului moștenitor sub diferite nume. Există una a prietenului său Lawrence Durrell și numeroase ale altor viitori membri ai „aristocrației intelectuale” din regat. Dar sunt și mulți scriitori care nu au putut primi nici ducate, nici funcții, nici titluri de la regele Filip sau de la regele Juan apoi, fiindcă avuseseră o soartă cu totul și într-adevăr nefericită, ca tinerii sinucigași Richard Middleton și Hubert Crackanthorpe. Primul a fost un om de un mare talent colțuros care a sfârșit punându-și capăt zilelor cu cloroform la douăzeci și nouă de ani, la numărul

10 de pe strada Joncker din Bruxelles, în 1911, fără să fi publicat măcar o carte (publicarea a început în 1912). Despre el a scris arhiducele Machen: „Era nerăbdător, nu voia să aștepte. Nu putea să se liniștească... Nu îmi amintesc să-l fi auzit râzând; nu deschis și liber, cu bucurie... În general, dispoziția lui era plină de amărăciune”. După caracterizarea unui contemporan al său care l-a cunoscut destul de bine, Middleton și-a pus capăt zilelor din simplă „ură față de viață”, pe care obișnuia s-o numească „răul intolerabil”. Alături de sticla de cloroform a lăsat o bilețel pe care era mâzgălită această frază: „Să nu disprețuiești sufletul zdrobit și împovărat”. Al doilea, mai puțin talentat, mai realist și cu un caracter mai pașnic, s-a aruncat totuși în Sena în 1869, la vârsta de douăzeci și șase de ani, din motive mai mult circumstanțiale decât de principiu, după fuga soției sale cu alt bărbat. Cadavrul său a fost descoperit după câteva luni, și se pare că era atât de desfigurat, încât fratele său l-a identificat doar după butoni. Amândoi erau înnebuniți după francezi, Middleton un admirator strict al lui Baudelaire, Crackanthorpe al lui Maupassant. Un ziar englez a afirmat despre moartea pariziană a celui din urmă că a fost „pedeapsa lui Dumnezeu fiindcă s-a închinat idolilor francezi”.

De asemenea, apar în antologiile acestea din anii treizeci destule povestiri ale lui Wilfrid Ewart, sub numele acesta sau sub numele de Herbert Gore, care era tot al lui, și eu am inclus una din ele, „The Flats” sau „Apartamentele”, în antologia de povestiri ciudate de groază intitulată *Povestiri unice* pe am alcătuit-o și publicat-o în același an ca și *Romanul Oxfordului*, 1989, și pentru care am folosit unele din textele pe care le pregătise Gawsworth în seria *Thrills*, azi complet uitate. În antologia mea am inclus și o povestire macabră a lui Gawsworth însuși (prima care a fost tradusă vreodată într-o limbă străină, cred; și mă tem că a rămas ultima și în ziua de azi); unica de felul acesta scrisă de Durrell; unica scrisă de Sir Winston Churchill; o povestire excelentă a iritabilului Middleton și de asemenea una a mea – nu am putut rezista tentației – sub pseudonimul James Denham, pe care, în nota biografică respectivă, l-am făcut să se nască în Londra în 1911 și să moară în 1943, pe câmpul de luptă din nordul

Africii, la treizeci și doi de ani: alt ratat, deși acesta era apocrif. (Vorbind despre asta, nu-mi imaginam atunci că în 1996, când s-a realizat în cele din urmă filmul lui Querejeta Sr. și Querejeta Jr. care *nu* era bazat pe *Romanul Oxfordului*, unul dintre actorii secundari avea să fie tocmai cel al cărui nume l-am preluat pentru pseudonimul meu ocazional, englezul Maurice Denham, astăzi un venerabil octogenar ale cărei apariții sunt fără îndoială cele mai reușite momente ale filmului. Nu e ciudat că uneori am senzația că eu sunt cel care atrage lucrurile și faptele și chiar persoanele, dar obișnuiesc să nu acord mare importanță acestor coincidențe și activității necontenite ale destinului, nici să le consider niște anomalii excepționale caracteristice unui „ales": în mâinile unui coleg nord-american ar fi dat naștere multor confesiuni fascinante referitoare la propria viață și multor cărți, sau măcar scene.)

Aproape toți autorii din *Povestiri unice* erau și sunt și acum atât de necunoscuți, mai ales pentru cititorul spaniol, încât mi s-a părut potrivit să introduc la începutul fiecărei povestiri o scurtă notă biografică, și astfel a trebuit să o inventez pe cea a bietului James Ryan Denham. Dar, în unele cazuri, caracterul hoinar sau ascuns al povestitorilor m-au împiedicat să aflu măcar câteva date, și astfel îmi amintesc că despre unul, Nugent Barker, nu am fost în stare să găsesc nici măcar data morții lui aproape sigure, fiindcă se născuse în 1888; cine știe dacă nu trăiește și acum, totul e posibil. Altul care era misterios, și în plus avea și un nume care îți stârnea curiozitatea, era Wilfrid Ewart, despre care nu am reușit să scriu decât următoarele lucruri:

„Wilfrid Herbert Gore Ewart (1892-1922) a murit, după cum se poate vedea din date, la vârsta de treizeci de ani, iar Arthur Conan Doyle, creatorul lui Sherlock Holmes, auzind de moartea lui, a spus cu tristețe următoarele: «Ar fi ajuns pe culmi». Pe de altă parte, T.E. Lawrence, cunoscut sub numele de Lawrence al Arabiei, a spus despre el într-o anumită ocazie: «Nu mai trebuie să-l prezint în fața publicului cititor». Și inevitabilul John Gawsworth, care se pare că a fost prieten cu toată lumea, a scris următoarele la începutul notei sale introductive la cartea postumă a lui

Ewart *When Armaggedon Came* (1933): «Wilfrid Ewart a murit acum zece ani și trei luni; în noaptea de Ajun din 1922, ca să fim exacți, în întunericul sufocant din Ciudad de Mexico. Povestea e prea cunoscută ca să spunem mai multe aici, și prea tragică ca să ne îngăduim să insistăm asupra ei cu un comentariu în trecere. Alt mare romancier al Angliei s-a dus, și Literatura este mai săracă după pierderea lui. Alături de Copacul din Noaptea Tristă... a fost înmormântat»".

„Ceea ce e ciudat", continuam eu, „e că astăzi nu ai cum (sau nu știu eu cum) să afli nimic despre tânărul acesta de treizeci de ani care ar fi ajuns pe culmi, care nu avea nevoie de prezentare și a cărui moarte era prea cunoscută ca să mai fie nevoie de precizări. Numele lui Ewart nu apare în nici un dicționar, în nici o istorie a literaturii engleze și în nici o antologie modernă. Editura MacMillan, totuși, anunță reeditarea (poate că există deja) a celui mai faimos roman al său, *Way of Revelation* (1912), despre Primul Război Mondial, în care a luptat autorul, și poate că atunci o să aflăm cum și de ce a murit Ewart în Ciudad de Mexico.

Acum pot să spun doar că înainte de a muri a mai publicat *A Journey in Ireland* (1912) și că postum au apărut, în afară de titlul deja citat în 1933, *Scots Guard* (1934), *Love and Strife* (1936) și *Aspects of England* (1937). Sub numele său, sau sub pseudonimul Herbert Gore, au văzut lumina tiparului unele povestiri în seria *Thrills* și în alte antologii din anii treizeci. Povestirea prezentă, „Apartamentele", o proză atât de reușită încât ne face să îi dăm dreptate lui Conan Doyle, provine din sus-numita *Path and Pavement* (1937), de John Rowland.

Nu trebuie să ne mirăm că, având în vedere caracterul romanesc și disparat al acestor note biografice din antologie, nota dedicată inexistentului Denham nu a trezit bănuieli, nici nu a atras prea mult atenția: sau nu era crezută nici una și se punea la îndoială autenticitatea tuturor povestirilor, sau erau acceptate toate fără a crâcni. Au fost mulți care au înclinat spre prima posibilitate și au sugerat malițios că toate cele nouăsprezece povestiri erau ale mele sub diferite nume. Aș vrea eu, fiindcă măcar optsprezece erau foarte bune. (Adevărul este că ar fi fost destul de riscant și naiv din partea

mea să atribui apocrife faimosului și foarte studiatului autor al povestirii *Cvartetul din Alexandria* sau unui vechi și notoriu prim-ministru al Majestății Sale.) Au fost și alții, mai prudenți, care s-au gândit că „numai" trei sau patru erau ale mele, printre ele fără îndoială și cea a lui Gawsworth, pe care mulți îl considerau încă un personaj fictiv. Și îmi amintesc că niște prieteni, avertizați asupra jocului și provocării, care au încercat să mă demaște au eșuat lamentabil și nu au ghicit nimic; scumpul meu tată, care mă cunoaște de mult, dar nu atât de bine pe cât crede, șovăia între a-mi atribui povestea sinucigașului Middleton – lucru care îți cam dă de gândit, deși nu știu dacă e mai îngrijorător pentru mine sau pentru el – sau pe cea a lui Denham; don Juan Benet nu a ezitat și m-a demascat din prima.

Adevărul, întorcându-mă la Ewart și la moartea sa misterioasă, este că nu am fost capabil, de fapt, să descopăr ceva înainte de publicarea antologiei, și nu mă consider un cercetător atât de prost al figurilor și datelor obscure, deși sunt atât de leneș și pasiv. Apoi nu am mai încercat, sau am lăsat baltă ancheta. Dar după câteva luni am primit două scrisori din Mexic, unde se pare că există multă curiozitate și, prin urmare, multă documentare exhaustivă legată de scriitorii străini care au trecut prin țară. Despre Wilfrid Ewart, care rămăsese pentru totdeauna în pământul său violent, nu exista nimic înregistrat, ceea ce era un imbold, după cei doi corespondenți ai mei, de a iniția o anchetă pe acest subiect și de a atenua ignoranța mea mărturisită din nota biografică de început.

Prima scrisoare era a unui scriitor, Sergio González Rodríguez, eseist, și era însoțită de un vast articol al său, publicat deja în revista *Nexos* în decembrie 1989, sub titlul „Misterul lui Wilfrid Ewart". A doua scrisoare, din martie 1990, venea de la un tânăr numit Rafael Muñoz Saldaña, care, cu mai puține unelte ziaristice și medii bibliografice la îndemână, îmi povestea că își propusese să „rezolve enigma" pe care eu o „lăsasem deschisă". Anunța că „lucrul pe teren" realizat îl condusese atât de bine pe „drumuri nesperate", încât în cele din urmă „se fructificase în rezultate concrete". „Deși am deja o idee generală", spunea el, „legată de condițiile în care a murit Ewart, rămân încă multe întrebări la care trebuie să răspund". Tânărul

în chestiune – mărturisea că are douăzeci și trei de ani, deci acum trebuie să aibă treizeci – relata cu nonșalanță vestea pe care compatriotul său mai înaintat în vârstă, Sergio G.R., o publicase înaintea lui ca urmare a descoperirilor sale. I-am trimis copia articolului și mi-a răspuns lamentându-se, cu o nuanță de orgoliu, că informația din acest articol era „exact cea pe care o descoperise el”. Dar adăuga cu bună credință: „Ceea ce am făcut eu ca să descopăr acest mister este poate mai interesant decât misterul în sine, am cunoscut multe persoane insolite, printre ele o femeie înaintată în vârstă care are amețeli de cincisprezece ani și un preot care baricada ușa templului în care slujea de frica hoților. Și într-o zi vă voi povesti aventurile mele cu toate detaliile”. Și, vizibil decepționat, în orice caz, adăuga: „Dacă la început intențiile mele – nu lipsite de o anume teatralitate – constau în a face o descoperire spectaculoasă asupra circumstanțelor decesului lui Ewart, acum am un proiect mai înțelept”, care, între noi fie vorba, era cel mai nebunesc proiect, și l-am sfătuit imediat să nu-și mai piardă timpul degeaba cu ceva care nu era nici măcar teatral sau spectaculos. De asemenea, făcea unele comentarii asupra cărții *Romanul Oxfordului*, pe care o terminase de citit, și printre ele următorul: „La pagina 89”, îmi spunea, „dumneavoastră începeți să vorbiți despre o plimbare prin anticariate, și în momentul acela m-am oprit și m-am gândit: Ce aș căuta eu acolo? Cărți de Arthur Machen, mi-am răspuns, și când am întors pagina am fost foarte surprins văzând că protagonistul romanului căuta același lucru... De câtva timp sunt și eu admiratorul lui Arthur Machen, deși din nefericire cunosc foarte puține din cărțile sale...”. Nu mi s-a părut ciudat, deci, că după câteva rânduri tânărul acesta mă întreba despre „Machen Company”, presupusă asociație de entuziaști ai operei scriitorului galez, arhiduce al Redondei, care era menționată de mai multe ori în *Romanul Oxfordului*, și în care naratorul devenea membru la insistențele personajului Alan Marriott. Muñoz Saldaña dorea să o „contacteze” dacă exista în realitate. Având în vedere că această „asociație” era inventată și eu nu doream să-l decepționez și mai mult pe tânărul machenian mexican, am trecut peste răspunzându-i că „mă tem că pentru moment nu sunt autorizat să vă

răspund. Poate mai târziu”, ca și cum ar fi fost vorba despre o sectă secretă și misterioasă cu care nu oricine putea stabili contacte pur și simplu, peste ocean și fără să aibă anumite merite sau fără să se supună unor probe. În cele din urmă, după ce i-am vorbit despre gluma mea cu Denham, mi-a răspuns, foarte generos, că „șarada dumneavoastră m-a distrat destul de mult... Jocurile acestea mă pasionează, mai ales când sunt bine făcute, ca în cazul lui John Bendham”, falsificând mai mult, și atât de repede – cred că involuntar – al treilea nume fals al meu, fiindcă mai înainte folosisem alte două pentru scrieri insignificante sau obscure. Mi-a plăcut chestia cu „șarada”.

Deși ne-am scris din când în când de-a lungul anilor, sper încă că într-o zi Muñoz Saldaña îmi va vorbi despre femeia care era ametită de cincisprezece ani, care m-a interesat de fapt cel mai mult încă de la primele scrisori. Cum ametită? Îmi amintesc că l-am întrebat. „Ce are? De unde știe că e ametită dacă i se întâmplă de atâta timp și ai crede că e starea ei naturală? Fraza dumneavoastră este cam enigmatică”.

Lucrurile care urmează le-am povestit deja parțial și pe scurt într-un articol, „Amintește-ți că ești muritor”, inclus în cartea mea *Literatura y fantasma* din 1993 (mă umplu de admirație față de mine însumi când văd cât sunt de cinstit, informându-vă asupra tuturor antecedentelor), și atât acolo, cât și aici există destul material datorat și oferit de cei doi corespondenți mexicani ai mei, care în orice caz mi-au indicat drumul ca să aflu cum s-a desfășurat scurta viață și moartea subită și fără testament a lui Wilfrid Ewart. Sergio González Rodríguez, de fapt, a trecut dincolo de informațiile obținute în articolul său „Misterul lui Wilfrid Ewart”, în care s-a aventurat să propună unele ipoteze pe cât de distractive, pe atât de fundamental borgesiene și improbabile, pentru a încâlci și mai mult misterul, împingându-mă cu amabilitate la dezlegarea lor („Numai un scriitor ca Javier Marías ar putea să scrie fără pată acest tip de elucubrații...”: mă tem că o să-l decepționez, și nu doar prin tendința mea de a transcrie ciornele). Lui îi datorez citatele copioase din ziarele mexicane care în primele zile din 1923 au publicat vestea acelei morți ciudate din

Ajun, nu atât de gratuită și absurdă în extrem, cât sarcastică pentru mort și rușinoasă pentru cei apropiați.

Ewart se născuse pe 19 mai 1982, fiu al lui Herbert Brisbane Ewart și al lui lady Mary Ewart, numită „Molly", cu rezidența în West Eaton Place, nr. 8, în Belgravia, unul din cele mai distinse districte din Londra. Tatăl, care nu era sărac, ci doar mai puțin bogat, provenea dintr-o foarte vestită familie de militari, care nu lipseau nici din familia mamei: străbunicul matern al lui Wilfrid a fost generalul Sir William Napier, autorul monumentalei *History of the War in the Peninsula*, în care bineînțeles ocupa un rol important și care este cunoscut de noi ca Războiul de Independență; cele șase tomuri groase ale acestei istorii au fost unul dintre diferitele comisioane pe care le-am îndeplinit pentru don Juan Benet în timpul șederii mele la Oxford, care dorea să se inspire din acest Război Peninsular – în care ploua cu sare și ningea cu țeste – pentru manevrele belicoase din volumele trei și patru ale romanului său *Herrumbrosas lanzas* (i-am făcut rost de ele, dar romanul lui a rămas neterminat. Și poate că nu există nimic care să nu rămână neterminat). Bunicul patern al lui Wilfrid a fost generalul Charles Ewart, erou al Războiului din Crimeea, presupun că îndoielnic, ca toți eroii din acest război; un unchi de-al său, Sir Henry Ewart, a condus faimoasa șarjă de la Kassassin; alt unchi, Sir John Alexander Ewart, a participat la Balaclava, Inkerman și Sevastopol; fiul acestuia, Sir John Spencer Ewart, a luat parte împreună cu Lordul Kitchener la cucerirea orașului Khartoum în 1898, și apoi la războiul cu burii din Africa de Sud, însoțindu-l tot pe legendarul Kitchener. În ciuda atâtor legături războinice și a înrudirii îndepărtate cu William Ewart Gladstone, celebru prim-ministru al reginei Victoria, tatăl lui Wilfrid muncea pașnic și modest – deși sub pomposul titlu de „controlor" – ca secretar al prințesei Dolgorouki, văduva exilată a unui nobil rus care trăia refugiată într-un neobișnuit conac neoclasic alb construit de Luytens și rusificat apoi, în mijlocul unui parc împădurit aproape de Taplow, Windsor.

Mama, pe de altă parte, aparținea unei familii împânzite de titluri, atât originale cât și asimilate prin intermediul unei repetări de căsătorii diferite.

După cum spune Hugh Cecil în cartea sa *The Flower of Battle sau Floarea bătăliei*, despre romancierii britanici din primul război mondial, în care îi dedică lui Ewart un capitol cu informații abundente de care mă slujesc aici cu recunoștință, Lady Mary sau Molly era fiica mezină a celui de-al treilea conte de Arran; sora ei Caroline s-a căsătorit cu al optulea lord Ruthven; fratele ei mai mare, Arthur, a devenit cel de-al patrulea conte de Arran în 1884; o fiică de-a lui s-a căsătorit cu moștenitorul marchizului de Salisbury, alta cu vicontele Hambleden și a treia cu contele de Airlie. Nimic prea sănătos nu putea ieși din toate acestea, și mama lui Ewart, se pare, oscila între o grație excentrică și un dezechilibru fără leac. Cecil povestește că o dată a primit niște musafiri așezată pe covor, lucru insolit în epoca aceea, dar nu foarte îngrijorător, dacă nu ar fi fost explicația pe care o dăduse alegerii ei neobișnuite: „Mă scuzați că mă așez pe jos", a spus; „în ultimul timp procedez astfel întotdeauna, e mai mică distanța în cazul în care cad". Pe când era în toanele cele mai proaste, a ordonat majordomului să scoată din casă o pereche respectabilă de tineri căsătoriți – vicontele și vicontesa Hambleden, chiar ei înșiși – spunând că trăiau „în păcat pe față", și își ataca cu violență soțul, astfel că s-a considerat că Wilfrid și surorile lui mai mici, Angela și Betty, puteau să petreacă lungi perioade de timp în afara căminului părintesc, fără pagube și chiar cu folos.

Despre Betty nu se știu multe, în afară de faptul că în perioada adultă a început să bea și să se drogheze și că, așa cum poruncesc canoanele pentru oile negre de gen feminin din familiile fragile care consideră orice lucru neprevăzut o nenorocire sau o dramă, a încheiat o căsătorie nepotrivită cu un șofer. Angela, în schimb, a fost întotdeauna foarte legată de fratele ei, cu care semăna la caracter și la înfățișare. În timpul Primului Război Mondial, din care Wilfrid Ewart a scăpat cu viață, ea și-a pierdut soțul, pe Jack Farmer, la două luni de la nașterea fiicei lor, pe care Farmer nu a cunoscut-o. După câțiva ani, Angela s-a căsătorit din nou cu un oarecare Waddington și, spre deosebire de fratele ei, a avut o viață lungă și a trecut de nouăzeci de ani. El a însoțit-o la Longueval, lângă pădurea Delville, după terminarea războiului, în 1919, ca să încerce să localizeze mormântul înjghebat în pripă

sau tardiv al pușcașului Farmer. Pe locul bătăliei, încă semănat cu căști, ghete desperecheate, lame de ras și diferite ustensile din 1916, i-a prins noaptea și ploaia înainte de a găsi mormântul, iar Angela a lăsat crucea din dafin pe care o pregătise la poalele unui măr, aproape de locul în care căzuse Jack.

A fost ceva extraordinar și o crimă faptul că Wilfrid Ewart a petrecut aproape patru ani luptând într-un război de tranșee, în afară de puținul răgaz pe care l-a câștigat datorită rănilor și nervilor lui zguduiți. La fel ca și mama lui, cu care avea multe în comun, era orb de ochiul stâng – o moștenire directă – și nu vedea deloc; cu dreptul, atins de miopie, nu vedea departe, deși acest ochi, în privința vederii de aproape, era în schimb infailibil sau, cum a scris prietenul lui, biograf improvizat în 1924, Stephen Graham, „de calitate microscopică". Acest ochi fără vedere era perfect din punct de vedere fizic, doar că nu era conectat cu creierul și nu înregistra nici o imagine. Nu era un tânăr prea sănătos, de unde tragem concluzia că înrolările în război nu se făceau cu prea multă strictețe sau că Ewart s-a bucurat de unele favoruri, după extravagantul concept al privilegiilor de care se bucurau cei din clasa lui în epoca respectivă. Se pare că ruda sa Ruthven, pe atunci comandant al primului batalion de Scots Guards sau Garda Scoțiană, l-a invitat să se alăture regimentului său după ce a aflat că intenționa să se înroleze. „Să vină cu noi", i-a spus tatălui său, care s-a dus să-l consulte fără Wilfrid, destul de speriat. „Și vederea lui?", a obiectat acesta. „Asta nu-i o problemă. Spune-i să vină." A trecut de examinarea medicală și medicul a făcut ceea ce se aștepta de la el: l-a considerat apt pentru armată, și făcând asta, i-a dat toate biletele, în afară de unul, ca să-și găsească o moarte inutilă și prea puțin eroică în mocirlele continentului.

Și a ieșit unicul bilet pe care nu îl primise nevăzătorul Ewart. A luptat cu al doilea batalion de Scots Guards, un detașament foarte distins și de înaltă clasă și superb, la Sailly-Saillisel și lângă Moulin du Piètre și la Neuve Chapelle, unde i-au trimis un glonte în picior, și la Gouzeaucourt și în ofensiva de pe Somme și în a doua bătălie de la Ypres, și în pădurea Burlon și în întunecatul canal Yser și în cea de-a treia bătălie

înspăimântătoare de la Ypres, și lângă Cambrai în Arras, și în toate locurile acestea de mitralieră și baionetă și noroi a văzut cu singurul lui ochi cum cădeau lângă el sute de oameni mai puternici și întregi, printre ei cei mai buni prieteni ai lui și rudele cele mai viteze. E neverosimil faptul că acest chior cu vederea scurtă nu a pierit în cel mai crud război al secolului de pe teritoriul nostru, dar el a scăpat cu viață și cu gradul de căpitan, care îl obliga să dea ordine și să vegheze asupra multor soldați, inclusiv a lui Stephen Graham în ultimele luni, care a ajuns să fie ordonanța lui în ciuda faptului că era mai mare cu opt ani decât el și avea o duzină de cărți publicate ca scriitor de călătorii și expert în Rusia.

Foarte curând, totuși, Ewart s-a scârbit de război ca toți ceilalți și în timpul anilor de lupte și convalescențe a insistat fără rușine pe lângă Ruthven și Sir John Spencer Ewart să-l scoată din tranșee și să-l trimită la administrație, inversând semnul privilegiilor după primele răni, dar de data aceasta nu i s-a acordat nimic. În ciuda solicitărilor sale, a rămas pe câmpul de luptă și, după mărturia colonelului său, deși nu era prea curajos, nu cunoștea teama, astfel că putea fi trimis oriunde. (Poate că aceia care se consideră morți de la început nu cunosc teama.) Pe front a scris numeroase scrisori, și fără să vrea a pregătit în ele descrierile războinice și peisagistice din primul și singurul său roman publicat în timpul vieții, *Way of Revelation* sau *Drumul revelației*, din 1921, care a trezit atâta admirație în Lawrence al Arabiei și Conan Doyle, și din care s-au vândut cincizeci de mii de exemplare în scurt timp.

Poate că experiența cea mai dezolantă a fost, prin contrast, cea a unui scurt răgaz din ziua de Crăciun a anului 1915, o oprire a focului instantanee și nesemnată între cel de-al doilea batalion de Scots Guards și al cincizeci și nouălea regiment de infanterie din rezerva bavareză. În zori – povestesc Cecil și Graham și însuși Ewart – soldații dintr-o parte și din cealaltă au început să se uite unii la alții din tranșee, pe față, și chiar să se cheme cu voce tare. La ora opt dimineața un german s-a ridicat deasupra parapetului, apoi a rămas în picioare și a început să dea din mâini. Alți doi l-au urmat cu chipiele lor și hainele groase cenușii, fără să știe câteva momente dacă vor

fi salutați cu strângeri de mână sau cu salve de gloanțe. Atunci, „ca printr-o infecție simultană”, toți englezii și cei mai mulți dintre germani au început să iasă în ciuda ordinelor pentru răgazul acesta nesperat și nesemnat din tranșee. Luarea de prizonieri nu era bine văzută și, după spusele superiorilor, „împușcarea hunilor” era unica misiune festivă a soldaților britanici. Dușmanii au început să râdă și să schimbe glume și să-și strângă mâinile. S-au întâlnit în pârâul străjuit de sălcii care îi despărțea, și numai santinelele și ofițerii, printre care și Ewart, au rămas în tranșee. Trupele se înțelegeau prin semne, se băteau cu mâna pe spate, schimbau țigări, biscuiți, conserve de carne de vacă și tutun în schimbul cârnaților, *sauerkraut*-ului, cafelei concentrate și țigărilor. În mijlocul fraternizării, un trăgător bavarez a împușcat un sergent englez foarte iubit, numit Oliver, care a căzut în tranșee și a rămas toată ziua acolo, cu fața acoperită pe jumătate cu o bucată de sac sau cu o manta. Dar acest lucru nu i-a învrăjbit pe tovarășii lui sau pe dușmani, nu s-a dat multă atenție nenorocirii. „E totuna, nu contează, cred că a fost un accident”, a scris Ewart, ca și cum decizia unuia de a-și face datoria și de a-l împușca pe sergent nu ar fi avut suficientă forță pentru a anula decizia celorlalți de a-și abandona datoria și de a nu deschide focul în ziua aceea. În locul în care stătea Ewart se auzeau limpede strigătele și hohotele de râs ale uniformele verzi și cenușii amestecate. Se bucurau să se salute, să se cunoască, să vadă în cele din urmă fețele de care nu se temeau, se temeau doar de figurile îndepărtate sau de cele care înaintau fioroase cu fețele lor imaginate. Episodul nu a durat mai mult de zece minute după unele surse, după altele nu mai mult de douăzeci și, oricare ar fi fost timpul, spune Cecil, doi ofițeri germani cu cizme lăcuite cărora nu li se acordase permisiunea de a-i fotografia pe „Tommies” sau soldații descoperiți, i-au avertizat pe englezi să se întoarcă fără întârziere la posturile lor, înainte ca artileria germană să deschidă focul, în termen de cinci minute. Unele surse spun că niște soldați scoțieni au fost împușcați în timp ce se întorceau spre tranșeele lor și că, în ciuda acestui fapt, nu s-a tras nici un foc din rândurile lor în următoarele douăzeci și patru de ore. Alte surse mai apropiate în timp povestesc că toate armele au fost ridicate imediat, și că „s-a întors din nou

controlul războiului”. E totuna, nu contează, cum a scris Ewart: deși au fost numai zece minute, războiul a pierdut controlul și a fost neascultat, și el a fost acolo și a văzut. Ar fi pretențios și fals să spunem că a fost învins, dar a fost evitat și chiar ironizat un moment, și ironia s-a menținut și după memento-ul nemilos – sau a fost răzbunare – din partea acestei totalități războinice a cărei obiectiv major este să excludă și să nege tot ce nu cuprinde și nu mânjește ea, împotriva figurii sărmane și încrezătoare a unui sergent numit Oliver căruia i-a căzut la sorți glontele rătăcit pe care îl trimitea acel război înciudat asupra răgazului intempestiv și intrus dintre un batalion și un regiment care se dușmăneau, într-un noroi îndepărtat din Flandra, în dimineața de Crăciun a anului 1915, cu șapte ani și șapte zile înainte de a-i veni rândul lui Ewart în Ciudad de Mexico. „Blaw for Blaw” sau „Lovitură pentru lovitură”, e la fel în toate părțile.

Era un bărbat înalt și slab, mai înalt de un metru optzeci și cinci, cu o înfățișare senină și demnă, cu ochi cenușii și tenul luminos și părul castaniu. În ciuda sănătății debile părea viguros și atletic, și nu îi lipsea nici culoarea din obraji. Mergea foarte drept și îi stătea bine în uniformă, sau o purta instinctiv cu ceremonia adecvată. Caracterul îi era mai degrabă inhibat, și la fel și comportamentul. Excesul de familiaritate îi producea o reacție de respingere, și orice formă de nerușinare îi trezea aversiunea. În societate putea să pară mândru, sau aproape stupid. Între prieteni, cu șampanie sau vin la îndemână, își pierdea trufia și apărea latura sa jovială. Nu înjura niciodată și, după părerea lui Graham, „blasfemiile și obscenitățile nu îl interesau”. Felul său de a-ți strânge mâna era în același timp rigid și moale, și când a ajuns în America oamenii de acolo nu putea să creadă că trufia și susceptibilitatea lui erau naturale și înnăscute, îl priveau în față și puneau concentrarea lui pe seama sechelelor războiului. Ca majoritatea tinerilor contemporani, avea o mustață îngrijită, și umbla bine îmbrăcat chiar și atunci când frecventa boema și tavernele cele mai nelegiuite din Soho, după război, fascinat de criminalitate, de droguri, de sufletele tulburate și, de asemenea, de mase, pe care le suporta cu greu, fără îndoială. Petrecea ore întregi observându-le în varietatea lor infinită, încercând să mențină o anume distanță, chiar în cluburile de noapte sau în selectul Café Royal sau în cel mai popular café-salon din Regent Palace Hotel, unde se delecta ascultând orchestra și se rușina că se complace într-un loc atât de vulgar.

Dimineața asista adesea la confuzele sesiuni ale tribunalelor penale, susținând că este student la drept și luând note conștiincioase după toate cazurile. Viața lui scurtă nu i-a dat timp să renunțe la această plăcere, și în timpul șederii sale în New York, înainte de Mexic, își petrecea o parte din noapte în tribunalele înțesate de gărzi. I-au permis să viziteze închisoarea Sing-Sing și i-au făcut o demonstrație cu scaunul electric. A vrut să transmită un mesaj unui anume Jim Larkin întemnițat acolo – care trebuia să se așeze poate pe scaunul electric în scurt timp –, dar a fost împiedicat de regulile închisorii. Lua note peste tot, și a făcut la fel și în puținele lui zile mexicane: a luat note chiar și la o coridă în Juárez („Taurul îngenunchează ca să moară", „Mulțimea își arde programele pentru a-și arăta nemulțumirea"), poate că i-a văzut în arenă pe Rodolfo Gaón „Califul" și pe spaniolul Marcial Lalanda. Întotdeauna i-au plăcut cursele de cai și boxul. Nu lipsea niciodată de la Ascot. Toate acestea le povestește Hugh Cecil, care nu l-a văzut niciodată, sau Stephen Graham, care l-a văzut prea mult, până în ultima zi.

A scris din tinerețe, dar nu întotdeauna ficțiune. A debutat la șaisprezece ani în niște reviste de avicultură, știință în care era deja expert: îngrășarea puilor de fermă nu mai avea secrete pentru el, ca și alergările de păsări de curte din Europa Centrală, ceva uimitor ca domeniu de cunoaștere științifică. La optsprezece ani, de fapt, era considerat deja una dintre cele mai mari autorități din țară în privința găinilor. Poate că această fațetă originală ne ajută să înțelegem (puțin) faptul că atrăgea păsările cu un magnetism ciudat din copilărie, ca și pasiunea lui pentru câmp și viața în aer liber, atât de nemăsurată și constantă care a ajuns să-l influențeze în formarea sa literară cu efecte îndoielnice și chiar nocive pentru posibila trăinicie a operei sale, deși nu se știe niciodată ce se va întâmpla cu ratații care au lăsat puține opere în urma lor. Adevărul este că aproape singurul lui maestru era Thomas Hardy, mai mult pentru dimensiunea lui descriptiv-câmpenească decât pentru neîndoielnicele lui virtuți poetice și narative, în schimb Ewart nu îl citise niciodată pe Milton și nici pe Shakespeare, lucru care, pentru un scriitor englez mai ales, nu prevestește nimic bun. Se dusese

să-l cunoască pe Hardy după război, în 1920, și, chiar dacă amândoi erau timizi și conversația nu a fost strălucitoare și nici măcar fluentă, e sigur că s-au simpatizat, și unul dintre ultimele lucruri pe care le-a făcut Ewart înainte de a pleca în America a fost să se apropie de valea Dorset ca să-și ia rămas bun de la bătrânul maestru. După cum povestește, în timpul primei vizite se agitase atât de tare văzându-se în fața idolului său, încât nu reușise să-i pună măcar o întrebare despre romane, deși ar fi vrut să știe totul despre ele. Dacă aș fi fost în locul lui, l-aș fi consultat pe Hardy în privința unor nelămuriri, având în vedere că am tradus pentru prima dată o carte a sa – un volum de povestiri excelente și crude, *Brațul veșted* – și am avut mari dificultăți descriptiv-câmpenești, iar eu nu aveam decât douăzeci și doi de ani, vârsta la care Ewart era deja pe front, martor la omoruri și la acel răgaz interzis și urmat de represalii și pătat din 1915.

Cu toate acestea, nu publicațiile galinacee – cu care câștigase bani buni în tinerețea lui extremă – au entuziasmat cititorii, critica și pe unii din iluștrii lui colegi, ci romanul său, *Way of Revelation*, iar Stephen Graham a spus că a fost la curent cu conceperea și proiectul acestuia, și că Ewart a avut umila intenție de a-l transforma într-un *Război și pace* englez al timpului său, cum au vrut atâția alți romancieri din atâtea țări diferite după Tolstoi. Acest roman de cinci sute și ceva de pagini, care a cules elogii aprinse și vânzări notabile – mai ales având în vedere că era o primă operă de ficțiune –, astăzi nu se mai vinde tocmai fiindcă are o poveste care pe atunci era topică și de efect și melodramatică (și presupunem că și destul de autobiografică), despre întâmplările unui tânăr și prieteniile lui între război și pace, fără să se știe care din ele – dragostea întotdeauna în vreme de pace, corupătorii și ei – îi pricinuia mai multe neplăceri. Personajele sunt plane, puțin credibile și mai puțin perspicace, cum se întâmplă adesea cu cele care vin direct din realitate fără să-și petreacă noaptea în imaginație, și cele mai bune scene nu sunt cele de război, îngreunate de irelevanța subiecților implicați în ele, ci scenele descriptiv-câmpenești cum era de așteptat, cele în care lipsește elementul uman. Așa spune Cecil, și nu îi lipsesc motivele. Povestirea pe care am ales-o pentru *Povestiri unice* și care a dat naștere la

toate acestea în minunata versiune a lui Alejandro García Reyes este un exemplu bun și înșelător al talentului său artistic: în *The Flats* se vede un prozator poetic de înaltă calitate tehnică, care vede bine lucrurile neînsuflețite, dar în *Way of revelation* se simte de asemenea un autor cu o viziune cam grosolană asupra vieții și a morții și cu o imaginație săracă atunci când povestește, chiar și când relatează fapte pe care nu trebuie să le inventeze (dar ca să relatezi cele întâmplate trebuie să ți le imaginezi înainte). Nu este atât de ciudat așadar că, în ciuda fervorii momentului și morții sale atât de deplorabile și tragice, numele lui Ewart a dispărut din aproape toate cărțuliile nedrepte în care nu se înregistrează persoane și vieți și morți, ci titluri și fragmente de texte mai mult sau mai puțin demne de amintire și pe care nimeni nu și le amintește niciodată. Cartea, cu totul, avea suficiente doze de horror războinic și horror civil bolnav, de deziluzionant sentimentalism de ariegardă și optimism ultim sau compensație pentru pierderi pentru a atrage publicul din epoca ei, și așa a fost.

Wilfrid Ewart nu a putut rezista prea mult succesului. La douăzeci și nouă de ani, după lupte și alte dezamăgiri amoroase, s-a bucurat de el fără rezerve sau precauții și cu o nevinovăție înduioșătoare: ducea peste tot cu el o colecție de citate ale criticilor literari despre cartea lui și o arăta oricui fără să fie invitat, până s-au adunat prea multe pentru buzunarele lui și a trebuit să se mulțumească cu o selecție. Transformat dintr-odată într-un „leu literar”, după expresia englezească, era surprins, mai mult în mod plăcut decât cu un sentiment de revanșă, de faptul că orice persoană care îi era prezentată o dată presupunea că deveniseră prieteni, iar cei care îl priviseră de sus se lăudau spunând că îi preziseseră că va ajunge mare. Asista la serbări și reuniuni, la ceaiuri și la cafele și la dansuri, povestea doamnelor și vreunui domn inocent despre procesul scrierii, se bătea pe burtă cu editori mai leonini care vedeau în el o bucată de carne crudă și cu scriitori veterani care îl tolerau în mod sigur din curiozitate autobiografică retrospectivă și ca să-și alimenteze resentimentele, știind că, după cum zice istoricul Froude, dacă cineva face ceva de seamă în Londra, Londra are grijă să nu mai facă niciodată ceva asemănător. Răspundea la toate scrisorile, cina în oraș în

fiecare seară, scria toate povestirile și articolele pe care i le solicitau ziarele și revistele. Avea multe păreri, despre literatură și nu numai; nu pierdea o partidă de fotbal, o cursă de cai sau o partidă de box importantă. Trăia în încântare, și până la urmă s-a sfărâmat.

S-a dus până la Liverpool cu trenul, răcit și prin furtună, ca să asiste la Marea Națională din 1922, ultima la care a asistat și al cărei rezultat l-a cunoscut. Ca de obicei, a pariat pe calul câștigător, și a rămas sub vrajă până a doua zi. Dar după-amiază, când l-a vizitat Stephen Graham în studioul său, Ewart i-a spus că nu poate scrie, mâna nu-l asculta, nu funcționa. I-a spus-o cu poticneli și lent, fiindcă paralizia îi atacase și vorbirea, și nici măcar nu îi ieșeau de pe buze toate cuvintele pe care le ordona creierul, o dicție trădătoare și spectrală. S-a dus la medic, a petrecut câteva zile într-o clinică, apoi a fost trimis la țară. A pierdut din greutate și culoare, părea o cârpă, hainele îi rămăseseră largi. S-a dedicat observării păsărilor în scop terapeutic, vechea lui pasiune.

Dar în luna iunie se recuperase puțin și a putut să-i scrie lui Graham, care plecase spre America împreună cu soția, cred că numele ei de fată fusese Rose Savory. Literele erau strâmbe, dar mai mult sau mai puțin lizibile și deci indiciu al unei îmbunătățiri, ca și faptul că vorbea despre proiectele sale literare pentru timpul când avea să se vindece, printre ele istoria Gărzii Scoțiene, pe care își propunea s-o scrie de bunăvoie, cu modesta idee de a-l imita pe străbunicul său matern Napier și de a descrie campaniile războiului din 1914, așa cum descrisese strămoșul său cu un secol înainte războiul peninsular sau războiul de independență împotriva lui Napoleon. Graham i-a răspuns încurajându-l să călătorească până la Santa Fe, în New Mexico, unde stătea cu soția lui, ca să povestească acolo pățaniile iubitului său regiment; îi oferea o casă, un cal și libertate absolută, crezând că Ewart nu va avea putere să accepte. Totuși, într-o zi a primit o cablogramă cu numele vaporului, *Berengaria*, și data din septembrie la care trebuia să ajungă convalescentul.

În timpul traversării, aproape de New York, un om a căzut în apă și nu a putut fi salvat, un îngrijitor de la clasa a treia. Cel mai rău a fost să vadă

cum în foarte puțin secunde, în ciuda zguduirilor și scârțâielilor sale, vaporul s-a îndepărtat de locul pierderii învăluit în țipătul sirenei, care părea mai degrabă o tânguire timpurie decât un strigăt de alarmă. Când s-a întors era târziu, nici măcar nu se mai cunoștea locul. Asta a fost cel mai rău pentru cei vii, privegherea neoprită a vaporului, „ca o cicatrice albă" și vorace pe ocean, manifestare prea vizibilă a timpului care nu așteaptă niciodată și merge mai repede decât voințele, fie că se dorește un răgaz, o salvare sau o așteptare, lăsând totul neterminat; și conștiința de neoprit că singura formă de a opri timpul este de a muri și de a ieși din el.

Ewart a petrecut câteva zile în New York în compania lui Graham, care venise să-l întâmpine, și a poetului american Vachel Lindsay, mai în vârstă decât amândoi și temându-se mereu că cel mai tânăr și mai puțin ieșit în lume dintre englezi va fi atacat sau jefuit sau va intra într-o încurcătură din cauza manierelor sale exagerat de britanice, a ezitării de a vorbi transformată în defect din cauza bolii, a obiceiului său de a ține banii în mână și de a număra conștiincios cât avea de plătit cu fiecare ocazie, a capacității sale excesive de surprindere, pe care nu știa s-o ascundă, și a rigidității sale. Ewart, deși cunoscuse suferințele tranșeelor, își simțea încă lumea intactă și în consecință rămânea fără cuvinte când vedea că ghetele sale lăsate în fața ușii nu suferiseră nici o schimbare peste noapte. „Cum fac oamenii din țara asta ca să aibă ghetele văcsuite?", l-a întrebat pe Graham, sincer intrigat. „Mai ales în casele de la țară, în orașe cel puțin sunt lustragii." „Și le văcsuiesc singuri", i-a răspuns Graham, și se știe că Ewart a putut doar să bâlbâie: „Ce ciudat!"

S-au oprit în Chicago și în Kansas City, în drum spre Santa Fe, și pe toată durata călătoriei cu trenul Ewart a cărat o cutie mare metalică pe care o adusese cu el din Anglia și care conținea toate hârtiile și documentele trebuincioase pentru redactarea istoriei regimentare. Călătorea cu pantalonii de călărie din armată și jambiere kaki, purta un chipiu cu aspect militar vag și o raniță, ca și cum ar fi întreprins încă o aventură colonială (îi lipsea numai casca mea colonială, dar aceasta a fost cumpărată de-abia în 1933 de tatăl meu, în Tunis, într-o escală a vaporului Ciudad de Cádiz). În Santa Fe

s-a simțit mult mai bine și mâna care fusese aproape paralizată s-a vindecat, astfel că a ajuns să scrie două mii de cuvinte pe zi, care – Slavă Domnului – nu erau mare lucru pentru el; s-a stabilit în casa unor vecini ai lui Stephen și Rose, familia Cassidy; și-a cumpărat un cal și a început să călărească; a întreprins numeroase excursii cu caracter predominant folcloric, în care a văzut indieni navajo și apași (printre cei mai cunoscuți); clima îi pria și se simțea bine, neliniștea i se risipea, sau poate dispărea; exista o mai strânsă coordonare între creierul său și limbă. Până când familia Graham a anunțat că pleacă spre Mexic, unde doreau să petreacă Crăciunul ca preambul la o ședere de două sau trei luni în timpul cărora aveau de gând „să meargă pe urmele lui Hernan Cortés", în vederea unei cărți pe care o pregătea soțul, despre Spania (unde stătuseră înainte de a se îmbarca pentru America din Cádiz și unde încheiaseră un contract cu Jacobo FitzJames Stuart, fără îndoială strămoșul lui Jacobo FitzJames Stuart pe care îl cunosc eu, unul dintre editorii cei mai educați), Indiile Occidentale și Mexic, și care se intitula *In Quest of El Dorado* sau *În căutarea lui El Dorado* și a fost dedicat „memoriei literare a prietenului meu Wilfrid Ewart" în 1924.

Este de înțeles, dar nu se pare că cei doi Graham, sau soțul cel puțin, doreau compania lui Ewart și în Mexic. După cum povestește în scârbitul său volum biografic *The Life and Last Words of Wilfrid Ewart* sau *Viața și ultimele cuvinte ale lui Wilfrid Ewart*, tot în anul 1924, Graham a încercat să-l convingă să profite de timpul acesta în care vor lipsi ei ca să termine în Santa Fe istoria leală a Gărzii Scoțiene, care îi ocupa prea mult gândurile, împiedicându-l să înceapă un nou roman și să facă planuri de viitor în general. Ewart s-a arătat de acord în principiu, dar neliniștea sa și iarna neobișnuit de friguroasă care s-a abătut asupra statului New Mexico l-au făcut să-și schimbe părerea după câteva zile și a insistat să însoțească cuplul în Mexic. Graham a încercat să-l descurajeze pe fostul său căpitan (cred că nu voia să-l vadă nici în ilustrate în timpul absenței sale), asigurându-l că locul era prea colorat și turbulent ca să scrie și că acolo nu va reuși să înainteze nici cu un rând măcar. Astfel că Ewart a hotărât atunci să plece în New Orleans, și a început călătoria pe 15 decembrie, după ce și-a expediat

bagajele înainte. După trei zile familia Graham a plecat spre Ciudad de Mexico, cu speranța iluzorie că nu se vor întâlni cu Ewart până în luna mai, când aveau să-l ia din New Orleans la întoarcerea din peregrinajul lor hernanic. Nu s-a întâmplat așa: în El Paso Ewart și-a schimbat încă o dată planul, a obținut o prelungire de zece zile pentru biletul său și s-a hotărât „să dea o raită" prin Mexic (vreo patru mii de mile în plus în total, nimic mai mult) înainte de a-și urma drumul spre Louisiana. Graham povestește că, atunci când el și soția sa au aflat despre acest plan, prin intermediul unui ziarist din El Paso, nu au putut să nu se îngrijoreze de soarta acestui prieten care călătorea singur printr-o țară necunoscută, fără să știe limba și obiceiurile și jignirile și care mai era încă în revoluție. Camera de bagaje și dulapurile închise din El Paso erau vestite, se pare, pentru numărul mare de bagaje ale unor bărbați și femei care se opriseră acolo înainte de a pleca spre Mexic și nu se mai întorseseră niciodată să le reclame, fie că era vorba despre bijuterii, bani, valize sau haine. Cel puțin e sigur că pe vremea aceea exista naftalina.

În Chihuahua Graham văzu semnătura lui Ewart în registrul unui hotel, se informă despre traseul lui acolo (într-un oraș foarte crud) și află că plecase teafăr și în siguranță. Acest gest e ciudat, mai caracteristic unui prigonitor solitar decât unui individ care merge însoțit și se preocupă puțin de faptele iresponsabile ale altcuiva; nimeni nu se uită din întâmplare în registrele hotelurilor în care înnoptează, în orice caz; acest lucru se face doar atunci când cauți pe cineva și vrei să-l găsești. Se pare că cei doi Graham au inițiat un pelerinaj wilfridic din momentul în care au aflat că Wilfrid era în Mexic. S-au tulburat când și-au dat seama, așa a scris soțul, că dacă Ewart dorea să profite de validitatea biletului, trebuia să plece din Ciudad de Mexico înainte ca ei să ajungă acolo, și chiar s-au deranjat să calculeze, cu orarul trenurilor în mână, ce tren trebuia să ia din capitală ca să ajungă în Laredo la timp pentru a prinde legătura cu Southern-Pacific Railway, care avea să-l conducă la destinația inițială, New Orleans. Și, descoperind că exista o gară în care se încrucișau trenul cu care călătoreau ei spre oraș și cel care venea din acesta și se îndrepta spre Laredo, s-au

străduit să-și zărească prietenul, care era poate acolo, în masa nocturnă de pasageri însetați, îngrijitori chinezi, indieni care ofereau bijuterii germane și vânzători gălăgioși de căpșune și pepene galben și mango. Dar Ewart nu era acolo, în realitate nu plecase din Ciudad de Mexico.

Acolo a continuat nemăsurata și neînțeleasa trudă de a-l localiza, și a doua zi dimineață, imediat după ce au ajuns, Graham a trecut pe la Hotel Regis, frecventat de nord-americani, presupunând că Ewart se cazase acolo, fiindcă avea întotdeauna nevoie de camere cu baie. Nu trecuse pe acolo, așa că s-au îndreptat spre Consulatul Britanic ca să ceară vești, dar nu se prezentase nici acolo, nici la Hotel Cosmos, nici la Prințesa. Și-au imaginat că fusese în criză de timp și plecase fără zăbavă spre Laredo. S-au cazat la hotelul Iturbide, destinat mai puțin turiștilor și mai mult mexicanilor, deși ei făceau parte din prima categorie și s-au mulțumit cu condițiile oferite în zilele care au urmat.

Pe 30 decembrie, în timp ce se plimbau, l-au văzut pe Wilfrid Ewart de la distanță: era la intersecția străzii San Juan de Letrán cu strada 16 Septembrie, inconfundabil cu pantalonii lui țipători de călărie și cu jambierele kaki, se forța să privească cerul prin ochelarii de baga, înălțat pe vârful picioarelor. Stephen Graham a subliniat în plus, în cartea sa, bucuria care „i-a umplut inima” la vederea lui. Orice e posibil. Au luat masa la un restaurant și fosta ordonanță i-a reproșat imediat fostului căpitan „încăpățânarea”, curios, și nu ceea ce ar fi fost mai potrivit, caracterul său șovăielnic sau nestatornic. Ewart i-a explicat că fusese vrăjit de Mexic și că hotărâse să rămână. Biletul îi expirase și bagajul era în New Orleans, dar „caut de o viață un loc ca acesta” i-a spus el lui Graham, care nu l-a luat în seamă și a încercat să-l facă să se răzgândească spunându-i că va pierde până la urmă cutia cu documentele referitoare la Scots Guards. Poate că erau excesiv de protectori soții aceia, dar se pare că l-au căutat cu disperare pe Ewart numai pentru a scăpa de el când l-au întâlnit, izgonindu-l din Mexic pe durata șederii lor hernaniste. Wilfrid nu s-a îngrijorat prea mult, a spus că va scrie să i se trimită cutia și hainele din New Orleans, avea cu el numai ranița și un baston și era cam deranjat fiindcă nu avea nici măcar

haine de schimb în Ciudad de México. Dar deschisese un cont în bancă și calculase că putea petrece iarna cu puțini bani în Chapultepec sau San Ángel, unde fără îndoială avea să termine istoria regimentului său. Apoi plănuia să meargă la Veracruz și să se întoarcă la New York, de unde avea să se mute pe timpul verii la frontiera cu Canada și să scrie o serie de articole referitoare la relațiile acestei țări cu Statele Unite, temă pasionantă de care se interesa cu anticipație și de la atâtea mile distanță, fără ca nimeni să cunoască motivele și cauzele.

După cum povestește în cartea sa *In Quest of El Dorado*, Graham l-a însoțit la hotelul Isabel, la intersecția străzii Republica del Salvador cu strada Isabel la Catolica, unde trăsese Ewart la recomandarea întâmplătoare a „unui spaniol" care îi dăduse adresa în tren. Hotelul era ținut de un german care vorbea engleză și care, tot după părerea lui Graham, încerca să intre în grațiile lui. A vizitat camera prietenului său la etajul patru și a admirat priveliștea muntoasă care se vedea de la fereastră. Totuși nu i s-a părut potrivită scrisului, și „s-a gândit să-l ducă la Iturbide". În *The Life and Last Words of Wilfrid Ewart*, în schimb, spune că hotelul îi fusese recomandat de „o doamnă mexicană" a cărei carte de vizită o găsise cu numele sus-amintitului hotel scris cu creionul pe spate. De asemenea, povestește că mai întâi au fost la Iturbide ca să vadă Ewart „frunzele de bananieri" și izvorul la care se uita cuplul de pe fereastra camerei, și că acesta, încântat, „pe jumătate hotărât", era gata să se mute după-amiază în hotelul lor, și că în continuare s-au îndreptat spre hotelul Isabel ca să ceară nota și s-o achite. Dar stăpânul a întârziat atât de mult cu întocmirea ei și s-a încurcat de atâtea ori, încât Wilfrid a lăsat totul pentru a doua zi dimineața. Presupun că aceste mici sau nu chiar atât de mici contradicții nu însemnau mare lucru și nu aveau nimic neobișnuit, și că se datorează poate simplei plictiseli de a povesti de două ori același lucru și în mod identic. Toți obișnuim să evităm asta (spre supărarea copiilor), chiar cu scopul ca același lucru să nu fie niciodată la fel. Asemenea contradicții, totuși, dau apă la moară speculațiilor ingenioase și fără fundament, de natură criminală, avansate în articolul menționat al lui Sergio González Rodríguez

din 1989, care a înaintat ipoteza că Graham l-ar fi asasinat pe Ewart dintr-o gelozie provocată de soția lui sau din gelozie literară sau din invidie provocată de succesul său recent sau dintr-o ranchiună militară retrospectivă. În orice caz, nu trebuie să uităm că cele două cărți ale lui Graham sunt din 1942 și că nu poate fi vorba de o greșeală sau o lipsă a memoriei, mai ales la un bărbat care în anul acela împlinise patruzeci de ani și a mai trăit încă cincizeci după aceea.

Este ciudată fascinația subită a lui Ewart față de Ciudad de Mexico, un oraș incomod și accidentat, certăreț și sălbatic și fără un teatru acceptabil. Dar l-au entuziasmat clima și parcurile, sau așa se spune, în special Chapultepec. Ca și cabinele sau tarabele de pe stradă ale domnișoarelor manichiuriste, uneori ascunse după perdele și de-abia zărite, care erau peste tot. În timpul dejunului din ziua de 30 le-a arătat cu satisfacție celor doi Graham unghiile lui înfrumusețate.

Relatarea detaliată pe care o face Graham zilei de 31 decembrie 1922 în Ciudad de Mexico este o dovadă vie a faptului că, oricât de mult te-ai strădui, întâmplările de dinaintea unei catastrofe nu trebuie să fie neapărat semnificative sau să trezească vreun interes. Când cineva moare pe neașteptate, încercăm să reconstituim ceea ce a spus cu ultima ocazie când l-am văzut, ca și cum l-am putea salva cu asta, ne amintim toată ziua respectivă, cu un elan pe care nu l-am fi avut niciodată dacă ar fi fost vorba de penultima zi, și nu mai vorbim despre uitări și despre timpul pierdut; și astfel ne înșelăm singuri și îi înșelăm și pe ceilalți, aruncând asupra acestei ocazii o lumină care nu îi aparține, nu e a ei decât în final, când moartea luminează cu strălucirea ei stăruitoare ceea ce s-a întâmplat înainte („Sting flacăra, și-i sting și ei lumina”), lucruri care prin ele însele erau în umbră sau cenușii și nu aveau importanța nici scopul nici speranța nici puterea de a lăsa vreo urmă și se ștergeau îndată după ce luau ființă. Moartea aceasta neprevăzută sau grăbită contaminează faptele sau vorbele de dinainte și își răspândește scânteile retrospective care alterează totul, nu doar ziua: ne dăm seama că indiferentul alaltăieri s-a transformat dintr-odată în „ultimii ani”, după formula cronicilor și biografilor, care spun adesea despre cel mort „în timpul ultimilor săi ani...”, ca și cum ar fi putut anticipa cineva; anodinul ieri se stilizează prin intermediul repetițiilor, care îl venerează și îl cizelează și îl fixează pentru totdeauna fiindcă a căpătat de curând condiția nefericită de ajun pe care ieri n-o avea. Încercăm să conferim solemnitate lucrului care *s-a întâmplat să fie* ultimul, dar în majoritatea cazurilor este o solemnitate înșelătoare, fictivă, inoculată, împrumutată, ca și cum ne-ar deranja să ne gândim că am putea pierde în ignoranța noastră un cuvânt sau

o privire sau un gest al răposatului, sau să acceptăm că moartea celuilalt ne-a luat pe neașteptate și ne-a împiedicat să vedem porțiunea finală a vieții lui și să fim martori atenți, înainte de metamorfoză. Ne apasă conștiința faptului că nu am bănuit acest adio sau că nu am știut ce era, fiindcă eram siguri că aveam să-l vedem pe celălalt încă o dată măcar, atunci când era deja bolnav și ne temeam că se va sfârși. Și chiar ne grăbim să ne amintim semnale sau semne sau ironii crude sau preziceri necunoscute ale lucrurilor care s-au întâmplat mai târziu și acest lucru ne liniștește, ca atunci când vezi încă o dată un film sau citești a doua oară o carte și observi premonițiile sau prevestirile desfășurării, acum că le cunoști și nu are cine să le schimbe.

Pe mine mă doare să reproduc și chiar să știu în mod sigur care a fost ultima ocazie în care l-am văzut pe Aliocha Coll, prietenul care s-a sinucis cu mult timp după ocazia pe care mi-o amintesc eu și înainte de a ajunge să-l văd din nou: cum aș fi putut să știu că i se apropia sfârșitul – poate nu știa nici el; dar nu, el știa, el a hotărât data –, și astfel am lăsat să treacă mai multe zile fără să-l sun la Paris, unde locuia, cu ideea optimistă de a-l suna mai târziu, când mi-aș fi terminat ocupațiile stupide (dar aceste două adjective, „optimist” și „stupid”, apar?in mai ales mor??ii ?i lu?mi?nii ei st??ru?i?toare care mi?a ri?di?cu?li?zat ideea na?tu?ral? ?i mi?a ?n?jo?sit ocu?pa??i?ile care erau doar țin mai ales morții și luminii ei stăruitoare care mi-a ridiculizat ideea naturală și mi-a înjosit ocupațiile care erau doar neînsemnate, și acum a șters totul, nu mai știu cu nici un chip ce am făcut zilele acelea, deși agenda mea spune că am călătorit la Poitiers și m-am întors la Paris, dar memoria mea nu a înregistrat Poitiersul). Și cum trebuie să reconstruiesc această ocazie, am încercat s-o fac într-o semificțiune sau povestire intitulată *Orice rău se întoarce*[16], după una dintre ultimele sale fraze pe care mi-a adresat-o în scris, într-o telegramă. Dar această povestire nu e de ajuns, fiindcă nu cred că am confundat niciodată ficțiunea cu realitatea – da, așa cred – și adevărul este că nu-mi amintesc prea bine ultimele lui cuvinte și gesturi și ultima lui dispoziție și ultima lui înfățișare, și mi se pare că totul s-a întâmplat în timp ce luam micul dejun la braseria Balzar de pe rue des Écoles, dar nu sunt sigur și nu vreau să-mi răsfoiesc

acum agendele – din care el a dispărut începând cu această zi, oricare ar fi fost –, și în orice caz acea întâlnire care poate că a fost ultima s-a amestecat cu altele din timpul indiferent și anodin anterior și deja pierdut. Avea patruzeci și doi de ani când și-a pus capăt zilelor în 1992 cu mâna lui infailibilă de medic, după ce a citit o ultimă povestire – *Sylvie* de Nerval – și a ascultat o ultimă melodie – nu știu care – și a sorbit ultimul pahar de vin. Și în realitate eu nu îl văzusem în ocazia aceea precedentă, deși îl sunasem când ajunsesem la Paris pe 20 noiembrie, fiindcă am aflat pe 23, dar el se sinucisese pe 15. Lăsase trei scrisori, nici una pentru mine, îmi scrisese deja destule.

Și uneori mi se face rău când mă gândesc că nu am știut cât de grav era bolnavă mama, care se numea Lolita, fiindcă nu mi-au spus și eu nu locuiam în Madrid și nici nu o vedeam des pe atunci, și eram prea adâncit în problemele trecătoare ale vârstei de douăzeci și șase de ani – sau poate că erau necazuri, sau numai supărări – ca să-mi dau seama că-mi ascund ceva și să încerc să văd ceea ce îți închipui că nu trebuie să se întâmple și prin urmare respingi. O credință pe atunci juvenilă, sau superstițioasă, sau înfumurată. Astfel că, atunci când mi-am dat seama prea târziu de ceea ce i se întâmpla, m-am întors repede din călătoriile și distracțiile tinereții mele din acele luni, și ea a mai rezistat doar câteva ore după sosirea mea, uneori m-am gândit că a trăit aceste câteva ore și nu mai mult fiindcă odată cu sosirea mea erau în casă și lângă ea toți cei patru copii – și al cincilea sau primul încă și mai aproape, copilul dat în grija ei iminentă – și putea să plece în fine, știindu-ne pe toți în siguranță momentan și în compania ei, în casă. Da, e posibil. Acum un an am găsit o scrisoare care trebuie să fi fost penultima adresată mie, al patrulea fiu născut și al treilea între cei vii, pe de 3 noiembrie 1977, cu mai puțin de două luni înainte de moarte, și în ea se oferea discret să mă ajute fiindcă într-o scurtă vizită anterioară a mea mă văzuse trist și nu știa motivul („Dar această capacitate de a respecta, care mă face să uit orice confidență, fiindcă nu le dezvălui niciodată și încerc să aduc pace, a slujit de mai multe ori altor persoane... oare nu vă poate ajuta și pe voi?”), și spunea următoarele: „Am dormit mai bine în timp ce erai

aici, ca în fiecare ocazie în care știu că dormi aici; dar în schimb acum nu pot dormi și mi se învârte capul, știu că se întâmplă ceva ce nu cunosc și asta îmi dă frâu liber imaginației când este vorba despre voi... Sunt atâtea probleme în viața voastră!" Așa că, poate, o dată ce a știut că era aproape și în casă unicul fiu care lipsea, și i-a spus adio, s-a dus să se culce pentru totdeauna. Și de asta mă întreb uneori dacă nu a rezistat somnului până la întoarcerea mea, dincolo de socoteli și oboseală, ar fi fost neobișnuit din partea ei să nu mă aștepte înainte de a închide ochii. Cu puțin timp înainte îi spusese tatălui meu: „Sunt fiică de medic și știu ce am", fiindcă îi ascunseseră și ei gravitatea; și în continuare i-a descris cu exactitate felul bolii și ceea ce avea să urmeze. În aceste ultime ore în care ne-am întâlnit există ceva anodin care nu a mai fost astfel fiindcă a fost ultimul, și astfel mi-l amintesc. Eu fusesem recent la Paris și văzusem acolo o expoziție exhaustivă a lui Rubens și cumpărasem multe cărți poștale. Ea era în pat și eu m-am așezat lângă ea, nu-și mai vopsise părul – dar pentru mine e negru întotdeauna – și acum se vedea că e cenușiu deschis, pe lângă fața care semăna cu a mea și care nu a ajuns să se rideze, pielea ei era netedă și întinsă. Părea somnoroasă, ametită, și eu i-am arătat cărțile poștale cu tablourile lui Rubens ca s-o distrez, îi plăceau foarte mult muzeele. Le-a privit forțându-se puțin să-și fixeze atenția și privirea, eu am făcut câteva comentarii. S-a oprit în fața portretului unei femei, Helena Fourment, mai puțin pestriță și mai limpede decât marile compoziții. „Uite ce mână", a spus, arătând mâna dreaptă a tinerei, și apoi a zâmbit văzând pălăria extravagantă: „Dacă aș fi purtat așa ceva câteodată, aș fi fost mai înaltă", a spus ea cu umor.

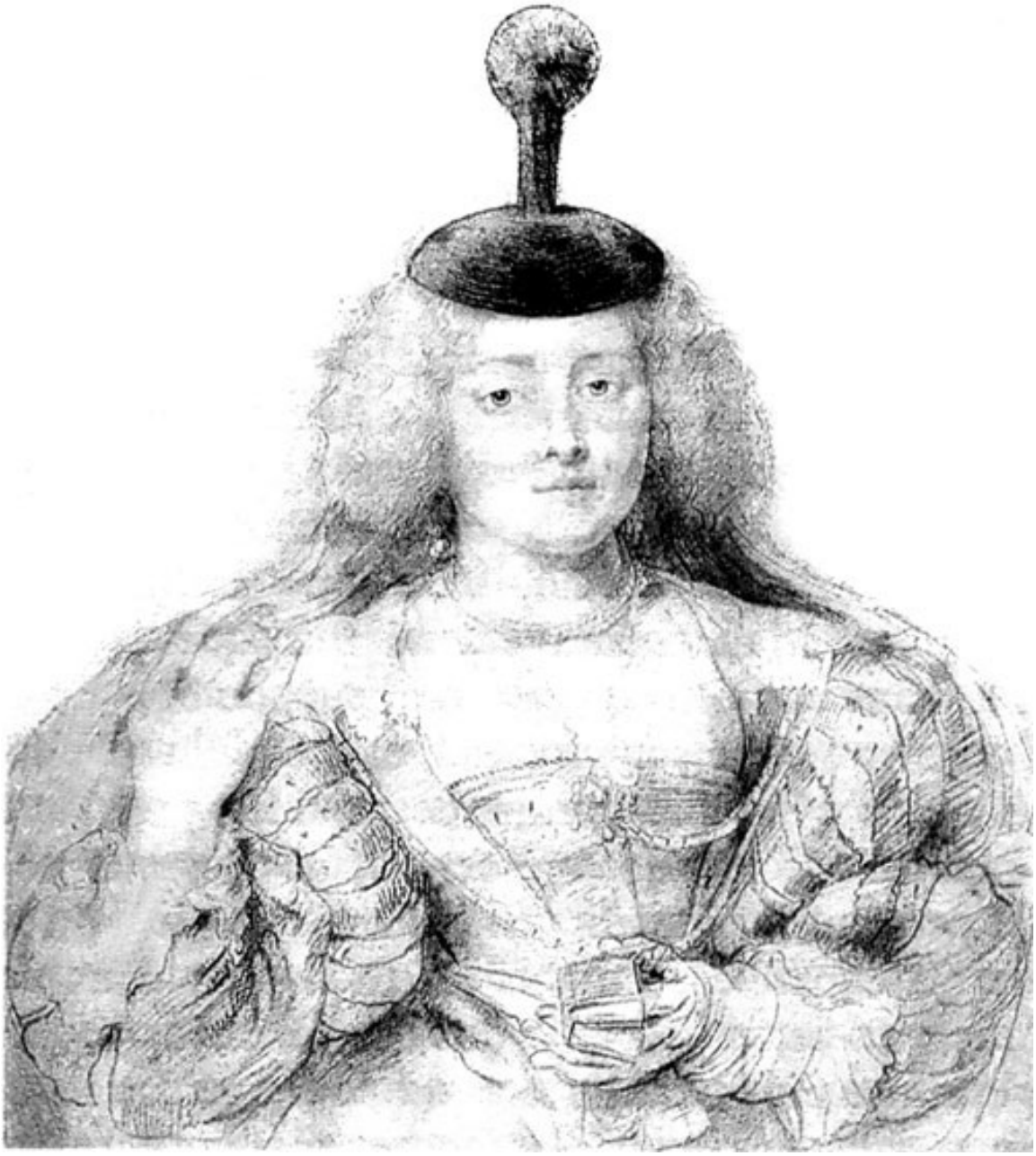

De fiecare dată când văd un tablou al lui Rubens îmi amintesc de acel moment, și de mâna Helenei Fourment, și de pălăria ei, și de ea. Nu trebuie să spun că nu i-am îngăduit să mă ajute, cu două luni înainte, rareori le povesteam părinților treburile mele personale care îi necăjeau, tăceam ca majoritatea fiilor, cel puțin cei din generația mea. Bun, cred că le-am spus ceva mai târziu, destul ca să nu-și imagineze lucruri mai rele decât cele care mi se întâmplau și să le amorțesc puțin neliniștea, îmi amintesc că

răspundea cu tact la confidențele mele și spunea: „Nu înțeleg, dar înțeleg că nu am cum să înțeleg”. În mașina care m-a dus la înmormântare a doua zi mi-am văzut fața reflectată în oglinda retrovizoare, și somnoros și amețit m-am gândit: „Sunt cel care seamănă cel mai mult cu ea, sunt cel care seamănă cel mai mult cu ea”. Era 24 decembrie, nu am mai multe amintiri despre ultimele ei ore, am ajuns pe 23, puțin cam târziu.

Și nici nu am știut că era ultima dată atunci când l-am văzut pentru ultima dată pe Juan Benet, maestrul literar și prietenul meu timp de douăzeci și ceva de ani. Și, deși știam că era grav bolnav și că nu avea să o mai ducă mult, eram sigur că o să-l mai văd de două sau trei ori, măcar o dată, astfel că ultima vizită pe care am făcut-o în casa lui cu Mercedes López-Ballesteros nu a fost o despărțire nici pentru mine, nici pentru ea, nici nu am fost triști, credeam că nu era încă timpul să-i spunem adio, măcar în gând. Eu călătorisem cu puțin timp înainte nu la Paris, ci la Londra, și mă întorsesem povestind anecdote distractive și semiapocrife despre Guillermo Cabrera Infante și soția lui Miriam Gómez, povestitori minunați, imitându-le vorbirea cubaneză, și don Juan se distra mult la aceste povestiri, cu toată simpatia pe care le-o purta. Unele povestiri erau atât de amuzante încât l-au făcut să râdă în hohote, astfel că a ajuns să protesteze la un moment dat și mi-a spus, cu puțină convingere și în mijlocul hohotelor: „Vai, nu mă face să râd atâta, că mă doare aici”, și mi-a arătat pieptul sau coastele, nu-mi mai amintesc care. Dar eu nu am avut milă și am continuat aiurând și povestind și exagerând, nu mai știu dacă incredibila istorie a lui Borges în Sitges („un loc foarte sălbatic”) cu felia de *pa amb tomàquet*[17] înfundată, sau cea cu cangurul rigid și „homosexual” din Australia, sau cea cu actorul Richard Gere și mașina sexuală înfundată, sau cea cu doctorul Dally care avea jumătate de corp imobil, dar de culoare schimbătoare (longitudinal) și vindea cărțile care nu îi trebuiau, anecdotele familiei Cabrera sunt inepuizabile. Astfel că datorită lor l-am făcut să râdă fără oprire pe don Juan în noaptea aceea și cât mă bucur acum că am făcut-o și că nu m-am oprit când a spus că râsul îl durea, fiindcă a fost ultima noapte și astfel penultima imagine a lui don Juan a fost o imagine foarte

zâmbitoare. Nu l-am mai văzut, am vorbit doar la telefon ca să-i spun că am recitit *Volverás a Región* ca să scriu un articol, primul lui roman de la publicarea căruia se împlinesc douăzeci și cinci de ani, și că mi se păruse cu adevărat bun. „Da? Chiar crezi?”, m-a întrebat cu nevinovăție neprefăcută. Și în realitate l-am mai văzut o dată, la câteva minute după moarte, la prima oră, pe 5 ianuarie 1993, au trecut deja cinci ani. Vincente Molina Foix era cu mine și s-a dus să caute acasă niște butoni cu care să-l înmormânteze pe don Juan, fiindcă nici soția, nici fiii lui nu reușeau să-i găsească pe ai lui în noaptea aceea (astfel că butonii nu mi-ar fi fost de folos dacă aș fi vrut să-l recunosc după ei). În noaptea în care l-am vizitat cu Mercedes era 12 sau 13 decembrie, era sâmbătă. El a ieșit la ușă ca să ne conducă și era târziu, și ultima priveliște a fost silueta lui înaltă în capul scărilor de la intrarea vilei din El Viso, zâmbind încă după râs, ca o față suavă și adormită înaintea somnului, silueta înaltă în penumbră decupată în lumina dinăuntru spunându-ne adio cu mâna, și nu cu gândul. Când a închis ușa și noi am făcut colțul, Mercedes a început să plângă și și-a îngropat fața în umărul meu, mi-a udat haina. Lucrase zilnic pentru el timp de trei ani, și ea își luase rămas bun, cred, cu gândul.

16 În volumul *Când eram muritor*, traducere de Iulia Bodnari, Univers, 2009.

17 Gustare tipică sudului Spaniei, constând dintr-o felie de pâine prăjită cu suc de roșii, ulei de măsline și usturoi.

Au trecut multe ore de la moartea lui Ewart și nimănui nu i-a trecut prin cap că nu mai trăia, și au trecut și mai multe ore până când rudele și prietenii au aflat că spusese demult adio lumii dincolo de ocean, poate fără să știe nici el însuși, nici măcar în gând. Nu știu de ce spun că a murit pe 31 decembrie 1922, când nu a avut martori – nici cel care l-a ucis nu a fost martor, sau nu a fost sigur că îl ucisese – și ar fi putut să moară la ora unu în noaptea de 1 ianuarie, cine știe, adică în 1923. Sau în primul minut. Te cuprinde spaima când te gândești la orele acestea atât de îndepărtate și uitate, dar atât de multe și lente atunci când se scurg, în care prietenii noștri ne cred vii, iar noi suntem morți, și dorm liniștiți cu visele lor primitive sau se uită la televizor sau râd, sau blestemă, sau și-o trag în loc să suspende totul și să alerge la întâlnirea noastră târzie pentru a face invitații și pregătiri, și a nu crede, și a se supăra, și chiar a dispera. Nu te cuprinde spaima pentru cel mort, nici pentru presupusa lui singurătate sau abandonare, ci pentru cei vii, care vor trebui să reconstruiască mai târziu aceste ore deja nefolositoare sau anulate așa cum s-au întâmplat – încă și mai multe și mai lente în amintire – în care nu știau că li s-a schimbat lumea și că această schimbare a trecut anodină și indiferentă pentru ei, sau cu o bucurie acum nepotrivită, sau vorbindu-l de rău pe cel mort. „Stinge flacăra, și stinge-i și lui lumina”: poate pentru asta, ca să te asiguri de-a binelea, trebuie să o spui de două ori, o dată de fapt și o dată pentru povestire. Și atunci, cum am spus la început, amintirea și povestirea nu sunt doar un omagiu, ci și o jignire.

Cadavrul lui Wilfrid Ewart a fost descoperit de abia la prânz, în ziua de Anul Nou, astfel că au trecut aproape douăsprezece ore fără ca nimeni să

știe că era deja asta, un cadavru, și nu unul dintre noi, dacă are vreun înțeles cuvântul „noi”. După ziarul mexican *Excélsior* de miercuri, 3 ianuarie 1923, pe care atât González Rodríguez cât și Muñoz Saldaña l-au consultat și l-au citat respectând punctuația incorectă și eratele: „Faptul a fost descoperit mai întâi de doamna Angelina Trejo de Estrevelt, care lucrează pe post de cameristă la hotelul Isabel. Doamna de Estrevelt, ca de obicei s-a îndreptat ieri dimineață, spre amiază, spre camerele de sus cu scopul de a face curățenie în băile acestora. Ajungând la numărul 53 s-a uitat pe gaura cheii și a fost surprinsă să vadă că lumina artificială era încă aprinsă”. („Stinge flacăra și stinge-i și lumina”, mereu asta.) „A bătut la ușă de mai multe ori și nu a primit nici un răspuns. Temându-se că i se întâmplase ceva clientului, a intrat în cameră și a văzut că patul era în perfectă ordine. După puțin timp s-a uitat în balconul care dădea spre stradă, care era deschis, și a văzut cadavrul domnului Etwart, într-o baltă de sânge închegat deja.”

În punctul acesta nu putem să nu ne întrebăm de ce camerista sau fata în casă s-a uitat pe gaura cheii mai întâi, și știrea corespunzătoare din secțiunea engleză a ziarului nu răspunde la întrebare, chiar dacă îl numește pe Ewart Ewart, și nu Etwart, și specifică următoarele: „... a chambermaid coming to clean his room *found the door locked*” (sublinierea îmi aparține) „and peering through the keyhole saw that the light was still burning. After calling several times she became alarmed, and entering the room noticed that the bed had not been slept in. Proceeding toward the balcony of the window she discovered the body lying in a puddle of clotted blood...”. (Nu traduc pentru că versiunea este aproape identică cu cea anterioară.) Lipsa cheii nu pare surprinzătoare în nici un caz și nu este un motiv suficient ca să spioneze mai întâi prin gaura cheii și doar după aceea să bată de mai multe ori la ușă, în loc să facă acest ultim lucru mai întâi. Poate că risipa de electricitate a alarmat-o pe doamna Angelina Trejo de Estrevelt, dorința ei de a stinge lumina inutilă și de a pune capăt cu totul nopții a făcut-o să se hotărască să-și folosească cheia.

„Imediat”, continuă nota în spaniolă, „i-a spus băiatului de la lift despre accidentul funebru, iar acesta l-a anunțat pe administratorul hotelului,

domnul Manuel Olvera. Acesta a urcat în grabă la etajul patru și, ajungând la camera 53, s-a trezit într-adevăr în fața trupului neînsuflețit a domnului Etwart”. (Ar fi fost o minune să nu se fi întâmplat așa; sau poate că lasă de înțeles că de obicei cameristele pot fi foarte fantaziste sau fataliste și cu ele nu se știe niciodată.) „Imediat au anunțat poliția, iar personalul de la secția a patra s-a prezentat după câteva minute, ca să ridice cadavrul. Acesta era în decubit dorsal și cu urme de moarte nu tocmai recentă. Când s-a examinat cadavrul, s-a văzut că avea o plagă împușcată în ochiul stâng fără orificiu de ieșire. S-a ordonat să se ducă cadavrul la spitalul Juárez pentru autopsia legală.”

„Comisarul de poliție, domnul Mellado, a percheziționat hainele mortului și a găsit documente și hârtii, banii gheață, un cec de încasat și un carnet de cecuri în alb. În plus a găsit o chitanță de la banca din Montréal, unde domnul Etwart depozitase în ziua sosirii o sumă însemnată. Toate acestea au fost trecute într-un inventar și domnul Mellado a ordonat să se aducă acest caz la cunoștința autorităților judecătorești.”

Înainte de a continua trebuie să ne întoarcem la începutul știrii, care a apărut cu următoarele titluri sau subtitluri: „Un cetățean englez moare împușcat”, „Barbarul obicei de a trage focuri în aer, cauza unui deces”, „Curiozitate fatală”, „A murit pe când asculta distracția populară de pe balconul hotelului”. Și la început cronica spunea următoarele:

„Din camera numărul 53 a hotelului Isabel a fost ridicat ieri de personalul de la secția a patra de poliție cadavrul domnul Wilfred Herbert Gore Etwart de naționalitate engleză, care prezenta o plagă cauzată de o armă de foc, cu orificiul de intrare în ochiul stâng și glontele rămas în craniu”.

„Domnul Gore Etwart ajunsese cu o noapte în urmă în capitală, venind din Statele Unite într-o călătorie de afaceri. În urma investigațiilor poliției, se presupune că domnul Etwart a murit din cauza unui glonte rătăcit din multele care s-au tras în noaptea de sfârșit de an de unul din numeroșii troglodiți care nu concep entuziasmul fără focuri de armă.” (Trecuseră secole de când nu auzisem și nu citisem cuvântul „troglodit”, care a rămas

antediluvian; dar poate că în 1923 era nou și cronicarului anonim i s-a părut definitoriu și perfect pentru acest paragraf mustrător puțin obiectiv adresat compatrioților săi.)

„Cadavrul cetățeanului englez a fost găsit pe balconul camerei numărul 53, situată la etajul al patrulea al hotelului Isabel, pe bulevardul República del Salvador și a putut fi identificat datorită pașaportului care era în unul din buzunarele hainei.”

Și apoi, după povestirea deja citată, știrea se încheia cu o repetiție și o nouă mustrare, care merită a fi reprodusă în întregime: „Consulul Marii Britanii, aflând despre acest incident, s-a prezentat la secția de poliție și a cerut cadavrul domnului Etwart, care bineînțeles că i-a fost încredințat”. (Acest „bineînțeles” e mișcător, ca și cum ar dezminți cu vehemență o insinuare ofensivă la adresa onorabilității mexicanilor, sau a poliției lor, care nu ar fi șterpelit niciodată cadavrul unei victime împușcate.)

„Din declarațiile angajaților hotelului, s-a dedus că domnul Etwart, la miezul ultimei nopți din an, auzind fluierăturile și rachetele care anunțau venirea Anului Nou, a ieșit pe balcon din simplă curiozitate, și în momentul acela un foc tras în aer de unul dintre numeroșii indivizi inconștienți i-a cauzat rana care l-a omorât aproape instantaneu.” (Având în vedere că nici unul dintre angajații hotelului nu și-a dat seama de tragedie până a doua zi la prânz, nu se înțelege prea clar de ce „s-a dedus” ceva din declarațiile lor, care trebuie să fi fost simple ipoteze; surprinzătoare este și explicația excesivă sau inutilă care spune că Ewart sau Etwart a ieșit pe balcon „din simplă curiozitate”, ca și cum ar fi putut s-o facă din alt motiv.)

Secțiunea în limba engleză a ziarului *Excélsior* nu aduce date diferite cu privire la apariția cadavrului, în schimb leagă această moarte de un accident întâmplat unui alt oaspete al nenorocosului hotel Isabel, cu o oră înainte, în împrejurimi:

„A strange coincidence in the death of Mr Ewart is the accident which befell Carlos Duems, representative of the Duems News Agency, who is a resident of the same hotel of the tragic death of the Englishman”[18]. Or, având în vedere că englezul din nota aceasta este destul de grotesc și

neverosimil, se povestește că în noaptea de 31 decembrie, la orele unsprezece, redactorul-șef de cablograme al ziarului, Salvador Pozos, îl găsise pe domnul Duems grav rănit la intersecția străzii New Mexico cu strada Revillagigedo, unde fusese lovit „de unul dintre multele Forduri înnebunite și înțesate de chefliii Anului Nou”, care, ca să fie cheful mai mare, îl târâse cinci metri pe pavaj. Domnul Pozos, care cunoștea personal victima, reprezentant al agenției de știri care îi purta numele, l-a luat și l-a dus în camera sa de la hotelul Isabel, situată la același etaj cu cea pe care o ocupa Ewart. Fără îndoială că etajul patru le aducea ghinion clienților, deși până la urmă domnul Duems a scăpat cu viață și a reușit să scape de zilele acelea și de zona aceea: pe 3 ianuarie, când ziarele se adunau și se recuperau după veștile acestea malefice, alt cetățean englez, numit George W. Steabben, a murit – se presupune că din nou accidental – prins de focurile unei dispute feroce care, după părerea lui Stephen Graham, avusese loc între două bande de mexicani care se împușcau fără nici un scrupul din mașini, în plină după-amiază, chiar dacă majoritatea erau funcționari oficiali și deputați, sau poate tocmai de asta, „deasupra legii” cu toții. Sergio G.R. a căutat detaliile la bibliotecă, și îmi permit să le reproduc cu recunoștință: „În ziua de 3 ianuarie, generalul Leovigildo Ávila și locotenent-colonelul Constantino Lazcano au ieșit ca să continue o ceartă pe ușile cabaretului Phalerno de pe strada 16 septembrie; înconjurați de prietenii lor, s-au insultat și și-au descărcat armele. Bilanțul altercației a fost următorul: jandarmul Zavala, rănit la mână; generalul Ávila, rănit la braț; colonelul Lazcano, rănit la claviculă și la obrazul stâng; deputatul Trillo, rănit la mână; toreadorul Pepete, care trecea pe acolo, rănit la brațul drept; agentul Sotero Reza, rănit la picior; George W. Steabben, care se îndrepta spre biroul său situat vizavi de tavernă, a primit un glonte sigur în frunte la orele 17.21”. Nu reiese că iluștrii pistolari ar fi fost în mașini, observându-se din nou că Graham nu este demn de crezare, fiindcă el a spus că supusul împușcat al Maiestății Sale trecea pe stradă cu familia când l-au ucis, un comerciant onorabil. Ceea ce sare în ochi – nedreptate romanescă – e faptul că unicul care și-a pierdut viața în scandalul ilustru a fost cel mai străin de

toți, și cu o gaură în frunte (adică, fără șanse de a fi salvat), în timp ce toți ceilalți au ieșit din incident răniți la membre, inclusiv sărmanul matador Pepete, care probabil nu a putut călca un timp în arenă, și cei doi demnitari, sfidătorul Constantino și injuriosul Leovigildo, deși acestuia i-a rămas o cicatrice pe obraz pentru toată viața. Sigure gloanțe, într-adevăr, cele care i-au răpus într-un interval de trei zile pe George Steabben și Wilfrid Ewart. Iar cel care l-a ucis pe cel din urmă e atât de neverosimil încât, dacă ar fi avut loc într-un roman, și nu în viață, nimeni nu ar fi crezut un detaliu atât de incredibil care introduce moartea exact prin ochiul cu care nu vedea și prin care nu trecuse niciodată vreo imagine, cel care nu fusese conectat niciodată cu creierul și prin urmare rămăsese independent, fără să primească ordine timp de treizeci de ani, ca să se transforme în schimb, după tot acest timp, în drumul mortal prin care a pătruns glontele care a rămas în craniu și le-a conectat în cele din urmă, numai că în moarte. Cum au subliniat și ziarele mexicane din 4 ianuarie, o dată ce au aflat istoria mortului de la Graham, care a dat o declarație și a identificat cadavrul, era „o crudă ironie a destinului fatal” faptul că un om care supraviețuise în mai mult de o sută de bătălii și fusese „respectat de gloanțele dușmane” căzuse umilit și dezarmat în Mexic din cauză că un inconștient trăsese la întâmplare, iar el se apropiase din simplă curiozitate de balconul camerei într-o noapte de chef („Fatalitatea l-a adus în Mexic”, sublinia unul dintre subtitluri cu o anume satisfacție punitivă). Da, e ciudată fatalitatea sau destinul sau lucrul pe care îl numim așa de fiecare dată, care obișnuiește să existe numai în viață și în romanele proaste și în poveștile bune, în primul rând și în măsură extremă. Dar, pentru ca fatalitatea sau destinul sau hazardul acesta să nu fie atât de ciudat, ar fi putut să-i trimită lui Ewart glontele în frunte, ca lui Steabben, sau în inimă, sau în jugulară, sau în gură, sau în celălalt ochi cu care vedea ceva și a cărui lumină nu era stinsă nici pentru prima dată. Totuși, el s-a incrustat în ochiul orb, chiar sub sprânceană, distrugând sticla ochelarilor fără să strice rama, nu se știe dacă îi mai avea pe ochi când l-au găsit. În fond, întâmplările și coincidențele acestea sunt indiferente, am putea să ne gândim că nu a putut vedea proiectilul fiindcă se îndreptase spre

ochiul rău în noapte, din nefericire, și că dacă s-ar fi îndreptat spre celălalt s-ar fi putut feri și scăpa – dar gloanțele nu se văd niciodată, numai se aud vâjâind în cărțile vechi, cum povestește Jünger; dar, de asemenea, ne-am putea gândi că a fost o dovadă de milă în direcția luată de glontele pierdut între posibilitățile infinite, fiindcă a cruțat ochiul care vedea. Ce mai contează, nimic nu e ciudat pentru cel interesat, nu există forțe oculte pe care să nu le conducă nimeni și care să nu conducă pe cineva la locul morții, toate posibilitățile se includ în trecerea timpului, adică în trecut și în viitor. Plânsul și mirarea nu au prea mult înțeles, nici regretul lui Graham în cărțile lui, nici mirarea lui Gawsworth sau Conan Doyle în Anglia natală, nici cea a cronicarilor din Mexic cu aspirațiile lor de solemnitate pe care nu o găseau în concluziile lor: „A fost trist sfârșitul acestui ofițer britanic, care după ce și-a riscat viața de multe ori în luptele cele mai teribile pe care le amintește istoria, a venit să moară astfel, aici". Ce rău e să vrei să te înalți și să nu știi cum, ni se întâmplă la toți.

Dar sunt mai multe curiozități pentru cel care urmărește povestirea uitată foarte repede de lume, de care nu îi mai pasă nimănui. Alt ziar, *El Universal*, oferea pe 3 ianuarie o versiune cam diferită a găsirii cadavrului care purta numele de „Herbert Gore" pentru redactorul acestuia, ca și cum ar fi ghicit pseudonimul folosit de Ewart în povestirile sale fantastice și s-ar fi hotărât să-l folosească descriind o moarte care i se părea fictivă. Paragraful îngrijorător de contradictoriu este următorul: „Cum poliția nu găsea nici un pistol, s-a luat drept sigură ipoteza domnului Mellado, după care domnul Gore a căpătat rana care i-a cauzat moartea pe când se găsea pe balconul camerei sale, așezat pe un fotoliu, fiindcă pe sus-numita mobilă s-a găsit o pată de sânge, care demonstrează că era acolo când a primit rana mortală". Este într-adevăr o contradicție de nerezolvat, și nu doar fiindcă ziarul *Excélsior* nu menționează deloc nici fotoliul, nici pata. Dacă Ewart s-a îndreptat spre balcon din simplă curiozitate la auzul împușcăturilor („Domnul Graham crede", spunea *Excélsior* a doua zi, „că prietenul său a auzit împușcăturile care răsunau și a ieșit pe balcon ca să vadă despre ce era vorba și curiozitatea sa este explicabilă, fiind vorba despre un soldat care a

petrecut luni întregi auzind tirurile mitralierelor și bubuitul tunurilor”), nu avea nici un rost să târască până acolo un fotoliu în momentul acela și nici înainte, ca unul care se pregătește să asiste la un spectacol, având în vedere că nu putea vedea prea multe de la distanță cu ochiul lui orb. Dacă, din contră, scaunul nu era în balcon, dar avea urme de sânge, atunci Ewart nu murise atât de „instantaneu”: probabil că mai făcuse câțiva pași până să cadă și să lase pata aceea pe tapițerie, dar atunci nu s-ar fi putut găsi cadavrul pe balcon, cum a afirmat descoperitoarea lui și a întărit administratorul, în afară de cazul în care, după ce ar fi murdărit scaunul, Ewart s-ar fi întors pe balcon ca să ceară de acolo ajutor, lucru mai degrabă inutil dacă în stradă erau „tiruri” de rachete și pistoale. De asemenea, nu pare posibil să se fi putut plimba atâta, chiar dacă moartea nu a fost instantanee. Între noi fie vorba, domnul Mellado trebuie să fi fost un dezastru ca inspector, dacă faptul că nu a găsit nici o armă în cameră i s-a părut o dovadă concludentă a ipotezei că glontele venise de afară, ca și cum asasinii ar avea obiceiul să lase armele lângă victime ca să ușureze treaba poliției. Și explicațiile lui Stephen Graham pentru a justifica curiozitatea lui Ewart sunt cu totul nefolositoare: nu trebuie să auzi luni întregi faimoasele tiruri de mitraliere într-un război ca să arunci o privire în stradă, cu sau fără împușcături.

Ceva excesiv a fost și în declarațiile lui Graham, pe care presa le-a reprodus în ziua de 4 ianuarie cu neobișnuită minuțiozitate: nu se ofereau doar datele principale și secundare din viața și personalitatea lui Ewart, din originea și scrierile lui, ci și împrejurările hazardului care îl adusese până în Mexic, la care m-am referit înainte, menționând și supărarea lui provocată de lipsa hainelor de schimb. *Excélsior* semnala: „Doamna Graham explică faptul că a rămas în oraș în așteptarea valizelor, și că în mediile sociale din Londra era cunoscut ca o persoană exemplar de bine îmbrăcată, iar faptul că nu își primise pantalonii scurți (*trunks*) îl deranja foarte tare. «Călătoria lui în Mexic a fost un simplu accident»”. Prima frază este atât de absurdă – face eleganța să depindă de pantalonii scurți; și dacă erau indispensabili e și mai demențial, nu s-ar fi ruinat dacă și-ar fi cumpărat niște nădragi locali –,

iar aici putem bănui și o eroare de traducere, fiindcă *trunks* înseamnă în engleză și „geamantane”. În orice caz, reporterii mexicani au avut neîndoielnicul merit de a-i smulge câteva cuvinte tăcutei și misterioasei doamne Graham, care nu este menționată, nici descrisă vorbind sau făptuind ceva, nici măcar ca prezență pasivă, în cărțile de călătorie ale soțului ei, deși l-ar fi însoțit din prima până în ultima zi a expediției (cred că numele ei de domnișoară era Rose Savory). După *Excélsior*, a adăugat încă o frază despre Ewart, cam inutilă, dacă nu răspundea poate unei întrebări concrete: „Avea o personalitate foarte plăcută, așa credeau toți cei care îl cunoșteau, și nu avea dușmani, a precizat doamna Graham”. Fără îndoială cu îndrăzneală, e dificil să fii secundul unui triumfător fulminant, poate că în 1923 nu mai era.

Dar și mai ciudată decât declarațiile *in situ* ale cuplului a fost scena morții pe care o oferă Graham la sfârșitul cărții lui deja citate, *The Life and Last Words of Wilfrid Ewart*, după ce rememorează și povestește scrupulos tot ce făcuseră și spuseseră cei doi masculi ai trio-ului pe 31 decembrie, care pentru unul dintre ei s-a transformat în ultima zi a tuturor anilor. Se despărțiseră la unsprezece și jumătate noaptea, ciudat că nu au rămas împreună să sărbătorească sosirea lui 1923 și să ciocnească pentru viitor, așteptând numai treizeci de minute. „Atunci el s-a dus la hotelul lui și noi la al nostru”, spune Graham în cartea lui, „și pandemoniumul a crescut până la miezul nopții, când a izbucnit și s-a dezlănțuit infernul”. Și adaugă cu atâta siguranță, de parcă ar fi fost prezent sau ar fi spionat în camera lui Ewart, fiindcă afirmă, nu presupune, nici nu bănuiește: „Wilfrid s-a dus direct la hotelul său, s-a dezbrăcat, s-a spălat, și-a pus pijamaua, a introdus o lamă în aparatul de ras, și se gândea în mod evident să se bărbierească înainte de culcare, când a fost atras de o nouă izbucnire de pe stradă. S-a dus la geam și chiar în momentul acela un glonte rătăcit i-a pătruns exact în ochi și el a căzut pe spate în cameră, un om mort”. O lovitură în plus a ghinionului, a hazardului sau a fatalității sau a destinului dacă vreți: „glonte rătăcit” sau „glonte mort” se numește glontele care a început să piardă din viteză și direcție în traiectoria lui. Nu o să explic eu cum ajunge să „se rătăcească” în

traseul său un proiectil care nici nu a găsit măcar un orificiu de ieșire și a rămas în craniu, fiindcă nu știu nimic despre balistică, nici despre pirobalistică, nici despre oblicitate, nici despre știința necroscopică. Dar așa a scris Graham (*a spent bullet*) și așa a preluat și a repetat Hugh Cecil, după șaptezeci de ani.

Adevărul este că acest detaliu nu contează prea mult, până la urmă nimic din moartea aceasta nu este explicabil, de exemplu faptul că jurnaliștii mexicani nu menționează pijamaua cadavrului, deși sunt atât de minuțioși. Și e o licență narativă majoră din partea lui Graham – dacă asta a fost, o licență – să spună că Ewart s-a spălat, sau că atunci a introdus o lamă în aparatul de ras și nu mai înainte, și în plus cu absurdul scop de a se culca proaspăt ras, metodă nepractică, fiindcă barba crește pe timpul nopții și persoana interesată se va trezi având nevoie de un nou bărbierit, ce rost are să te razi la sfârșitul zilei dacă nu ai vreo întâlnire nocturnă și nimeni nu îți apreciază obrazul neted. La fel de ciudat este și faptul că, după Graham, Ewart ar fi căzut „pe spate în cameră” (*back into the room a dead man*), fiindcă dacă te iei după fraza asta, nu a existat balcon și nici scaun ca să primească trupul neînsuflețit. S-ar putea considera asta ca simplă dorință de a dramatiza dramaticul, dar de unde știa Graham că glontele trecuse prin ochiul prietenului său „în aceeași clipă” în care se apropiase de balcon, cum a spus, și nu, de exemplu, după ce admirase pandemoniumul o bună bucată de timp. Pe de altă parte, Graham nu dramatizează mult în narațiunile lui, cu mult mai puțin decât cronicarii improvizați din Mexic.

Poate că de asta nu a reușit să insufle destulă adiere de predestinare relatării din ultima zi, sau poate e o simplă incapacitate literară. În această relatare nu explică, în orice caz, de ce Ewart nu se mutase din hotel în noaptea de 31, cum intenționase în ajun, pe 30 decembrie, frustrat de încetineala unei socoteli. Dacă spune, din contră, că Ewart schimbase de două ori camera în hotelul Isabel, și că de asta nu reușise să doarmă niciodată în cea de-a treia cameră care i-a găzduit moartea (patul nedesfăcut, detaliul acesta nu i-a scăpat doamnei Trejo de Estrevelt și nici ziariștilor care au trecut peste pijama, dacă într-adevăr era în pijama). Ar fi

fost atât de ușor să nu se producă această moarte, și Graham nu a putut să nu înșire factorii care au dus la nenorocire, deși fără să atingă principalul și simplu: „Se pare că o forță ocultă l-a călăuzit spre moartea lui. Era în Ciudad de México, cu un bilet nefolosit și expirat deja pentru New Orleans. Așa s-a apropiat mai mult de destin în primă instanță; un necunoscut l-a trimis la un hotel neașteptat, și astfel s-a apropiat puțin mai mult. Iar la hotel s-a mutat o dată și încă o dată, până a ajuns în camera fatidică în care a murit. Dacă am fi întâmpinat trecerea anului în piața marii piramide, poate că totul ar fi fost bine. Cine putea să știe?”

Da, cine putea să știe, și ce contează cine putea, toți acești „dacă”, toți acești „*if*”, toate aceste condiționale cu care ne presărăm toată viața pentru a o explica și justifica și ratifica, gândindu-ne că ar fi putut să fie altfel decât s-a întâmplat sau nu, în vreun fel; ca să ne lamentăm mai mult în nenorociri și să ne bucurăm mai mult în noroc, sunt doar consolări sau confirmări sau regrete sau rușinări retorice și ne ajută doar să nu pierdem definitiv din vedere ceea ce ne-a adus timpul, și doar acestui scop se dedică. Ar fi fost atât de ușor să nu se producă această moarte, dar în realitate e atât de ușor să nu se producă nimic din ceea ce are loc și se întâmplă, absolut nimic, începând cu nașterea noastră. Și cum ar fi fost dacă nu s-ar fi născut, cum am zis înainte. Sunt prea mulți care se nasc și trec prin lume de parcă nu ar fi existat, nici nu ar fi traversat-o vreodată; puțini sunt cei care lasă vreo amintire sau o urmă și sunt atâția care se pierd și dispar în curând, ca și cum pământul nu ar avea timp să asiste la necazurile și eșecurile și realizările lor sau s-ar fi grăbit să scape de răsuflările lor și de voințele lor încă incipiente, efortul hoinar și pașii rari și fără urme sau doar pentru amintirea dureroasă a cuiva care s-a deranjat să îi învețe și a comis eroarea sau îndrăzneala și a realizat efortul de a naște și a-și imagina un chip și a spera, și astfel sunt ca un lux costisitor sau inutil care este expulzat imediat din viață ca un fum, fără să fie probat măcar, fiindcă nici istoria, nici timpul nu o cer și nu o solicită. Și cum ar fi dacă nu s-ar fi născut nimeni niciodată. Nu ar exista nici morți și nu ar mai fi povestirile care se povestesc mereu, pline de orori și hazarduri și ofense, și de salvări temporale și condamnări definitive.

Ar fi la fel de ușor să nu fi murit acel George W. Steabben în mijlocul gloanțelor, lovit în frunte în același loc după două zile, mai ales că soarta lui îl ajunsese din urmă o dată și reușise să scape, după cum povestește Sergio G.R.: din cauza morții sale accidentale în Mexic, ucis de Constantino sau Leovigildo, cineva și-a amintit că acel negustor de carne și conserve luptase în războiul cu burii și apoi fusese inspector alimentar în anul 1914, așa cum fusese și Ewart. „Cu puțin înainte de acest război, în Buenos Aires și în călătorie de afaceri", spune corespondentul meu mexican în articolul său, „l-au «confundat» cu altă persoană și au tras în el, dar trupul său puternic a rezistat atacului". Și a adăugat, vorbind despre adevărata sa moarte sau condamnare definitivă: „Fără îndoială, Steabben era foarte puternic; agonia sa a durat douăzeci și patru de ore". Ar fi fost atât de ușor să nu fie nimic.

Nu a existat nimic premonitoriu sau demn de menționat în ultima zi a lui Wilfrid Ewart, deși Graham a avut grijă să menționeze totul. Viitorul mort s-a întâlnit la prânz cu familia prietenă, cu o cămașă nouă pe care și-o cumpărase în cinstea zilei (sperăm că și-a cumpărat în trecere și niște schimburi și astfel și-a petrecut mai comod și mai curat ultimele ore). I-a cadorisit pe cei doi Graham cu lectura unor fraze notate în carnețelul său, era deosebit de mândru de ceea ce scrisese despre câinii Chihuahua, asta o spune Graham fără resentimente. Au luat un tramvai spre San Ángel și în timpul călătoriei Ewart i-a informat că trimisese o cablogramă la New Orleans ca să își ceară bagajele și că la birou se împrietenise cu un angajat englez numit Hollands, care locuia cu soția lui la Chapultepec și îi promisese să-i găsească acolo o locuință convenabilă. Avea să cineze cu cei doi a doua zi, ar fi fost atât de ușor să ajungă la cina aceasta de Anul Nou. Au mâncat în distinsul patio al unui han pe care îl cunoșteau, și Graham a observat că prietenul său își pierduse pofta de mâncare: a refuzat curcanul și felurile mai solide și a mâncat doar căpșune cu frișcă, o porție interminabilă sau mai degrabă una după alta, frișcă cu căpșune și căpșune cu frișcă pe toată durata mesei. În timpul acesta Ewart le-a spus diferite lucruri: hotărâse că nu îi plăcea America, adică Statele Unite. Totuși avea de gând să se întoarcă și să petreacă acolo doi sau trei ani, înainte de a se stabili din nou la

Londra, și apoi nu avea să se mai întoarcă niciodată în vechile colonii. Descoperise că gândirea lui politică era conservatoare, după ce avusese tentații liberale și chiar radicale. Nu știa dacă avea să-și mai scrie romanul, în momentele acelea i-ar fi plăcut mai mult să se ocupe de politica externă, se gândea să aibă o întrevedere cu președintele Obregón și cu generalul Enríquez și să publice articole moderne despre situația mexicană, apoi o carte despre relațiile dintre Statele Unite și Canada, temă atât de pasionantă pe atunci și atât de neglijată acum, așa cum am mai spus. Nu înțelegea de ce Statele Unite nu anexaseră Mexicul (e mai bine că nu a ajuns să scrie articolele: ar fi fost prost interpretate), și unicul lui argument în favoarea unui Mexic independent era faptul că era deosebit, și poate că merita să-l păstrezi în diferența lui (cred că nu a avut o zi strălucită, fără îndoială nu își imagina că va spune adio lumii, și nu știu dacă Graham s-a purtat ca un prieten relatând toate detaliile).

S-a plâns din nou de lipsa hainelor. „Nu există nimic care să-mi stea bine în Ciudad de Mexico”, a spus tăios. A mai spus că se prezentase la British Club și ceruse permisiunea de a primi corespondența acolo. Dar îl priviseră cu ochi răi, și secretarul devenise agresiv: „Da, hm, oricând începând din momentul în care foaia dumneavoastră de serviciu va fi în regulă”, îi spusese. Ewart fusese tentat să-i spună că avusese onoarea, hm, de a fi la comanda unei companii de gărzi de infanterie a Maiestății Sale în timpul războiului, dar se abținuse. „Nu o să-i mai întunec pragul, totuși”, a adăugat cu pompă, referindu-se la acel British Club atât de bănuitor și grosolan. Ewart trebuie să fi fost unul dintre oamenii aceia care așteaptă să fie recunoscuți de la prima privire drept ceea ce sunt sau se simt, adică niște domni, sau să li se citească biografia pe față. Membrii au regretat mai târziu că nu l-au primit mai călduros.

Apoi au vorbit despre literatură, el și cei doi Graham, dar autorul ales nu a suscitat nici el investigații demne de ziua care era, sau care a devenit astfel la sfârșitul ei: era chiar exuberantul meu compatriot Blasco Ibañez, care îl impresionase pe Ewart prin amplitudinea tablourilor. Le-a povestit subiectul a două dintre romanele sale – și Graham nu pare să condamne

acest abuz în cartea sa, retrospectiv – în care jumătate din lume sau lumea întreagă era scena. Mai mult decât romanele îi plăcuseră adaptările cinematografice după *Cei patru călăreți ai Apocalipsului* și *Sânge și nisip*, ultimul văzut recent în Santa Fe, cu „elegantul Rudolf" în rolul matadorului, adică Valentino. A profitat de evocare ca să-și exprime dorința de a asista la o sută de coride, intenționând să stăpânească tehnica artei toreadorului, deși în același timp nu se putea vedea ca spectator, atât de rău trecuse de botezul măcelăriei.

Era încântat de viața lui de scriitor. Putea să cutreiere lumea și să trăiască din munca lui, voia să călătorească în mii de locuri. A mai făcut o singură călătorie, după cum știm, o călătorie interioară în mod sigur. S-a înserat, și pe când se întorceau spre centru, au auzit pocnetul pistoalelor și puștilor de vânătoare, începea deja cheful.

Au petrecut seara la Teatrul Liric, unde au văzut o revistă din anul 1922, cel care se termina. Nu au înțeles multe, deoarece cupletele erau înțesate de aluzii locale, dar au apreciat dansurile și le-a plăcut scena în care un fanfaron încerca să o seducă pe văduva unui erou, până când capacul sicriului se ridica și mortul ieșea din mormântul săpat deja ca să protesteze și să împiedice ticăloșia.

La ieșire au găsit străzile deja înțesate de mulțime, de automobile și camionete pline de pălării uriașe, asurzite de trâmbițatul claxoanelor și de rafalele puștilor de vânătoare și de strigătele întretăiate și curbe. Oamenii aveau steaguri de hârtie cu verde și alb și roșu, majoritatea bărbaților purtau festiv puști de vânătoare sau pistoale, zgomotul armelor creștea mereu, cruciații cu cartușiere pe piept trăgeau în văzduh pe străzi și terase. Cafenelele erau pline ochi, orchestrele cântau ca să contribuie la pandemonium, influența licorilor de cactus era deja dominantă. Cei trei englezi se simțeau obosiți, dar voiau încă să cineze, și au căutat o masă într-un local cu muzică, restaurantul hotelului Cosmos. Aici au cinat – iar căpșune cu frișcă – „și fără îndoială că ne-am fi despărțit împreună de Anul Vechi și l-am fi salutat pe cel Nou", spune Graham, „dar un Destin sever a hotărât altfel". Nu explică, totuși, cu ce se ocupa Destinul acesta care nu

părea încruntat, nici nu părea să se silească, și nici de ce au ajuns toți trei în stradă la unsprezece și jumătate. A avut ideea să-și lase soția la hotel – cred că era cea mai obosită, după ce petrecuse ziua ascultându-l pe Ewart care dizertase despre Blasco Ibañez și câinii Chihuahua – ca să se întoarcă apoi la Zócalo și să contemple delirul artificiilor de la miezul nopții. Dar erau toți istoviți și au hotărât să se retragă la hotelurile respective. Din ultima conversație, cea din hotelul Cosmos, Graham notează doar un dialog disparat despre ouă, ceva prea puțin înălțător pentru a constitui ultimele fraze ale cuiva, și mai ales ale unui scriitor care ar fi ajuns pe culmi. Le prilejuise un îngrijitor, cu întrebarea lui inocentă și simplă: „Cum doriți ouăle?", și a fost de ajuns pentru ca Ewart să pună pe masă vechile lui cunoștințe avicole, perorând pe larg despre diferitele clase de albușuri și gălbenușuri și mărimi și coji, despre virtuțile și viciile lor, spunând că era capabil, cu o marjă de eroare de douăzeci și patru de ore, să determine vârsta oricărui ou, britanic sau străin, european sau american, sau chiar african ori asiatic. „Un lucru cu care mă mândresc", a spus cu nerozie, „este că pot calcula, la zi, vârsta unui ou". Se poate afirma că acestea au fost penultimele sale cuvinte. Dacă ar mai fi trăit o zi, ar fi putut spune dacă un oarecare ou era din 1922 sau din 1923.

E ciudat că nu au vorbit despre altceva în timpul cinei și, în plus, se pare că lui Ewart nu-i lipseau niciodată temele de conversație – un vorbăreț iresponsabil, cel puțin în ultima zi, și oricând putea să recurgă la cartea lui și să citească cu voce tare –, dar, în mod straniu, Graham nu înregistrează alte dialoguri. (Poate că era ametit.) Spune doar că, odată ajunși în stradă, „ne-am strâns mâinile; ne-am urat un an nou fericit; ne-am luat rămas bun". «An nou fericit, și să recuperezi cât mai repede cutia aceea metalică», au fost ultimele cuvinte pe care i le-am adresat, referindu-mă la cutia cu hârtii referitoare la regiment, știind că suferea pentru siguranța ei". Și Ewart a răspuns „An nou fericit" și s-au despărțit. Încă o dată, soția lui Graham nu pare să fie prezentă, nici măcar la despărțire, care a fost chiar o despărțire. În hotelul lor, Iturbide, domnea puțin haosul, povestește Graham, cu angajații „în stadiul acela amenințător de beție care survine după ce bei

mult pulque[19]”. La miezul nopții a izbucnit tărăboiul și „sute de mii de pistoale și puști de vânătoare trebuie să fi fost descărcate iar și iar”. Bubuiturile erau ca într-un război, atunci când războiul e în toi. Graham s-a dus la fereastră și a privit cerul întunecat „căruia totuși nu-i păsa de multitudinea de gloanțe care zburau spre el”. Poate că Rose Savory Graham s-a întins în pat cu o stare de rău și presentimente și i-a privit spatele în tăcere în timp ce el privea afară gloanțele invizibile.

Unul dintre ele a zburat mai jos sau s-a rătăcit sau a ars prea repede și s-a incrustat în ochiul stâng orb al altui bărbat care era și el pe balcon, în pijama sau încă îmbrăcat cu cămașa mexicană recent cumpărată, în picioare sau așezat pe un fotoliu, cu ochelarii pe ochi și cu intenția de a se bărbieri înainte de a ajunge în patul pe care nu a reușit să-l desfacă și nici măcar să-l deranjeze; bărbatul se mutase de două ori pentru a ajunge în camera aceea de la etajul patru, dar nu se mutase din hotel, cum își propusese cu o zi înainte, ca să fie mai aproape de prietenii care păreau să fugă uneori de el, iar alteori să-l caute ca un om care urmărește un indiciu, sau o iubire, sau un dușman. Nimic nu are sens, nimic nu se potrivește, iar faptul că Ewart și familia Graham s-au dus să se culce într-un oraș și la o oră la care absolut nimeni nu putea dormi până în zori sau mai târziu este cel mai lipsit de sens. Poate că moartea lui a fost o intruziune tardivă a totalității războinice care fusese evitată în fața ochilor lui într-o dimineață de Crăciun, într-o mocirlă îndepărtată din Flandra. Poate că a fost contrapartida acelui răgaz de zece sau douăzeci de minute festive și solidare în mijlocul unei distrugeri susținute care durase luni întregi, și de data aceasta i-a venit rândul să fie distrus în mijlocul unui chef pe timp de pace, cum îi venise rândul unui sergent numit Oliver cu șapte ani înainte să fie doborât ca amintire a războiului în scurtul răgaz – sau poate a fost răzbunare –, nu după, nici înainte, sărmana lui figură încrezătoare, atât de iubită de tovarășii. „E totuna, nu contează, cred că a fost un accident”, a scris Ewart despre el, și nu a întrerupt răgazul pentru asta, cum nu s-a întrerupt nici cheful din Ciudad de Mexico pentru că el rămăsese întins în balcon sau pe dușumeaua camerei de la etajul patru o noapte întreagă, cu ochiul găurit, nimeni nu i-a acoperit fața

cu jumătate de sac sau cu o manta, în timp ce Stephen Graham se întorcea spre soția sa și se apropia de pat, după ce închisese fereastra ca să amortizeze bubuiturile războiului generalizat, întinzând brațele spre ea poate și cerând protecție sau solicitând dragoste.

Poate că a avut dreptate Laurence Sterne în *Tristram Shandy* al său, pe care l-am tradus în limba mea acum douăzeci de ani, când îl face pe un personaj să-și aducă aminte că, după părerea regelui William, în lumea aceasta totul este predestinat, și că acesta spunea adeseori soldaților săi că „fiecare glonte are răvașul lui”. (Și apoi Diderot a copiat fraza.) Poate că glontele acela rătăcit îi ducea un răvaș lui Wilfrid Ewart, și totuși este atât de dificil să accepți ideea asta, este atât de dificil să crezi că se întâmplă ceea ce a fost hotărât sau prevăzut, și nici măcar voința unui zeu nu pare destul de puternică pentru a reuși, dacă voințele noastre au fost făcute după asemănarea lui. Poate că e mai bine că nu se întâmplă nimic fără un amestec, și că dorințele totalității nu se împlinesc niciodată, pentru că sunt poate niște dorințe false. Nimic nu este întreg și nici dintr-o bucată, totul se sfărâmă și totul este otrăvit, prin trupul războiului curge sânge pașnic și ura se infiltrează în iubire și compasiune, răgazul în mocirla de plumb și glontele în entuziasm, nimic nu poate fi unic, nici nu poate domni sau domina, și totul are nevoie de fisuri și crăpături, de o negație simultană cu existența. Și niciodată nu se știe nimic sigur, și se povestește totul figurat.

L-au îngropat după două zile, adică pe 3 ianuarie. Graham și Hollands, angajatul poștal, au identificat cadavrul în dezolantul spital Juárez care era și închisoare, expresia chipului mort era *puzzled and annoyed*, după părerea primului, „perplexă și plictisită” în traducere inexactă. I-au făcut autopsie și au descoperit că era în perfectă stare de sănătate retrospectivă. Douăzeci și patru de persoane au asistat la înmormântarea sa în Cimitirul Britanic, nu departe de chiparosul cunoscut sub numele de Copacul Nopții Triste care a fost plantat pe 1 iulie 1520 pentru Hernán Cortés, lângă drumul spre Tlacopán: președintele și câțiva membri din British Club, viceconsulul R.J. Fowler, reverendul vicar H. Dobson Peacock care a oficiat liturghia, președintele Asociației Foștilor Soldați și președintele British Society,

Hollands, Graham și soția lui. Ea a adus trandafiri albi și i-a lăsat să cadă pe sicriul mare când au început să-l coboare, este aproape singura ocazie în care soțul vorbește despre ea în carte. În locul acela cresc crini, sau mai bine zis creșteau, fiindcă acest cimitir „nu mai există", după cum mi-a spus Rafael M.S. într-o scrisoare recentă. „A fost nivelat acum aproape douăzeci de ani ca să facă loc unui drum rapid numit Circuit Interior. S-a ridicat o capelă foarte mică spre a aminti de cei care au fost înmormântați aici. Susnumita Capelă Britanică se află la intersecția străzii San Cosme cu Melchor Ocampo și păstrează inscripția în engleză. Când au exhumat trupurile, le-au mutat în noul cimitir britanic, situat în Calzada Mexico Tacuba și construit în anul 1926. Unii au fost îngropați în gropi individuale și identificați (era încă posibil să-ți localizezi rudele). Cei mai mulți au fost îngropați într-o groapă comună care înconjoară o capelă decorată cu vitralii. Este foarte probabil ca osemintele lui Ewart să fie aici, dacă nu au fost mutate în Anglia (nu am putut verifica, fiindcă numele s-au șters). Cele două cimitire sunt relativ aproape de Copacul Nopții Triste, dar nu se poate spune că vreunul din ele e lângă acesta. Din Copac nu a rămas mare lucru și în jurul lui sunt numai case."

Și Muñoz Saldaña mi-a oferit câteva date curioase, ca lista de bunuri pe care Ewart „le avea asupra lui", și care erau: „un ceas de aur și lanț din același metal, optzeci de pesos, o carnet de cecuri de la Banca din Montréal care conținea un cont de șase sute și ceva de pesos și alte câteva obiecte". Nu se menționează nici o haină și nici un bagaj, ceea ce te face să crezi că lista se referă la lucrurile pe care le avea la el în momentul descoperirii cadavrului, nu la cele din cameră. E clar că nu putea să aibă atâtea lucruri în buzunarele pijamalei.

Ewart nu a fost singurul care a murit în noaptea aceea de Anul Nou în Ciudad de Mexico: alte nouăsprezece persoane au murit de moarte violentă în timpul marii harababuri.

Nici Muñoz Saldaña, nici González Rodríguez nu au putut să găsească fotografia cadavrului lui Ewarts, care după unele surse a fost publicată într-un ziar mexican (asupra acestui lucru insistă Hugh Cecil în *The Flower of*

Battle, ca să menționez o sursă recentă). Poate că a fost o eroare, a surselor sau a ziarelor. Muñoz Saldaña spune că în presa mexicană din primele cincisprezece zile din 1923 a apărut într-adevăr fotografia unui cetățean englez mort din cauza unei plăgi împușcate la cap. „Omul e culcat și cu capul bandajat, dar *în mod sigur nu e Ewart, fiindcă sub imagine este scris alt nume*”. Mă întreb dacă numele era George W. Steabben sau un al treilea. Poate că s-a greșit numele de sub imagine, fiindcă se pare că a existat o fotografie: a fost s-o vadă agățată pe tabla cu anunțuri, atunci când un membru al British Club și-a dat seama că presupusul „om de afaceri” pe care presa îl numise „Mr. Gore” în primul moment nu era altul decât faimosul și pe atunci promițătorul romancier Wilfrid Herbert Gore Ewart. Într-o problemă atât de incoerentă, ar fi coerent ca fotografia aceasta să fie o fantasmă.

Tatăl lui Ewart a aflat de moarte la Londra în cel mai rău mod, adică din telefoanele lipsite de tact ale ziariștilor. Familia a ținut o slujbă de aducere aminte pentru el în strada St. Mary Bourne, și apoi i-au înălțat un altar cu un monument comemorativ, operă a lui Goodhart-Rendel. Ceea ce nu au făcut, se pare, a fost mutarea osemintelor sale din Cimitirul Britanic de la Calzada de la Veronica, astfel că e posibil să zacă acum într-o groapă comună cu numele șterse din Calzada Mexico Tacuba.

Steaua romancierului a fost scurtă, deși s-a văzut puțină strălucire în anii 1930, datorită eforturilor lui John Gawsworth sub una din semnăturile lui, „G”, cea mai moderată; dar despre asta voi vorbi mai târziu. Sau, cine știe, voi vorbi poate mai târziu.

Într-o scrisoare din 1989, Sergio G.R. mi-a spus că Stephen Graham în autobiografia lui, care a fost și ultima sa carte, intitulată *Part of the Wonderful Scene*, sau *Parte din minunata scenă* și publicată în 1964, când avea deja optzeci de ani, dedică din nou un capitol întreg morții lui Ewart, cu puține variații față de cele relatate la cald, cu patru decenii înainte. Adaugă totuși „câteva rânduri deconcertante”, aceasta este expresia primului meu corespondent mexican: „povestește cum, după înmormântarea prietenului său Wilfrid, se întoarce în camera din hotelul Iturbide și simte că

spiritul acestuia îl însoțește. În tulburarea lui, Graham i se adresează spiritului și îi cere iertare «pentru toate cele întâmplate», deschide fereastra și lasă spiritul să se întoarcă în zbor în țara lui".

Tot González Rodríguez povestește, în articolul din același an, că tragedia lui Ewart a slujit drept reclamă turistică mult timp, până acolo încât s-a ajuns ca și alte hoteluri din Mexic să și-o însușească. Și îl citează pe Ronald G. Walker, autorul cărții *Paradisul infernal. Mexicul și romanul englez modern*, care relatează următorul episod: „Poetul canadian Witter Bynner și prietenul său au urmat familia Lawrence" (e vorba de David Herbert Lawrence, celebrul autor al *Amantului doamnei Chatterley*, și de soția sa) „la Ciudad de Mexico în martie 1923, și au descoperit că Lawrence făcuse rezervare la hotelul Monte Carlo. Amândoi s-au scandalizat când au aflat că, printr-o ciudată coincidență, camera lor fusese ocupată anterior de un prieten al tuturor, un englez numit Wilfrid Ewart; tulburarea lor a fost cauzată de faptul că pe balconul acestei camere, arătat de majordom cu orgoliul unui martor prezent, Ewart fusese asasinat de un glonte rătăcit în timpul unei sărbători teribile care avusese loc jos. Vestea morții întâmplătoare a lui Ewart cu câteva luni înainte îl făcuse pe Lawrence să spună, înainte de a pune piciorul în Mexic, că «țara asta din sud e malefică»". „Majordomul", adaugă articolul, „se distra cu sportul mexican de a speria și înșela străinii: hotelul Monte Carlo... este situat în spatele hotelului Isabel, la o aruncătură de băț de mănăstirea San Augustin, pe strada Uruguay, și amesteca în minciuna lui cazul lui Ewart cu cel al lui George W. Steabben". Nu era riscant și nici neverosimil să-ți atribui tragedii cauzate de armele de foc în zilele acelea în capitală: se povestește de asemenea în articol că într-un ziar din aceeași zi de Anul Nou compania Balines Americanos insera un anunț cu următoarea lozincă veselă: „La împușcături, să-i felicităm pe toți cu împușcături". Mai bine că familia și prietenii lui Ewart nu au avut ocazia să-l vadă.

Stephen Graham a trăit până la nouăzeci sau nouăzeci și unu de ani: a murit în 1975, cu cincizeci și doi sau cincizeci și trei de ani mai târziu decât nefericitul său prieten și fost căpitan de pe front, după datarea morții lui Ewart, care slujește de frontieră. Având în vedere că era cu opt ani mai mare, a dispus în total de șaizeci sau șaizeci și unu de ani în plus pe lume. A profitat de ei, nu a pierdut vremea, și în timpul vieții sale atât de prelungite a scris și a publicat mai mult de cincizeci de cărți între 1911 și 1964, din care douăsprezece au fost romane și majoritatea jurnale de călătorie sau studii asupra problemelor rusești, incluzând ambițioase biografii ale lui Petru cel Mare, Ivan cel Groaznic, Alexandru al II-lea, Boris Godunov și Stalin. Nici unele, nici celelalte, totuși, nu i-au îngăduit bătrânului să fie astăzi mai puțin muritor, nici uitat decât tânărul de treizeci de ani, a cărui viață și operă au fost ciuntite într-o noapte ucigașă de Sfântul Silvestru în Ciudad de Mexico. Prima soție a lui Graham, Rose Savory tăcuta sau chiar invizibila, a devenit definitiv tăcută și invizibilă în 1956, iar soțul ei s-a recăsătorit.

Hotelul Isabel există și acum, și în același loc, adică la intersecția străzii Republica del Salvador cu Isabel la Catolica. Se pare că împărțirea și decorul camerelor nu s-au schimbat în timpul acestor ani. Trebuie să merg să-l vizitez când o să ajung în cele din urmă în Mexic, deși curiozitatea mea nu merge atât de departe încât să mă cazez acolo, și cu atât mai puțin în camera 53 de la etajul patru. Atât Sergio González Rodríguez cât și Rafael Muñoz Saldaña, care s-au obosit și s-au distrat atâta și cărora le datorez atâtea piste și orientări, mi-au comunicat ceva mai neliniștitor, care nu mă mai surprinde însă: în fatidicul hotel Isabel sunt balcoane numai la primul și la al doilea etaj, nu și la al patrulea. Poate că au existat cândva și au fost distruse mai târziu; sau poate că nu a avut niciodată.

18 „O stranie coincidență în cazul morții domnului Ewart este accidentul care i s-a întâmplat lui Carlos Duems, reprezentatul agenției Duems News, oaspete al aceluiași hotel în care a avut loc moartea tragică a englezului.”

19 Băutură alcoolică mexicană, albă și groasă, care se obține prin fermentarea sucului de cactus.

Toată viața am simțit că mă caută cărțile, și tot ce a trecut din paginile fictive ale cărții *Romanul Oxfordului* în viață s-a materializat până la urmă în forma aceasta, de carte, sau de document, sau de fotografie, sau de hartă, sau de titlu. Atât de multe lucruri au trecut din roman în viața mea, încât aș avea nevoie de nenumărate in-folio ca să le povestesc, volumul acesta nu ar fi de ajuns și poate nici următorul, fiindcă au trecut opt ani de la publicarea acestui roman și aceste lucruri continuă să-mi invadeze zilele sau să alunece în zilele și nopțile mele, acum mai mult ca niciodată, fiindcă acum sunt ceea ce au fost Shiel și Gawsworth sau așa se pare, și e incredibil că nu m-am temut și am acceptat după ce am simțit și scris atunci ceea ce am citat deja: „Nu mi-am pus și nu-mi pun toate aceste întrebări din milă pentru Gawsworth, ci din curiozitate amestecată cu superstiție, convins cum ajunsesem să fiu, în vreuna din nesfârșitele seri de primăvară sau din Trinity, că și eu o să sfârșesc având o soartă identică”. E dificil să te abții și să nu perpetuezi o legendă, mai ales atunci când cineva o dezvoltă. Și este o meschinărie să nu vrei să o întruchipezi.

Așa că diferite cărți m-au căutat, în relație directă sau indirectă cu Wilfrid Ewart, prima foarte repede, înainte de 1989, și cred că le-am spus despre ea corespondenților mei mexicani, fiindcă într-o scrisoare din luna noiembrie a acestui an Sergio G.R. mă cinstește și mă invidiază. Este vorba despre o traducere din rusă în engleză, intitulată în limba aceasta din urmă *Three Pairs of Silk Stockings*, sau *Trei perechi de ciorapi de mătase*. A publicat-o editorul Ernest Benn Limited din Londra în 931, are subtitlul *Romanul vieții clasei culte în perioada sovietică*; ca autor apare Pantaleimon Romanof, care a existat în realitate (1884-1938), în ciuda

numelui său cu tentă de pseudonim grosolan; ca traducător figurează Leonide Zarine, iar coordonatorul ediției este Stehphen Graham, care a scris și prologul slab. În mod extraordinar, coperta acestui exemplar poartă semnătura lui Graham, care a scris de mână dedesubt: „Tovarăși conservați-vă energia FOLOSIȚI LIFTUL” și mai jos „Notă: liftul e stricat”. Dar mai înainte, pe o pagină de gardă a cărții, apare semnătura lui John Gawsworth, la fel de neverosimilă, după care urmează: „Exemplarul lui Arnold Ovenden din cea de-a doua ediție anonimă a mea”. Și sub numele său e altă notă: „Acum e destul de murdară și mâzgălită pentru cei doi nevrednici responsabili ai ediției”, ceea ce indică nu doar că Graham și Gawsworth – martorul și apărătorul postum al lui Ewart – s-au cunoscut și au avut relații, ceva destul de normal, având în vedere frenetica activitate personală și literară pe care a desfășurat-o mereu cel de-al doilea până s-a pus pe băut și s-a depărtat de toată lumea, ci și faptul că au colaborat la capricioasa publicare a acestui roman rusesc, cunoscut și sub numele de *Tovarășul Kisliakof*, atunci când Graham avea patruzeci și șapte de ani și Gawsworth, cu precocitatea lui proverbială, doar nouăsprezece. „Ceea ce mi se pare culmea norocului literar”, exclama în scrisoarea lui González Rodríguez, „e faptul că aveți o carte semnată de Gawsworth și Graham. Am căutat imediat în biografia lui Graham o referire la Gawsworth, dar în indicele de nume nu există nici una, chiar dacă Graham enumeră cele mai diverse figuri”. Și absența aceasta e într-adevăr curioasă, fiindcă acum știu că, după unele surse nu prea demne de încredere, Graham a făcut parte din „nobilimea intelectuală” a Redondei. Eu m-am obișnuit de mult cu aceste noroace, literare sau nu, care fac parte de mult din viața mea zilnică sau din obiceiurile mele, dar nu e anormal că această coincidență i s-a părut ciudată corespondentului meu, în Mexicul lui îndepărtat, fiindcă nu degeaba și-a încheiat articolul spunând: „Să ne mulțumim pentru moment să admitem că vinovatul pentru această urzeală de ambiguități, echivoc și conjuncturi, dacă există un vinovat, e chiar Gawsworth, care a început legenda despre opera neterminată și moartea tragică a lui Wilfrid Ewart cu un paragraf din 1933, pe care îl include și Marías în cartea sa *Povestiri unice*. E bine să-l recitim”.

THREE PAIRS OF SILK STOCKINGS

A Novel of the Life of the Educated Class
Under the Soviet

PANTELEIMON ROMANOF

Translated by LEONIDE ZARINE
Edited by STEPHEN GRAHAM

Comrades conserve your energy
USE THE LIFT

Notice : The Lift is out of Order

1931
LONDON ERNEST BENN LIMITED

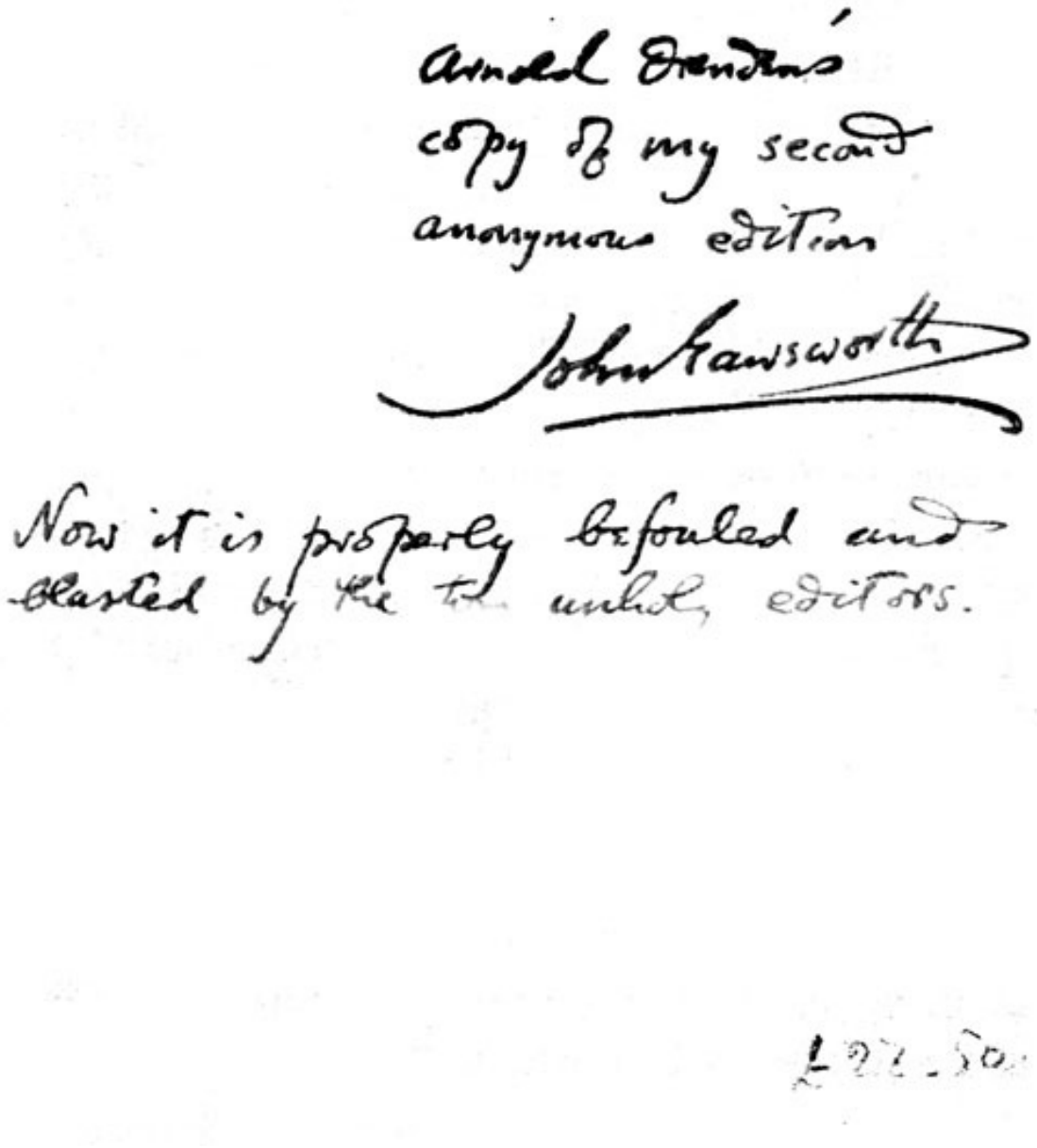

Mult mai târziu, în 1996, am cumpărat altă carte care vorbea despre trecutul său, o primă ediție din *Way of Revelation*, romanul pentru care s-a plâns la vremea lui și pe care nu și-l amintește nimeni astăzi, publicat de Ewart în noiembrie 192, cu doar treisprezece luni înainte de traseul criminal și leneș al glontelui rătăcit, cu cinci luni înainte ca autorul ei să se

îmbolnăvească – și mână și limba au început să nu-l mai asculte – după ce a călătorit prin furtună spre Liverpool ca să vadă cum câștiga Marea Națională, înaintea a treizeci și unu de cai, numitul *Music Hall*, fiul lui *Clifton Hall*, condus de jocheul Bilbie Rees și al cărui triumf, pentru care pariase și Ewart, s-a plătit 100 la 9, un procent bun, după cum m-a informat eruditul în turf Fernando Savater. Ceea ce individualizează acest exemplar este dedicația scrisă de cel care nu a putut face risipă, fiindcă a publicat atât de puțin și a murit atât de repede. Spune astfel: „Angelei M.C. Waddington, de la fratele ei (autorul) cu prietenie și amintiri comune – 15 noiembrie 1921”. Nu e semnată, dar e scrisul lui Ewart dinainte de atac, sau chiar din momentul său de maximă iluzionare (e un scris nervos, litera *e* din cuvântul *recollections* îți atrage atenția, pare grecească, la fel ca litera *d*, ca un delta). Așa este exemplarul care a aparținut surorii pe care a însoțit-o într-o zi din 1919 până în pădurea Delville, ca să caute mormântul primului ei soț, pușcașul Jack Farmer, și nu l-au găsit (când i-a prins noaptea și a început să plouă). Și astfel în 1921, după cum reiese, ea se recăsătorise deja, cu Waddington, cine știe cine o fi fost.

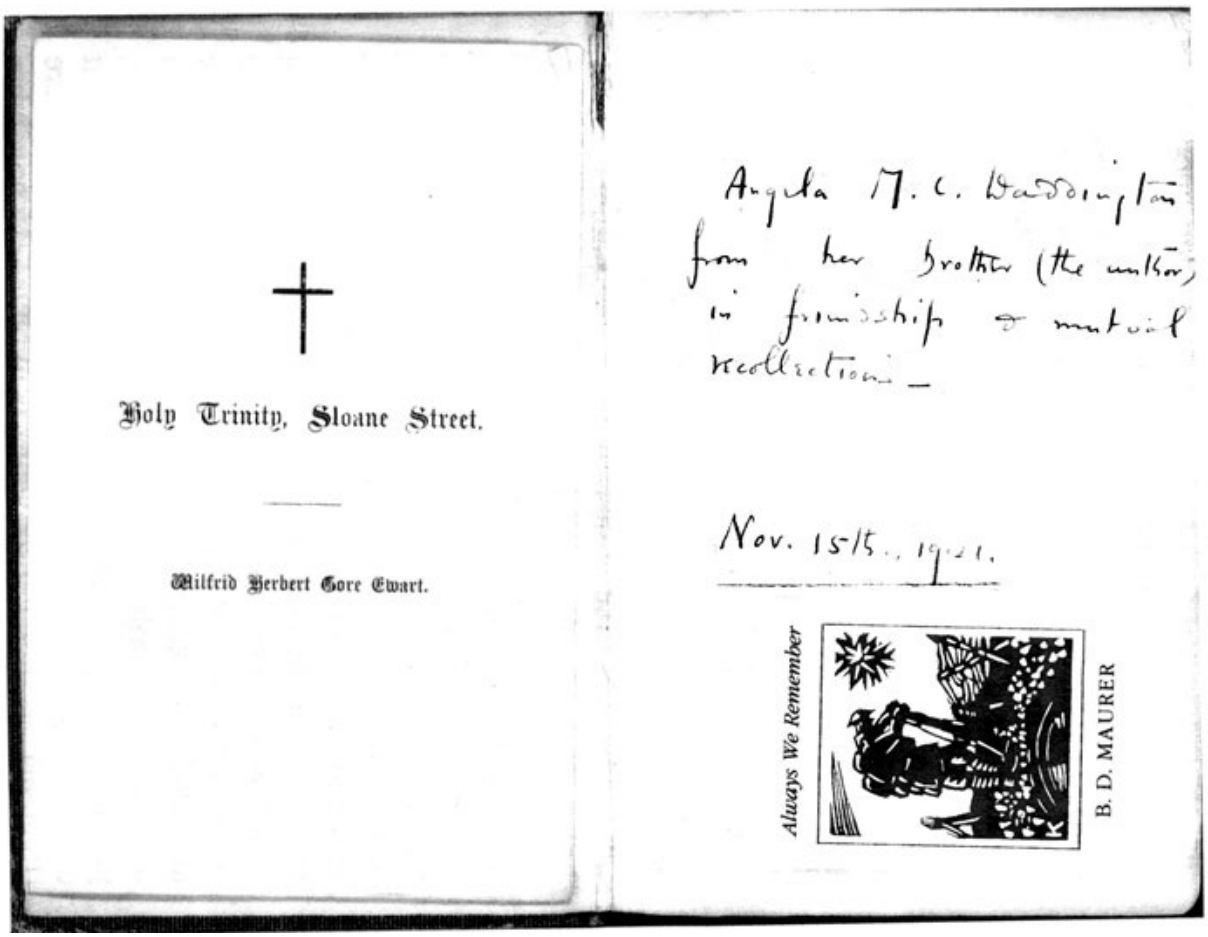

Despre Angela și Wilfrid, Graham a scris următoarele: „Angela și Wilfrid erau mai uniți decât majoritatea fraților. Se putea spune aproape că ea era un Wilfrid feminin, iar el o Angela masculină”. Dacă e adevărat, poate că Angela a plâns cel mai mult, disperată de moartea prematură din Ciudad de Mexico. Și poate că acesta a fost primul exemplar pe care l-a dăruit romancierul, în luna noiembrie, acum șaptezeci și șase de ani. Această carte mai păstrează încă două urme din trecutul său îndepărtat: programul unei înmormântări sau comemorări celebrate pentru Ewart în biserica Sfintei Treimi de pe Sloane Street în Londra (în interior sunt numai imnuri și psalmi, fără să scrie măcar data) și ex-librisul unui proprietar intermediar, între Angela Ewart (apoi Farmer, apoi Waddington) și mine: un anume B.D. Maurer, care își însemna cărțile cu figura unui soldat cu capul plecat și sprijinindu-se pe carabină – poate într-o pauză – probabil din primul război mondial, dacă judecăm după uniformă, sub deviza cu litere

roșii *Always We Remember* sau „Ne vom aminti întotdeauna”, așa cum fac eu de pagini întregi, dacă îți poți aminti amintiri străine.

Păstrarea acestui volum sau a oricărui obiect care ne supraviețuiește are ceva nepotrivit, ceva ironic și poate chiar nedrept, fiindcă obiectele ne înconjoară și ne însoțesc și sunt în slujba noastră, simulând insignifianța. Mă indispune să văd că astăzi, pe 8 noiembrie 1997, aici în Madrid există cerneala cu care i-a scris Wilfrid Ewart surorii lui, distrat sau solemn, pe o copertă a exemplarului pe care i l-a dat pe 15 noiembrie 1921, când acesta era recent tipărit și cartonat; și e puțin jignitor și puțin grotesc că putem citi ce spune această cerneală și nu mai putem auzi vocea celui care a scris, vocea aceasta nu se mai aude nicăieri de aproape șaptezeci și cinci de ani, de când i-a spus „Noapte bună” portarului de la hotelul Isabel, sau poate „An nou fericit”, înainte de a urca în camera 53 din Ciudad de Mexico. Tot o ciudățenie e și faptul că am dat peste cartea aceasta anul trecut și am luat-o cu două sute de lire – ca o pradă – când ar fi fost normal ca Angela Ewart Farmer Waddington să nu fi vrut să se despartă de ea niciodată: „Dedicată de autor surorii sale favorite”, așa era anunțată în catalogul pe care l-am văzut, de opere despre Marele Război; și era adăugată această informație: „Angela, recent căsătorită a doua oară, dar plângând încă după primul soț, și-a ajutat fratele corectându-i manuscrisul și având grijă de el în timp ce lucra la *Way of Revelation*”. Când a vizitat-o Hugh Cecil, care făcea cercetări pentru cartea sa *The Flower of Battle*, referitoare la primii romancieri ai primului război mondial, ea avea mai mult de nouăzeci de ani, și a fost emoționat auzind „vocea ei înflăcărată și frumoasa dicție de dinainte de 1914”, așa spune, înflăcărată încă în timp ce vorbea despre timpul trecut și pierdut. Dar și mai ciudat e că între ea și mine – poate că a murit deja – a mai fost un proprietar, acest B.D. Maurer, al cărui ex-libris nu e din epoca aceasta, deci probabil că volumul a fost al lui și pe vremea Angelei, poate că era și el un veteran de la Neuve Chapelle și Ypres și Somme și Cambrai și Arras, poate că i l-a dăruit chiar ea și exemplarul a fost scos la vânzare după moartea soldatului Maurer, ca să-l pot cumpăra eu. Obiectele călătoresc după moartea noastră, trăiesc și nu le e dor de noi și

aparțin altora care le prețuiesc sau le disprețuiesc și le vând, ca să-și ocupe rafturile sau să fie lucide în copertele lor, ca un ac de cravată pe care l-am cumpărat mai înainte la licitație și care a fost al actorului Robert Donat, protagonistul din *Cele 39 de trepte* și *Contesa Alexandra* și *Adio, domnule Chips*, pentru care a câștigat un Oscar, ca și tabachera lui mare de argint cu inițialele gravate, și aceste uzurpări sau moșteniri false creează legături fantasmatice pe care nu mi le imaginam: nu mai pot să-l văd pe Donat cu aceiași ochi indiferenți când apare în filmele lui vechi care se dau uneori la televizor – de fapt, stau să le urmăresc, ca și cum aș avea o datorie: acum două luni am văzut *Aventurile lui Tartu*, și alaltăieri *Citadela*, unde l-am văzut mișcându-se și vorbind cu vocea lui și trăind, chiar dacă a murit în 1958, la cincizeci și trei de ani, cu doar șapte ani mai bătrân decât mine; îl privesc ca și cum ar fi înrudit cu mine, și când aprinde o țigară pe ecran mă întreb dacă făcea același gest scoțând obiectul tăcut care e acum în casa și în mâna mea, același, păstrat cu grijă în tot acest timp în cutia lui verde palid originală de la Asprey, de pe Bond Street în Londra – sau nu chiar atât de tăcut: „R.D”, spune, cred că i-a dăruit-o Roger Dobson – și care a fost fatală astmului de care a suferit toată viața, și a avut poate de-a face chiar cu moartea lui; sau poate că după filmări își punea pentru cină acul de cravată cu efigia smălțuită a lui Shakespeare, pe care eu mi-l pun uneori la rever, fiindcă rar port cravată. Poate că e mai bine așa, sau nu chiar atât de rău să am eu relicvele actorului Robert Donat, având în vedere că s-a hotărât ca intențiile și urmele și răsuflarea noastră să nu piară odată cu noi; cel puțin știu cine a fost, și nu-mi lipsesc casetele cu filmele lui bune. Știu că achizițiile acestea, ca toate celelalte obiecte noi și vechi ale mele, vor trece inevitabil la altcineva în viitor și își vor urma drumul sau vor trăi fără să mă jelească, și unele lucruri vor fi aruncate fiindcă nu slujesc la nimic, nici nu mai ispitesc pe nimeni și se transformă într-o bătaie de cap. Măsuța aceasta veche pe care scriu va ajunge în altă casă, și poate că stiloul cu care tai și corectez va ajunge într-o mână care nu va fi stângace sau întunecată; veioza de masă din anii douăzeci și cutia de chibrituri de argint din 1917, care a aparținut unui individ numit Muir; soldățeii mei de plumb și cuțitașele de

tăiat hârtie, dintre care unul a aparținut unui soldat anonim din Marele Război, care l-a fabricat cu baioneta și a gravat pe el „15 Yser 16”, anii și râul sângeros în care s-a luptat și a sperat, pe acolo a trecut și Ewart, cine știe dacă n-a fost și B.D. Maurer; cărțile din biblioteca mea se vor întoarce la târg și vor purta numele meu pe prima pagină, și orașul și anul în care le-am cumpărat, ca să le poată cumpăra orice idiot cu bani sau un funcționar neomenos de la Biblioteca Națională, dacă am ghinion; și poate va dori cineva să păstreze mâzgăliturile acestea ale mele pe foile albe, vor ajunge să fie niște fețe atât de îndepărtate ca dedicația lui Ewart cel uitat și însemnările glumețe ale cronicarilor săi, Gawsworth și Graham, încă și mai uitați cei care au încercat să-l scape de uitare pe tânărul scriitor mort și să lase urme, amintirile sunt atât de fragile încât se sfărâmă, firul continuității e subțire și nu se întinde niciodată fără eforturi, și trebuie să stea întins ca să reziste și să avanseze.

Ce rost are să treci printr-o lume tăcută de oameni care nu au timp nici să se obișnuiască cu aerul, și totuși Ewart a scris și a luptat și a trăit treizeci de ani, cine știe ce s-ar fi întâmplat cu el mai târziu. Mă îndoiesc că ar fi ajuns pe culmi. Ce s-ar fi întâmplat cu fiul prietenului meu Aliocha Coll care a murit la naștere cu câțiva ani înainte ca el să-și pună capăt zilelor, și pe care el și soția lui Lysiane îl botezaseră deja, după cum mi-a spus; ce s-ar fi întâmplat cu prima fiică a lui Juan Benet care a murit la șase luni și a cărei fotografie îngălbenită am văzut-o de atâtea ori în casa lor, acum că părinții au murit nu mai are cine să-și amintească de ea, de Eva. Ce s-ar fi întâmplat cu fratele meu mort la trei ani și jumătate, Julianín se numea, sau așa îi spuneau părinții mei în scurta lui viață, e normal că nu am zis „părinții lui” sau „părinții noștri”, în primul rând fiindcă nu l-am cunoscut și realitatea lui nu e a mea, nu mi-au rămas de la el decât povești și nici o amintire, iar el nu a știut nimic despre mine. Uneori mă gândesc la el și mă gândesc întotdeauna ca la un copil fiindcă nu a putut fi altceva, a rămas fixat la vârsta cea mai înaltă care i-a fost acordată și în fotografia lui, și totuși era mai mare cu șase ani decât mine, ar fi avut acum cincizeci și doi împliniți, aproape vârsta la care a ajuns Donat. E ciudat să te gândești că a

existat cineva atât de apropiat ca un frate și eu nu l-am cunoscut, fiindcă dacă ar fi trăit ar fi stat întotdeauna cu noi în copilărie și ar fi fost cel mai mare dintre toți, eu nu aș mai fi fost al treilea, ci al patrulea, și nu aș mai fi avut nevoie de mijlocitori în privința lui, cum nu am nevoie în cazul celorlalți frați, Miguel, Fernando și Álvaro, care sunt doar Miguel, Fernando și Álvaro, nu am prea multe opinii despre ei și nici conștiința lor, sunt sau erau atunci ca și aerul.

Nu pot să știu cum ar fi fost Julianín, nici cum m-aș fi înțeles cu acest frate necunoscut și care exista dinaintea nașterii mele, dacă m-ar fi protejat sau m-ar fi persecutat de la cei șase ani de diferență mai puternici și mai experți și nici măcar nu-mi pot imagina, fiindcă unica imagine care a rămas

este cea a unui copil foarte mic care nu a fost niciodată mai mare decât mine și care nu e capabil să protejeze sau să persecute pe nimeni. Poza lui a fost întotdeauna în casa tatălui meu, și îmi dau seama că nu am spus „părinții noștri" cu prima ocazie fiindcă mama mea Lolita a murit acum douăzeci de ani și tatăl meu Julián i-a luat locul multă vreme și o face și acum. La poza aceasta ne uitam cu reverență, mai ales noi, copiii, simțindu-ne puțin uzurpatori sau intruși, și mama mea rămânea uneori cu privirea ațintită asupra tabloului, nu cu durere, ci ca și cum ar fi trăit și ar fi vrut să-i spună ceva (cred că îi vorbea de multe ori în vise, în care sunt la fel de prezenți și vii, și morții): un impuls natural, și cred că în impulsul și în amintirea aceasta se refugia uneori când se întrista, era în pace cu copilul acela care nu putea fi neascultător cu ea, nici nu putea s-o supere. (Sau poate simțea o nejustificată datorie, fiindcă nu îl putuse salva.) Rămânea cu gâtul întins privind tabloul și fredona, mama mea fredona mereu, distrată, mai ales când se pregătea să iasă undeva. Acum femeile pe care le cunosc țopăie în timp ce se aranjează în fața oglinzii, dacă le pun muzică din cealaltă cameră. Astăzi toate femeile dansează la cea mai neînsemnată ocazie, oricând pot, am simțit-o pe pielea mea.

Fratele meu pare să fi fost un copil gânditor, din tablou, cu ochii senini și foarte deschiși, privind ca și cum ar fi înțeles mai mult decât trebuia din lume. Nu pot citi bine numerele din colțul din dreapta jos, poate că tabloul a fost pictat după o fotografie, când Julianín nu mai trăia. Aș putea să-l întreb pe tata, care sigur știe, dacă mi-e jenă să-l sun și să-l oblig să-și amintească și să se întristeze cu asta, cred că e foarte liniștit, poate are musafiri sau scrie un articol la mașină sau îl recitește pe Simenon sau Dumas sau Conan Doyle, pe care îl recitește mereu, sau îl citește pe Colin Dexter, romancierul polițist din Oxford chiar, ultimul care îl distrează cu inspectorul Morse al lui. Pe oamenii bătrâni nu trebuie să-i întristezi, sunt și așa destul de triști, în mod natural. Dar sunt convins că tatăl meu nu lasă să treacă nici o zi fără să se gândească la soția lui pierdută în 1977, și la fiul lui pierdut în 1949. Poate că l-am auzit de mai multe ori pe el povestind despre acest copil decât pe mama mea, și chiar a scris ceva sobru despre el acum câțiva ani, în

memoriile lui. Poate că așa a fost, că acest copil a înțeles mai mult decât trebuia din lume și poate că de asta a murit, era un copil ciudat, după cum se pare, deși nu se știe niciodată până la ce punct este idealizată o persoană care nu mai trăiește și care nu a făcut nici un rău. Și chiar dacă părinții mei erau grijulii, noi am avut întotdeauna senzația că Julianín ne-ar fi fost superior nouă, cei patru care am rămas, și îl respectam fără probleme, numai cei foarte josnici sunt geloși pe morți. Convențional oricum nu era, dacă judecăm după primul comentariu făcut de el la nașterea fratelui nostru Miguel, nou născut, față de care era mai mare cu doi ani. S-a apropiat de leagăn, l-a privit și a spus cu gravitate copilărească: „Nu știe să umble, nu are memorie și nu are dinți”, în ordinea asta a spus-o. După cum se pare, s-a purtat afectuos cu el timp de un an și jumătate, cât au fost pe lume împreună și în casa care mi-a rămas pe urmă mie; cred că era răbdător și pașnic, fiindcă atunci când copilul îi lua jucăriile și le strica, cel mărișor râdea și îi spunea mamei: „Lasă-l să le rupă. E prostuț, dar e bun. Eu îl iubesc”. Așa mi-au povestit.

Îmi amintesc că existau niște jucării arhaice care aparținuseră acestui copil absent și de asta nu ne lăsau să le folosim și nici să le atingem (și acum îmi dau seama că el nu poate nici măcar să fie inclus în acest „noi” pe care l-am folosit, fiindcă nu a ajuns să ne însoțească niciodată, și nici Miguel nu își amintește de el). Erau puține, unica pe care o văd cu claritate e un titirimundi[20] foarte frumos care se învârtea, puteai să alegi ce voiai să vezi între diferitele diapozitive sau bucățele de hârtie pictată și să privești mișcarea monotonă a figurilor prin crăpături, în timp ce cutia neagră se învârtea pe piedestalul ei înalt împinsă de mână, preistoria cinematografului. Îmi amintesc, cum aș putea să n-o fac, un călăreț și calul lui, mai întâi la trap, apoi la galop, din nou la trap până se oprea sau se întorcea în cutia cu înfățișare de pălărie deschisă. Acele puține jucării, deși învechite și lipsite de interes, se bucurau de prestigiu printre noi, și fuseseră păstrate din cauza pe care am numit-o înainte, presupun, fiindcă s-a hotărât ca rămășițele și emanațiile și lucrurile noastre să nu dispară odată cu noi, ci să rămână pentru totdeauna abandonate ca niște relicve de neatins, fără

îndoială nu din cauză că acel copil bun s-ar fi supărat dacă necunoscuții lui frați mai tineri s-ar fi jucat cu jucăriile lui pierdute, ci fiindcă noi le-am fi stricat și n-ar fi durat, atunci când cineva lipsește ne dăm seama de transmisia perpetuă și tăcută dintre persoane și lucruri, și astfel acestea capătă viață substitutivă și se fac martori și metafore și embleme și se transformă adesea într-un fir al continuității; și atunci se pare că îngroapă viețile imaginare și neterminate și ratate, sau poate că numai obiectele împacă și nivelează prezentul și trecutul, și chiar și viitorul, dacă durează și nu sunt distruse. Tocmai fiindcă trăiesc în continuare fără să ne jelească nu se schimbă, și prin asta ne sunt loiale.

Julianín se născuse pe 11 noiembrie 1945 și murise pe 25 iunie 1949, la începutul acelei veri. Părinții mei nu s-au mai dus în locul în care își petrecuseră verile alături până atunci, mama mea era însărcinată cu fratele meu Fernando și asta cred că a ajutat-o puțin, a obligat-o să spere. Nu se știe ce s-a întâmplat, și poate că nici nu contează atât de mult, uneori lucrurile sunt atât de anihilatoare, că numai boala poate să știe cauzele, sau cel puțin așa se priveau lucrurile înainte, în timpuri mai puțin cercetătoare decât acum. Copilul era bine, avea doar puțină anghină, l-au văzut pediatrul și bunicul și unchiul lui, amândoi medici, fără să se îngrijoreze, mama mea s-a îngrijorat însă, mama lui, „numai Lolita, apăsată de un presentiment, neliniștită”, spune tatăl meu în memoriile lui.

Copilul era bine și peste două ore a murit. „Ne-au vorbit despre meningită cu localizare suprarenală, rară și care pe atunci nu avea leac. Nu știu”. Așa spune tatăl lui, tatăl meu, în primul volum al acestor memorii, *O*

viață prezentă, pe care l-a scris în urmă cu un deceniu. Trei ani și șapte luni și jumătate, atât a fost viața acestui copil, se știe că a trecut pe aici, dar puțini oameni vii l-au văzut. Fratele meu mai mare Miguel, fratele lui mai mic care l-a cunoscut, îl căuta peste tot cu vârsta lui prostuță de un an și jumătate: „Tintín, Tintín, Tintín?”, îl chema umblând de-a bușilea; „și parcă ne cerea socoteală”, așa scrie tatăl. Dar Miguel nu și-l amintește.

Ce rost are trecerea aceasta rapidă, proiectul acesta, cineva ca mine, născut din același tată și din aceeași mamă și în aceeași casă de pe strada Covarrubias în care ne-am născut toți cinci, cineva de care îți aduci aminte și căruia i-au pus nume și ale cărui prime cuvinte le-au însemnat, fața lui e încă vizibilă în tablou și în fotografii, poate că asta e ceva jignitor, deși nu pare grotesc; și mama mea cu părul ei negru și pielea foarte albă, biata lui mamă, eforturile ei zadarnice și pașii lui pierduți fără urmă sau care au rămas numai în amintirea ascuțită a celei care l-a învățat să-i facă și a comis greșeala sau a îndrăznit să realizeze efortul de a-și imagina o față mică și blondă care de abia începuse să se miște, prinsă într-un tablou; și copilul ca un lux costisitor și inutil care este expulzat imediat de pe pământ, ca și cum ar fi un abur, și nici măcar nu i se îngăduie să fie pus la probă fiindcă nici istoria, nici timpul nu o cer, nici nu o solicită decât pentru a lăsa în urmă durerea și steaua lui de jucării nefolositoare și arhaice. (Trebuie să caut acest titirimundi în podul tatălui meu.)

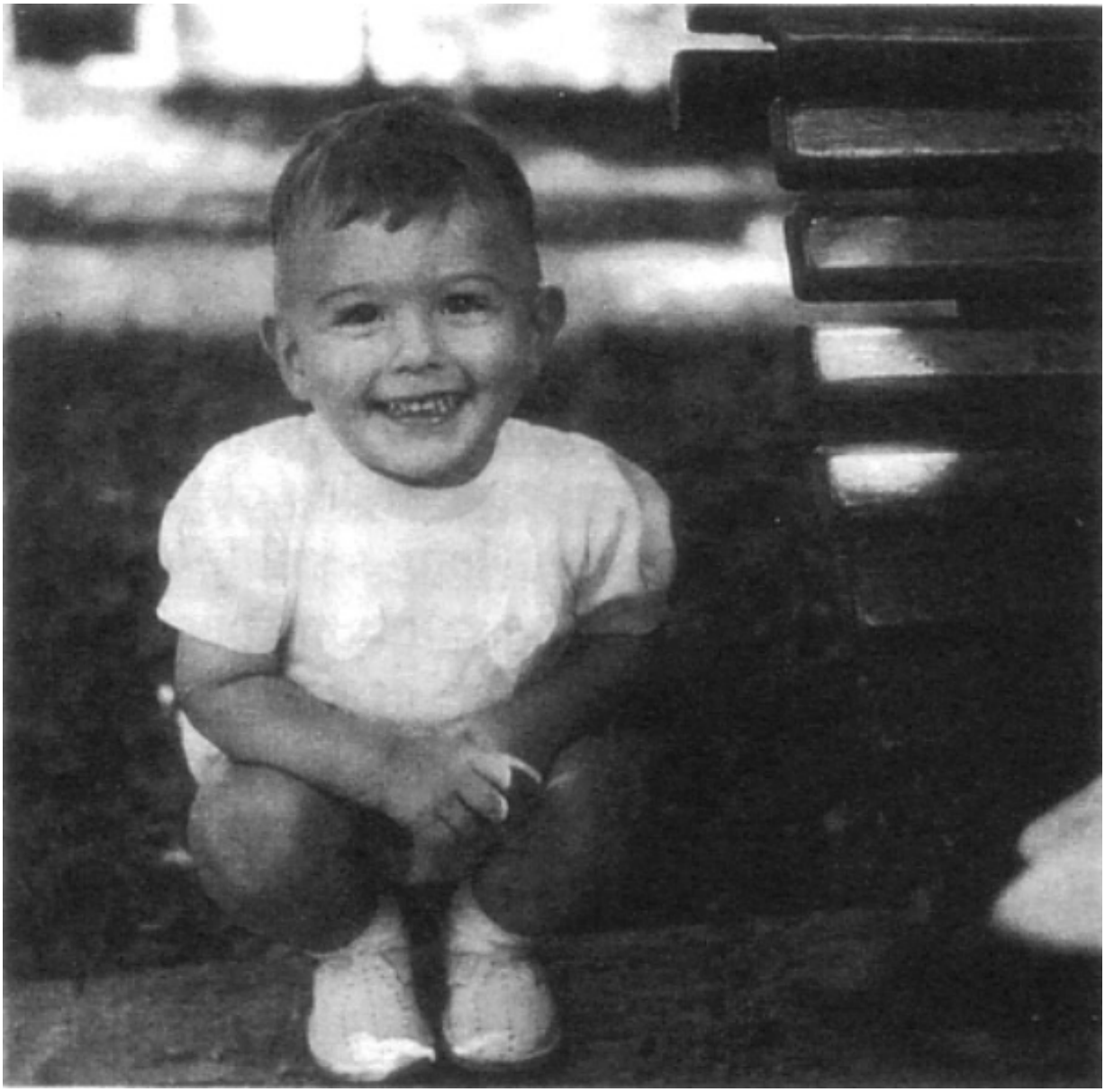

Cred că mama mea s-a gândit înainte să moară că mergea în cele din urmă să aibă grijă de el, după douăzeci și opt de ani în care trăiseră și muriseră despărțiți, și poate că a fost nerăbdătoare știind că era aproape, e o ușurare să fii credincios, nu pentru speranța divină sau mistică, ci pentru perspectiva reîntâlnirilor. În orice caz, trupurile lor de vârste diferite zac în același mormânt și, chiar dacă nu cred că ele se știu, o știu eu și o știe tatăl meu, și știe că pentru el și viitoarea lui vârstă mai lungă rămâne încă loc, și asta e de ajuns. Dacă ar fi trăit mai mult copilul acesta, e posibil ca eu să nu mă fi născut sau să nu fi fost același, amândouă lucrurile sunt identice. Și

dacă nu m-aș fi născut, ar fi fost același lucru, dacă fratele meu s-a pierdut și s-a dus atât de repede, de parcă roata slabă a lumii nu ar mai fi avut forță să-l prindă și pe el în mersul ei, iar timpul nu ar fi avut timp să asiste la necazurile și suferințele și jignirile lui, sau s-ar fi grăbit să scape de voința lui incipientă și să-l facă să treacă în reversul lui, sau în spatele lui dosnic și întunecat, transformat într-o fantomă. Are timp pentru atâția alții, ca să asiste la viața mea, și nu la a lui, e doar un exemplu. Privesc o fotografie a mea la o vârstă asemănătoare cu vârsta cea mai înaltă pe care a atins-o fratele meu pe care nu l-am văzut niciodată – sau poate că sunt mai mic, nu cred că am mai mult de doi ani – și nu semănăm mult, Álvaro îi semăna mai bine, poate doar forma feței și un anumit aer de familie, dar eu nu par gânditor și nici cu ochii senini și foarte deschiși, nici nu par să înțeleg ceva din lume, și cu atât mai puțin din ceea ce mi se întâmplă, întotdeauna aflu târziu. Sunt ghemuit și râd, cu ochii mijiți, aproape clipind de prea multă mulțumire. Poate că Julianín m-ar fi considerat un nebun, dacă m-ar fi cunoscut, adică dacă m-aș fi născut odată cu el, sau pe când trăia el. Cine știe dacă nu i-ar fi spus mamei lui: „Lasă-l. E nebunatic, dar e bun”.

20 Jucărie prin care se puteau vedea, printr-un sistem de lentile, diferite imagini de orașe, animale etc.

„Gata, a trecut, gata”, obișnuiesc să le spună mamele copiilor pentru a-i calma după un coșmar sau o spaimă sau vreun rău, acordând o importanță nemăsurată prezentului, ca și cum ar declara: „Ceea ce a fost nu mai este, nu a fost”. Poate că e de înțeles în cazurile acestea, au intuiția sau amintirea că pentru copii prezentul e atât de puternic, încât fiecare clipă li se pare eternă și excluzând tot ce nu se află în ea, atât din trecut cât și din viitor, și de asta suportă atât de rău răsturnările și nenorocirile, oricât de mici ar fi, fiindcă le cred definitive văzând numai clipa de față, în care trăiesc; de asta dacă li-e foame sau sete sau vor să urineze nu așteaptă, sau se supără dacă nu ai alt remediu decât să mergi la o cofetărie sau acasă ca să soluționezi enorma contrarietate, așa trăiesc ei orice amânare, chiar dacă e numai de două minute, nu știu ce înseamnă un minut, nici o oră, nici o zi, nu înțeleg ce este timpul, nu înțeleg că el constă chiar în ceea ce trece și se pierde, în trecerea și pierderea lui până în punctul în care nu-ți mai amintești. Am văzut aceeași nerăbdare sau lipsă de înțelegere a timpului la unele femei, rareori la bărbați, care par să se gândească mai mult la viitor, și unii chiar știu că există numai pentru a trece.

Când mergeam în copilărie la cinematograf și filmul mă supăra sau mă speria, îmi amintesc că metoda mamei mele de a mă liniști era să recurgă la trecut dacă cele petrecute aveau loc în contextul istoric și la ficțiune dacă erau inventate. Fiind foarte mic, mă întrista mult filmul *Lili*, pe care l-am văzut totuși de multe ori, cu Leslie Caron și Mel Ferrer și cântecul lor melancolic, și mă speria un film numit *Safari*, cred, în care hoardele Mau-Mau ucideau o fetiță, fiica prea puțin întristatului Victor Mature – expresia lui de scârbă era invariabilă, în timpul unui sărut sau al unei înmormântări;

nu-mi făcea plăcere nici filmul numit *Fuga lui Zahrain* sau așa ceva, cu Yul Brynner și niște teroriști arabi care ucideau în magazine și pe stradă și te făceau să crezi că nu ești în siguranță nicăieri (cum se întâmplă într-adevăr cu teroriștii); și altul intitulat *Linia secretă*, la care o dădacă înnebunită ne-a dus păcălindu-ne că era vorba despre un metrou, începea cu niște gangsteri care aruncau de la fereastra unui zgârie-nori un individ care îi implora, și nu mi-am putut scoate din minte scena aceasta în timpul întregului film, din care nu-mi amintesc mai mult, și zile la rând m-am gândit la ea, aveam patru sau cinci ani. Și în cazurile acestea cu Mau-Mau sau Zahrain, văzându-mi preocuparea pentru cele văzute și știind că era greu să mă convingă că totul era inventat, sau din dorința de a nu-și minți copiii, mama însenina orizontul spunând: „Da, lucrurile acestea se întâmplau, dar acum nu se mai întâmplă, asta era demult”. (Să nu ne mintă cel puțin în sens istoric, poate că era spiritul Institutului Libere de Învățământ. Cu cât de puțină convingere interioară trebuie s-o fi spus, totuși, fiindcă războiul nu era departe și îl văzuse în toate culorile de amândouă părțile și îl prinseseră în Madrid pe un frate care avea șaptesprezece ani și îl omorâseră cu sânge rece, și ei îl căutaseră prin comisariate fără să știe nimic și temându-se că era deja un cadavru și găsind doar fotografia cadavrului său, nici măcar trupul, unchiul meu Emilio l-a găsit, nici el nu a trăit mult, jumătate din timpul care i-a fost acordat lui Wilfrid Ewart.) Înainte de a mă naște eu, însemnau pentru mine vorbele ei, ca și cum aș fi simțit nevoia de a crede că venisem pe lume când totul era pașnic. „A, bine”, mă gândeam cu ușurare practică, și totuși mă mai gândeam la cele întâmplate „înainte” pe care eu le văzusem cu forța reprezentărilor, se puteau întoarce cele ce se întâmplaseră și în plus se părea că trecutul era mereu viu, așa mi se pare și acum, că trecutul e de fiecare dată mai cuprinzător. În alte ocazii, ca în cazul filmului *Lili* și ale altor filme care mă speriau fiindcă erau fantastice, chiar dacă se terminau cu bine, mama mea mă făcea să înțeleg că acei actori care sufereau și mureau pe ecran nu suferiseră, nici nu muriseră cu adevărat; că după aceea se ridicau din pat sau de pe jos și râdeau cu toții de prefăcătoriile lor – vii și morți, buni și răi, prieteni și dușmani, o împăcare

generală de invidiat – și se duceau foarte mulțumiți să cineze. Ceea ce ne ajuta să nu ne întristăm mai mult, dar nici nu ne mai părea rău de personaje și de istoria lor, e vina dimensiunii reprezentative, la ea asiști, nu doar afli, și nu se uită ușor. Aici am început, cred, să deosebesc bine realul de ficțiune, și astfel am învățat că, chiar dacă ele conviețuiesc în pace și nu se exclud, nici nu se amestecă și fiecare din ele umblă pe teritoriul ei, și amândouă sunt viguroase. „Nu fi prostuț”, îmi spunea mama dacă mă vedea amărât sau necăjit pentru ceea ce văzusem în sala întunecată, „nu vezi că asta nu s-a întâmplat cu adevărat?” sau, mai bine, „nu vezi că nu se mai poate întâmpla?”. Și cred că o spunea bătând în lemn, convingându-se singură.

Nu doar că orice se poate întâmpla din nou, dar nu știu dacă în realitate nu s-a întâmplat și nu s-a pierdut nimic, uneori am senzația că toate zilele de ieri sunt ascunse în pământ, ca și cum s-ar feri să nu dispară cu totul, enormul cumul de lucruri cunoscute și necunoscute, povestite și trecute sub tăcere, înregistrate și neștiute și care nu au avut martori sau au fost ascunse, o masă uriașă de cuvinte și fapte, pasiuni și crime și nedreptăți, temeri și zâmbete și aspirații și înflăcărări, și mai ales gânduri, care se transmit mereu de la intruși și uzurpatori la alții și între generațiile uzurpatoare și intruse, care trăiesc cel mai mult și nu se schimbă prea mult și nu se termină niciodată, ca o fierbere permanentă sub solul subțire în care sunt îngropați sau împrăștiați nenumărați bărbați și femei care au trecut pe acolo, și cei mai mulți și-au dedicat majoritatea timpului gândurilor pasive sau nefolositoare și comune, dar printre aceștia sunt și cei mai curajoși, care au dat un impuls roții debile a lumii, dorințele și mașinațiile, așteptările și ranchiunele, credințele și himerele, mila și umilirile și certurile, răzbunările urzite și iubirile respinse care ajung târziu la întâlnire și iubirile neconsumate, fiecare însoțit de gândurile individuale, considerate unice de fiecare gânditor repetat recent sosit. Dar nu e numai asta. Prestigiul care se acordă prezentului se sprijină pe ideea aceasta pe care mamele o sădesc ca alinare sau înșelare în odraslele lor: „Ceea ce nu mai este nu a fost”; și totuși ar trebui să ne gândim dacă nu se întâmplă cumva invers și dacă ceea

ce a fost nu este și în continuare din motivul acesta, fiindcă a mai fost, chiar dacă s-ar întâmpla numai pentru a rămâne încorporat în suma nesfârșită și frenetică a faptelor și cuvintelor al căror număr nu se obosește nimeni să-l calculeze, și dacă nu este doar jăratec sau foc pentru fierberea aceasta mereu în creștere a gândurilor gândite și răspândite ca infecțiile, ca să nutrească „răul intolerabil" al sinucigașului Middleton. Faptul că ceva a încetat nu are forță, nici motivații destule ca să se șteargă de tot, efectele lui mai puțin și cu atât mai puțin inerția, ca jucăria fratelui meu Julianín, a cărui cutie neagră putea să se impulsioneze și să se învârtă pe băț încă o dată înainte de a se opri, și chiar după oprire să se pună din nou în mers ca să contemple prin crăpături calul și călărețul în galop și în trap și în galop și în trap. Totul durează prea mult sau nu ai cum să termini nimic, orice lucru terminat este o garanție pentru următorul sau altul nesperat și îndepărtat și poate de aceea ne obosim atâta, simțind că precara soluție a mamelor nu e nicidecum adevărată: „Gata, a trecut, gata". Dar nimic nu e gata, nici nu trece, nici nu e gata, și nu există nimic care să nu fie ca lenta înlocuire a luminii pe care o văd uneori de la geam atunci când nu dorm sau sunt treaz și privesc spre piață sau spre strada cu femeile și bărbații matinali care poartă încă zugrăvită în ochi noaptea întunecată și în trupurile lor amprenta cearșafurilor transpirate sau curate împărțite sau acaparate. Sau poate că omul acesta merge acum spre ele, mai mult convențional decât fiindcă îi este chiar somn, omul acesta cu nodul de la cravată desfăcut și cu barba albăstrie care crește de ieri, de când nu s-a culcat. Așteaptă autobuzul atât de devreme sau atât de târziu fiindcă nu i-au mai rămas poate bani ca să ia un taxi, se uită la felinarele care aparțin încă nopții din care vine sau nu a ieșit, și vede multele ore în care a trebuit să abandoneze casa de joc ceremonioasă și serioasă a toreadorilor, dar niciodată nu se știe ce-ți aduce soarta, nici măcar atunci când face semne sau se împotrivește, mai ales atunci când trebuie să facă rost de bani pentru femeia care îl așteaptă acasă adormită și căreia nu-i pasă de eforturile lui, mai ales de temerile cauzate de ea. Omul privește felinarele în timp ce răsar zorii și rafalele de vânt îi biciuiesc ceafa ridicându-i părul și el pare un muzicant, și nu are încredere

în zori, când o să se termine, când o să se ducă noaptea asta care nu se limitează la sfera viselor rele, are patruzeci și opt de ore pentru a găsi ce trebuie și sigur nu va găsi, nu toreadorii care obișnuiesc să facă gesturi generoase sunt răi, ci tovarășii și adulatorii și împuterniciții cu care a contractat datoria, cei care îi exploatează pe artiști sunt cei mai puțin scrupuloși exploatatori, fiindcă se cred îndreptățiți, sau chiar despăgubiți. Omul privește spre felinare și se gândește că poate un briceag în burta lui este cea mai ușoară formă de a abandona lupta pentru a păstra pe cineva care vrea să plece și nu se duce încă, poate din compătimire sau poate nu și-a găsit încă noul pretext, e o problemă de timp, compătimirea se termină repede și e înlocuită de mânia care percepe dobândă, pretexte sunt peste tot, e doar o problemă de timp și de vedere și de echilibru, trebuie doar ca ele să-l vadă pe cel care agită o cârpă roșie chemându-le, și ridică mâna ca să le înșface. E o problemă de timp și briceagul fixează acest timp; și atunci tăcere și stinge flacăra, și apoi stinge-i lumina. Femeia privește felinarele și încearcă să se apere de vânt cu un batic, nu se mai vede acum imaginea aceasta care pare antică, poate de asta îi lipsește îndemânarea și nu reușește să-l înnoade și atunci renunță, bretonul îi fâlfâie ca un steag. Ea a părăsit patul dimineața foarte devreme și se gândește îngrijorată la tânărul care mai doarme în el, sunt prea multe dimineți în care a rămas acolo fără să-i spună, intrând și ieșind în timp ce ea lucrează, întorcându-se și plecând când are chef, fără explicații, ca unul care e în pensiune și nu conviețuiește cu cineva, nici nu întreabă, nici nu povestește, și doar noaptea, când se culcă pe întuneric prea târziu, o trezește ca un animal poruncitor – sau ca un copil care nu vrea să aștepte – și îi smulge cămașa și umezește de sudoare cearșafurile răpindu-i timpul de odihnă și răvășindu-i somnul ca să o posede. Femeia petrece nopțile veghind aproape, gândindu-se la ce s-a întâmplat pe întuneric și întrebându-se dacă asta a fost ultima dată, iese dimineața obosită de atâtea gânduri și temându-se că la întoarcere, după atâtea ore în lumea exterioară, el va fi tot acolo sau se va duce, se teme la fel de mult de amândouă variantele, și nici măcar nu a încercat să-i spună să plece sau să rămână, fiindcă se teme să-i dea atenție și să nu-i dea, să-i

spună una sau alta, alta sau cealaltă, dacă ar îndrăzni. Și, cum nu știe nici ce să facă, nu face nimic, așteaptă doar autobuzul înfrigurată și privește felinarele care rezistă în fața soarelui care răsare ca și cum ele nu ar exista, perioada aceasta în care teritoriile lor conviețuiesc și nu se exclud, dar nici nu se amestecă, așa cum nu se amestecă realul și ficțiunea, și în privința asta nu se poate spune niciodată „Gata, a trecut, gata”, nici măcar ca mângâiere sau păcăleală, fiindcă nimic nu a trecut cu adevărat, prostuțule, și astfel în teritoriul care nu există în realitate totul trece mereu și totdeauna și acolo lumina nu se stinge acum, nici nu se stinge mai târziu, sau poate că nu se stinge niciodată.

Când un editor vrea să plictisească sau să vexeze un scriitor și în plus mai e și fricos și nu se încumetă s-o facă pe față, lucrul îi este atât de la îndemână, încât aproape că se rușinează să se hotărască sau să se dedice unei asemenea treburi. Se știe că editura Harper & Brothers din New York s-a hotărât să scape în taină de Herman Melville, autorul lui *Moby Dick*, după primele vânzări dezamăgitoare ale cărții, una dintre capodoperele genului, și obtuzele sau zgârcitele critici ale presei din țara sa (în Anglia l-au primit mai bine). Astfel că, atunci când Melville le-a înmânat noua sa operă *Pierre sau despre ambiguități*, frații Harper au folosit stratagema lașă de a nu respinge textul, ci de a pune pe masă un contract imposibil, în care inovația cea mai umilitoare (Melville publicase deja la ei *Omoo*, *Mardi*, *Redburn* și *Cojocelul alb*) a fost să-i ofere mai puțin de jumătate din procentul său obișnuit, adică douăzeci de cenți pe dolar, în loc de cincizeci ca de obicei, după ce s-ar fi amortizat costurile ediției, lucru care se întâmpla după vânzarea a o mie o sută nouăzeci de exemplare. Melville a cerut un răgaz de câteva zile de gândire și, în mod inexplicabil pentru frații Harper (fără îndoială că a vrut să le joace un renghi), a acceptat meschina ofertă fără să se știe motivul. A cerut înapoi totuși versiunea definitivă a romanului, a redeschis-o și a inserat trei capitole cam artificiale în care a zugrăvit o amară satiră a lumii literare în care se vedea silit să supraviețuiască, și astfel și-a lichidat datoriile cu editorii și detractorii săi, mai ales cu unul dintre aceștia, numit Duyckink. Romanul s-a resimțit, chiar dacă aceste capitole conțin pasaje sclipitoare, atât de mult încât în ultimii ani s-a reeditat romanul *Pierre* fără adăugirile de răzbunare sau umilire. Văzând că volumul era mai gros decât se așteptau, frații Harper i-au crescut

prețul la 1,25 de la prețul inițial de un dolar, iar Melville a primit un procent de douăzeci și cinci la sută pe carte, ceea ce înseamnă că în realitate l-au menținut în aceeași mizerie pactizată. Cum era de așteptat și de temut, *Pierre* a primit critici și mai obtuze și mai slabe ca *Moby Dick* (Duyckinck s-a înverșunat, dar făcea pe prostul în privința portretului: o ticăloșie, trebuia să se fi abținut), iar frații Harper, vorbind în treacăt, nu numai că nu l-au apărat și nu l-au susținut după primele atacuri, ci au și lansat reproșuri inutile și mascate în revista lor, *Harper's New Monthly Magazine*, comportându-se și în privința aceasta ca niște editori nedemni și înscriindu-se în analele rătăcirii, având în vedere că datoria lor era să-și protejeze autorul și cartea. Și astfel, o dată cu nefericitul *Pierre*, a început declinul lui Melville ca romancier, și nu a mai publicat nimic comparabil cu realizările lui anterioare, deși unele dintre cele mai bune povestiri din istoria literaturii, ca *Bartleby* și *Billy Bud*, cea din urmă apărută postum și într-o versiune nefinisată pe care a terminat-o cu puțin înainte de a muri, au apărut după patruzeci de ani jignitori de la apariția lui *Moby Dick*.

Lăsând deoparte toate infinitele distanțe de merit, eu am suferit într-o anume privință un dispreț mai mare decât cel de care a avut parte Herman Melville, fiindcă atunci când i-am înmânat editorului cartea *Romanul Oxfordului*, pe care a publicat-o atunci și pe care o reține încă împotriva voinței mele, profitând de un contract avantajos pe care l-a obținut datorită ignoranței, considerației și prieteniei mele de atunci, oferta lui fiind încă și mai jignitoare decât cea pe care i-au făcut-o frații H. domnului M. pentru *Pierre* (vai, Doamne, inițialele astea), având în vedere că romanul meu dinainte, *El hombre sentimental*[21], fusese primit în general cu critici bune în Spania și Franța și atinsese vânzări mai mult decât suficiente ca să acopere avansul perceput și să aducă beneficii multe acestui editor pe care prefer să nu îl numesc în aceste pagini. Chiar dacă mi-am perfecționat povestirile, chiar dacă trecuseră trei ani de la *Bărbatul sentimental*, și chiar dacă *Romanul Oxfordului* avea cu optzeci de pagini mai mult și se vindea prin urmare la un preț mai mare, editorul în cauză mi-a oferit în avans cu douăzeci și cinci la sută mai puțin decât îmi oferise pentru prima carte. La

momentul respectiv am pus-o pe seama proverbialei lui nesimțiri și concepțiilor feudale despre negoț, care sigur îl influențaseră; dar acum, în lumina unor fapte posterioare scandaloase și zgârcite și a perspectivelor obținute, nu pot să cred că acest caz a fost deosebit de cel al lui Herman Melville, sau că am fost tratat mai bine (ceea ce ar fi fost o nedreptate în plus pentru creatorul balenei), mai ales dacă adăugăm la oferta ofensatoare faptul că editorul l-a pus pe unul dintre angajații cei mai capabili să-mi scrie o scrisoare lungă în care să ridice tot felul de obiecții legate de roman – induse și inspirate de patron, care îmi spusese deja câteva fraze goale și indescifrabile la telefon, fiind lipsit de elocvență –, pe cât de încurcate, pe atât de stupide, după părerea mea. Cred că nu a făcut-o el însuși din cauza caracterului lui colțuros și tendinței spre furișare în tufișuri și adăpostire, și fiindcă, fiind mult mai aproape de telal decât de intelectual, deși încearcă să pară contrariul, nu se simțea bine atunci când trebuia să raționeze și să argumenteze (era prost înzestrat pentru aceste funcțiuni, pe scurt) și prefera mutenia și disimularea. Cu o ingenuitate nepotrivită pentru vârsta mea de atunci, am considerat obiecțiile adevărate și meditate, și chiar am făcut caz de ele; cele mai multe le-am lăsat deoparte, fiindcă erau spicuiri eronate, deși nu eram și nici nu sunt eu persoana indicată pentru a respinge sau a nega defectele sigure ale cărților mele. Și, crezând că aveam de-a face cu un prieten și cu o figură paternă – Doamne sfinte –, i-am scris editorului că, „având în vedere cine sunteți”, eram dispus să accept același avans ca și pentru romanul pe care îl scrisesem cu trei ani înainte și care avea cu optzeci de pagini mai puțin, dar nu era inferior. Feudal cum era, cred că a considerat-o o insubordonare și un afront, fără îndoială i s-a părut că sunt un ingrat revoltător. Nu mi-am dat seama că voia probabil să scape de mine ca autor, ori să-mi sape încrederea în mine însumi, așa că, asemeni lui Melville, am acceptat până la urmă condițiile leonine și inacceptabile (cred că era o păcăleală, fiindcă procentajul meu nu era cel de cincizeci sau de douăzeci, care l-a lovit ca un harpon pe părintele lui Moby Dick, ci obișnuitul și ridicolul zece la sută din zilele noastre); și l-am acceptat de mai multe ori pentru opere ulterioare, cu o bună credință atât de

îngrijorătoare, încât se poate conchide doar că eram, și nu știu dacă nu sunt și acum, un eminent neghiob sau un gură-cască. Trebuie să deduc până la urmă că *Romanul Oxfordului* nu-i plăcea editorului și i se părea slab, și l-a publicat fără voie și cu strângere de inimă, deși acum nu-l mai pot elibera de opresiunea genunchiului său medieval, pe care o suferă toate titlurile mele sub această marcă editorială acrită (nu știu dacă o să-l pierd vreodată din vedere).

Romanul nu a avut o soartă proastă totuși, oricât de slab ar fi fost, deși nu au lipsit persoanele care să spună că e o porcărie și cea mai proastă carte a tuturor timpurilor, ceea ce nu e lipsit de merit. S-a tradus în orice caz în nouă limbi și s-au vândut până astăzi o sută patruzeci de mii de exemplare în diferite ediții și limbi și din fiecare din aceste exemplare și-a luat partea suculentă și avantajoasă acest editor – fără îndoială cu strângere de inimă –, cu o excepție recentă (cifrele sunt preluate de la el: altcineva nu mai are acces). Dar de la vechii maeștri ca Herman Melville se poate învăța chiar și în ocaziile josnice și ranchiunoase, și nu merită să-ți asumi riscul de a strica o carte ca să-i incluzi în ea pe cei care nu merită, și să le amintești chiar și numele. Oricât de mult mi-au afectat cărțile faptele și omisiunile și viclenia lui, nu are rost să-i dedic acestui patron un spațiu mai mare decât cel dedicat fraților Harper, care erau până la urmă editori adevărați și capabili de imparțialitate literară. Singura aluzie la acest alt H.[22] întunecă paginile acestea și le face sordide, iar pe mine mă face amenințător și ranchiunos și înclinat spre obrăznicii verbale, și până la urmă, între el și acei H. din secolul al XIX-lea există cel puțin aceeași distanță dintre sărmanul domn M. de atunci și acest alt M. care vă vorbește.

În sordid există întotdeauna un element comic și folositor, și dacă am folosit adjectivul „acrit” nu a fost decât din dragoste pentru exactitate și pentru a mă limita la adevărul strict. Am aflat acum ceva timp, de la niște vizitatori ocazionali ai editurii (dar poate că glumeau), că în toate camerele ei s-a observat zile la rând un miros puternic, persistent și neplăcut. Întrebându-i pe angajați de originea lui, aceștia nu s-au rușinat să comunice vizitatorilor stupefiați (cred că unul dintre ei era străin, și a rămas chiar cu

gura căscată) că patronul și patroana, guraliva lui soție, au pus sub mobile și rafturi, aproape ascunse și urmând întocmai instrucțiunile unui șaman, nebun de-a binelea sau vrăjitor, niște străchinuțe sau farfurioare cu sare și oțet pentru a fugări și neutraliza prin intermediul acestui amestec presupusele mele farmece îndreptate împotriva firmei – se pare că orice succes sau premiu primit de mine este considerat aici un blestem și o nenorocire și un ghinion; asta, în eventualitatea în care află despre ele – sau farmecele bunicii mele din Havana, o biată femeie zâmbitoare și bună ca nimeni alta. Ceea ce nu am reușit să aflu, dacă toate astea sunt serioase, este dacă recipientele acestea conțineau un amestec umed de culoare alb murdară, sau un lichid asemeni urinei cu sarea dizolvată și invizibilă, sau poate – dacă era sare mare – plutind în grăuncioare. Oricum ar fi, e o putoare și o scârboșenie. Oameni foarte raționali, lucizi și sănătoși, nu primitivi, nici totemici, nici convulsivi. Nu știu dacă amestecurile au fost luate acum, spre ușurarea personalului, a vizitatorilor și a colaboratorilor, având în vedere eficacitatea lor nulă în aceste vremuri din urmă, mai mult oțetite decât sărate, astfel încât firma a ajuns să fie cunoscută sub numele unui joc de cuvinte, poate prea nenorocit. Și ca să spun adevărul, eu cred că nu e chiar așa.

21 *Bărbatul sentimental*, traducere de Lavinia Similaru, Univers, 2009.

22 Trimitere la Jorge Herralde, directorul Editurii Anagrama din Barcelona.

Alți editori mai plăcuți, mai cinstiți și mai echilibrați mi-au primit romanul în străinătate, deși cu străinătatea s-a ivit întotdeauna o schimbare minoră sau un mic obstacol, asumate și depășite, din fericire. Astfel, Gilles Barbedette, de la Rivages, un editor magnific și entuziast care știa totul despre Nabokov și care mi-a lipsit foarte mult șase ani după moartea lui provocată de un virus lent și ucigător, la vârsta nedreaptă de treizeci și șase de ani, a considerat că titlul tradus literal în franceză, *Toutes les âmes*, nu venea foarte bine, și e adevărat că în această limbă nu există cuvintele spaniole *anima* și *alma*, care îți îngăduie să pui pe seama primului cele mai rele conotații mai puțin laice. După o scurtă reflecție (să cauți un titlu nou pentru o carte care are deja un titlu presupune s-o siluiești într-o anume măsură), am hotărât să-l numească *Le Roman d'Oxford*, titlu pe care l-a aprobat și cu care m-am referit la carte în timp ce o scriam, în scrisori sau conversațiile cu Eric Southworth și Daniella Pittarello, singurele două persoane care au fost la curent cu mașinațiunile mele de la început (în casa Daniellei P. din Veneția, lângă Scuola di San Rocco și canalul sau Rio delle Muneghette, am scris de fapt o bună parte din text). Astfel că îl numeam „romanul Oxfordului" când coboram de la etajul doi și îi comunicam Daniellei zi după zi, cu voce gravă și un zâmbet reținut: „Non so come continuare"[23] și ea obișnuia să-mi răspundă: „Dai, dai"[24]. Și astfel l-am numit și după ce l-am terminat, până am ajuns în cele din urmă să predau manuscrisul Editurii Vinagregra & Salero spre considerare și ulterior dispreț, pe copertă figura ca titlu provizoriu doar *N de O*, și nu s-a numit cum se numește acum până în momentul în care poetul Álvaro Pombo, într-o noapte, fără să-l fi citit, mi-a spus autoritar: „Un roman care se petrece în

Oxford trebuie să se numească numaidecât *Todas las almas*, oricare ar fi subiectul lui", și l-am luat în seamă. Atunci ne vedeam mai des, acum nu ne mai vedem aproape niciodată.

Nici în Germania nu a părut convingător acest titlu, iar Editura Piper din München care l-a contractat i-a adăugat un ignobil subtitlu a cărui degradare nu am știut s-o măsor atunci, fiindcă nu cunoșteam germana: *Alle Seelen oder die Irren von Oxford*, care se pare că înseamnă *Toate sufletele sau nebunii din Oxford* (vreau să cred că echivalentul nu e și mai abominabil și infam, adică *chavetas* sau „țicniții"; am fost inexact înainte când am spus că mi-am asumat toate schimbările). Din fericire, în noua ediție a casei editoriale Klett-Cotta din Stuttgart, cartea și-a recuperat numele mai sobru și mai puțin țicnit.

Cât despre Anglia, aici problemele au fost de alt fel, fiindcă după decizia în scris de a cumpăra romanul, luată de îndrăznețul și hotărâtul Christopher MacLehose de la Editura Harvill – pe atunci parte integrantă a giganticului grup Collins, astăzi independentă ca la origini și purtând din nou vechiul ei nume, The Harvill Press –, contractul nu mai sosea, în mod îngrijorător. Până la urmă am îndrăznit să întreb îngrijorat, fiindcă nu e greu să-ți imaginezi ce iluzii îmi făceam văzând că voi avea pentru prima dată o carte în limba din care tradusesem câteva cărți foarte dificile, de la prima carte narativ-câmpenească (dar nu avicolă, din fericire), și am obținut ciudatul răspuns că Harvill întârzia fiindcă aștepta „abilitarea legală" a avocaților companiei, care studiau cu atenție textul înainte de a oferi cale liberă contractării definitive, „fiind vorba despre un *roman à clef*", și fiindcă editura nu se putea expune unui viitor proces. În termenii lui MacLehose însuși, pe care nu îl cunoșteam încă, trebuia să se asigure că în cartea mea nu exista nici un delict „intenționat sau involuntar". Astfel că am văzut din nou cum se lupta realitatea ca să încorporeze romanul în sfera ei, și m-am simțit obligat să comunic Editurii Harvill, într-o scrisoare din 23 februarie 1990, că *Romanul Oxfordului* nu era în nici un caz un roman cifrat, nici o narațiune autobiografică, ci doar un roman și o operă de ficțiune; că în el nu exista nici un portret mascat al vreunui membru al

secției de spaniolă de la Universitatea din Oxford, și nici al vreunei persoane reale, vii sau moarte, cu excepția lui John Gawsworth, care fusese considerat de mai multe ori cel mai fictiv și mai puțin îngrijorător dintre personajele cărții; că „unele personaje au, în total, un amestec de trăsături împrumutate de la mai multe persoane reale și – în principal – inventate sau imaginate de mine”; că „situațiile și faptele descrise în roman nu sunt reale și, pe de altă parte, puține lucruri sunt afirmate în el. De exemplu, scena în care personajul numit Alec Dewar interoghează un balerin rus este un simplu produs al imaginației scriitorului și așa este și prezentată. Multe dintre lucrurile care apar în carte sunt doar supoziții sau ipoteze ale naratorului, cu care – desigur – nu ar fi posibil să-l identifici pe autor, fiindcă eu sunt, de exemplu, necăsătorit și nu am copii”; am adăugat că „desigur că toate acestea nu îl împiedică pe cititor să creadă că poate recunoaște sau identifica unele dintre personajele cărții cu persoane reale, dar nu văd cum am putea evita acest lucru. Cum știți și dumneavoastră, oamenii tind să creadă că în romane există mai multă autobiografie decât conțin ele în realitate”; și chiar mi-am permis să aduc un argument (slab) împotriva posibilității unui proces: „În final, opinia mea este că e foarte improbabil ca vreun membru al secției de spaniolă să mă dea în judecată pe mine sau pe Collins Harvill din cauza acestui roman. Ar fi ridicol, ca să nu spun scandalos, să-i vezi pe hispaniști (adică persoanele care și-au dedicat viața studierii și promovării literaturii hispanice) atacând o carte spaniolă sau împiedicând publicarea ei în limba engleză”. Și le-am sugerat să-l consulte pe Ian Michael care, într-o scrisoare personală, susținuse tocmai că nu se poate vorbi despre un roman cifrat, și în calitatea sa de șef al departamentului putea foarte bine să facă deosebirea și să știe. (M-am abținut să menționez gluma sa, din aceeași scrisoare, de a-și numi colegii cu numele personajelor.) Christopher MacLehose mi-a răspuns mulțumindu-mi pentru explicații și precizări, care fără îndoială că îl ajutau să niveleze drumul, dar nu modificau „situația legală”, așa că prefera să aștepte răspunsul lui Ian Michael la scrisoarea pe care chiar i-o trimisese.

E ușor de bănuit că l-am contactat imediat telefonic pe acesta ca să-l conving dacă era nevoie, și trebuie să spun cu recunoștință că, având în acel moment ocazia să cer o răsplată sau un beneficiu pentru avantajele solicitate anterior – un abonament la coridele de la San Isidro, un rol de seamă într-un viitor roman, o vizită ghidată prin cele mai delincvente cartiere din Madrid, un atac nemilos în presă la adresa unui profesor rival –, nu am făcut-o. Mi-a produs încă o dată senzația că toate lucrurile referitoare la această carte reprezentau pentru el o plăcută deviere de la rutină și prin urmare o mare distracție. Dar, dacă nu mi-a cerut nimic în schimb – și asta dovedește buna lui credință –, a profitat de situație – și asta îi dovedește malițiozitatea, pe care ar fi avut-o oricine în locul său – de a mă speria și de a mă alarma o vreme. Legile britanice contra defăimării, ca toate legile din țara aceasta, se ghidau prea mult după cele dinainte și erau prea ample și prea vagi ca să te poți simți în siguranță vreodată. Și în acest sens era de ajuns ca apropiații cuiva – de exemplu, studenții sau colegii unui profesor – să creadă că recunosc pe acest cineva într-un personaj de roman „din care rezultă ura, disprețul, discreditarea sau ridicolul” pentru ca persoana reală să poată da în judecată scriitorul și editura și acțiunea sa să fie aprobată. „Dar cum poți să eviți așa ceva, dacă depinde de lectura cititorilor, și nu de scrisul scriitorului? Orice lunatic poate să creadă ce vrea, nu-i așa? Orice paranoic se poate recunoaște, nu?” Mă gândeam la femeia aceea care se oferise să fie asistenta mea într-o telegramă poetică și se văzuse zugrăvită într-un majordom sau într-un ascensor. „Nu se poate evita”, mi-a răspuns Ian Michael, foarte mulțumit de ciudățenia legilor din țara ea, „nu ai ce să faci”. „Atunci?”, am spus eu, văzându-mi deja textul proscris pentru totdeauna din Anglia. Și am insistat: „Și cum poți să știi dacă identificarea arbitrară a provocat ură sau ridicol? Nu văd metoda”. „Nu se poate ști exact, fiindcă toate acestea depind în primul rând de percepția damnatului”, a răspuns Ian, și a adăugat cu multă mulțumire: „Nu ai ce să faci”. Cuvântul „damnat” nu mi-a făcut nici o plăcere. „Atunci?”, am întrebat eu din nou cu mai puțină speranță și mai multă curiozitate. „Atunci trebuie să studiezi posibilitățile reale legate de ceea ce ar putea crede că recunosc acei colegi ai lectorilor de

la Oxford, din care să rezulte ura, discreditarea, ridicolul sau disprețul, și să înceapă un litigiu cu tine, damnatorul lor". A făcut o pauză ca să ofere mai mult dramatism concluziei studiului său, și m-a deranjat că m-a făcut „damnator", și încă fără probe. „M-am consultat cu Eric asupra problemei", a spus, „și amândoi am fost de acord în principiu: nu credem că vreun coleg s-ar apuca de o asemenea treabă, cu o excepție", și a menționat numele unuia dintre ei, „care s-ar putea vedea poate zugrăvit în personajul numit Leigh-Peele. Nu că noi ceilalți nu ne-am putea vedea în alte personaje, toți suntem vanitoși și chiar și mie mi se pare că mă recunosc în irlandezul Aidan Kavanagh, deși niciodată nu mi-am arătat axilele în public ca el", și aici nu a putut să nu izbucnească în râs, amintindu-și fără îndoială de scena din roman în care acest Aidan Kavanagh dansa ca un nebun într-o discotecă îmbrăcat cu o vestă verde de culoarea Nilului peste o ciudată cămașă fără mâneci și care, ridicându-și brațele, lăsa să vadă două tufe zdravene de păr axilar, spre spaima și scandalizarea naratorului. „Nici unul dintre ceilalți nu e destul de bogat ca să se judece", a continuat, „dar el tocmai a moștenit nu știu ce sumă de bani de la niște rude îndepărtate fără copii (poate oameni ai bisericii, o să aflăm noi), și s-ar putea simți ispitit s-o facă. Așa că e mai bine să suprimi personajul din versiunea engleză, la urma urmei e foarte anecdotic și i-ai dedicat un singur paragraf, sau măcar să-i schimbi numele ca să nu dai naștere la o asociere posibilă și falsă. Și nu ar fi prea mult dacă ai scrie o prefață protectoare, cum a făcut Masterman mai demult". Nu știam cine era Masterman și nu știu nici acum. „O să ți-o trimit. În ceea ce mă privește, îi voi scrie lui Harvill despre verdictul meu, și cred că cu asta se vor considera abilitați legal pentru publicare. Nu ai de ce să-ți faci griji."

După un timp, în mai, Ian a avut amabilitatea de a-mi trimite o copie a scrisorii sale către domnul Guido Waldman de la Harvill. În ea spunea că nici ediția în spaniolă, nici cea în franceză nu au descris cartea ca pe un *roman à clef* și că, dacă ediția engleză nu o promova și nu o prezenta nici ea astfel, nu vedea nici un motiv de îngrijorare. Indica eliminarea lui Leigh-Peele și nu se abținea să amintească faptul că nimic nu îi putea împiedica pe cititorii din Oxford să stabilească identificări eronate, „dar aceasta a fost o

problemă și pentru Iris Murdoch, A.N. Wilson, Colin Dexter, Evelyn Waugh în trecut, sau orice romancier care utilizează Oxfordul ca scenă, ca și pentru Javier Marías". Adăuga – și îmi adăuga și mie – faimoasa prefață defensivă a lui Masterman, atât de lungă încât, ca să spun adevărul, mi-a fost întotdeauna lene să o citesc și nu am citit-o niciodată. Concluziona cu o frază împodobită pe care Harvill putea s-o citeze pe coperta a patra sau pe cea interioară dacă socotea că e bine și să i-o atribuie lui David Serafín, acesta fiind pseudonimul deloc secret cu care își semna Michael romanele polițiste cu inspectorul Bernal.

Așa că *Romanul Oxfordului* a apărut până la urmă în Anglia în 1992, cu titlul normal *All Souls* și episodicul personaj al doctorului Leigh-Peele transformat în Dr. Leigh-Justice, o vagă amintire a actorului secundar englez din toată copilăria mea, James Robertson Justice: există prea multe resentimente față de cenzură pentru ca un scriitor spaniol să fie dispus astăzi să suprime pasaje dintr-o carte, și din motivul acesta am refuzat să ascult o discretă sugestie relativă la câteva glume pontificale, un amin care m-a costat în mod special renunțarea la glume.

AUTHOR'S NOTE

Given that both the author and narrator of this novel spent two years in the same post at the University of Oxford, some statement may be in order on the part of the former, before he finally yields the floor to the latter, to the effect that any resemblance between any character in the novel (including the narrator, but excluding "John Gawsworth") and any other person living or dead (including the author, but excluding Terence Ian Fytton Armstrong) is purely coincidental as is any resemblance between any event in the story and any historical event past or present.

J.M.

Cât despre prefața defensivă, m-am limitat să adaug o „Notă asupra textului", asemănătoare cu cea pe care o prezintă toate filmele la final, deși mă tem că, bine citită, constituie o ironică contradicție prin ea însăși și spune prin urmare ceva diferit de ceea ce se înțelege și se înțelegea în primă instanță. Spunea următoarele: „Având în vedere că atât autorul cât și naratorul acestui roman au petrecut doi ani în același post la Universitatea din Oxford, poate că nu ar fi prea mult dacă primul ar lua cuvântul un moment, înainte de a-l ceda până la urmă celui din urmă, ca să spună că orice asemănare dintre personajele din *Romanul Oxfordului* (inclusiv naratorul, excluzându-l pe «John Gawsworth») și orice persoană vie sau moartă (inclusiv naratorul, excluzându-l pe Terence Ian Fytton Armstrong) este pură coincidență, și același lucru se poate afirma și despre istorie și

anecdote și fapte. Autorul”. Redactarea în engleză a fost puțin diferită, dar cred că nici traducătoarea, nici editorii nu și-au dat seama de contradicție, care a fost tipărită fără probleme. În mijlocul confuziei crescânde dintre real și imaginar, traducătoarea Margaret Jull Costa, căreia îi datorez atât de mult, s-a concentrat asupra citatelor din Lawrence Durell, pe care le-am reprodus în *Romanul Oxfordului* și în această carte, despre uimitorul său prieten din tinerețe John Gawsworth, și i s-au părut atât de neverosimile sau prea *ben trovate*, încât le-a considerat aprocrife și create de mine; din fericire i-a rămas un strop de îndoială și m-a consultat, și astfel a putut cita verbatim din cartea lui Durrell *Spirit of Place*, în loc să traducă laborios din spaniolă în engleză frazele pe care eu le tradusesem înainte din limba aceasta în limba mea.

După publicarea în Anglia, cercetările pe care nu le-am căutat și faptele și coincidențele și-au mărit ritmul care nu a încetat și nu va înceta poate niciodată, și am avut de multe ori senzația că trebuie să ai grijă ce inventezi și scrii în cărți, fiindcă uneori se împlinește. Și dacă ritmul acesta nu încetează niciodată, după cum prevăd, e foarte posibil ca o parte din viața mea – dar numai o parte – să fie mereu condiționată și regizată de ficțiune, sau de ceea ce mi-a adus și îmi va aduce încă acest roman.

Înainte de asta, totuși, s-a întâmplat ceva foarte însemnat, deși mai mult pentru omul care mi-a scris din Londra decât pentru mine însumi. La câteva zile după 11 noiembrie 1991, dată pe care o purta, am primit o scrisoare de la un anume Anthony Edkins care locuia în Deronda Road. În ea îmi scria că ne văzuserăm o dată în Madrid, în casa lui Álvaro Pombo, dar că, fiindcă el era în trecere, poate că nu îmi voi aminti de el (și, într-adevăr, nu prea îmi aminteam, deși am o memorie destul de bună). Acum citise – în spaniolă, bineînțeles – *Romanul Oxfordului* și rămăsese uimit ajungând la capitolul despre John Gawsworth pe care l-am reprodus aici în întregime. „Gawsworth, pe care nu l-am cunoscut niciodată personal”, scria, „a fost primul editor care mi-a acceptat un poem (chiar atunci când eram pe punctul de a face prima mea călătorie în Spania, în 1951). El era director la *Poetry Rewiew* în epoca aceea; mi-a scris, de mână, o scrisoare de cinci

pagini. (Tocmai am găsit și recitit această scrisoare, datată 13.3.1951, din Shepperton, Middlesex, și văd că după cum se pare am avut o discuție telefonică.)” Deși era o mare coincidență, poate chiar excesivă, până aici nu a fost nimic extraordinar, având în vedere că Gawsworth, în activitatea sa neobosită dinaintea beției și pasivității, trebuie să fi cunoscut o mulțime de persoane care aveau legătură cu literatura, atât consacrate, cât și noi. Dar următorul paragraf din scrisoarea lui Edkins te făcea să înțelegi perplexitatea și chiar frica lui (sau frica mea, poate, când am citit), temerea acesta tolerabilă și scurtă care ne asaltează când vedem cum se potrivesc lucrurile cu prea multă exactitate și nesperat, teama că lumea aceasta este mai ordonată decât ne-ar plăcea să credem, sau mai bine ordonată pentru noi înșine. „În continuare menționați și reproduceți”, continua Edkins, „masca mortuară a lui Gawsworth realizată de Oloff de Wet, o altă persoană pe care am cunoscut-o în aceeași vară la Café Gijón din Madrid. Într-o epocă proastă pentru mine, m-a hrănit cu sandvișuri cu șuncă și sticle de Pernod o săptămână sau mai mult, și în schimb a trebuit să ascult fantasticele, dar fascinantele lui istorii”. Și termina exclamând: „Așa că m-am trezit săptămâna trecută citind un roman al cuiva pe care îl cunoșteam – deși destul de puțin – care m-a confruntat cu două persoane care, fără să se mai încrucișeze vreodată cu mine, mi-au fost de mare ajutor acum patruzeci de ani!”.

Nu am avut îndoieli referitoare la autenticitatea scrisorii și nici la veridicitatea lui Edkins, deși dacă ar fi vrut cineva să-mi joace o festă nu ar fi putut s-o facă mai bine. La incredibila coincidență se adăugau câteva detalii ironice, care unui individ mai puțin naiv i-ar fi trezit poate bănuielile; corespondentul meu avusese de-a face atât cu Gawsworth, cât și cu De Wet, și îi cunoscuse separat, și niciodată nu se stabilise vreo legătură între ei doi, uniți totuși prin moartea primului; contactul lui cu unul și cu celălalt se produsese în același an 1951, în care începuse și relația lui durabilă cu Spania, și în care se întâmplase să mă nasc și eu în Madrid, nu departe de Café Gijón, locul în care De Wett îl protejase și alimentase o săptămână sau mai mult; în cele din urmă, Edkins locuia pe o stradă neverosimilă numită

Deronda, și deși se știe că *Daniel Deronda* este titlul unui faimos roman englez din secolul al XIX-lea, adevărul este că numele, în acest context, părea o anagramă glumeață și puțin lucrată a Redondei, insula antileză al cărei rege a fost Gawsworth.

I-am răspuns imediat; i-am cerut o fotocopie după scrisoarea regelui fără regat, dacă era atât de amabil să mi-o trimită; i-am spus că singurul lucru pe care îl știam despre Hugh Oloff de Wet era numele, care apărea ca Hugh Olaff de Wet în broșura ce comemora moartea lui Gawsworth, unde găsisem fotografia măștii sale din ipsos. „Și dacă aveți timp și nu vă deranjează să vă amintiți cu voce tare", adăugam, „mi-ar plăcea să știu mai multe despre De Wett, ce fel de om era, ce făcea, ce fel de «fantastice, dar fascinante istorii» obișnuia să povestească, ce vârstă avea și ce făcea pe atunci în Madrid". De la apariția romanului, îi spuneam, găsisem alte câteva date disparate despre Gawsworth, dar aceasta era prima oară când primeam vești de la cineva care fusese în contact mai mult sau mai puțin direct cu el. Când mă gândesc la observația aceasta nu pot să nu râd în sinea mea, atâtea lucruri s-au schimbat în privința aceasta în ultimii șase ani care au trecut de la citirea acelei scrisori, și acum am în casă ceea ce numesc „camera lui Gawsworth".

Generosul răspuns al lui Edkins a sosit pe 8 decembrie. Îmi trimitea fotocopia solicitată. „Cât despre Oloff de Wet, să vedem...", spunea, „aș putea petrece câteva ore vorbind despre el, deși am fost în relații numai o săptămână; mai înainte m-am întâlnit cu două persoane care îl cunoscuseră: una, un foarte faimos anticar de aici din Londra, Bernard Stone (poate îl cunoașteți), și cealaltă, ca și Oloff, unul dintre acei primi aviatori mercenari, un american numit Jim Tuck, care a murit acum câțiva ani... În 1951, De Wet avea vreo treizeci și opt de ani; era prima lui vizită în Spania după Războiul Civil, în care luptase de partea Republicii (după ce fusese respins de banda lui Franco, probabil fiindcă înainte zburase pentru Haile Selassie împotriva lui Mussolini în războiul Abisiniei), cu care totuși a avut conflicte mai târziu, și a scăpat de a fi executat în Valencia numai datorită intervenției lui Cisneros în persoană". (Edkins se referea la Ignacio Hidalgo de

Cisneros, care comanda aviația republicană.) „Apoi a lucrat pentru Deuxième Bureau și germanii l-au închis în Praga, așa că a petrecut tot războiul într-o celulă pentru condamnați la moarte... A publicat două cărți (și cred că și cărți pentru copii). Prima, despre incursiunile sale aeriene în Războiul Civil spaniol, intitulată *Cardboard Crucifix*" (adică *Crucifixul de carton*, titlu oribil), „publicată de Blackwood în 1938 și în America de Doubleday ca *The Patrol is Ended*" (adică *Rondul s-a terminat*); „niciodată nu am reușit să fac rost de un exemplar din opera aceasta, nici s-o citesc; Bernard Stone mi-a promis să mi-o împrumute, dar nu s-a ținut de cuvânt. Prin intermediul lui Stone am aflat că Oloff a murit, la începutul anilor șaptezeci, după cum se crede. A doua carte este *The Valley of Shadow*" (adică *Valea umbrei*), „Blackwood, 1949, cu o reeditare rustică în 1956, pe care o am și eu, despre experiența lui germană; din propaganda care a apărut în programul de televiziune *Aceasta e viața lui* de la BBC reiese că nu era cu totul necunoscut pe atunci! A fost un timp în care voiam să scriu un roman comic care să-l aibă pe Oloff ca protagonist, dar lectura cărții sale din celula morții m-a cam descurajat...". În continuare, propunea să ne vedem cu viitoarea ocazie când va veni la Madrid, care avea să fie sigur de Paște, și atunci avea să-mi povestească mai multe. Sugera, de asemenea, să-i cer lui Pombo originalul celuilalt roman neterminat al său care includea episoade din acel alt proiect abandonat și inspirat de De Wet. Putea fi recunoscut sub numele și masca personajului numit Hugo van Renssaler... Dar sigur că Pombo l-o fi rătăcit, cum făcuse și în alte ocazii.

Spiritul meu poate fi detectiv uneori și prin urmare deductiv, dar nu e niciodată jurnalistic și nici erudit. Îmi dau seama că nici nu cercetez, nici nu caut să aflu mai multe despre ceea ce îmi provoacă interes sau curiozitate, ci mă limitez să-l înregistrez sau să-l potrivesc și rămân liniștit în așteptare, ca și cum aș crede că numai ceea ce se întâmplă oricum, fără să depindă de sforțările mele, merită sau valorează ceva. Uneori mă gândesc că e o modalitate de a mă proteja, sau de a-mi apăra cotidianul și rutina mea drămuită și salvatoare: dacă mi se întâmplă și așa destule lucruri, bune și ciudate și rele, fără ca eu să mă străduiesc, poate că un comportament activ

mi-ar fi inundat viața de lucruri bune și ciudate și rele, și eu nu sunt dispus la asta, nici dacă ar fi toate fantastice. (Sau mai degrabă nu mi s-ar mai întâmpla nimic.) Dacă aș fi superstițios – sunt astfel doar ca o distracție, din când în când – aș crede că posed o ciudată forță, tangențială cu voința mea și magnetică, care atrage faptele și coincidențele și face să se împlinească multe dorințe pe care nu le exprim nici mental, și în cazul acesta treaba cu sarea și oțetul nu ar fi atât de nebunească, considerând că această forță decapitată s-ar fi întors împotriva oțetiților. Unicul lucru evident este ineficacitatea primitivei soluții saline. Poate că trebuiau să încerce alte remedii și mi s-ar fi întâmplat câte ceva. Asta mai lipsea, să le dau idei.

Adevărul e că nu l-am sunat pe Pombo ca să-i cer să caute manuscrisul acela, pierdut fără îndoială în talmeș-balmeșul hârtiilor lui (l-ar fi plictisit o treabă atât de ingrată), nici nu am alergat spre Londra ca să-l întâlnesc pe Bernard Stone (aveam deja cuplul Stone al meu, chiar și Alabaster), nici nu m-am dus să-l întâlnesc pe Edkins pe strada Deronda, fără să mai aștept Paștele, și când acesta din urmă a venit în cele din urmă la Madrid și ne-am văzut puțin acasă la mine, nici nu mi-a trecut prin cap să iau notițe sau să înregistrez conversația cu datele pe care mi le-a putut oferi despre De Wet și Gawsworth (nici nu aveam cu ce înregistra, nu știu ce prostii spun, asta mă îndreptățește puțin), mai multe despre primul, care fusese mentorul lui cel puțin o săptămână. Așa că nu îmi amintesc mare lucru, și nu o să scriu nimic acum ca să-l plictisesc din nou și să-l silesc să redacteze câteva foi în beneficiul meu (nu e atât de importantă cartea aceasta, nici măcar pentru mine). Dar poate nu îmi amintesc mare lucru fiindcă nu a fost mare lucru ceea ce mi-a povestit cu voce puternică la desert, dar e logic: oricât l-ar fi impresionat fostul pilot mercenar la cei douăzeci și ceva de ani ai lui, trecuseră patruzeci de ani de la acea scurtă întâlnire sau educare madrilenă.

Edkins era un bărbat de șaizeci și ceva de ani, cam timid, foarte discret și afabil, cu o vorbire prudentă, un simț al umorului mângâietor și un vag aer de trecută boemă, lăsată în urmă din cauza vârstei. Ochii lui erau încrezători, nasul și barba ascuțite, ceea ce îl asemăna cu amfitrionul și prietenul său Pombo, și te făceau să te gândești mai mult la Fagin al lui

Dickens decât la Daniel Deronda, oricât de evreu ar fi fost acesta. Mi-a dăruit două broșuri cu poezii ale sale și unele versuri ale lui Cernuda și, din ceea ce mi-a spus despre De Wet, îmi amintesc numai următoarele: era un bărbat sigur pe el însuși și jovial și strălucitor pentru Madridul din 1951, fiindcă avea un cercel într-o ureche și o coadă blondă de pirat, un petic negru pe un ochi sau poate un monoclu întunecat, iar fața îi era împodobită cu o mustață sau poate cu o mustață și o barbă, trăsăturile persoanelor se șterg din memoria noastră vizuală, mereu oscilantă. Chiar dacă umbla bine îmbrăcat, cu costum și cravată, în fiecare seară era reținut de poliția franchistă, cred că li se părea străin din cauza înfățișării, dar poate că avea vreun permis de trecere, contactele cu vagabonzii și diplomații era sigur că nu îi lipseau. Motivul pentru care se întorsese în Spania, unde ucisese și fusese gata să fie împușcat, era absurd, dacă era vorba de realitate, și nu de o fantezie sau minciună gogonată cu care să-l întrețină pe băiat în timp ce acesta mânca sandvișurile cu șuncă udate cu Pernod; își propusese să-l convingă pe Franco să creeze și să organizeze în Carpați gherile de partizani care să-i hărțuiască pe sovietici (cam de la distanță, într-adevăr). Motivele lui mărturisite, totuși, nu erau chiar politice și în nici un caz ideologice, ci credea că, odată răsturnate regimurile comuniste, tot ce fusese confiscat din 1917 în Rusia și în țările-satelit avea să fie restituit proprietarilor de drept, printre care se număra și soția lui de atunci, rusoaică – sau poate era singura –, a cărei familie pierduse în Revoluția din Octombrie cel mai bun și mai scump hotel din Moscova, Metropol dacă nu mă trădează prea mult memoria. Când avea să fie director și stăpân consort al hotelului Metropol, spunea, ar fi putut să ducă în sfârșit viața riscantă și spumoasă căreia îi era destinat, și de care nu se lipsea, de altfel. Cred că își propunea o îndelungată tinerețe, și o existență și mai îndelungată, dacă pentru a ajunge la asta, și ca prim pas, trebuia să-l convingă pe un idiot ca Franco să finanțeze niște partizani improvizați care să umble prin Carpați (și în plus fără să știe limba, dacă erau în majoritate spanioli). În plus, cu cercelul lui din ureche ar fi reușit numai ca dictatorul cu obraji bucălați și mandibula în urmă să-l

privească de sus în jos și să-și noteze cu frică de mic-burghez și scârbă normală pentru el pe spatele unei legitimații în alb: „Efeminat”.

Văd scena care s-ar fi produs, sau o văd chiar dacă nu s-a produs, dar cine știe, poate că De Wet a răsturnat cerul și pământul cu prietenii lui de la ambasade și din lumea interlopă și a obținut o scurtă audiență, zece sau douăsprezece minute, pentru a-și expune planurile celui mai mare dușman al Uniunii Sovietice, și a făcut totul ca acesta să nu știe și să nu-și aducă aminte că acel pilot voluntar îi doborâse pe partizanii lui la începutul războiului, și nici de serviciile prestate atunci de acest respins Republicii, nici anii de condamnat la moarte în închisorile Gestapoului, nici zborurile lui timpurii împotriva lui Mussolini în Abisinia. Îl văd pe Franco îmbrăcat în amiral, așezat cu tălpile lipite de dușumea, de la vârf la talpă, ca și cum nu ar fi avut articulații și nu s-ar fi putut mișca – papucii mari albi, șosetele albe care lăsau să se vadă prea mult din gleznele lui slabe –, cu o ușoară satisfacție provincială produsă de faptul că avea în fața lui un străin, sau și mai mult, un britanic care venea să-i ceară ajutorul. Îl văd pe Hugh Oloff de Wett cu spaniola lui imperfectă și jovialitatea contagioasă lovindu-se de interlocutorul lui din cărămidă, incapabil să înțeleagă umorul și bunăvoința și entuziasmul, tăcut și vegetativ, observând înfățișarea extravagantă a mercenarului mai mult decât ascultându-l, distrat de vorbăria lui vehementă ca de un murmur care nu îl atingea. Și probabil că, atunci când De Wet terminase de explicat strategia lui vizionară – fără să menționeze hotelul Metropol râvnit și nici pe soția deja obținută, asta e sigur –, dictatorul a rămas privindu-l cu ochi opaci și a tăcut în continuare, ca și cum nu ar fi cunoscut regulile dialogului și în fața lui celălalt trebuia să vorbească veșnic, sau ca și cum de la el nu puteai aștepta niciodată – nu mai mult decât de la un totem sau o armură – să spună sau să răspundă ceva concret sau abstract. Își ridicase un deget la tâmpla dezgolită, mai mult în semn de gol sau absență decât de cântărire sau îndoială; își trăsese cu dificultate nasul ca un cârlig care părea să picure mereu; își privise cu coada ochiului strălucitorii butoni auriți de pe mânecă și – poate – spusese până la urmă cu dinții strânși și fără să-și miște măcar buzele:

— Și spuneți-mi, cum faceți ca să nu vă cadă din ochi sticla aceasta atât de rotundă?

Era genul de lucru care îi atrăgea atenția dictatorului pe vremea aceea în care începea deja să se îmblânzească, deși mai aducea încă moartea, și ploua cu sare, și împrăștia țeste, pisând timpul. Capacitatea sa de vorbire era aproape nulă, și se știe că după mai mulți ani, după ce asistase la un dans furios al balerinului folcloric Antonio chemat pentru el și invitații lui, artistul fusese condus la loja lui pentru a fi complimentat (avid cum era de felicitări sau elogii dictatoriale), singurul lucru care i-a trecut prin minte uzurpatorului a fost următorul: „Ca să vezi. Parcă ați fi de cauciuc”.

De Wett știe foarte bine că trebuie să răspundă la întrebare, deși timpul audienței e gata să se termine și cele patru fraze legate de monoclul lui fumuriu pot să-l îndepărteze iremediabil de la treburile lui și să consume ce a mai rămas, cele două sau trei minute acordate.

— O, e o problemă de obișnuință, Excelență. Antrenament și disciplină, ca toate celelalte. Până la urmă îți întărești atât de mult mușchii orbitei, încât nici nu-ți mai amintești că ai lentila.

— Înțeleg; un efort, răspunde rece falsul amiral, și observă că De Wet mai așteaptă ceva, probabil că el, o dată cu explicația, și-ar fi luat și pus la loc de mai multe ori monoclul fără să se încurce, dăruindu-i o demonstrație *in situ* a mușchilor săi orbitali dezvoltați, dar De Wet nu se gândește să-și descopere ochiul nici măcar pentru Metropol, e ceva prea intim, și nici nu bănuiește că dictatorul i-ar cere-o, deși înțelege clar acum că asta ar fi dorința lui, un om obișnuit să fie înțeles, să nu trebuiască să solicite, nici să ceară lucrurile, poate că face parte dintre cei care știu ce le place doar atunci când le este sugerată și formulată ideea posibilelor cruzimi sau mofturi, toate binevenite. Franco Bahamonde rămâne tăcut alte câteva secunde, prea multe, și De Wet profită ca să încerce să-și recupereze partizanii:

— Deci, cum vi se pare proiectul meu, generale? Îl vedeți plauzibil? O să-l studiați? O să-i hărțuim mereu, o să fim un coșmar pentru autoritățile sovietice, care trăiesc prea liniștite. Au strivit timpul, au strivit țările acestea.

Dar marinarul de duminică, care nu a navigat decât în bărci de distracție, e interesat doar de ceea ce are în față, doar de asta, poate nici nu și-a dat seama în ce constă propunerea puerilă și neroadă a mercenarului, și când l-a introdus ușierul l-a considerat un european trufaș și un englez caraghios.

— Și spuneți-mi, i-a spus în cele din urmă, după o nouă tăcere și cu o inexpresivitate maximă în ochii mici și parcă prost spălați, cercelul acesta vă provoacă durere? Fiindcă îl purtați prins în lobul urechii, nu-i așa? Nu e de prins, e de găurit, e adevărat? Clipsuri se cheamă cei care nu găuresc, după cum am auzit la radio. Eu ascult destul de mult la radio, ca să aflu lucruri.

De Wett și-a prins lobul instinctiv cu degetul arătător și degetul mare, e mai mult decât un cercel, e un inel, și într-adevăr nu e de prins. Își mângâie lobul și mângâie inelul, și înțelege încă o dată, ca prin inspirație sau mesmerism, că dictatorul nu vrea doar un răspuns, ci vrea să vadă bijuteria de aproape, așa cum se admiră un fenomen la scară mai redusă, fără îndoială că îl scandalizează și îl contrariază să vadă un bărbat purtând bijuterii, dar simte și o minimă curiozitate indolentă pentru lucrurile pe care le dezaprobă, vrea să vadă cu ochii lui până la ce punct ajunge nerușinarea acestui individ afectat care a ajuns până în camera lui cu recomandări inexplicabile, vor cădea capete din guvern și de la ambasade, va cădea capul lui Pemán sau al lui Camilo, va cădea capul lui Starkie, și de asemenea cel al unui avocat și al unui *maestresala*. Sau cel al ginerelui său.

— Da, Domnia Voastră, îl port în ureche, e un vechi însemn militar de familie, încearcă să se îndreptățească De Wet; al meu e de origine sud-africană și acolo, în Africa de Sud, nu e rău văzut. E o tradiție de familie, v-am spus, o păstrez din loialitate. Bunicul meu și l-a pus ca să câștige o bătălie.

— Dar dumneavoastră nu sunteți negru, spune dictatorul privind fix coada blondă a lui De Wet. Nu, la piele nu sunteți negru.

— Nu, nu sunt negru, Excelență, asta se vede.

— Eu am cunoscut negri, spune gânditor Franco.

— Nu mă îndoiesc, domnule general. Domnia Voastră trebuie să fi călătorit mult, răspunde De Wet, tot mai dezorientat în privința direcției de mers. Știe că dintr-un moment în altul se va deschide ușa și ușierul îl va conduce în stradă, iar partizanii lui vor rămâne în aer și Metropolul confiscat.

— Călătorii în adevăratul sens al cuvântului nu am făcut prea multe, recunoaște impostorul amiralității. Și adaugă laconic: Am experiență. Negrii se văd de departe.

Apoi rămâne din nou tăcut, dar pare să caute un cuvânt sau o ordine, nu și-a încheiat spusele. Sau poate că vrea să-și aducă aminte ceva foarte recent, fiindcă insistă în continuare:

— Aha, și spuneți că nu vă deranjează mărgica asta?

— Nu, domnule general, nu mă deranjează, o port din tinerețe și e și asta o problemă de obișnuință, urechile noastre nu sunt diferite de cele ale femeilor, nu-i așa?

— E adevărat că seamănă. Dar depinde din ce unghi privești, spune farsorul marinăresc enigmatic, dar poate nu e o enigmă, ci doar simplitate; și odată cu spusele, în mod instinctiv, ca De Wet înainte, își duce degetul mare și arătătorul la una din urechile lui de elefant, și De Wet vede atunci că sunt foarte mari – par niște tălpi lipite de tâmple – și încearcă să-și imagineze un inel în una din ele, dar respinge imediat viziunea, considerând-o lipsită de respect și repugnantă. Dictatorul stă cu gâtul drept, de parcă ar aștepta ceva, are aproape șaizeci de ani, o să se rideze în curând. Stă în continuare cu picioarele lui nefiresc de albe așezate orizontal pe covor, ca și cum ar fi încălțat cu niște fiare de călcat. Lasă impresia că nu e dispus să se ridice și nici să se îndrepte în ruptul capului, astfel că De Wet hotărăște să se apropie din profil și să-și încline puțin bustul ca să-i arate mai bine mecanismul mărgelei sale, nu e ceva atât de intim ca ochiul, cu asta îl poate mulțumi.

— Dacă vreți să-l vedeți mai bine, Excelență.

— Veniți mai aproape. Mai aproape, îi ordonă șeful statului întinzându-și gâtul de broască țestoasă, cu vocea lui mereu disprețuitoare. De Wet se

întoarce mai mult și se apropie, dar între ei se află masa mare de lucru aproape goală, șefului nu-i plac hârtiile. Să vedem, veniți pe partea asta, îi dictează dictatorul indicându-i să o ocolească, ca să văd mai bine semnul acesta războinic despre care vorbiți. De Wet se supune și ajunge în dreapta scaunului generalului, și cum acesta nu se gândește să se miște și el e un bărbat înalt, se ghemuiește cu o mișcare agilă și urechea lui împodobită ajunge la înălțimea potrivită, adică la ochișorii voalați care scrutează apendicele de la mică distanță, parcă i-ar șopti ceva la ureche sau ar vrea să-l lingă, și De Wet simte în față răsuflarea lui Franco Bahamonde, ca un sforăit fluierător continuu.

— Să vedem. V-ați străpuns carnea, cred că v-ați făcut-o terci, spune acesta ca și cum ar emite o apreciere. Știu că și negrii se străpung. Dar nu toți. Maurii nu, nu o fac.

Atunci se deschide ușa și intră ușierul: s-a scurs timpul. Se oprește dintr-odată văzând scena neașteptată, în care navigatorul fictiv pare să-i șoptească un secret acelui englez înfumurat, sau să se confeseze, ceva insolit la amiralul imaginar, care nu se confesează nimănui. Ușierul își drege glasul cu nerușinare (are anumite drepturi) și îl anunță pe Excelența Sa că este așteptat pentru a merge la tauri. De Wet se ridică tresărind și se întoarce din trei salturi, ocupându-și locul din fața mesei. Atunci dictatorul taurofil îi face cu mâna un gest clar de concediere, un gest moale și aproape afabil, și îi spune:

— Adio. Sper să aveți succes în planurile dumneavoastră.

De Wet înțelege. Nu merită să mai încerce ceva. Gestul era fals afabil, cuvintele tăioase, deși conțineau o urare, într-o singură clipă omul acela era în stare să putrezească sângele și să întunece umbra cea mai întunecată, „Blaw for Blaw”, lovitură pentru lovitură. Sau nu, pentru una dădea mai multe, e caracteristic celor nesiguri. Fostul pilot ia poziție de drepți și mulțumește pentru onoarea conferită, timpul dedicat și atenția acordată. Dictatorul nu răspunde, se adresează ușierului și îi spune:

— Garralde, însoțește-l pe domnul de Bet și pe urmă întoarce-te aici.

De Wet se întoarce pe călcâie și se îndreaptă spre ușa deschisă, dar înainte de a ieși îl oprește vocea aceea subnutrită:

— Nu mi-ați spus ce bătălii a câștigat bunicul dumneavoastră în Africa.

Mercenarul se întoarce cu fața și ia din nou poziție de drepți:

— Cu permisiunea dumneavoastră, domnule: Vechtgeneraal Christiaan Rudolf de Wet. A fost la Majuba, Ladysmith, Waterwal, Paardeberg, Poplar Grove, Sanna's Post, Bloemfontein, Magersfontein, Roodewal, Koedoesberg, Mafeking, Reddersburg, Tweetfontein, Mushroom și Rio Vet, printre altele, nu le-a câștigat pe toate. S-a distins în mod special în războiul de gherilă, și mi-a transmis ceva și mie.

Cu această ultimă observație face o ultimă încercare, care este însă respinsă. E inutil, după cum prevăzuse. Comandorul himeric nu răspunde nimic. Murmură doar cu răceală, sau pe un ton disprețuitor, sau posac, sau poate neîncrezător:

— Numele acestea nu îmi sunt cunoscute.

— Războiul cu burii, domnule, îl lămurește De Wet traducând din engleză. A durat trei ani. Vrea să adauge: „Ca al dumneavoastră, ca al nostru, domnule", dar se abține.

— Aha, războiul cu burii, spune Franco lent în timp ce notează tot lent pe cartea de vizită, acolo unde scrisese mai înainte „efeminat". Și notează următoarele: „Aventurier afectat. Degenerarea unei familii". Și apoi adaugă cu voce tare: Atunci bunicul dumneavoastră a fost un expediționar.

— Nu, domnule, cu permisiunea dumneavoastră, domnule. Eu sunt britanic, dar bunicul meu era bur. A ajuns să fie comandant șef al armatei bure împotriva englezilor. Apoi s-au stricat lucrurile și familia a emigrat.

Lui Franco Bahamonde trebuie să i pară anormal și demn de dispreț faptul că nepotul comandantului șef are cetățenia dușmanului, și coboară din nou privirea ca să noteze, cu mai multă vioiciune, următoarele: „Cu coada asta scârboasă, unicul tău loc posibil e în ocolul taurilor". Apoi ridică privirea ascunzând cu mâna cele scrise, deși De Wet nu le poate zări de la ușă, unde așteaptă învârtindu-și pălăria în mână, este îmbrăcat cu multă grijă. Dictatorul repetă gestul de concediere ca unul care aprobă, dar mai

distrat, și De Wet îl aude mormăind: „Războiul cu burii. Pe ăsta l-am urmărit eu de copil în presă. Mi s-ar fi părut cunoscute numele. Pe mine nu mă duci tu cu zăhărelul, codiță”.

De Wet este condus în stradă de ușierul Garralde, cu fața roșie și părul rustic și compact, și în timp ce trece prin holuri și coboară scări observându-l cu coada ochiului, se gândește că măcar învățase un cuvânt spaniol nou din acea audiență soldată cu un eșec atât de limpede. *Punzar*, nu îl cunoștea; acum i-a rămas pe buze („a străpunge, a străpunge”, repetă) și în plus îl și înțelesese din context. Și poate că datorită acelui ușier glumeț nu l-a săltat poliția în vreo seară pentru aspectul lui aventuros și afectat pentru Madridul anului 1951, nici din Café Gijón împreună cu discipolul său Edkins, nici din El Molino Rojo, nici din Pasapoga, nici din El Biombo Chino, nici din Conga, nici din El Avión, nici din J’Hay, nici din Tarzán (mai înainte Satán), nici din Chicote, nici din House of Ming, nici din Las Palmeras, dacă au existat toate sau mai există, sau din locuri mai bune și în compania mai bună a toreadorilor și a actrițelor: cred că ieșea în fiecare noapte până la cântatul cocoșilor, nici o dictatură nu poate opri viața madrilenă de noapte. Poate că ușierul Garralde, și el efeminat, în ciuda faptului că îl slujea pe anafroditul Franco (care nu îl bănuise în viață și nu aflase nici după moarte), nu a putut să nu-i povestească prietenului său despre uimirea lui și scena incredibilă în care dictatorul se confesa acelui bărbat blond și înalt ghemuit, cu coadă și cercel și plasture, vorbindu-i atât de aproape că i-ar fi putut suge lobul urechii. Foarte important străinul acela, să i se șoptească atâtea secrete, e bine să-i fii prieten și să nu-l deranjezi, să-i facilitezi incursiunile cât stă în Madrid, mult sau puțin. Sau poate că Garralde nu era pe invers și nu avea un prieten, ci o femeie plicticoasă, dar se poate să fi fost mituit de vreun ministru favorit care venea des în vizită, un Girón sau un Solís sau un Camilo Alonso Vega (don Camulo i se spunea; dacă ăștia erau pe atunci, eu nu-mi amintesc acum și nici nu mă gândesc să mă ridic și să mă uit), și și-a ținut gura drept recunoștință; sau poate de ginerele unic al megalomanului harponier (nimeni nu-și mai amintește acum, dar îi puneau cașaloți muribunzi la

îndemână ca să creadă că îi pescuia el ca un Ahab al cabotajului, din nou sărmanul Melville), despre care se spune că avea grijă să afle și să spioneze tot ca să-l lingușească mai bine pe socrul său, și de asemenea se zvonea că nu se sfia să frecventeze localurile cele mai obscure, în care aveau loc cele mai mari chefuri (pline de aventurieri și chiar de afectați, inclusiv Riscal și Copacabana), în ciuda anafroditului sever care îl păzea. Așa că, cine știe, poate cercelul, și nu vreo influență a fost permisul de trecere al mercenarului, Hugh Oloff de Wet pe numele său, sau poate acesta era doar unul dintre numele sale.

23 „Nu știu cum să continuu” (în limba italiană în text).

24 „Hai, hai” (în limba italiană în text).

Dar dacă nu am sărit la telefon ca să-l sun pe dezordonatul Pombo, nici nu am ieșit ca din pușcă spre aeroportul Barajas ca să iau primul avion spre Londra, și nici nu am avut grijă să-mi cumpăr un aparat care să înregistreze cuvintele lui Edkins atunci când l-am avut în fața mea, măcar nu am rămas mut de-a binelea, și am pus în alertă niște librari englezi de mâna a doua și niște anticari (Bertram Rota și Bernard Kaye, cuplul Stone de la Titles în Oxford, Ben Bass dispărut astăzi) ca să-și amintească de mine dacă dădeau vreodată peste un exemplar din cele două cărți rare și încă ascunse pe care le scrisese De Wet.

Și, drept urmare a multelor recomandări livrești pe care mi le făcuse de-a lungul anilor don Juan Benet (mai degrabă pe dos, ca și cum ar fi vrut întotdeauna să mă pună la probă), mi-am permis să-l pun și eu să caute posibile menționări referitoare la pilotul pirat în magnifica sa bibliotecă despre Războiul Civil, de fapt una dintre specializările sale. După o săptămână, mânat fără îndoială de curiozitate și de provocarea bibliografică (a trebuit să-i prezint treaba în termenii cei mai tăioși și eficace: „Să vedem, don Juan, te-ai lăudat toată viața cu cunoștințele tale belice. Să vedem ce poți”), Benet mi-a trimis din casa sa de la țară, din Zarzalejo, unde ținea materialele despre războiul de care era atât de mândru, următoarele note scrise de mână, sub titlul glumeț: „Notă pentru licențiatul Marías”.

„Despre Oloff de Wet am găsit niște referințe în bibliografia Războiului Civil. Jesús Salas Larrazábal îl menționează în două din operele sale, în *La guerra de España desde el aire*, Ariel, Barcelona, 1972, și în *Intervencion Extranjera en la guerra de España*, Editora Nacional, Madrid, 1974. În prima De Wet este menționat în legătură cu crearea, prin intermediul noului

Subsecretariat aerian, a cel puțin cincisprezece grupuri de vânătoare și bombardament, care au început să opereze cu material importat în septembrie 1936. După Salas, De Wet pilota un Nieuport 52 la vremea aceea. Există de asemenea o referire izolată la De Wet în Alcofar Nassaes, *La aviacíon legionaria en la guerra española*, Euros, Barcelona, 1975. În schimb, nu am găsit nici o mențiune despre el în Bill Alexander, *British Volunteers for Liberty*, care pretinde că are o listă foarte extinsă a voluntarilor britanici, înrolați aproape toți în British Battalion, în care a luptat și autorul, și nici în documentele și memoriile membrilor brigăzii și tovarășilor de călătorie britanici.

Aceste referințe se datorează, în primul rând, faptului că Hugh Oloff de Wet a publicat *Cardboard Crucifix* la editura Blackwood, în anul 1938 în Londra, pe care nu am reușit s-o găsesc și cred că nici nu a fost tradusă sau publicată în spaniolă. Un caz excelent de *recherche*, să vedem încă o dată de ce ești în stare, să-ți vedem calitățile. Din câte îmi dau seama, este vorba despre o relatare autobiografică a experienței lui în Spania ca pilot de război și martor favorizat prin naștere al armatei aeriene britanice. Un fragment destul de lung (paisprezece pagini) din *Cardboard Crucifix* este inclus în *The Civil War in Spain* de Robert Payne (a nu se confunda cu Stanley G. Payne, istoric al fascismului spaniol), Secker & Warburg, Londra, 1962. Fragmentul acesta nu spune mare lucru: o descriere jurnalistică a Madridului din toamna revoluționară a anului 1936, câteva impresii despre zborul în Nieuport și niște profiluri rapide ale unor figuri remarcabile din Brigăzile Internaționale.

Zarzalejo, ianuarie 1992.”

Ianuarie 1992, chiar cu un an înainte de a muri. Nimeni nu putea să-și imagineze atunci, nici el însuși, nu se cunoaște niciodată ordinea morții.

Cred că îmi amintesc că în următoarea ocazie în care ne-am întâlnit am fost impertinent și nerecunoscător, ca să trec peste cercetările și informațiile lui (dar așa ne purtam întotdeauna cu Benet, obișnuiam să nu ne recunoaștem competențele și meritele unii altora, cu excepția unor ocazii

numărate, ceea ce le făcea mai însemnate și mai de neuitat: aceeași școală ca și în familia mea, o școală umoristică și aspră – ai nevoie de puțin talent – pe care, după cum am văzut, majoritatea scriitorilor nu o tolerează, obligați prea adesea să se aduleze reciproc și scârbos și chiar să se judece: Maestre Cutare și Maestre Cutărică și Maestre Cutărescu, se numesc unii ca să-și ascundă complexele, în public și în scris, complexele de inferioritate vreau să zic) și i-am aruncat în față puțina carne și puținele mirodenii cu care mă servise, cu multe date inutile pe care le cunoșteam deja. Dar în realitate ar fi trebuit să-l felicit pe față, gândindu-mă că îmi venea rândul la plata datoriei, fiindcă profitase de nota lui ca să-mi lanseze o provocare, pe care mi-a repetat-o cu glas tare înaintea martorilor, cum făcusem și eu cu a mea: „Să vedem, mare copoi din Baskerville, Arsène Lupin al literelor, să vedem, tinere Marías, nu susții că nu există carte care să-ți reziste, oricât de greu de găsit ar fi? Acum vreau eu să te văd, cu Oloff de Wet acesta, care pare numele unui parfum; să vedem dacă ești capabil să ne aduci un exemplar din acest *Cardboard Crucifix* cu care ne scoți ochii atâta". Astfel că don Juan îmi întorsese misiunea și cercetarea. „Eu mi-am îndeplinit sarcina. E rândul tău", mi-a zis, „și sper că nu o să ai nerușinarea de a te prezenta la viitoarea cină fără cartea aceasta sub braț". Întotdeauna eram așa, provocându-ne ca niște copii cu lucruri inofensive și neînsemnate (unele mai puțin decât celelalte), o distracție și un stimul și mai ales o continuitate și o amânare, ceva rămânea întotdeauna în suspans și trebuia să ne mai vedem. Bineînțeles că nu eram singurul, aceleași amânări aveau loc cu toată lumea, cu Azúa sau cu Molina Foix sau cu Hortelano sau Daniella și faimoasa ei epistemă sau cu Mercedes sau inginerii sau Peche, cu toți prietenii care meritau dragostea lui manifestată prin ironie.

Unul din aceste dueluri dezinteresate și idioate a favorizat un scurt text memorabil al său într-o scrisoare pe care mi-a trimis-o în anii mei de la Oxford, și numai pentru a o publica aici merita să scriu cartea aceasta (nu o s-o citez *verbatim*, ca să evit susceptibilitățile). Mă provocase să ghicesc cine era noua sa *bête noire* din acele zile (noiembrie 1984), și eu îi răspunsesem ghicind din prima („inițialele lui sunt aceleași cu ale lui Jaime

Salinas” i-am spus) și i-am aruncat o baterie de hieroglife mai ușoare sub forma unor persoane la care m-am referit numai cu inițialele; de asemenea, l-am anunțat că îi pregătisem un mic cadou excelent care avea să-i fie de mare folos, pe care aveam să i-l înmânez cu ocazia primei călătorii la Madrid, „un instrument ingenios”, așa l-am numit, și se înțelege care a fost răspunsul lui. Benet își lăsase mustață nu demult și, chiar dacă ajunsesem să ne obișnuim cu toții atât de mult, încât acum ne e greu să ni-l amintim complet ras, atunci cântăream încă îndrăzneața noutate păroasă și oscilam între aprobare sau respingere și condamnare și prin urmare trimitere urgentă la frizerie. Adevărul este că în acel răstimp îi cumpărasem un pieptene minuscul și ridicol pe care îl văzusem într-un magazin specializat din Londra, destinat special lustruirii și igienei unor adăugiri de felul acesta, după cum se spunea în vremurile mai puțin directe.

„Era vorba într-adevăr despre J.S.”, recunoștea el în al doilea paragraf al scrisorii, „un imbecil desăvârșit, dintre cei care amestecă pietatea și aroganța în stilul Xirinacs[25]. Nu am ghicit nici una dintre inițialele tale, dar ca să ies din strâmtoare și să dezmint «amorțeala mea recunoscută» am hotărât să ghicesc că «instrumentul ingenios» pe care o să mi-l dăruiești nu e nici mai mult nici mai puțin decât un pieptene mic. Bineînțeles, ești într-o situație optimă ca să faci dezmințiri și chiar să cumperi un nou cadou, ca să demonstrezi că nu era vorba de un pieptene mic, dar eu voi rămâne toată viața convins că era vorba despre un pieptene (nu îți dau mai multe indicații, fiindcă acestea sunt de ajuns ca să roșești) și, dacă acționezi necinstit în această problemă gravă și schimbi micul pieptene, o să-ți ascund și eu cauzele care m-au făcut să demasc pieptenele. Fiindcă, dacă studiezi problema cu puțină atenție, vei ajunge în curând la concluzia că nu poate fi vorba decât despre un pieptene mic”.

Trebuie să-i recunosc aici darul ghicirii sau perspicacitatea, și m-a deranjat enorm că distrusese misterul micului meu pieptene specializat, pe care i l-am înmânat fără să-l schimb, dar deja ciocnit și fără chef și chiar cu ciudă. L-am văzut folosindu-l adesea în anii are au urmat, din când în când îl scotea la câte o reuniune în prezența mea și își pieptăna mustața cu

delicatețe câteva clipe prefăcându-se distrat, fără îndoială ca să lustruiască mai tare acel strălucitor triumf deductiv al său. (După dispoziția de atunci, eu făceam pe nebunul sau îl mulțumeam recunoscându-mă învins și spunându-i: „E bine, don Juan, îmi amintesc, a fost o deșteptare, las-o, n-o să-ți mai rămână un fir de păr în ea”.) Această bucurie recurentă și retrospectivă e foarte caracteristică pentru el.

Dar să ne întoarcem în 1992. Fiindcă era în joc amorul meu propriu, am alertat imediat mai mulți librari, pe G. Heywood Hill și Bell, Book & Radmall și pe Veronica Watts desigur, și pe alții specializați în probleme militare, deși nu cunoșteam prea bine acest câmp; de asemenea, pe Eric Southworth și pe Ian Michael din Oxford, dacă s-ar fi întâmplat prin minune să dea peste blestematul de *Crucifix* în vreun anticariat; și presupun că și pe Roger Dobson, un copoi adevărat și neobosit, dar care alterna perioade de noroc magnific cu altele de absolută pierdere a simțului și prin urmare de inaniție livrescă, astfel că totul depindea de perioada în care avea să-l găsească însărcinarea mea. Le-am dat la toți un buget destul de ridicat pentru suma la care ar fi putut ajunge în principiu o carte foarte uitată din 1938 despre Războiul Spaniol, de un autor pe care aproape nimeni nu îl cunoștea și de care nimeni nu se interesa și al cărui nume, la fel cu numele lui Gawsworth la vremea respectivă (dar mai explicabil), nu apărea în nici o enciclopedie, dicționar sau bibliografie de literatură, chiar dacă era menționat în unele studii despre Războiul Civil, conform informațiilor lui Benet, deși nu în atât de multe cum te-ai fi așteptat, având în vedere singularul său rol pe cerul din peninsulă – lupte după lupte și alte lupte – sau în vântul care poartă semințele.

Și a fost astăzi dispărutul Ben Bass, de la Greyne House din Avon, cel care a săvârșit miracolul după puține zile, și mi-a trimis o notă cu scrisul său înflorit, întrebându-mă dacă mă interesa câte un exemplar din *Crucifix* și din *Valea*, celălalt volum al lui Oloff de Wet despre întemnițarea sa de către Gestapo, pe care mi le punea la dispoziție contra prețului de treizeci și cinci și treisprezece lire, respectiv, plus cheltuielile poștale și împachetatul. Puțin cam scump *Crucifixul*, nu am pierdut nici un minut cu mizerabila de

poștă; l-am sunat imediat întrebându-mă de ce naiba mă mai consulta și nu îmi trimisese imediat cărțile și, înainte de următoarea cină cu don Juan Benet și alți prieteni, ambele titluri erau deja în posesia mea, și m-am prezentat foarte mândru cu ele sub braț la restaurant, gata să-mi iau revanșa, după atâția ani, pentru umilirea suferită din cauza minusculului și ridicolului meu pieptene demascat. Îmi amintesc că Benet se prefăcea că se uită a pagubă cum puneam cărțile pe masă cu o mișcare a degetului mare și a arătătorului, ca și cum ar fi fost cărți de joc („Ce n-aș da să știu ce mârșăvii ai făcut ca să pui mâna atât de repede pe raritățile acestea, tinere Marías”, mi-a spus cu necaz și neîncredere), înlocuită rapid de o expresie de curiozitate avidă, și expertul a început să răsfoiască operele găsite. După mai multe luni, marele vânător Ben Bass (pe care ar fi trebuit să-l descriu acum) a fost în stare să-mi găsească un al doilea exemplar din *The Story of a Pilot in Spain*, pe care l-am putut dărui astfel lui don Juan Benet, spre îmbogățirea colecției sale și în semn de amânată recunoștință și răsplată a generoasei sale căutări și a notei pentru licențiat. (Aștept încă să dea cineva peste un al treilea volum, ca să i-l dăruiesc lui Edkins.) A reușit să-l citească, cu puțin timp înainte de a muri – dar noi nu știam încă –, dar, ca și citatul extras din cartea lui Robert Payne, nu i s-a părut mare lucru. Niciodată nu voi putea ști dacă aceasta a fost adevărata sa opinie sau dacă încerca să scadă meritele literare ale personajului fiindcă fusese descoperit de mine și ca să-mi mai taie din nas. Posibilul interes literar stârnit de Hugh Oloff de Wet, pe de altă parte, nu avea de ce să meargă împreună cu biografia și romanescul. Dar despre texte voi vorbi mai târziu dacă va fi cazul.

Nici unul dintre exemplarele dobândite – nici cel al lui Benet, nici al meu – nu avea copertă, astfel că nu existau date despre autor și nici descrierea editorială a operei. Dar *The Valley of the Shadow* avea coperta în bună stare, scrisă la unsprezece ani după *Cardboard Crucifix* – Războiul Civil se terminase și timpul trecuse, Al Doilea Război Mondial se încheiase – și cu doi ani înainte de a doua ciudată ședere în Madrid a scriitorului pilot în 1951, când dintre toate locurile posibile din lume frecventa Café Gijón a

literaților spanioli șomeri – sau poate că atunci toată lumea avea timp, timpul nici nu exista, avea timp și Benet, care avea douăzeci și patru de ani și mergea uneori pe acolo – și dintre toate guvernele posibile din lume voia să finanțeze proiectul partizanilor din Carpați prin intermediul jefuitorului, dar foarte zgârcitului Franco. Pe partea dinăuntru a acestei coperte se vedeau o fotografie și câteva date, amintite deja de protejatul Edkins în prima scrisoare. Nu toate, totuși.

De Wet are în fotografie un neîndoielnic aspect de militar britanic în ciuda originii bure – dacă obârșia aceasta era adevărată și poate nu era –, cu mustața deasă și răsucită și foarte aranjată, poate cu un mic pieptene specializat care îl ajuta să-și răsucească și vârfurile.

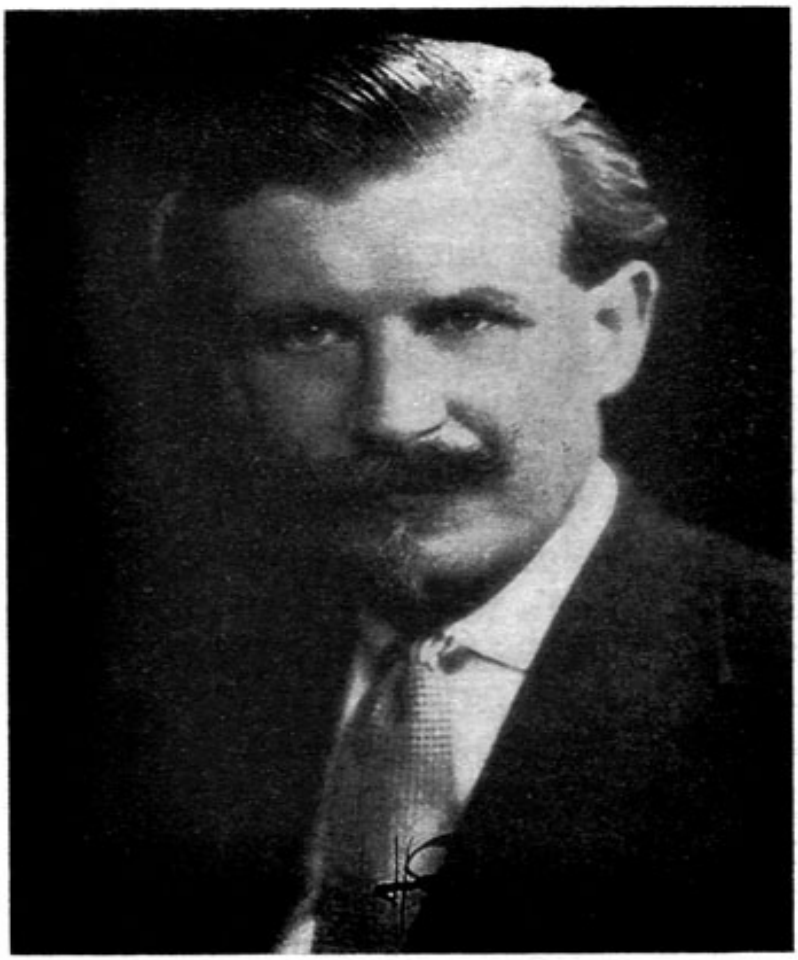

Photo by *Weitzmann Studio, London*

H. OLOFF DE WET

". . . comes from English military stock . . . he served nine months as a pilot and Intelligence officer in the army of the Negus. Forced to leave Abyssinia on account of a duel, he offered his services to General Franco. Not being accepted, he joined the Reds, and for three months served as a fighter pilot. During this time he began his work for the Deuxième Bureau . . ."

Continued on back flap

9/6

This extract, described by Mr de Wet as "founded on fact," though "in various respects slightly inaccurate," is taken from the *Völkischer Beobachter's* report of his trial in the People's Court at Berlin, when he was found guilty and condemned to death.

In *The Valley of the Shadow* Mr de Wet gives his own version of his experiences as a secret agent of France in Prague, and of his capture and imprisonment by the Gestapo. It is almost incredible that he should have survived successively the attentions of his gaolers and inquisitors, his own attempts to escape and suicide, and finally, for four years, a death sentence delivered in the earlier part of the war.

The book is more than an unforgettable record of the horrors of prison life in Nazi Germany. It shows the triumph of the human spirit over brutality, torture and — almost worse — the suspense and deadening routine of captivity. Mr de Wet lost neither his courage nor his sanity in an ordeal which lasted for six years. He has lived to write a terrible but inspiring book.

Barbișonul muscă nu se prea potrivește, conferindu-i un aer de muschetar sau de cardinal – sau de Buffalo Bill sau Custer – nepotrivit unui soldat serios din vremea sa, sugerând o latură extravagantă și cochetă care ar fi putut da naștere unei cozi indecente numai dacă ar fi fost dusă la extrem, sau datorită faptului că într-o țară străină nu era pedepsit, iar aici nu se vede așa ceva. Nu are nici monoclu afumat, iar cât despre faimosul cercel care îi împodobea urechea dreaptă, care de altfel nici nu se vede, probabil că nu a îndrăznit să și-l pună în portretul făcut de Studioul Weitzmann din Londra. E îmbrăcat civil – asta era pe atunci – și foarte bine, cravata elegantă și haina dintr-un material excelent, încât poți să-ți dai seama de calitate numai văzând-o. Pare mai bătrân decât cei treizeci și șase de ani pe care trebuie să-i fi avut, dar poate că e din cauza fizicului robust și a pieptănăturii respectabile cu cărare, și nu din cauza riscurilor vieții sale temerare. Văzându-l așa de elegant, nimeni n-ar spune că fusese închis atâta timp, nici că fusese torturat. Ochii limpezi au o privire pătrunzătoare, caracteristică ochilor de culoare închisă, și nici unul nu pare lipsit de vedere; trăsăturile sunt foarte corecte, un bărbat care arată bine și pe care ți-l poți imagina ușor în uniformă și în secolele trecute, mai ales în secolul al XVII-lea, ca nobil sau corsar sau amândouă, nu era nimic neobișnuit pe atunci, sau în secolul al XIX-lea, pe partea cealaltă a oceanului, în Vestul Sălbatic. Semnătura se vede rău din cauza fondului întunecat. Textul acestei coperte începe cu ghilimele și puncte de suspensie, și tot astfel se termină, ca să continue pe coperta următoare, explicând proveniența citatelor: „Citatul acesta, descris de domnul De Wet ca «bazat pe fapte», deși «puțin inexact în unele privințe», este extras dintr-o știre din *Völkischer Beobachter*, referitoare la procesul său în fața Tribunalului Poporului din Berlin, când a fost declarat vinovat și condamnat la moarte”. Și continuă, pe un ton și mai propagandistic: „În *The Valley of the Shadow*, domnul De Wet oferă propria sa versiune asupra experienței trăite de dânsul în calitate de agent secret în serviciul Franței la Praga, și asupra capturării și întemnițării sale de către Gestapo. E aproape incredibil că a supraviețuit succesiv atenției celor care l-au întemnițat și interogatorilor, propriilor tentative de

evadare și sinucidere și, timp de patru ani, pedepsei cu moartea din prima fază a războiului”. Ultimul paragraf este încă și mai propagandistic și nu merită să mai pierdem timpul cu el și să-l traducem. Dar merită să traducem următoarea notă din *Völkischer Beobachter* din Berlin, cu data de 8 februarie 1941, reprodusă parțial în germană la paginile VI și VII, după cuprins, după pagina de titlu, cu o ilustrație foarte sinistră în galben și negru, care reprezintă un bărbat scheletic în lanțuri, așezat pe cimentul unei celule, cu ochii închiși – desen realizat de însuși De Wet – și o frază între ghilimele care ocupă o pagină întreagă și cu care începe volumul, de parcă ar fi o deviză sau un citat poetic ori biblic pe care eu nu l-am recunoscut: „*And still death passed me by*”, asta spune, „Și totuși moartea a trecut pe lângă mine”; deși dacă am forța puțin am putea înțelege cuvântul *still* ca pe un adjectiv, și nu ca pe un adverb, și deviza ar însemna atunci: „Și moartea tăcută a trecut pe lângă mine”. Nu cred, fiindcă în primă instanță acest „totuși” are prea mult sens în cazul lui Oloff de Wet, dacă a fost condamnat la moarte în Berlin pentru a doua oară în viață, după ce fusese condamnat în Valencia, cu cinci ani înainte, de către republicanii cu care luptase în Spania și de către naziștii împotriva cărora lupta în Germania, adică de către amândouă forțele rivale în scurt timp. Nici una dintre aceste două morți nu a fost tăcută. Ilustrația descrisă, care figurează și ea pe copertă, nu este singura din carte, care are patru, toate în galben și negru și toate sinistre și toate de același autor, mercenar și prizonier. Aceste calități grafice au fost primele informații care explicau sau justificau poate acea ciudată îndeletnicire prin care am aflat de existența lui – sau numai de numele prost scris –, executorul măștii mortuare a poetului Gawsworth și regelui Juan al Redondei și cerșetorului Armstrong, contemporanul lui, desigur, care pilota și el avioane pe vremea aceea, înrolat în Royal Air Force, în nordul Africii și Orientul Mijlociu.

Norddeutsche Ausgabe

Berlin, Sonnabend, 8 Februar 1941

BEOBACHTER

hen Bewegung Großdeutschlands

Der Fall de Wet

Berlin Januar 1941.

Das Volksgerichtshandelte in zweitägiger Sitzung gegen 43jährigen britischen Staatsangehörigen ist und verurteilte ihn zum Tode. De Wend als bezahlter Spion im Dienste des fraiehen Deuxième-Büros und hatte den Auf Militäranlagen auszuspähen. Er wurde der deutschen Spionageabwehr auf dem Reichsgebiet verhaftet.

Die Verhandlungen Percy William Olaf de Wet fanden unter Ausschluß der Öffentlichkeit statt. Einem Vertreter des „Völkischen Beobachters" war Gelegenheit gegeben, der Verhandlung beizuwohnen. Aus naheliegenden militärischen Gründen wurde allen Verhandlungsteilnehmern Schweigegebot auferlegt. Über diese Schweigepflicht unterliegenden Dinge kann daher hier nicht berichtet werden. Darüber hinaus verdient jedoch die Person des Angeklagten nach allgemein menschlichen und politischen Seite hin tieferes Interesse.

Die Umstände, unter denen der Verurteilte seine gegen die Sicherheit des Reiches gerichtete Tätigkeit ausübte, sind kennzeichnend für eine gewisse internationale Atmosphäre, in der die Grenzen zwischen Politik und Abenteuer fallen und die Intelligence Service von der Hochstapelei nicht mehr zu unterscheiden ist. Es kann aber kein Zufall sein, daß sich der feindliche Nachrichtendienst mit Vorliebe solcher Elemente für seine Arbeit bedient. Was uns daher bei einem Rückblick auf diesen Prozeß vor allem bemerkenswert erscheint, ist dies. Man scheint in dem unsichtbaren Kampf gegen das Reich nur [illegible]

der Spion, den sich seine gefährlichen Geheimnisse nur schwer entreißen läßt. Beide Deutungen sind möglich. De Wet entstammt einer englischen Offiziersfamilie. Sein Vater war Marinekommandant auf einer der Kanalinseln, die sich jetzt in deutschem Besitz befinden. Auch der Sohn wurde für die Soldatenlaufbahn bestimmt und bezog eine Kadettenschule, deren Examen er aber nicht bestand. Er sagt, er wollte dieses Examen nicht bestehen, da es nicht seine Absicht war, in ein Infanterieregiment einzutreten. Man darf ihm das vielleicht glauben, denn er legte bald danach das Pilotenexamen ab und trat als Leutnant in die Royal Air Force ein. Nach kurzer Zeit quittierte er jedoch den Dienst. Die Gründe dafür sind dunkel. De Wet behauptet, ihm seien die vielen ärztlichen Untersuchungen, die er wegen einiger Automobilunfälle über sich ergehen lassen mußte, unangenehm gewesen und er habe darum den Dienst aufgegeben.

In der Folgezeit tauchte de Wet auf allen Kriegsschauplätzen auf. Zunächst war er neun Monate lang als Pilot und Nachrichtenoffizier in der Armee des Negus tätig. Er mußte Abessinien dann wegen eines Duells verlassen und bot dem „General Franco seine Dienste an. Der lehnte sie ab und de Wet stellte sich daraufhin den Roten zur Verfügung. Er war drei Monate Kampfflieger. In dieser Zeit knüpfte er die ersten Beziehungen zum Deuxième-Büro, dem französischen Gegenstück zum englischen Intelligence Service, an. Noch ist er aber kein bezahlter Agent, sondern will einem der Offiziere des Deuxième-Büros nur aus Freundschaft

d Schiffe

ndigkeiten"

inanzminister fordert
en lawinenhaft —
Pfund

allen Erwartung eines schnellen und leichten Sieges vom Zaun brachen, der nun am Wall Englands steht. Und bald werden sie erkennen müssen, daß aller Bisherige nur ein Vorspiel war im Vergleich zu dem, was Britannien erwartet!

ulgarischer Abgeordneter mahnt:

„Bulgariens Platz ist an der Seite Deutschlands"

Sofia, 7. Februar.

Der Abgeordnete Deni Kostoff trat vor der Kammer für die Notwendigkeit [illegible]

Diese Notiz aus dem *Völkischer Beobachter* in seiner Norddeutschen Ausgabe, die freundlicherweise vom Foreign Office Seiner Majestät zur Verfügung gestellt wurde, wie eine Anmerkung am Fuß der Seite vermerkt, wurde von De Wet zu Beginn seines Buches *The Valley of the Shadow* übersetzt und lautet wie folgt:

„CAZUL DE WET.

Berlin, ianuarie 1941.

După două sesiuni care au avut loc în două zile, Tribunalul Poporului s-a pronunțat în cazul cetățeanului De Wet din Marea Britanie, în vârstă de douăzeci și opt de ani, și l-a condamnat la moarte. De Wet este un spion plătit de Deuxième Bureau din Franța, iar misiunea sa era să descopere și să localizeze instalațiile militare. A fost reținut de contraspionajul german pe teritoriul german.

Judecarea lui Percy William Olaf de Wet" (iată un nume cu formă inedită, datorată poate condiției sale de spion: dar nu ar fi avut sens să-și păstreze prenumele) „s-a ținut cu ușile închise. Un reprezentat al ziarului *Völkischer Beobachter* a primit permisiunea de a fi prezent în sală. Din rațiuni clare de securitate militară, toții participanții la proces au jurat să păstreze tăcerea. Prin urmare, cele spuse acolo nu pot face obiectul acestei cronici. Dar, în afara materialelor secrete, persoana acuzatului este demnă de atenție dintr-un punct de vedere general uman și, de asemenea, politic.

Circumstanțele în care și-a exercitat activitatea împotriva siguranței Reich-ului sunt caracteristice unor anumite medii internaționale, în care linia de despărțire dintre politică și aventură se șterge și Serviciul de Spionaj nu poate fi deosebit de escrocherie. Cu toate acestea, nu este întâmplător faptul că Serviciul de Spionaj inamic preferă să recruteze asemenea elemente. Examinând procesul, lucrul cel mai remarcabil este următorul: în această bătălie subterană împotriva Reich-ului se pare că se recurge doar la cei recomandați de lipsa de principii și de instabilitatea morală." (Sunt bătătoare la ochi comentariile dictate de un organ nazist, dar mai izbitoare este cronica unui proces pentru spionaj, ca și cum condamnarea morală a celor trădați ar putea fi nuanțată sau opțională în asemenea cazuri).

„Cei care au luat parte la proces au fost siliți să cântărească în minte dacă acest De Wet, care stătea în picioare în fața lor răsucindu-și o bărbuță rară și grotescă" (probabil că îi confiscaseră pieptenele în închisoare) „era un nebun aventurier sau un spion viclean, nemilos și calculat, hotărât să-și

ascundă secretele periculoase. Ambele situații puteau fi adevărate. De Wet provine dintr-o familie de militari englezi" (această afirmație îl scoate din schemă pe celebrul bunic bur). „Tatăl lui a fost ofițer de marină, comandant pe una dintre insulele Canalului, acum în puterea germanilor. Fiul a fost destinat și el unei cariere militare și înscris la o școală de cadeți, la al cărei examen nu s-a prezentat. El spune că nu a făcut-o fiindcă nu intenționa să intre într-un regiment de infanterie. Se poate da crezare acestui lucru, fiindcă puțin mai târziu, după ce a susținut examenul de pilot, s-a înrolat în Royal Air Force. După puțin timp a abandonat acest serviciu, iar motivele nu sunt cunoscute. De Wet susține că multele examene medicale la care a trebuit să se supună din cauza unor accidente de automobil au fost foarte neplăcute și că din motivul acesta a renunțat la serviciu." (Văzând o asemenea prostie, e limpede că De Wet s-a pus pe glume și și-a bătut joc de judecători și jurați pe durata întregului proces; nu se poate ști dacă aceștia și-au dat seama, deși e dorit s-o fi făcut, spre binele Celui de-al Treilea Reich astăzi defunct; cel care nu s-a prins deloc a fost fără îndoială corespondentul lui *Völkischer Beobachter*, care consemnează totul *ad literam* cu suficientă atenție și nu pare să-și dea seama de probabila nonșalanță sau de cinismul spionului aventurier. Cred că așa s-a întâmplat, m-am gândit eu citind această galimație.)

„După aceea, De Wet a apărut pe toate teatrele de război. Prima dată a slujit timp de nouă luni ca pilot militar și agent de spionaj în armata Negusului. Obligat să părăsească Abisinia din cauza unui duel, și-a oferit serviciile generalului Franco. Fiindcă nu a fost acceptat, s-a unit cu Roșiii, și a lucrat timp de trei luni ca pilot de vânătoare. În această epocă a început să lucreze pentru Deuxième Bureau, echivalentul francez al Serviciului de Spionaj britanic. Dar nu era încă agent plătit, ci doar prieten cu responsabilii din Deuxième Bureau. Oare nu se poate ca De Wet să fi fost de mult timp membru al Serviciului de Spionaj britanic, însărcinat cu o misiune care îi cerea să joace rolul unui mercenar străin? De Wet neagă și spune că și-a oferit o dată serviciile, dar a fost refuzat. Oare spune adevărul? Și dacă e adevărat, de ce a fost refuzat? L-au considerat oare

britanicii vanitos și stupid și, din cauza acceselor de beție, inapt pentru serviciu? Poate că a fost așa, poate altfel. În orice caz, De Wet și-a abandonat rolul de pilot roșu spaniol ca să activeze ca traficant de arme pentru un anume Zaharov. Apoi a scris două cărți legate de experiențele sale, intitulate *Cardboard Crucifix* și *The Patrol is Ended*." (Pare clar nu numai că jurnalistul se afla sub efectul unei beții aventuroase și nu știa să-și explice încurcătura, ci și faptul că se simțea captivat de figura nebună sau vicleană a acuzatului, în legătură cu care își pune prea multe întrebări prea puțin practice sau absurde de-a binelea, concentrându-se asupra celei mai idioate: «Spune adevărul?». Bineînțeles că este o prostie să crezi că vanitatea ar fi putut fi un grav impediment pentru a fi angajat în spionaj. În unele momente, te face să crezi că propria lui fascinație pentru De Wet îl irită și îl face să se ridice în mod exemplar împotriva lui, dar slăbiciunea pentru el apare în mod diafan atunci când punctează și precizează că la început spionul lucra din prietenie pentru mai-marii spionajului din Franța. Una peste alta, cea mai admirabilă frază a paragrafului este cea care avansează cu imparțialitate și prudență: „Poate că a fost așa, poate altfel".)

„O scurtă perioadă, De Wet a trăit liniștit, exercitându-și talentul de pictor." (Aici apare din nou autorul măștii.) „Când a izbucnit conflictul dintre Germania și Cehoslovacia avea douăzeci și cinci de ani; a lăsat paleta la o parte și a alegat la Praga, oferindu-și serviciile de pilot guvernului Beneš. Prietenia cu Parisul este reînnoită prin prietenia cu o balerină din sud-estul Europei, o femeie care a lăsat în urmă multe inimi distruse, și despre care nu s-a descoperit mare lucru. Nu se știe sigur dacă era o aventurieră erotică sau avea și ea caracter politic. În orice caz, atunci când De Wet a fost reținut, ea nu era numai confidenta, ci și colaboratoarea lui. În cursul interogatoriului s-a sinucis și De Wet, care și-a recunoscut totala vinovăție înainte de moartea ei, a început să se apere." (E limpede că acest cronicar nu uită cu totul de ornamentele literare; și, chiar dacă pregătirea lui de narator și prozator trebuie să fi fost slabă, folosind de cele mai multe ori expresii mecanice sau minciuni seci, nu se poate nega aerul enigmatic pe care îl atinge uneori, cu eufemismele sale originale și sintaxa instabilă: „Nu

se știe dacă era o aventurieră erotică sau avea și ea caracter politic”. La așa ceva nu se ajunge ușor.)

„Se știe foarte bine că în timpul ședерii în Praga De Wet a ajuns să lege relații strânse cu un anume funcționar ceh care, după ce s-a stabilit Protectoratul în Boemia, a fugit în Alsacia și acolo a lucrat pentru Deuxième Bureau. De Wet l-a vizitat de multe ori în Praga, trecându-i prin contrabandă aur și informații, și aceste activități împreună cu altele pentru Deuxième Bureau l-au făcut să cadă în cele din urmă în mâinile autorităților germane.

La încheierea procesului, De Wet a mulțumit Președintelui Consiliului de Înaltă Trădare pentru corectitudinea procesului și pentru dreptul de a se apăra liber. A ascultat sentința de condamnare la moarte cu indiferență și a părăsit sala cu o curtenitoare înclinare a capului; tribunalul număra, în calitate de judecători laici, trei oficialități militare cu rang înalt în armată.” (E de presupus că Gestapoul nu a vrut să lase problema pe seama hazardului și a trimis trei pești mari ca să asigure și să realizeze condamnarea.)

„S-a făcut tot posibilul pentru elucidarea faptelor și caracterului acuzatului. Delictul său este clar. Caracterul, totuși, rămâne învăluit încă în mister. Educat în două culturi (De Wet a învățat într-un colegiu francez și vorbește mai bine franceza decât limba lui maternă), acest vlăstar al unei familii interesante – este înrudit cu generalul bur De Wet – a ajuns să fie acum un hoinar fără țintă.” (Și aici, profitând de acest adjectiv acuzator și frivol, „interesantă”, apare în schimb bunicul sau înaintașul bur, care nu era poate o minciună gratuită. S-au găsit un portret și o carte a lui, dar este mai bine să terminăm întâi cu povestirea condamnării berlineze la moarte, al cărei final se îndepărtează deja cu mult de ceea ce ar fi trebuit să fie o cronică a tribunalelor, ca să intre hotărât pe tărâmul meditației și lamentării.)

„Este inteligent și înzestrat cu diferite talente, întreprinzător și capabil de sentimente nobile, și totuși își termină viața într-un haos de incertitudine și în compania bărbaților și femeilor îndoielnici care, deși sunt mereu cu fraze patriotice pe buze, nu au patrie și trăiesc pe bani străini. Idealul acestei

societăți este legendarul colonel Lawrence, dar nici unul nu ajunge la acest ideal. La jumătatea drumului toți suferă un accident. Viața nu îi vrea și vomită și bila” (și astfel sunt ca un lux costisitor și inutil care este expulzat imediat din viață, de parcă ar fi un fum, de parcă ar fi un abur): „ramuri tăiate dintr-un pom odată înflorit și roditor; membri împrăștiați ai unei rase a cărei viață a ajuns infamă”.

Până aici, redactorul lui *Völkischer Beobachter*, care îl menționează în mod curios pe Lawrence al Arabiei ca pe modelul de neatins al dezastruosului De Wet și al altora de teapa sa, când însuși Lawrence a pierit într-un accident obscur sau sinucidere pe motocicletă în 1935, la vârsta de patruzeci și șase de ani, vârsta mea de acum.

Terminând cu traducerea cronicii germane, De Wet ia cuvântul înainte de a-și începe cu adevărat povestirea, și o anunță pe scurt în felul următor:

„Astfel s-a petrecut, după părerea lor, istoria «unui hoinar fără țintă». Deși bazată pe fapte, în anumite privințe este ușor inexactă, și unele dintre deducțiile sale nu au nici un temei. Și, oricât de neînsemnate ar fi aceste inexactități, ofensează totuși adevărul; și ofensează și altceva, ceva mai profund și mai durabil: ceva pentru care nu mi-am propus atunci să găsesc un nume: sau poate că nu puteam.

Ceea ce urmează este versiunea mea asupra acestei istorii care îmi aparține, și a istoriei celei care m-a însoțit «la porțile Infernului» o scurtă perioadă…”

25 Jaime Salinas (1925-2001) și Olga Xirinacs (n. 1936), scriitori spanioli contemporani.

Timpul trecut sau pierdut ajută cărțile vechi să nu rămână doar texte și coperte, ci și ceea ce lasă în ele cititorii precedenți, semnale sau comentarii sau exclamații sau blesteme sau fotografii sau dedicații ex-libris, sau o scrisoare sau o foaie sau o semnătură sau o picătură sau o arsură sau o pată sau chiar numele proprietarilor. Și în același fel în care cărțile lui Ewart și Graham și Gawsworth își relatează neînsemnata istorie, unul dintre cele două exemplare din *Cardboard Crucifix* pe care le-am dobândit avea ceva între pagini, două sau trei comentarii vechi. Unul era fără îndoială al lui Benet, fiindcă eu am fotocopiile, și nu hârtia de ziar, îngălbenită și prăfuită. Astfel că am procedat foarte cinstit în grava problemă a pieptenelui interceptat, și nici nu am căzut în ispita normală de a păstra ceea ce aparținea celui de-al doilea exemplar pe care i-l destinam, și nu l-am adus pe al meu, mai tăcut. Eu mă port aproape întotdeauna frumos, și uneori chiar mă sacrific, după cum se vede. Dar nu sunt chiar sfânt.

Cineva le păstrase din 1941 – sau chiar mai înainte, în privința anunțului –, deși pe nici unul nu se vede data sau pagina de început. Dar după mărimea celui mai mare conchidem că acest caz al lui De Wet a fost în vremea lui și în țara protagonistului atât de cunoscut și comentat cum a ajuns să fie romanul faimos al lui Wilfrid Ewart după douăzeci de ani.

'MAD DEVIL DE WET'

Gestapo Thought He Was 'Crazy'

By GRAHAM STANFORD

THEY called Percy William Olaf de Wet "a brave and curious man" before they sentenced him to death in the German People's Court for spying for the French Secret Service.

Percy de Wet would enjoy that description. I can imagine his lips curling sardonically as he heard the words. For no soldier of fortune that ever left England lived a more lurid, fantastic life than this tall, handsome "devil-may-care."

He was known in the hotels and bars of every capital in Europe. He was known in the world's strange places and among the world's strange people. He sought adventure and he always found it.

Now his latest and greatest adventure has ended in disaster. But I doubt whether de Wet cares much, for he had the fatalism of all soldiers of fortune. It is reported that he accepted the verdict calmly, and de Wet's strange friends will be glad of that.

I do not know much about the boyhood of de Wet. His mother, Mrs. P. W. de Wet, who lives in St. Albans, would not talk about it when I spoke to her last night.

This restlessness sent him chasing across the European and Eastern stage in later years—Abyssinia, Spain, and Europe when it became the seething melting-pot for the present war.

★

WHERE all the trouble was, there was de Wet—a rather swaggering figure with a flowing moustache and a black shade over one eye. No one ever knew quite what he was doing. But he always lived well, was always giving parties, and telling the most extraordinary stories of his adventures.

Just after the Munich Agreement in 1938 de Wet was in Prague. Those were feverish days in Central Europe. Spies clustered around every bar, and no one knew whether to trust his neighbour.

Prague quickly learned of de Wet's presence. He took a suite of rooms, gave champagne parties which were attended by beautiful women and a strange group of men.

Some say that the Gestapo investigated the activities of de Wet, but came to the conclusion that he was just another "crazy Englishman."

He got to know a beautiful Russian woman. It is reported that he married her, and that she was arrested as his accomplice when the Gestapo got on his trail. It is also reported that she afterwards committed suicide.

★

HE was familiar to newspaper men. To some of us he offered information—"inside information."

He was proud to say that he was "on the inside." But you could not always take this man too seriously.

He had a fine time in Abyssinia.

He went to Addis to fly for the Emperor—he and that world-famous figure Herbert Fauntleroy Julian ("The Black Eagle of Harlem"), who was a strapping African Negro who enjoyed putting seven sorts of fear into the hearts of the natives.

My colleague Noel Monks met him at the Hotel Imperial—surely the most cosmopolitan war hotel of all time. Then de Wet and "The Black Eagle of Harlem" were apparently rivals for the favours of the Emperor. Both of them had gone there to fly. But apparently the Emperor had only one communicating plane and most of their time was spent on the ground.

★

YES—de Wet enjoyed the Abyssinian scene. It had all the things he loved—colour, adventure, uncertainty.

The Germans say that he had to leave Abyssinia because he fought a duel. I cannot substantiate that story, but I can well imagine that it is true, for de Wet ran into "scrapes" wherever he went.

He was in Spain, too, along with the rest of that brave and laughing crowd of men who will follow a fight to the ends of the earth. He flew against Franco. He used to say that he lost an eye in an air fight.

Later he wrote a book about his adventures, called "Cardboard Crucifix."

But . . . no one quite knew de Wet. Perhaps no one will ever know until this war is over and the full story comes to be written. Some thought him a pleasure-seeking fool. He certainly played the part.

It is possible that this was merely a mask, that behind that swaggering demeanour was a keen, agile brain working for the cause that he thought right.

The Germans described de Wet as "intelligent, unafraid, and talented."

He was all of those things. He was, in fact, one of the old-time soldiers of fortune who, throughout history, have left Britain to seek adventure.

BLACKWOOD

The Imprint of a Good Book

CARDBOARD CRUCIFIX

The Story of a Pilot in Spain. By OLOFF de WET.

8/6 net.

A remarkable book, live-breathing, uncommon. The author is an artist in human motives, emotions, and most vigorous action. Horrors tread delicately, almost casually, among feats of unstudied heroism.

THE BLIND ROAD

By FOREPOINT SEVERN,

A SAIL TO LAPLAND

By DOUGLAS DIXON, author of

NO KNOWLEDGE OF SPY

LONDON, Feb. 7— (AP) —British officials asserted tonight they had no knowledge of the activity of Percy Williams Olaf De Wet, 38-year-old Englishman sentenced to death in Germany as a spy.

The name recalled here his book "Cardboard Crucifix", which was published in 1939 and deals with the Spanish civil war.

Și la fel de uitat după puțin timp, cu mai multă rapiditate, dacă se poate, presupun: pe De Wet l-au condamnat în plin război mondial, și atunci orice știre era probabil efemeră, sufocată de știrile orei următoare sau de cele din celălalt capăt al pământului, cum se întâmplă în vremurile noastre trăite atât de tranzitoriu, de parcă fiecare secundă ar aparține războiului, nu știu dacă și această carte se înscrie în ele, poate cere răbdare și pauză; sau poate că este caracteristică acestor timpuri, fiindcă totul în ea este tranzitoriu, după cum se relatează, și dacă un cititor se întreabă ce naiba se povestește sau unde vrea să ajungă acest text, mă tem că aș putea răspunde doar că se limitează la parcurgerea unui traiectorii și vrea să ajungă la final, cel spre care se îndreaptă și care îi este menit în lume. Dar nu cred că cel care a ajuns până aici își mai pune asemenea întrebări.

Prima notă, cea principală, nu este o știre, ci o biografie semnată de un anume Graham Stanford, care, judecând după comentariile sale, îl cunoscuse personal pe De Wet, deși nu părea îndurerat, nici supărat de ghilotinarea sa iminentă. Cele două titluri sună astfel:

„DIAVOLUL NEBUN DE WET

Gestapoul îl consideră «țicnit»”.

Și astfel sună restul evocării sau portretului:

„L-au numit pe Percy William Olaf de Wet (iarăși numele nou, sau poate aparținea sezonului) «un bărbat curajos și curios» înainte de a-l condamna la moarte în Tribunalul Poporului german pentru spionaj în slujba Serviciilor Secrete Franceze.

Lui Percy de Wet i-ar fi plăcut această descriere. Pot să-mi imaginez cum i s-ar curba sardonic buzele auzind aceste cuvinte. Fiindcă nici un mercenar care a părăsit vreodată Anglia” (literal „nici un soldat al sorții”) „nu a trăit o viață mai aprinsă și mai fantastică decât acest «țicnit» înalt și chipeș.

Era cunoscut în hotelurile și barurile oricărei capitale din Europa. Era cunoscut în cele mai ciudate locuri din lume și printre cele mai ciudate popoare din lume. Căuta aventura și o găsea întotdeauna.

Acum, ultima și cea mai mare aventură a sa s-a terminat dezastruos. Dar nu cred că lui De Wet îi pasă prea mult, fiindcă are fatalismul tuturor mercenarilor. Se spune că a acceptat verdictul cu calm, și prietenii ciudați ai lui De Wet se vor bucura.

Nu știu prea multe despre copilăria lui De Wet. Mama sa, doamna P.W. de Wet, care locuiește în St. Albans, nu mi-a spus nimic aseară, când am sunat-o.

Neliniștea din suflet l-a trimis să hoinărească pe scena europeană și orientală în ultimii ani – Abisinia, Spania și Europa, atunci când aceasta a devenit oala clocotindă a războiului actual.

Acolo unde erau necazuri, acolo era și De Wet – o figură rătăcitoare, cu o mustață frumoasă și un petec negru pe un ochi. Nimeni nu știa ce face cu adevărat. Dar trăia întotdeauna bine, dădea întotdeauna petreceri și spunea cele mai extraordinare povești despre aventurile sale.

Imediat după Pactul de la München din 1938, de Wet a ajuns în Praga. Era zile fierbinți pentru Europa Centrală. Spionii se strângeau în fiecare bar, și nimeni nu avea încredere în vecinul său." (Acest paragraf pare să indice că reprobabilele „accese de beție" ale lui De Wet erau poate rezultatul riguros al unor cerințe indispensabile în meseria de spion, fiindcă portretistul Stanford ar fi putut spune „pe rând în fiecare hotel" sau „la fiecare cafenea" sau la fiecare „club de noapte" sau chiar „la fiecare bordel", dar spune clar *around every bar*.)

„Praga a aflat repede de prezența lui De Wet. A închiriat mai multe camere, a dat petreceri cu șampanie la care luau parte femei frumoase și un grup ciudat de bărbați.

Unii spun că Gestapoul a investigat activitățile lui De Wet, dar a ajuns la concluzia că el era încă un «englez țicnit».

A ajuns să cunoască o rusoaică frumoasă. Se spune că s-a căsătorit cu ea și că a fost arestată sub acuzație de complicitate atunci când Gestapoul l-a prins. Se spune, de asemenea, că ea s-a sinucis după aceea." (Apare aici o rusoaică cu care poate s-a căsătorit: poate proprietara legitimă a hotelului Metropol din Moscova; dar, dacă ea s-a „sinucis" în timpul interogatoriilor

Gestapoului, atunci s-a întâmplat una din două: sau nu a făcut-o și nu era moartă în 1951, sau De Wet s-a căsătorit de două ori și în ambele cazuri cu rusoaice. Nici una dintre cele două posibilități nu pare verosimilă, și cu atât mai puțin că ar fi aspirat să stăpânească și să administreze Metropolul din Moscova în calitate de posibil văduv moștenitor.)

„Cunoștea ziariștii", continuă Stanford. „Unora dintre noi le-a oferit informații – informații din interior.

Era mândru să spună că era «în interior». Dar nu puteai să-l iei niciodată în serios.

S-a distrat foarte bine în Abisinia.

S-a dus la Addis Abeba ca să zboare pentru Împărat – el și vestitul Herbert Fauntleroy Julian («Vulturul Negru din Harlem»), un negru african uriaș căruia îi plăcea să-i bage în boale pe nativi." (Ca să spunem adevărul, prostiile adunate de redactorul german al lui *Völkischer Beobachter* se dovedesc a fi niște fire de înțelepciune pe lângă articolul englez, mai ales după apariția acestui stelar și aerian Vultur Negru de mahala, al cărui nume adevărat nu poate suna mai fals, nici mai romanesc, astfel că era în mod sigur numele lui autentic: trebuie să ții seama de faptul că în 1941 nu existau încă prea multe filme despre război care să poată răspândi nebunia în rândul reporterilor populari. Dar Herbert Fauntleroy Julian, cui i-ar putea trece prin cap.)

„Colegul meu Noel Monks l-a întâlnit la hotelul Imperial – cu siguranță cel mai cosmopolitan hotel de război din toate timpurile. Apoi De Wet și Vulturul Negru din Harlem s-au luptat între ei pentru favorurile Împăratului. Amândoi se duseseră acolo ca să zboare. Dar se pare că Împăratul avea un singur avion comunicant și își petrecea majoritatea timpului la sol.

Da – De Wet s-a bucurat de scena abisiniană. Avea toate lucrurile care îi plăceau – culoare, aventură, nesiguranță.

Germanii au spus că a fost nevoit să părăsească Abisinia din cauza unui duel. Nu pot să confirm această poveste, dar pot să-mi imaginez că este adevărată, fiindcă De Wet intra în «încurcături» oriunde ajungea.

A fost și în Spania, împreună cu restul acelui grup de bărbați curajoși și zâmbitori care urmăresc o luptă până la marginile pământului. A luptat împotriva lui Franco. Obișnuia să spună că și-a pierdut un ochi într-un conflict aerian.

Mai târziu a scris o carte despre aventurile sale, numită *Cardboard Crucifix*.

Dar... nimeni nu l-a cunoscut cu adevărat pe De Wet. Poate că nici nu o să-l cunoască cineva, până o să se termine acest război și o să poată fi scrisă întreaga poveste. Unii l-au considerat un nebun care își căuta plăcerile. Cu siguranță că a jucat acest rol.

Este posibil să fi fost numai o mască, și în spatele comportamentului fanfaron să fi fost o minte ascuțită și agilă, lucrând pentru cauza pe care o considera dreaptă.

Germanii l-au descris pe De Wet ca fiind «inteligent, neînfricat și talentat».

A fost astfel. A fost, de fapt, unul dintre mercenarii de demult care, de-a lungul istoriei, au părăsit Marea Britania în căutarea aventurii."

Aici s-a oprit Graham Stanford în ziarul său necunoscut. Cât despre celelalte două note, cea mai scurtă este curioasă, și curios este și faptul că a păstrat-o cineva:

„NU ȘTIU NIMIC DESPRE SPION

Londra, 7 februarie.

Autoritățile britanice au declarat în seara aceasta că nu știu nimic despre activitățile lui Percy Williams Olaf de Wet" (o nouă variație în privința numelui, desigur o simplă greșeală de tipar), „englezul de 28 de ani condamnat la moarte de germani sub acuzația de spionaj.

Acest caz ne-a adus aminte de cartea lui, *Cardboard Crucifix*, care a fost publicată în 1939 și descrie războiul civil din Spania".

A treia notă este un anunț al *Crucifixului* publicat de editura Blackwood. Singurul lucru curios este cel care nu îi aparține, adică nota scrisă de mână în stânga, pe verticală. Nu se înțelege prea bine, cel puțin eu nu o înțeleg, dar din câte se vede a fost scrisă de cineva care îl cunoștea

personal pe De Wet, cineva apropiat de familie, fiindcă îi spune „Hugh”, primul său prenume care se pare că nu era prea folosit, până și Edkins îl numea „Oloff” cu voce tare și în scrisori. Privind mai bine și mai mult, primul rând spune: „*Hugh has just written. I thought it might*” (adică „Hugh tocmai a scris-o. M-am gândit că s-ar putea”; deși nu aș îndrăzni să jur că a scris chiar *just*.) Fraza nu se continuă în rândul al doilea, probabil că fragmentul de ziar era mai mare și nota începea și se termina mai „jos”, adică în partea posterioară, ruptă și pierdută. Astfel că pe rândul al doilea – mai întunecat, penița mai groasă – reușesc să citesc doar ultimele patru cuvinte: „... *daughter are quite well*” („... fiica sunt foarte bine”). Din rândul al treilea nu înțeleg nimic, cel care corespunde încheierii și semnăturii. Cineva îi trimitea cuiva anunțul spunându-i cam așa ceva: „Uite cartea pe care Hugh tocmai a scris-o. M-am gândit că s-ar putea să te intereseze. Sper că soția ta și fiica sunt foarte bine”. Nu am avut cum să aflu cui i-a aparținut acest exemplar înainte de a trece repede prin mâinile lui Ben Bass și prin ale mele ajungând la Benet, iar după 5 ianuarie 1993 cine știe la cine a mai ajuns.

În prima notă, cea mai jovială și mai puțin tristă, datorată se pare zaristului Stanford, există ceva care iese în evidență din șirul elementelor romanești, de la urmăriri, femei frumoase și spioni beți vi învârtindu-se pe lângă barurile pragheze până la caracterul înfumurat, hedonist, enigmatic și certăreț al celui zugrăvit (o combinație de Beau Brummell, Barbanegra Teach și Pimpinela Escarlata, sunt destui înfumurați în *Istoria generală a piraților*), trecând pe la soția și complicea sa rusoaică și apoi pe lângă figura strălucitoare a fabulosului și temutului și înfumuratului Fauntleroy Julian sau Groaza Aeriană din Addis Abeba. Este vorba despre timpul verbal la care este redactată nota sau ilustrația, timpul perfect compus, ca și cum De Wet ar fi murit deja, ar fi fost deja executat. Deși lipsește data, cred că a fost apropiată de procesul din Berlin, și fără îndoială că Stanford, poate involuntar și bineînțeles fără prea multă neliniște, a echipat cu acest timp verbal ales condamnarea la moarte cu executarea sentinței. Poate că știa că, după personalitatea acuzatorilor și juraților, nu putea fi mare diferență între

cele două lucruri. (Pronosticul nu s-a împlinit totuși în 1939, și de asta sunt eu aici, plictisindu-vă.) Dar moartea a trecut pe lângă De Wet, cum i s-a întâmplat lui Ewart atunci când moartea aceasta ar fi trebuit să oprească la el și să-l doboare, aruncându-l în frontul de noroi, cu unicul său ochi care nu vedea bine la distanță.

Că o fi fost adevărat, că o fi fost o prefăcătorie sau o podoabă în cazul mercenarului, se pare că amândoi erau chiori, Ewart printr-o moștenire maternă, după cum se povestește, iar De Wet rănit în războiul spaniol, după versiunea lui Stanford. Dar așa cum am spus cu câteva pagini înainte, am dat peste o carte a presupusului bunic, sau poate unchi, Vechtgeneraal-ul Christiaan Rudolf de Wet, care tratează, normal, despre războiul în care a luptat atât și se intitulează *Three Years War* sau *Războiul de trei ani* (trei ani ca și al nostru, în care vântul a adus săptămânile și moartea, neștiind să meargă mai încet, sau așa a spus Miguel Hernández; și aproape niciodată nu a trecut pe alături), ediție englezească din 1902.

Aici se poate vedea portretul lui, care nu seamănă atât de mult cu descendentul său degenerat, dar îți îngăduie să recunoști un aer de familie la amândoi, sau am putea spune că nimeni nu s-ar mira de posibila lor înrudire văzându-i, e ceva comun în forma nasului și a ochilor, bătrânul e mai bătrân, cu barbă stufoasă în loc de barbișonul-muscă afectat, privirea mai blândă sau mai învinsă, ar fi putut fi un Barbarroja domolit (am găsit personajul tot în *Istoria generală a piraților*, pe care o citesc din când în când, când mă asaltează cei din cultura actuală, mai aproape de pungași și costumați în patroni); nu cred că împlinise cincizeci de ani, și cine știe dacă nu o fi luptat cu gherilele sale împotriva unui bunic de-al lui Wilfrid Ewart, care după Khartoum a luat parte la războiul sud-african, ca și cum nu i-ar fi ajuns, Sir John Spencer Ewart pe numele său, e mai mult decât probabil că cei doi bunici și-or fi văzut fețele sau siluetele îndepărtate care se tem, sau care înaintează mândre cu fețele lor imaginate, și se ochesc pentru a-și trimite un glonte fierbinte sau rece care nu ducea însă un răvaș cu numele unuia sau al celuilalt; nu ar fi ciudat, fiindcă pe fișa de serviciu a acestui maior Ewart figurau toponime pe care De Wet cel tânăr și afectat le-a scos înaintea pescuitorului de cetacee ca să-l impresioneze și să-i trezească puțin respectul, fără să-și bată capul și să-și modeleze pronunția după dicția spaniolă în care se instalase împreună cu dictatorul înainte de acest torent anglo-olandez: Magersfontein, Koedoesberg, Paardeberg, Poplar Grove, Bloemfontein, Waterfall Drift, râul Vet. Și pe lângă asta Driefontein, Blaauwberg, Roodepoort, Wittebergen, Slaapkranz, Retief's Nek.

Despre toate aceste bătălii sau hărțuieli a vorbit și Conan Doyle, într-una din cărțile lui „serioase" pe care le prefera în mod stupid celor cu Sherlock Holmes: *The Great Boer War*, din 1900, o istorie documentată a conflictului, bazată parțial pe propria sa experiență în teren ca medic voluntar timp de cinci luni (mai întâi a vrut să se înroleze, dar la toate corpurile i-au spus că era prea bătrân pentru armată, nu împlinise patruzeci și unu de ani), deși nu atât de serioasă, nici atât de întinsă ca aceea pe care a scris-o mai târziu în șase volume, sub titlul *The British Campaign in France and Flanders* sau *Campania britanică în Franța și Flandra*, despre primul

război mondial al ordonanței Stephen Graham și al căpitanului său, Wilfrid Ewart. În *Marele război cu burii*, Conan Doyle îl menționează o singură dată pe maiorul Ewart, care îl însoțea pe lordul Kitchener ca și în Khartoum, în schimb dedică numeroase pagini faptelor eroice și vicleșugurilor celor doi De Wet, fiindcă mai era un general numit așa, deși mai puțin important, fratele Piet de Wet; și un glonte a purtat un răvaș cu numele acesta, fiindcă a căzut într-unul dintre locurile acestea și nu s-a mai ridicat un fiu al său, Johannes de Wet, și a fost luat prizonier un fiu al Vechtgeneraal-ului, Jacopus de Wet. Că tot veni vorba, Conan Doyle s-a întors mai târziu la această temă, în 1902, cu cea mai scurtă carte a sa, *The War in South Africa: its Cause and Conduct* sau *Războiul în Africa de Sud: cauzele și desfășurarea lui*, ca să contracareze multele minciuni despre brutalitatea trupelor britanice care se publicau pe atunci peste tot, în frunte cu însăși Anglia. Nimic nu i-a împiedicat însă admirația pe care o simțea față de viclenia strategică și îndrăzneala tactică a marelui De Wet și, după cum se vede din memoriile lui, maiorul și le reproșează, din punct de vedere etic militar – „una dintre acțiunile cele mai puțin sportive, sau unica", a scris – a fost arderea sacilor cu scrisori dintr-un tren poștal britanic atacat și jefuit în gara Roodewal, care a întunecat aerul cu mii de scântei zburătoare de hârtie arsă. Ceva nu prea grav pentru un șef de gherilă, la drept vorbind, și pe care creatorul lui Holmes a imortalizat-o într-o scurtă descriere din capitolul XXVII al cărții *The Great Boer War*.

„Christiaan de Wet, cel mai mare dintre frații cu acest nume, era pe atunci la vârsta bărbăției, puțin trecut de patruzeci de ani. Era un bărbat bărbos, robust și de statură mijlocie, puțin cultivat, dar înzestrat cu multă energie și bun simț. Experiența sa militară s-a dezvoltat la Majuba Hill, și era însoțită de această curioasă ură rasială care poate fi înțeleasă în cazul Transvaalului, dar rămâne inexplicabilă la un cetățean al Statului Liber Orange, căruia Imperiul Britanic nu îi adusese nici o ofensă". Și în continuare vine partea cea mai interesantă: „O anumită debilitate vizuală îl silea să folosească un monoclu negru, și acum îndreptase acest monoclu, cu ochii săi deosebit de atenți, în spate, spre forțele britanice dispersate și

foarte expusa cale ferată”. Iar după puțin timp insistă asupra acestui detaliu, pe care nu poți să nu-l asociezi cu monoclul sau lentila de cristal fumuriu a descendentului său mercenar, în mod sigur mincinos, dar poate că nu chiar fals: „Monoclul negru”, spune (sau poate „fumuriu”), „s-a întors imediat spre așezarea izolată Lindley”.

Fără îndoială că ochiul fără vedere al lui Ewart a fost moștenit, și poate că la fel s-a întâmplat și în cazul lui De Wet, în ciuda fascinantelor sale povești fantastice, după cum le-a definit Anthony Edkins: ambii soldați chiori, unul în lupta de tranșee și celălalt în conflicte aeriene, nimeni nu i-ar fi recomandat să evite moartea traversând spațiul cu unicul său ochi și timpul cu lăncile ruginite. Nici tatăl meu nu vede de mulți ani cu un ochi, și când nu are ochelari ochii lui par mai albaștri, și de asta îi spunea mama mea de fiecare dată când își lua ochelarii: „Așa semeni cu un german”. Dar el nu are monoclu, nici plasture, nici nu s-a uitat vreodată printr-un monoclu întunecat sau fumuriu sau negru, în schimb eu port din când în când ochelari fumurii. Am o anumită sensibilitate vizuală, căreia nu-i acord mare importanță, poate fiindcă mi-a trecut, deși mai demult era cauză lentă, dar sigură de orbire și durere finală, nu știu dacă și de moarte. Ca să nu ies dintre oamenii de litere, această sensibilitate a amărât existența lui James Joyce, care a trebuit să se opereze de cincisprezece ori fără să scape de ea și care poate fi văzut în multe fotografii cu un plasture umflat și negru pe ochiul stâng, deși sunt mulți care spun că nu-l purta de nevoie, ci fiindcă voia să facă pe originalul și pe interesantul. Eu știu ce înseamnă să umbli cu un ochi acoperit: când aveam opt sau nouă ani, am umblat cu ochiul stâng acoperit astfel timp de câteva luni, fiindcă cel drept fusese diagnosticat ca „leneș” și, ca să-l oblige să lucreze și să se forțeze și să recupereze terenul pierdut, mi-l acopereau pe cel cu care vedeam mai bine, iar celălalt trebuia să se ocupe singur de datoria de a privi și a vedea. Îmi amintesc că detestam pansamentul sau bandajul acela sau plasturele de pe ochiul bun și mi se pare că făceam pozne și îmi luam plasturele în recreații ca să mi-l pun după aceea înapoi, dar nu cum trebuia; din fericire, chinul nu a durat mult timp și poate că asta a cauzat nerăbdarea și neascultarea mea de atunci, iar azi cred

că tot leneș e ochiul cel rău, în orice caz e mai puțin activ și pătrunzător decât celălalt. Superioritatea aceasta m-a făcut să fiu stângaci, și fiindcă mâna mea stângă era mai puternică și mai abilă decât cea dreaptă, nu mi se pare ciudat că se întâmplă la fel cu tot corpul. Am avut noroc că nu a încercat nimeni să-mi corecteze stângăcia într-o epocă în care era aproape obligatoriu s-o faci, nu aș fi suportat să mi se lege la spate brațul stâng, m-aș fi simțit ciung și chior: colegiul la care am fost, Estudio, era liberal și laic și clandestin mixt, un apendice disimulat sau un rest al Institutului Liber de Învățământ din timpurile Republicii, înainte ca vântul să ducă săptămânile; cât despre părinții mei, erau la fel de liberali și ar fi avut mult de lucru, fiindcă și necunoscutul meu frate Julianín era stângaci și la fel este și fratele meu Álvaro, trei din cinci. Când am învățat să scriu primele nume și printre ele și pe al meu, scriam literele de la dreapta la stânga, ca arabii, și, chiar dacă eu citeam XAVIER – așa mă numeau, cu X, și așa scriam în copilărie și așa a scris întotdeauna mama mea –, ceea ce se citea cu adevărat și ceea ce citeau toți în afară de mine era REIVAX, și când ea mă corecta printre râsete nu înțelegeam de ce și protestam, fiindcă eu consideram că scrisesem toate literele în ordine, fără să uit nici una și fără să greșesc, și în plus se citea XAVIER acolo unde mie mi se părea că scria REIVAX după convenția celorlalți, și în schimb se citea REIVAX acolo unde mama mea spunea că scrie XAVIER.

Uneori mă gândesc că pentru cineva care a început scriind și citind în sens invers – normal că mi-au corectat și tendința aceasta – timpul trebuie să fie diferit de al celorlalți care nu au încercat niciodată să meargă dinainte spre înapoi, ci au mers întotdeauna dinapoi înainte, sau nu au încercat să înceapă cu sfârșitul, ci s-au acomodat cu el, vreau să spun cu așteptarea și spaima de el și sosirea lui; și uneori mă gândesc că poate de asta trec adesea prin ceea ce am numit în multe cărți „reversul timpului, fața lui întunecată”, luând de la Shakespeare misterioasa expresie, ca să dau un nume timpului care nu a existat, timpului care ne așteaptă, dar și timpului care nu ne așteaptă și nu se împlinește, sau se împlinește doar într-o sferă care nu este propriu-zis temporală și în care se poate să se situeze și scrisul, sau poate

numai ficțiunea. Poate că de aceea percep adesea trecutul ca viitor – sau îl văd înainte de a fi viitor – și viitorul ca trecut: ceea ce trebuie să vină ca și cum s-ar fi întâmplat și ar fi venit deja, și încă și mai mult, ca și cum nu ar mai avea importanță dacă a început să fie uitat sau pierdut din vedere, atât de trecut și de pierdut devine până la urmă tot timpul. Poate că așa este numai cel care a trecut și poate fi povestit, sau așa pare, și de asta este unicul ambiguu sau unicul care permite ambiguitatea, cum a scris acum treizeci de ani don Juan Benet. Și a mai făcut atunci și altă afirmație enigmatică pe care nu am citit-o până acum treizeci de luni în vechiul articol care o conține și despre care nu-l mai pot întreba nimic: „…mie mi se pare că timpul este unica dimensiune în care cei vii și cei morți pot să-și vorbească și să comunice, unica pe care o au în comun…”, așa a spus. Nu înțeleg, nu înțeleg bine fiindcă știu că el nu scria lucruri gratuite, deși afirma uneori lucruri arbitrare, ca toți cei buni. Nu îl înțeleg, dar poate că dacă o să mă gândesc mai mult la acest revers sau față întunecată prin care trece vocea capricioasă și imprevizibilă pe care o cunoaștem toți, fără îndoială, vocea timpului care nu a trecut încă nici nu s-a pierdut și poate de asta nici nu este timp, vocea aceasta pe care o auzim în permanență și care este mereu fictivă, cred, așa cum este și a fost și va fi până la capăt vocea care vorbește aici.

Poate că în timpul acesta, care l-a invadat de atâtea ori pe al meu – vreau să spun timpul care mi-a fost atribuit după convențiile altora – se confundă într-adevăr ficțiunea cu realitatea, sau realitățile nu doar improbabile și neverosimile, ci incompatibile. Poate că în timpul acesta un roman se poate amesteca în viață, și în el nu ar fi ceva ciudat ca Sir John Spencer Ewart să fi țintit cu carabina lui monoclul întunecat al lui Christiaan Rudolf de Wet la Paardeberg sau pe râul Vet, sau poate că George Steabben l-a ochit la Magersfontein sau Retief’s Nek, cu multe secole înainte de a muri în Mexic împușcat în frunte în timpul celebrului schimb de focuri dintre Constantino și Leovigildo la ușile salonului Phalerno; nu ar fi ciudat ca acel cuțitaș de deschis scrisori cu inscripția anilor și a râului sângeros, „15 Yser 15” să fi fost sculptat de Stephen

Graham sau Wilfrid Ewart în tranșee de noroi și fără pauze, sau ca Hugh Oloff de Wet să fi sculptat masca mortuară a poetului monarh John Gawsworth cerșetor, sau ca glontele acela rătăcit din noaptea de Anul Nou să nu se fi rătăcit destul de repede, și să fi făcut curba pierzându-se în gol, sau ca portarul Tom și portarul Will din Tayloriana să fie una și aceeași persoană, plimbându-se încoace și încolo prin teritoriul său etern, „Noroc, profesore”, cu mâna festivă și serviabilă ridicată.

Este posibil ca în această dimensiune sau în acest timp prietenul meu Eric Southworth să fi murit acum șapte ani în mâinile acoliților lui Galdos (o soartă cu adevărat tristă) și prietenul meu Aliocha Coll să soarbă și acum ultimul pahar de vin, iar Conan Doyle să fi fost medicul patriot, exemplu pentru recruți, și Lawrence al Arabiei idealul de neatins al aventurierilor, chiar și al celor care au elogiat cel mai mult talentul pierdut al romancierului veteran de război care nu a văzut venind glontele, nici anunțul mortuar cu ochiul său orb în pandemoniul din Ciudad de Mexico; poate că acolo a străbătut mereu acel balcon de la etajul patru, care nu mai există în hotelul Isabel, și logodnica germană a austriacului Ödon von Horváth, care a văzut repetându-se aceeași moarte accidentală imposibilă a tatălui și a logodnicului ei în timpul unei singure vieți, viața ei, amândoi doborâți de un fulger, iar cel mai tânăr ucis de Anul Nou, iar Toby Rylands să se bucure acolo de hoinărelile lui sau *binges* cu un principe amuzant din Haiti sau Honduras, din Antigua sau Barbados sau Belize sau Montserrat cea vulcanică, sau poate din Redonda nelocuită; poate că în dimensiunea aceasta a timpului se află și își face siesta acest regat întreg care apare uneori pe hărți, iar alteori nu figurează, ca și cum ar corespunde unui loc care există și în același timp este imaginar, *the Realm of Redonda*, *the Kingdom of Redonda* cu aristocrația sa intelectuală de false nume spaniole și cu cei patru regi, iar după abdicarea celui de-al treilea în favoarea mea am ajuns al patrulea dintre acești regi, de pe 6 iulie 97, King Xavier sau King X, în același timp scrib și executor literar și moștenitor legal al predecesorilor mei Shiel și Gawsworth, sau Felipe I și Juan I: e dificil să refuzi să perpetuezi o legendă, aș fi meschin dacă nu aș vrea s-o întruchipez; în nebuloasa aceasta ar pluti amintirea și uitarea mea alternând cu o cicatrice pe un șold, ca un crater ars și suav pe care l-am văzut și l-am sărutat zilnic timp de trei ani îndepărtați, și desigur gândul ocazional sau amintirea deja fictivă a celei care o avea („A da, a locuit aici cu mine odată un tânăr, era madrilen, mă întreb ce s-o fi întâmplat cu el, a trecut atâta timp”), și în penumbra aceasta ar arde invizibil înrudirea cu actorul Robert Donat, dobândită prin intermediul obiectelor sale devenite ale mele,

tabachera în buzunarele noastre și acul de cravată la cravatele noastre sau la reverul meu; și poate De Wet își pilotează și acum Nieuport-ul în atmosfera sau vântul acesta, cine știe dacă nu e același avion care se ridică drept și viu în timp ce inamicul cade în infern (dar ar putea fi un Polikarpov, și nu un Nieuport, atunci nu ar fi el cel care vânează și ucide); și poate că acest aventurier s-ar întâlni în Spania cu altul din expedițiile de demult, Vicarul Roșu, banditul vicar de Canterbury, care a fost cât pe ce să-i aducă moartea tatălui meu în mod involuntar prin însoțirea sa inventată și să mă lase pe mine fără existență. Poate că tot în reversul timpului se află și viața trăită și curmată a fratelui meu mai mare Julianín, cel atât de mic, și ființa care aș fi fost sau nu aș fi fost dacă nu m-aș fi născut. Și cum ar fi fost dacă nu m-aș fi născut.

De exemplu, nu s-a născut o primogenitură din familia mea, atinsă de un blestem, și care era așteptată pentru îndeplinirea blestemului. Și chiar dacă am povestit istoria aceasta în două ocazii – într-una ca pe o ficțiune într-o povestire cu nume false, cu titlul „Călătoria lui Isaac”, în alta ca pe un fapt real într-un articol cu numele adevărate, se numea sobru „Un blestem” – nu multă lume își amintește de el și nu mulți l-au citit, dar aici are un loc mai potrivit sau așa cred, ca și cum odată, fără s-o prevăd în 1978 sau 1995, aș fi urmat preceptul eminentului povestitor Isak Dinesen, pe care l-am tradus în vremurile mele la Oxford și după care „numai dacă ești capabil să-ți imaginezi ce s-a întâmplat, să repeți în imaginație, poți să vezi istoria, și numai dacă ai răbdare s-o porți mult timp în sufletul tău, și s-o povestești și s-o repovestești iar și iar, vei fi capabil s-o povestești bine”.

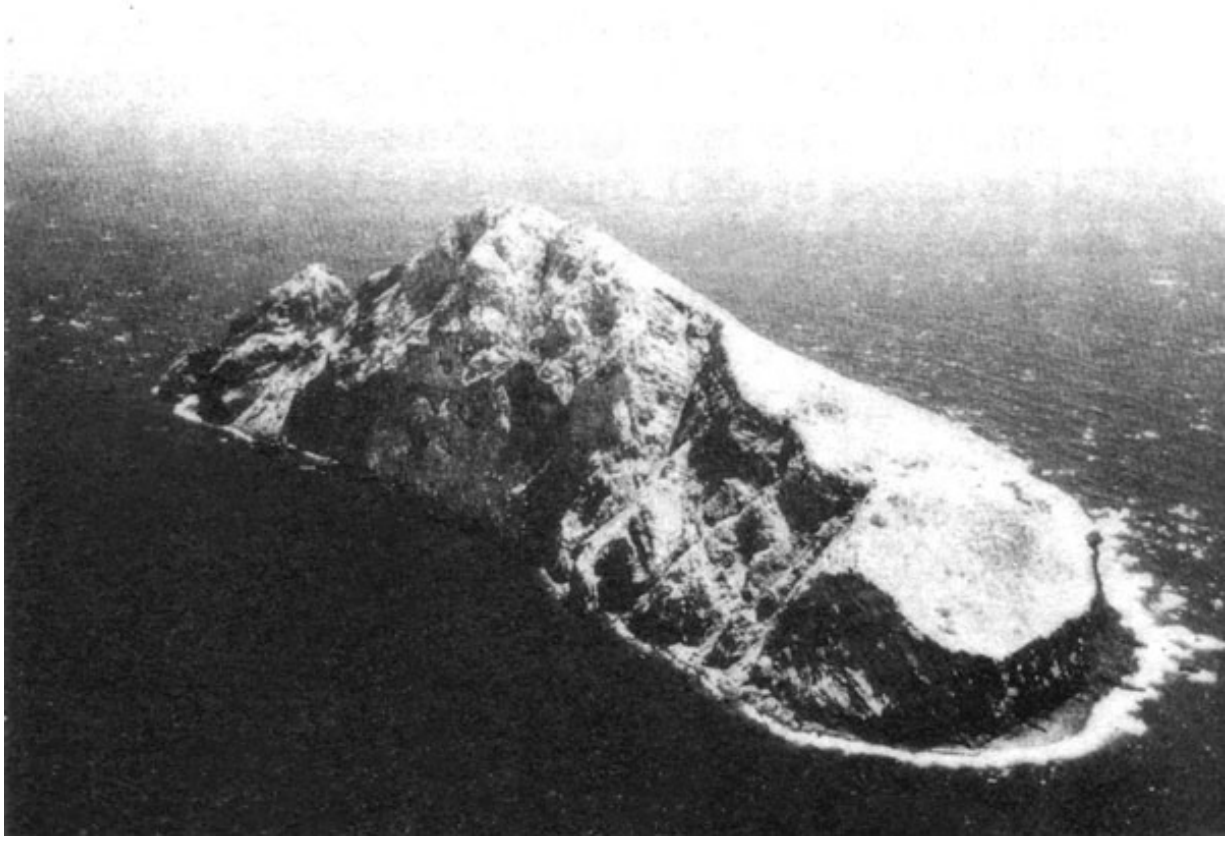

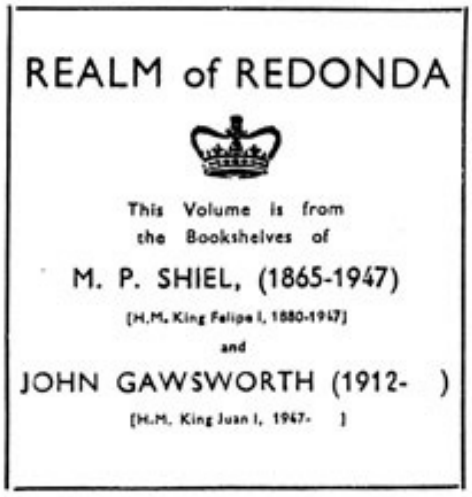

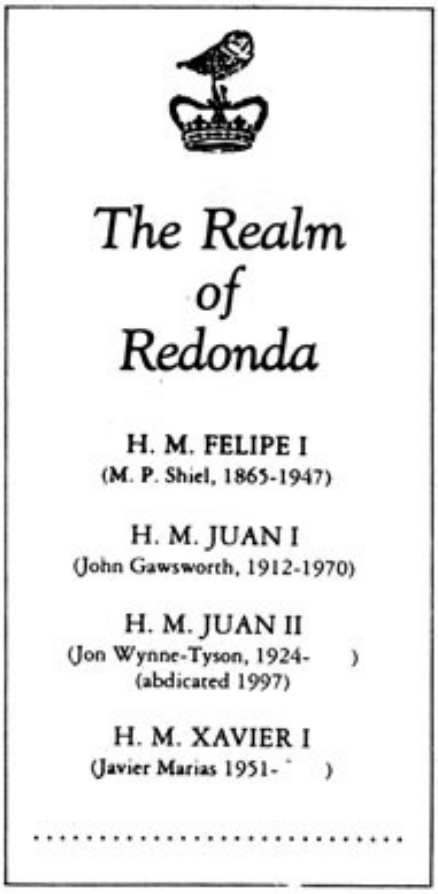

Una dintre bunicile mele provenea din Marea Caraibilor, în care se afla Redonda atunci când a apărut pe hărți sau a fost fotografiată. Era cubaneză

născută în Havana, se numea Lola Manera și era mama mamei mele Lolita. În realitate, atât ea, cât și tatăl ei, străbunicul meu, erau mai degrabă spanioli în Cuba, ca s-o spun într-un mod comprehensibil și inofensiv. Străbunicul meu se numea Enrique Manera și cred că al doilea nume al lui era Cao („de la indianul Cao, locotenent al lui Moctezuma", obișnuia să proclame, cu arătătorul în sus, sora mai mică a bunicii mele, mătușa Maria cu *folies de grandeur*); era militar și avea pământuri în Havana.

Pe când era tânăr și necăsătorit, se întorcea călare acasă într-o dimineață, când a fost oprit de un cerșetor mulatru care i-a cerut de pomană. El nu i-a dat, a trecut mai departe îmboldindu-și calul, dar cerșetorul l-a oprit ținându-l de frâu și i-a spus călărețului blestemul lui, destul de baroc și de o precizie mai mult decât remarcabilă: „Tu și fiul tău mai mare, și fiul mai mare al fiului tău mai mare, veți muri toți trei într-o călătorie departe de țara voastră, și nu veți împlini cincizeci de ani și nu veți avea niciodată mormânt". Străbunicul meu nu l-a luat în seamă și l-a îndepărtat pe cerșetor cu o palmă, a povestit anecdota acasă în timpul prânzului și după aceea a uitat-o (dar cineva și-a amintit-o și de asta a ajuns până la mine: poate o doică neagră sau o mamă ipohondră, femeile care nu mai sunt tinere sunt întotdeauna depozitarele, dar și transmițătoarele poveștilor de familie). Acest lucru s-a întâmplat în 1873 și Enrique Manera avea douăzeci și patru sau douăzeci și cinci de ani, cu doi ani înainte de a publica la Sevilia un roman pe care l-am găsit acum puțin timp – cărțile călătoresc întotdeauna spre mine, sau nu mă iartă și ajung să mă cunoască – *El coracero de Froeswiller*, subintitulat *Recuerdos de la Guerra Franco-Prusiana* și tipărit pe strada Rosario la numărul 4 de editura și litografia Ariza și Ruiz, după cum am văzut pe copertă. Începutul lui este într-adevăr vechi: „Era 15 iulie 1870, și ora unsprezece noaptea sunase la toate ceasurile bisericilor din Paris. Capitala imperiului francez avea, în momentul în care începe povestirea noastră, o înfățișare ciudată și neobișnuită". Se pare că nu sunt singurul care a ajuns să vadă lumina tiparului, am aici un strămoș literar, un strămoș antilez.

Mult mai târziu, în 1898, când era deja căsătorit de jumătate de viață cu o Custardoy de la care avea șapte odrasle (de aceea numele fals al povestirii a fost „Isaac Custardoy”), străbunicul meu Manera a hotărât să nu mai vadă unduind bancurile de nisip și stelele deasupra insulei sale, astfel că și-a vândut în grabă proprietățile și s-a îmbarcat spre Spania cu toată familia – țara lui, căreia îi cunoștea doar numele –, inclusiv zâmbitoarea mea străbunică Lola de șapte sau opt ani, grandilocventa mătușă Maria ceva mai mică și primul născut destul de mare, numit tot Enrique. Medicii îi recomandaseră să nu ia o măsură atât de radicală, fiindcă suferea de vertij Ménière și traversarea presupunea riscuri grave pentru sănătatea lui. Dar militarul Manera nu era dispus să asiste la triumful și înnobilarea comodorului Schley, așa că nu i-a luat în seamă, cum nu îl luase în seamă pe cerșetorul mulatru cu douăzeci și cinci de ani înainte. În mijlocul Atlanticului a suferit un atac mortal al acestei boli care l-a doborât pe covertă. Trebuia să împlinească cincizeci de ani, și a murit departe de țara lui – și mai departe de a doua, pe care nu o cunoștea –, iar cadavrul său a fost aruncat în ocean legat de o ghiulea de tun.

După douăzeci și trei de ani, în 1921, fiul său mai mare Enrique Manera Custardoy, fratele bunicii mele și unchiul meu prin urmare (un unchi războinic, ca Ewart și De Wet), a participat la războiul din Maroc cu gradul de colonel și ajutor al generalului Fernández Silvestre, care comanda trupele spaniole spre marea lor umilință. După cum se știe, deși nimeni nu-și mai amintește, au fugit în dezordine în ceea ce s-a numit „Dezastrul de la Annual”. În timp ce fugeau în toate părțile din fața beduinilor lui Abd-el-Krim, Fernández Silvestre, un fiu al său și colonelul Manera au rămas izolați de ceilalți, complet neajutorați, dar cu o camionetă la dispoziție. Generalul, cu un gest învechit, a refuzat să părăsească câmpul înfrângerii sale, iar unchiul meu, cu un gest și mai învechit, a refuzat să-și abandoneze superiorul și prietenul învins. S-au înțeles ca tânărul Silvestre să încerce să-și salveze viața și să fugă cu vehiculul; iar ei au rămas acolo, să aștepte focul îndelungat și moartea îndelungată. Nu se știu mai multe. Cadavrele lor nu au fost niciodată descoperit, și singurele lucruri ale lui Manera care s-au

găsit sunt binoclul său de campanie și tresele de colonel pe care le-am văzut în casa bunicii mele de pe strada Cea Bermúdez (iarăși un binoclu, dar acesta nu era monoclu). Se crede că au fost trași în țeapă și tăiați în bucățele. Manera avea patruzeci și șase de ani, vârsta mea de acum, și era departe de amândouă țările, Havana colonială care îl văzuse născându-se și Madridul care îl văzuse plecând spre acel război colonial din Africa, ca să-și găsească blestemul moștenit. Nu a avut mormânt și nu va avea niciodată. A lăsat numai o soție văduvă.

Blestemul elaborat se îndeplinise cu atâta exactitate și ezoterism în cazul primelor două amenințări, încât părea imposibil să nu se împlinească și la cea de-a treia generație. Astfel că, după moartea timpurie, îndepărtată și fără urme a lui Manera Custardoy la Annual, cineva din familie – poate o doică superstițioasă sau o mamă ipohondră, poate chiar bunica mea, sora celui blestemat – a așteptat cu un amestec de ușurare și teamă ca defunctul să-și fi lăsat consoarta însărcinată înainte de plecarea lui leală și expediția funestă în tovărășia lui Fernández Silvestre. A așteptat o lună sau două, dar nu s-a întâmplat nimic. Niciodată nu a existat un fiu mai mare al fiului mai mare, și să te gândești la un bastard aruncat e ceva prea facil și trivial. Dacă nu s-ar fi împlinit nimic. Dacă s-ar fi împlinit totul. A existat un alt Enrique Manera pe care l-am cunoscut și eu, dar nu descindea direct din colonelul mort în Maroc, ci dintr-un frate mai mic al acestuia. A ajuns la gradul de amiral – nu fals ca Franco, vânătorul de balene, ci adevărat – și obișnuia să-și povestească isprăvile din Războiul Civil: scufundase un submarin rus cu propriile mâini și fusese ochit de roșii, împrejurare gravă din care scăpase nevătămat datorită staturii sale mici, după cum povestea. Plutonul sau miliția pregătiseră un grup de condamnați, majoritatea mult mai înalți decât el, și astfel gloanțele trecuseră la un fir de păr pe deasupra capului său. Căzuse ca toți ceilalți auzind detunătura și timp de mai multe ore făcuse pe mortul profitând de sângele tovarășilor lui care îl mânjise, până se făcuse noapte și câmpul se eliberase – nu îngropau, nu îngropau, le interziceau mormântul –, iar el a ieșit dintre cadavre și a devenit din nou viu și a reușit să scape. Dacă era adevărat, poate blestemul încercase să se împlinească

până la capăt, chiar dacă era privat de ultimul său obiect: dacă nu al treilea întâi născut în linie directă, care nu a existat niciodată, măcar cel de același sânge care primise același nume care-i căzuse la sorți celui ce nu avea nici un nume fiindcă nu existase, și totuși era anunțat și prevăzut de un cerșetor mulatru din orașul Havana în 1873: într-un nepot, în orice caz, al imprudentului și vinovatului Manera Cao. Dar suntem siliți să ne îndoim de veridicitatea acestei relatări, dacă o altă faptă de eroism consta în a scufunda cu lovituri de pumn un submarin al bolșevicilor. Adevărul e că nu a avut cine să primească a treia moarte prescrisă, înainte de a împlini cincizeci de ani, departe de țara lui și fără să merite vreodată un mormânt.

În povestirea aceea din 1979 pe care am intitulat-o „Călătoria lui Isaac" un prieten al familiei Custardoy își punea întrebări în această privință, cu următoarele cuvinte: fiul mai mare al fiului mai mare fusese profetizat, ca și sfârșitul lui; dar nu se născuse niciodată, nu ajunsese să se nască nici să se formeze, și totuși cerșetorul mulatru și nefericitul Maneras care i-a ieșit în cale îi concepuseră deja existența și știau de el din 1837. Unde fusese acea ființă sau concept de atunci și unde stătuse după moartea celui care trebuia să-i fie tată conform profeției, după moartea războinică și gestul învechit din Maroc, care suprima nașterea lui în vecii vecilor și pentru totdeauna? Trebuia să fie undeva. Prietenul încerca să rezolve enigma, și în cele din urmă, „când era pe moarte", se spune în povestire, și-a scris gândurile pe o foaie: „Știu că voi muri, voi porni în ultima călătorie. Ce se va întâmpla cu mine? Unde voi merge? Voi ajunge undeva? Unde voi merge? Examinez moartea fiindcă am fost viu și am fost procreat și m-am născut, fiindcă sunt încă viu; moartea este imperfectă și nu conține totul, nu poate împiedica existența în timp a unui lucru diferit de ea, care este nădăjduit de aici și la care ne gândim: nu este numai subiectul dorințelor, ci obiect al gândurilor și așteptărilor, și trebuie să îngăduie. Îi aparține pe deplin numai cel care nu a ajuns să se nască; și mai mult, cel care nu a fost procreat, nici conceput și astfel nu a intrat niciodată în timp, nici nu l-a traversat măcar o secundă, nici nu trebuie să iasă din el ca să-l perturbe. Acesta a călătorit fără răgaz pe cărarea cea mai întortocheată, cea mai încurcată și mai invizibilă și mai

tăcută: pe cărarea eventualității. Acesta este singurul care nu va îndeplini blestemul în nici un an și în nici o zi și nu va avea patrie, nici mormânt. Acesta este Enrique Manera, cel care lipsește. Eu, în schimb, nu sunt".

Nu, nu s-a născut acel Manera prevestit și așteptat ca să împlinească un blestem care a rămas incomplet din cauza inexistenței lui, și care așteaptă poate (dacă a existat ceva vreodată care să nu rămână neterminat); poate că acest absent traversează încă reversul și fața întunecată și abisul timpului împreună cu tot ce nu s-a întâmplat și tot ce s-a întâmplat fără să lase o urmă sau o față sau un fum sau un abur, și cu lucrurile întâmplate care nu se pot reproduce și nu mai sunt posibile și de aceea sunt înlăturate, și de asemenea ceea ce se dezbate între amintirea ascuțită și uitarea oarbă, ca această cicatrice de pe un șold care se șterge și revine și se afirmă și se estompează, ca și cum ar vrea să mă ierte fiindcă am cunoscut-o („Ascultă, vino, privește, am asta și poate că prefer să n-o vezi. Ai timp încă să n-o vezi, dacă nu o vezi acum nu să o vezi niciodată"). În acest revers al timpului se află poate totul, ceea ce este în timpul cunoscut și ceea ce el nu cunoaște, nici nu este înregistrat de el, nici luat în seamă. Prin această față întunecată pot să defileze de asemenea faptele a căror amintire și memorie a devenit fictivă, poate că aici se petrece traversarea maritimă a bunicii mele Lola de acum un secol, la cei șapte sau opt ani ai ei zâmbitori din Havana spre Madrid ca să se poată naște aici mama mea Lolita și apoi eu din ea, și poate că prin abisul acesta dă târcoale fetița pe care o aștepta mama mea și pe care o dorea în camera iluminărilor ei, și care nu s-a născut fiindcă m-am născut eu în locul ei, chiar dacă era așteptată de un nume ales și gândit, Constanza, și în mod sigur și chipul ei imaginat. Și poate că a trebuit să fie pierdută Cuba ca să se efectueze acea călătorie cu o corabie care l-a aruncat pe străbunicul meu insular în fundul oceanului învelit într-un steag și cu o ghiulea de tun pe piept ca să se scufunde mai bine („Mâine să fiu o povară pe sufletul tău, să fiu plumb în pieptul tău și să ți se sfârșească zilele în sângeroasa bătălie: să ți să frângă lancea"). Și cine știe dacă nu s-a pierdut insula atunci ca să se împlinească blestemul personal și ocazional al unui

cerșetor, și dintr-o sută de motive în plus de felul acesta, legate de indivizi separați.

Totul este atât de întâmplător și de ridicol încât nu înțeleg cum putem să ne învăluim în transcendență nașterea sau existența sau moartea, determinate de combinații rătăcite atât de capricioase și imprevizibile ca și vocea timpului atunci când nu a trecut încă, nici nu s-a pierdut, când nu este încă ambiguu și nici nu este timp măcar, vocea asta pe care o cunoaștem toți și o auzim ca pe un murmur în timp ce avansăm sau poate așa credem, fiindcă în realitate vocea avansează; sau cum putem acorda vreo importanță trecutului nostru fragil și neînsemnat care poate foarte bine să fie considerat o minciună sau o mărturie falsă sau poate o fantezie și ura excesivă a celor doi denunțători din serviciul lui Franco – doi viitori profesori universitari, amândoi au fost recompensați, sau măcar unul – care au fabricat acuzații mult prea improbabile și romanești împotriva unui om care nu putea nici să viseze măcar că va fi tatăl meu sau tatăl cuiva; cum putem să ne luăm în seamă răsuflarea, pe care o datorăm atacului unui boli vechi sau amețelii de pe coverta unei corăbii care călătorea în exil, sau blestemului capricios și baroc lansat de un cerșetor mulatru la adresa unui călăreț disprețuitor de dincolo de ocean acum două sute cincizeci de ani, pe o insulă din alt continent; sau să o pierdem, vorbim tot de răsuflare, din cauza unui glonte rătăcit de entuziasmul dintr-o noapte de Anul Nou în Mexicul de pe acel continent, sau din cauza unui copac smuls din rădăcini care cade pe capul unui străin ce așteaptă să intre la teatru înainte de a emigra de pe continentul acesta și de a se salva; sau și mai simplu, fiindcă am pus punctul final pe o pagină și nu mai vrem să o scriem pe următoarea; sau încă și mai inofensiv, fiindcă a apărut acasă într-o seară de decembrie singurul fiu care lipsea, al patrulea; sau și mai vătămător, din cauza sosirii trădătoare a unei boli fulgerătoare care lasă un *titirimundi* fără stăpân și îl oprește și îl abandonează până la sfârșitul timpului sau al lumii pe care o maimuțărește și reprezintă această jucărie cu roata ei debilă care nu se mai învârte. Stinge flacăra, și apoi stinge-i lumina. Și stinge-o.

Și totuși nu poate fi decât ridicolă importanța pe care o acordăm produsului acestor combinații fără ierarhie, fiecăreia din ele și combinației noastre – sau ar fi mai bine să spunem combinației care suntem – celor deja sfârșite și celor prezente și chiar celor fictive dacă nu vrem ca trecerea noastră să fie cu totul idioată, pe lângă faptul că e fragilă și neînsemnată. Și astfel ne trecem viața imaginându-ne că suntem unici și aleși, când suntem comutabili și rezultatul indiferent al unei tombole de iarmaroc vlăguite și veștede. Închipuirea aceasta este necesară, rău este că faptele noastre sau nefericirea noastră sau norocul nostru ne fac până la urmă să uităm cu toții că este vorba numai de asta și numai aici suntem, numai în închipuire. Sunt unii care ajung să se convingă că s-au născut destinați unui lucru pe care l-au obținut sau l-au îndurat, ca și cum suferința sau realizarea lor i-ar fi făcut să-și înțeleagă istoria și mai mult, motivul sau pricina nașterii lor, asta e pricina, asta e pricina. Am mai spus și înainte, într-un roman, ceea ce spun acum, dar nu îmi pasă: totul trebuie să fie spus iar și iar ca să nu se piardă, până nu o să mai știu să spun nimic și să nu mai am nimic de spus: scurtăturile și cărările întortocheate ale efortului nostru sunt cele care variază și noi credem până la urmă că e destinul, sfârșim prin a ne vedea toată viața în lumina ultimului sau a celui mai recent, ca și cum trecutul ar fi doar o pregătire și l-am fi înțeles pe măsură ce se îndepărta, și la sfârșit l-am fi înțeles cu totul. Și astfel mama crede că a trebuit să fie mamă și fata bătrână singură, asasinul asasin și victima victimă, așa crede conducătorul că pașii l-au condus de la început să dispună de alte voințe și își îmbracă în geniu copilăria atunci când se crede geniu; regele se convinge că trebuia să fie rege dacă domnește și că trebuia să fie martirul spiței lui dacă nu reușește, și cel care ajunge la bătrânețe își amintește până la urmă că s-a gândit la bătrânețe tot timpul: își amintește viața trecută ca pe o uneltire sau ca pe un simplu indiciu, și atunci o falsifică și o răstălmăcește. Iar cel care moare tânăr este văzut pentru totdeauna ca un tânăr mort, chiar și în portretele din timpul vieții.

În realitate, nu eu am spus asta (în afară de ultima frază), ci un personaj de roman[26] numit Unicul sau Solus, un rege adevărat chiar dacă a fost

fictiv, și nu un rege literar al unui regat fantastic care figurează totuși pe hărți uneori, și când apare e o stâncă aspră și negricioasă fără locuitori sau locuită numai de pescărușI, această insulă mică aflată aproape de Cuba și al cărei nume vine de la o biserică din Cadiz și care este doar teritoriul sau recipientul imaginarului. Cine știe dacă nu o fi dispărut în fundul mării ca străbunicul meu Manera, după erupțiile îngrozitoare ale vulcanului Soufriere care au avut loc anul trecut pe insula Montserrat, vecină cu ea și mai mare, unde s-a născut Shiel sau Felipe I, primul monarh, ajunsă acum precum cenușa dintr-o urnă și aproape împrăștiată (nu există nimeni pe Redonda ca să trimită vești). Este un regat care se moștenește prin ironie și prin scris și niciodată prin solemnitate sau prin sânge, prin ironia succesorului lui Juan al II-lea care m-a ales când a împlinit șaptezeci și trei de ani și prin ironia lui Juan I sau poetul cerșetor care s-a transformat într-un fel de anacronism ca să trăiască din mila altora și să doarmă pe băncile din parcuri în ultimele zile ale morții îndelungate, și care desigur că a proferat mai multe blesteme pe insula lui natală, cea mai mare de pe continentul nostru, dezlănțuind cine știe ce combinații – sau poate infernuri – ca să moară apoi într-un spital, uitat și fără un ban, cu adevăratul și recăpătatul său nume Terence Ian Fytton Armstrong, „*a poet*” după funcționarul Vinten sau informatorul Lewis care i-au certificat moartea. Vocea aceasta blestemătoare sau poetică nu a tăcut totuși cu totul și murmură acum în casa mea, în camera pe care o numesc de mult „camera lui Gawsworth”, ca și cum ar fi camera unui majordom, sau mai degrabă a unei fantome.

Dar nimic nu m-ar putea face să cred că acesta a fost destinul meu și nici că va fi altul, sau că nașterea mea a avut vreo cauză.

26 *Mâine în bătălie să te gândești la mine*.

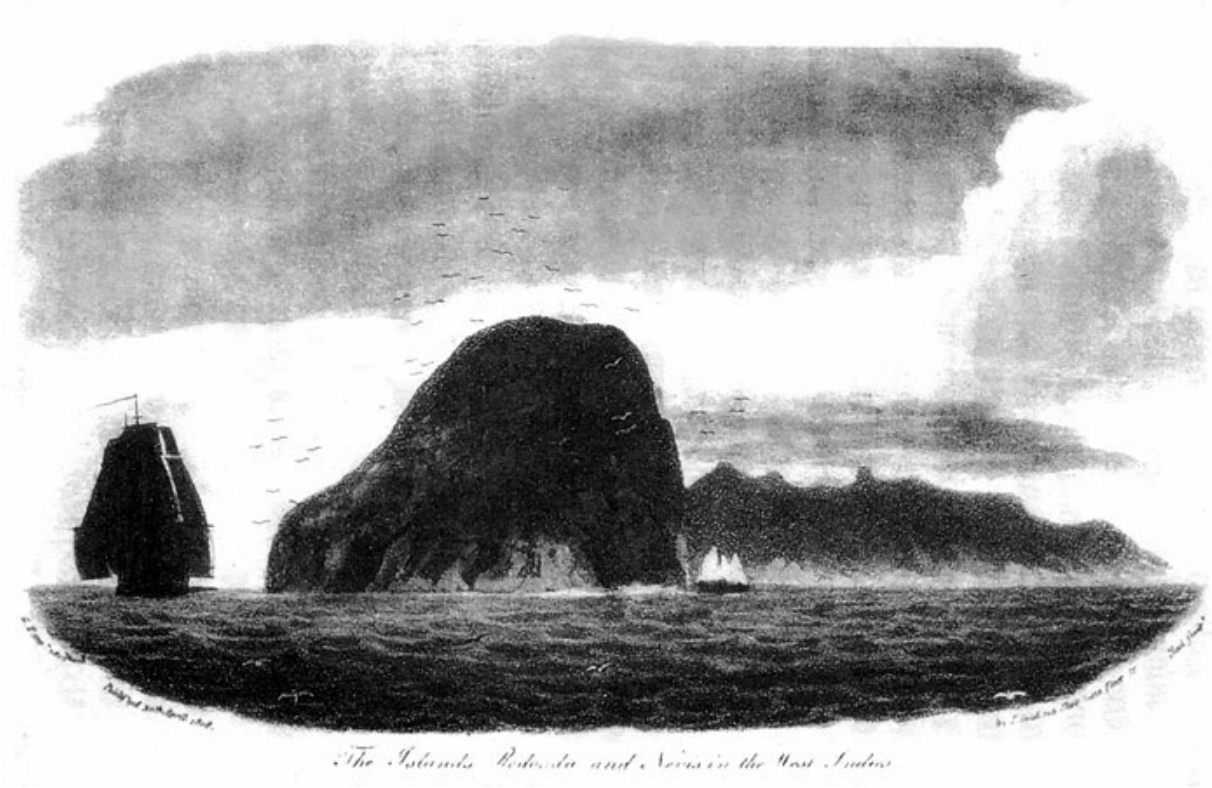

The Islands Barbados and Nevis in the West Indies

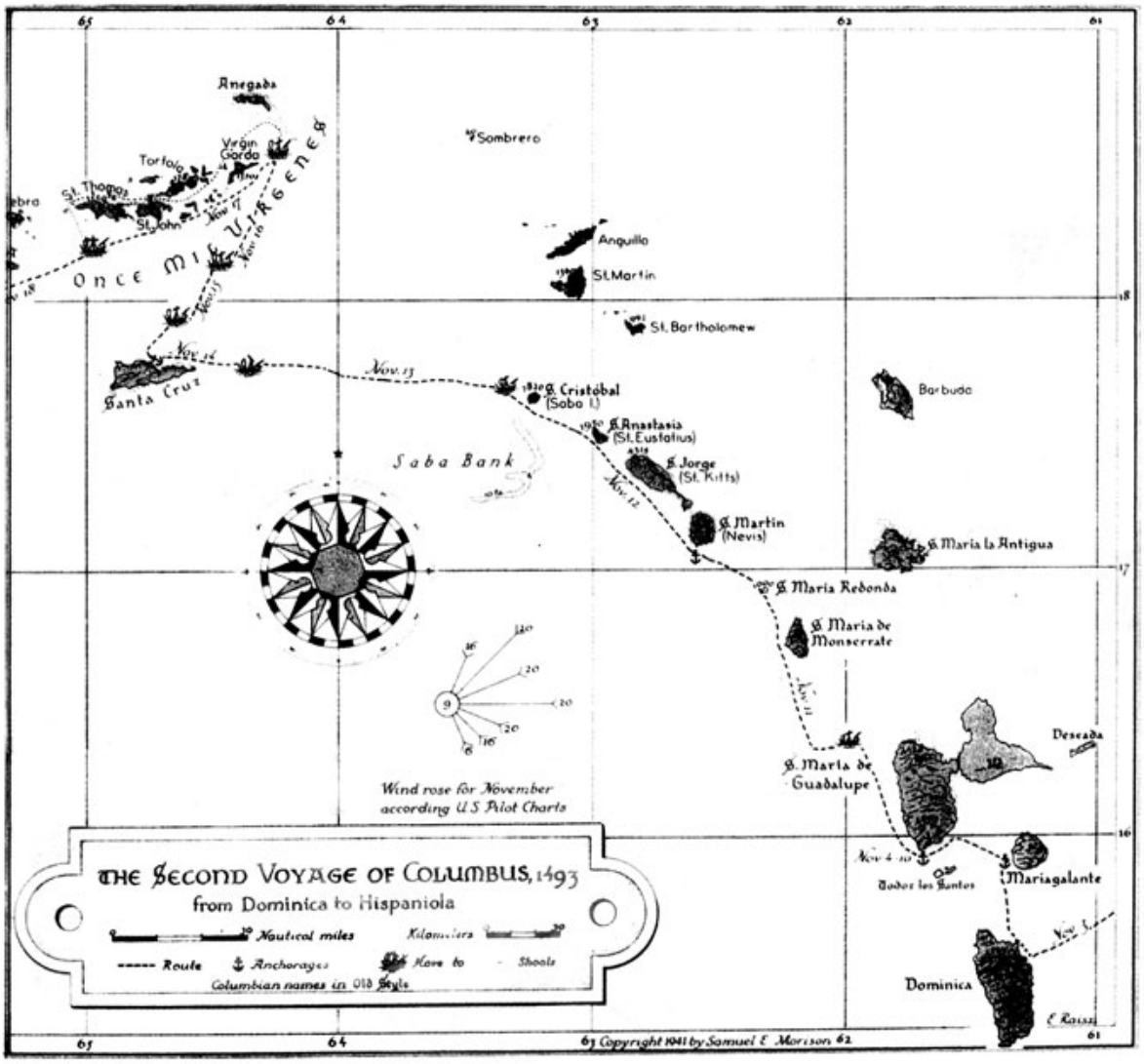
Anegada
Sombrero
Virgin Gorda
Tortola
St. Thomas
St. John
Once mil Virgenes
Anguilla
St. Martin
St. Bartholomew
Santa Cruz
Nov. 14
Nov. 13
S. Cristóbal (Saba I.)
S. Anastasia (St. Eustatius)
Barbuda
Saba Bank
S. Jorge (St. Kitts)
Nov. 12
S. Martin (Nevis)
S. Maria la Antigua
S. Maria Redonda
S. Maria de Monserrate
Nov. 11
Deseada
S. Maria de Guadalupe
Nov. 4-10
Todos los Santos
Mariagalante
Nov. 3
Dominica
E. Rosa
Wind rose for November according U.S. Pilot Charts
THE SECOND VOYAGE OF COLUMBUS, 1493
from Dominica to Hispaniola
Nautical miles
Kilometers
Route
Anchorages
Have to
Shoals
Columbian names in Old Style
65
64
63
62
61
18
17
16
© Copyright 1941 by Samuel E. Morison

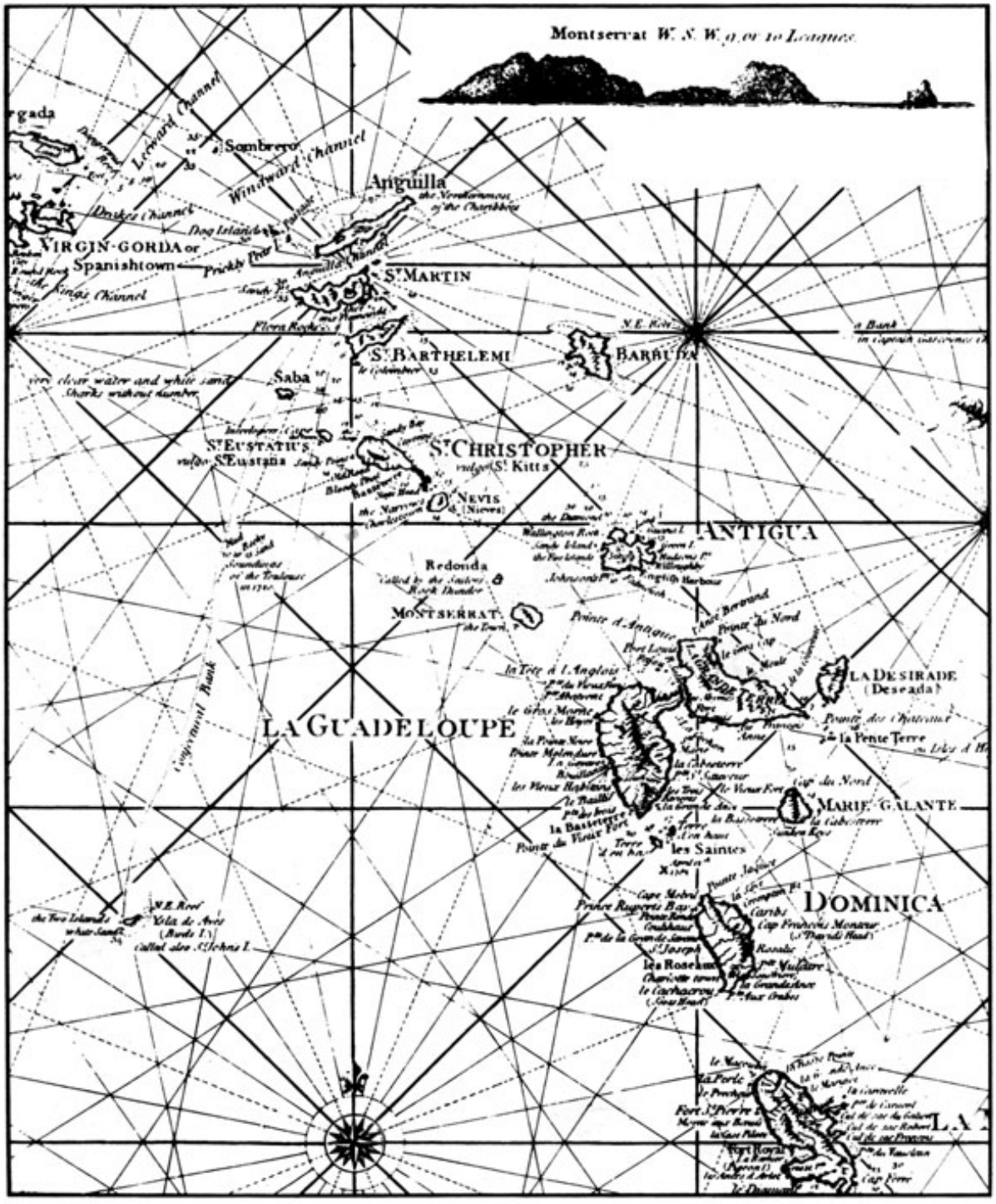

A Chart of the Antilles, or Charibbee, or Caribs Islands by L. S. De la Rochette, MDCCLXXXIV (1784).

Note the view of Montserrat from the southeast in the upper right which clearly shows Redonda, "Called by the Sailors Rock Dunder" as indicted on the map below.

REDONDA

A LEEWARD ISLAND

ADMINISTERED BY ANTIGUA
16° 56' N. by 62° 21' W.
Height: 971 ft.
Remnant of a volcanic cone

— CHRONOLOGY —

From the First Century of our Lord, Visited by the Arawaks and Caribs as a way station, and known by the latter as OCANMANRU.

1493	Named Sta. Marie Rotonda by Columbus
1865	Redonda quarried for phosphates. Two cableways carried between 578 and 5778 metric tons of phosphates per year. Island claimed by Matthew Dowdy Shiell.
1872	Redonda annexed by Antigua
1880	M.P. Shiel (The Purple Cloud) crowned King Felipe I of Redonda by Bishop Mitchinson.
1890	Fred W. Morse and Prof. Hitchcock visit Captain H. See: *Popular Science Monthly* vol. 46, pp.78-87 Nov. 1894
1899	Hurricane destroyed the buildings
1912	Last shipment of phosphate made
1914	Mining ceased
1929	Caretakers left after a hurricane
1930	American Phosphate Company gave up lease.
1947	M.P. Shiel dies in England Poet John Gawsworth becomes King Juan I
1956 – 1958	A freelance Smithsonian expedition collected specimens for the U.S. National Museum.
1961	Dr. R.A. Howard collected botanical specimens for Harvard University
1970	King Juan I dies Jon Wynne Tyson becomes King Juan II
1978	Antigua installed caretakers and a post office on Redonda. Stamps issued.
1979	13th April - King Juan II, the Duke of Nera Rocca and a group of natural scientists plant an ecological flag over Redonda

— LEGEND —

1. Anchorage in 6 fthms., black sand, just off underwater rockfall. Head to the north.
2. Landing Rock. Set stern boat anchor.
3. Post office. Buy stamps and mail letters.
4. Old Jetty. Disused and in ruins.
5. Gully. Only ascent; treacherous with loose rocks. Site of main cableway and old seawater ballast pipe.
6. Ruins of southern cableway head.
7. Cableway anchorage chains.
8. Cableway cable wheels.
9. Cableway bucket remnants.
10. Stone bread baking ovens (in good condition).
11. Cistern for saltwater cableway ballast.
12. Cisterns.
12A. Cistern for manager's house. (Rotonda)
13. Site of barracks for 130 men.
14. Remnants of steel boiler.
15. Manager's house and office.
16. Blacksmith's shop.
17. Old garden walls.
18. Water cistern and catchment ruins.
19. King Juan II's ecological flag planted April 13, 1979 (Good Friday) Green for vegetation, Brown for soil and Blue for sea.
20. Horizontal mine adit.
21. Ruins of northern cableway head.
22. Site of auxiliary cableway.
23. Road used to head-carry 84 pound baskets of phosphates when auxiliary cable failed.

— NOTE —

Based on preliminary map prepared for Admiral Desmond Hoffelton, Duke of Arnbar, and as amended by H. Reynolds Morse, Duke of Nera Rocca and Grand Duke of Redonda, utilizing contours of Redonda from old iconographical map of Montserrat.

NEVIS — 25 miles
ANTIGUA — 35 miles
MONTSERRAT — 15 miles

CARIBBEAN SEA

Anton Gaudi Cathedral Poles

Reynolds Rock

Northeaster Arch

Pyllon Peak

Castle Island

Cannon's Cave

Kevin Cliffs

Wild Goat Gorge

Parnassic Critical Apparition of Guardian's Face on Cliff

King Juan's Peak 971 ft.

Gawsworth's Summit

Howard's Trail

Pinnacle Rock

Spit Rock

Nicholson's Beach

Flagstaff Footings

Cableway

Redonda

Landing Rock

Christian Cave

Plateau

Morse Mound

Agave Zone

Hitchinson Cliffs

Phipps Point

N

Principle Point per topographical map

REDONDA is approximately 3/4 of a mile long by 1/2 of a mile wide

Contour Intervals - 50 ft.

A trebuit să treacă totuși un timp până am ajuns să vorbesc mai limpede cu vocea sau scrisul acesta și să pot povesti ce povestesc, trebuie să existe o anumită distanță față de întâmplările recente și de asta prefer să aștept un timp și să fac o pauză, e încă prea schimbător totul. Nu rămân de povestit numai scurtăturile sau cărările încurcate prin care a căzut asupra numelui meu acest titlu literar și fantastic despre care nu știu dacă m-a mutat în ceea ce a fost doar ficțiune pentru mine acum nouă sau paisprezece ani sau dacă s-a întipărit în viața mea transformând-o în ceva mai ireal și mai himeric, pe lângă faptul că este nehotărâtă și absurdă și puțin nenorocită. Nu îmi rămâne decât să relatez „accesul”, fiindcă povestea este încâlcită și poate pitorească și mai ales comică. Nici caracteristicile absurde și vicisitudinile acestui regat care, oricât ar fi de imaginar, nu scapă de ceea ce au cunoscut toate regatele de-a lungul istoriei: uzurpatori, impostori, intrigi, lunatici, trădări, „supuși”, binefăcători, rebeliuni, cronicari, înscăunări false, certuri iscate de „dinastii”, la care eu de bună seamă că nu voi participa, asta mi-ar mai lipsi acum, să discut despre „legitimități” prin scrisori, sau despre „neamuri”, și mai ales despre cele care nu există în realitate fiindcă aici nu contează înrudirile; cred că a fost și o întâmplare sângeroasă. Și o legendă modestă pe care mi-au spus acum că o întruchipez eu. Va trebui să-mi număr atuurile, fiindcă trebuie să continuu jocul. Poate că în curând va exista un Duke de Savolta sau Duke de Nord, Duke of Caronte sau Duke of Babel, sau chiar Duke of Tigres. Duke of Region nu mai e posibil.

Când am insinuat sau am revelat din când în când vreun aspect despre ceea ce se întâmpla prietenilor sau prietenelor mele (celor care nu-și băteau joc de mine și nu mă dezaprobau), am văzut la toți un gest de neîncredere

pe care nu l-au uitat niciodată cu totul, ei îmi cunosc înclinația spre fabulație și glumă, mai bine decât oricine, și nu puteau fi siguri că nu inventam povești. Mă îndoiesc că acest gest de neîncredere s-a estompat cu totul după ce au citit aceste pagini și au văzut imaginile intercalate, deși la fiecare gestul acesta avea caracteristicile lui și era amestecat cu atitudini diferite: la Eric Southworth cu voioșie și idei ingenioase și adnotări; la Mercedes López-Ballesteros cu o ușoară preocupare pentru aspectele cele mai sumbre ale ficțiunii invadatoare și cu încântarea copilărească a celui care se bucură de o povestire arbitrară; la Daniella Pittarello cu o ironie fragilă care să-i întreacă perplexitatea teoretică și să ofere acces spiritului ei juvenil care crede în coincidențe; la Anna Sala, „Anna”, cu așteptare și neliniște, ca și cum s-ar fi temut că aceste aventuri mi-ar fi putut schimba viața sau mi-ar fi putut face rău, dar și cu mulțumirea tulburată de a asista la producerea unei fabulații; la Ruibérriz de Torres, al cărui nume îl port, pe lângă Custardoy și Manera și Cao, cu o ironie care nu îi anula curiozitatea, nu până acolo încât să-mi spună să mă car și să nu-i vin cu prostii de astea; la Manolo Rodríguez Rivero cu un fel de distanțare critică ascunzând în fond o înțelegere desăvârșită a extravaganței stimulate și umoristice englezești și a tentației pe care o simt uneori scriitorii, de a se dizolva în propriile lor pagini; la Julia Altares, cum am spus, se amesteca incredulitatea cu cheful și cu planurile fantastice și cu o maximă ușurare; sau mai bine zis cu *binges*. Toți sunt tovarăși buni de joc, toți își fac griji și nu știu dacă să mă creadă, dar cel puțin mă ascultă și îmi cer mai multe explicații, pe care până acum le-am dozat și le-am împărțit la maxim. Agentul meu literar, Mercedes Casanovas, căreia a trebuit să-i povestesc cu jenă istoria acum câteva luni, fără să știu dacă mă va considera nebun, ca să văd dacă era dispusă să administreze drepturile lui Shiel și Gawsworth în numele meu, nu și-a dat seama, cred, că se băgase în ceea ce era pentru ea, cu mai puțin de un an în urmă, doar amintirea vagă a unui roman, deși acționează cu profesionalism zâmbitor și a trebuit să rezolve deja primul nostru contract pentru o ediție a romanului lui Shiel *The Yellow Danger* sau *Pericolul galben*, din 1898 sau de acum un secol. Numai fratele meu

Miguel, după ce a ridicat din sprâncene și și-a scos o clipă pipa din gură, a abandonat imediat gestul de neîncredere și a primit veștile mele cu absolută naturalețe, nu degeaba mă cunoaște de când eram copil și el își amintește și acum. E curios că m-am văzut amestecat în toate acestea fără să le fi căutat sau să le fi procurat – sau numai din cauza scrisului – fiindcă eu sunt republican în suflet și nu îmi pasă de insule. Dar și în republici există aceleași lucruri ca și în regate, impostori și intrigi și lunatici și rebeliuni; și fapte sângeroase. Și legendă. Poate că eu sunt lunaticul.

Îndrăznesc să cred că motivul acestor dispute asupra imaginarului nu este atât visul sau reprezentarea unui regat literar sau de hârtie și cerneală (nici un uzurpator sau aspirant nu a fost scriitor adevărat, exigență principală și subînțeleasă), ci mai degrabă localizarea geografică și existența materială a unui teritoriu care îl însoțește, această insulă numită Sotavento; mai ales fiindcă, după cât se pare, atunci când regina Victoria a anexat Redonda în 1872 prin intermediul guvernului lui Gladstone ca s-o ia înaintea Statelor Unite care voiau să facă același lucru, încercând să profite de fosfatul de aluminiu din bietul ei pământ stâncos, Biroul Colonial britanic, ascultând reclamațiile tatălui lui Shiel mai întâi și apoi ale lui Shiel, nu a ridicat nici o obiecție față de titlul de rege al acestuia și l-au asigurat că îl poate folosi („King of Redonda”) întotdeauna, dacă nu încearcă să se ridice împotriva puterii coloniale și dacă regatul său rămâne lipsit de substanță. De fapt, nu se poate ști cu siguranță dacă reclamația lui Shiel depindea de legile britanice, și însuși Biroul Colonial a avut îndoieli asupra validității răzbunării sale și a drepturilor pe care le avea asupra unei insule nelocuite.

Redonda a fost descoperită de Columb în cea de-a doua călătorie a sa, pe 10, 1, 12 sau 13 noiembrie, după cum spun cronicile. Fiul său natural Hernando Colón spune următoarele în cartea sa *Vida del Almirante*[27]: „Duminică, pe 10 noiembrie, amiralul a ridicat ancora, și a ieșit cu toată flota; a ajuns în larg lângă coasta insulei Guadalupe, îndreptându-se spre nord-est, cu direcția La Española. A ajuns la insula Montserrat, căreia i-a dat acest nume din cauza înălțimilor; și a aflat de la indieni că băștinașii

caraibieni o pustiiseră, mâncându-i locuitorii. De acolo a trecut spre Santa Maria la Redonda, numită astfel fiindcă era foarte rotundă și netedă și fiindcă se părea că nu te poți urca pe ea fără o scară; indienii o numeau Ocamaniro", nume care, vorbind în trecere, este aproape o anagramare a lui Manera Cao, cel puțin coincid toate consoanele, care sunt substanța cuvintelor.

A menționat-o, de asemenea, și vestitul istoric și umanist Pedro Mártir de Anglería, numit cronicarul Indiilor, în cartea sa *Decadas de orbe novo*[28], scrisă în latină și în maniera lui Titus Livius începând cu 1911, și după cum spune el, referindu-se și la vecina ei Madaninó, Columb nu a debarcat pe La Redonda, ci, așa cum se prevedea, a notat-o, a botezat-o și a înglobat-o Coroanei spaniole: „Prefectul" (așa îl numea Pedro Mártir pe amiral, cu trimitere clasică) „mânat de dorința de a-și vedea tovarășii pe care îi lăsase pe La Española în prima călătorie pentru a recunoaște insula, naviga lăsând în urmă în fiecare zi mii de insule în stânga și în dreapta. Cei care fuseseră luați în Spania în prima călătorie și cei salvați de canibali au afirmat că locuitorii numeau această insulă «Madaninó» și că pe ea trăiau numai femei. În prima călătorie, faima acestei insule ajunsese la urechile noastre; se credea că, în anumite perioade ale anului, canibalii le frecventau în felul în care treceau în antichitate tracii pe la amazoanele din Lesbos, și că în același fel le trimiteau taților băieții după ce creșteau, păstrând la ele fetele. Se spunea că aceste femei aveau întinse galerii subterane, în care se refugiau dacă se apropia cineva de insulă într-o perioadă nepotrivită; de acolo se apărau cu săgeți, pe care le foloseau cu mare pricepere, dacă atacatorii îndrăzneau să forțeze intrarea cu violență sau șiretlicuri. Așa am auzit, așa am scris. Nu ne-am putut apropia de această insulă fiindcă sufla foarte tare vântul din nord și pluteam deja în derivă". Se presupune că această insulă, care apare ca „Matinina" și „Matininó", este partea orientală a insulei Guadalupe. Și Pedro Mártir de Anglería continuă astfel: „În cursul navigării, la patruzeci de mile distanță de Madaninó, au trecut pe lângă alta, despre care indigenii au spus că abunda în toate lucrurile necesare vieții; și fiindcă avea munți înalți, au numit-o Montserrate. Printre alte lucruri aflate

de la indigenii care călătoreau cu ei, prin vorbe și prin semne, au înțeles că acești canibali mergeau adesea la vânătoare ca să se alimenteze cu carne de om, la mai mult de două mii de mile depărtare de coasta lor. A doua zi au văzut altă insulă, pe care prefectul a numit-o *Santa María la Redonda*, fiindcă era rotundă... Li s-a spus că toate aceste insule sunt foarte frumoase și roditoare". *Deceniile*, și prin urmare și aceste citate, au fost traduse în engleză și germană în 1555 și, respectiv, 1582.

De prima mână este referința doctorului Diego Álvarez Chanca, din Sevilia, medic al Regilor și al prințesei doña Juana cea Nebună, care a fost luat la cerere proprie „în calitate de medic al celei de-a doua flote pe care Columb a pregătit-o pentru Indii". Proza nu era punctul său forte, dar spune următoarele într-o scrisoare adresată Consiliului Municipal din Sevilia: „Ne-am apropiat de coasta acestei insule, iar indienii care ne însoțeau ne-au spus că nu era locuită, că fusese pustiită de caraibieni, și de asta nu ne-am oprit acolo". Este vorba despre Montserrat, iar în continuare vorbește despre Redonda: „apoi, după amiază, am văzut alta, la căderea nopții am dat peste niște bancuri și de frica lor ne-am oprit, și n-am îndrăznit să plecăm până în zori". Se pare că nu au reușit să pună piciorul pe insulă, desigur din cauză că Redonda e atât de inaccesibilă, și au petrecut o noapte întreagă la adăpostul ei, din cauza unor bancuri de nisip.

O mențiune mai recentă și în altă limbă este cea a istoricului și profesorului Samuel Eliot Morison, care a predat mai întâi la Oxford – unde altundeva – și apoi la Harvard și care, în afară de faptul că a scris o importantă biografie a Amiralului cu care a câștigat premiul Pulitzer, a condus expediția Harvard Columbus, care a refăcut cu două goelete ruta navigatorului, din toamna anului 1939 până în iarna anului 1940, cu scopul de a descrie în detaliu tot ce a găsit, a văzut și a făcut Columb în călătoriile sale, punct cu punct și pas cu pas. În această biografie spune: „Urmând direcția nord-est, flota a trecut pe lângă o stâncă mică, povârnită și rotundă, dar inaccesibilă, de mai puțin de o milă în diametru, pe care Columb a numit-o *Santa Maria la Redonda*. Redonda și-a păstrat până astăzi numele și importanța ca semn, dar nu a meritat niciodată să fie locuită". Mai puțin

neutru este, fără îndoială, următorul citat, din cealaltă carte a sa din 1974: „În continuare am dat peste o insulă rotundă și minusculă, Santa Maria la Redonda; aceasta nu a fost niciodată populată, deși un american țicnit a declarat o dată că este regele ei”. Cuvântul englez pentru „țicnit” nu putea fi altul în original decât *crazy*, același cuvânt aplicat lui Hugh Oloff de Wet de către Gestapo, după presa englezească. Dacă ar mai fi trăit profesorul Morison, să vadă și să audă.

Obișnuit cu furturile și jafurile și plagierile și spionajul continuu din actuala lume universitară, care îi determină pe profesori să nu scoată o vorbă despre proiectele și investigațiile lor până nu sunt finalizate și ascunse și puse la adăpost în litere scrise arhivabile, prietenul meu Eric Southworth m-a întrebat uneori dacă nu mă tem ca cineva, văzând că am împărțit aceste pagini în două volume, „să pună mâna” pe „personajele reale” în timp ce scriu sau mă gândesc sau aștept al doilea volum, și să povestească, de exemplu, ceea ce eu nu am povestit încă sau nu știu despre Ewart sau De Wet sau Gawsworth, sau despre Vicarul bandit roșu sau despre familia Manera.

Nu ar fi plăcut, poate, dar nu mă tem și, în plus, dacă „personajele” acestea ar fi reale, nu sunt ale nimănui, și dacă le simt ale mele o fac fiindcă m-am oprit la ele în timp ce scriam romane sau îmi imaginam povestiri, iar cei vii nu-și mai aminteau de ele; poate doar Hugh Cecil și Anthony Edkins, și Steve Eng și Roger Dobson și Jon Wynne-Tyson, și stimabilul meu tată și eu însumi, vreau să spun în timpuri mai recente. Sau poate mai degrabă aceste personaje s-au încrucișat cu mine. Nici nu vreau să știu totul, nici despre ele, nici despre altcineva și cu atât mai puțin despre mine însumi. Și dacă aș ajunge să știu totul nu aș ști să povestesc, întotdeauna alegi și dai deoparte, adesea nu contează dacă știi sau nu știi. Sau uneori cele știute cu adevărat devin indiferente, și atunci poți inventa.

Am spus înainte deja, în orice caz, că nu am spirit investigator și jurnalistic, și că niciodată nu m-am repezit la săli de lectură și biblioteci, nici la Internetul acesta pe care nu îl am fiindcă scriu în continuare la mașină și corectez de mână, nici nu alerg să vizitez martorii sau

moștenitorii sau supraviețuitorii, nici să înregistrez jefuirea amintirilor lor ca să aflu ceva care, ca să spun așa, nu îmi vine în cap și nu pot spune în mod spontan și pe cont propriu, fără să mă forțez sau să mă mut de aici, din locul meu, din care pot să comand rarități anticarilor din Oxford și York și Londra, sau să-l provoc pe don Juan Benet să-și demonstreze înțelepciunea. E ca și cum aș disprețui orice cunoștință forțată sau violentă și activă și avidă și dependentă de voință, mai ales de voința mea; sau orice cunoștință care nu merită. Această atitudine ar fi fără îndoială incompetentă și de neiertat la un erudit sau la un reporter sau la un savant, dar eu nu sunt nici unul dintre aceste trei lucruri, nici nu mă gândesc să ajung în vreun fel ca să povestesc ce mi se întâmplă sau mă interesează sau mă afectează, sau ceea ce am aflat fără să mi se întâmple, și de care îmi amintesc.

Nu ar fi cu totul improbabil, nici ciudat ca vreun hoț sau jefuitor sau plagiator sau oportunist, cum sunt din belșug, tăcuți și mascați, în furtuna literară, să ajungă să citească toată cartea *Cardboard Crucifix* dacă o găsește (dar Ben Bass a dispărut), și tot ce au publicat în scurta lor viață Wilfrid Ewart și James Denham și în viața lui lungă Stephen Graham, și vreo biografie a banditului Vicar de Canterbury dacă există așa ceva, și toate cărțuliile necunoscute ale lui Enrique Manera, străbunicul meu antilez. Sa să descoasă rudele vii sau iubirile nemulțumite sau hârtiile mute care așteaptă fără nerăbdare. În orice caz, nu e treaba mea. Ceea ce ar putea povesti în plus acest cineva sunt faptele, și faptele în sine nu sunt nimic, limba nu le poate reproduce așa cum repetițiile nu pot reproduce timpul trecut sau pierdut, nici să învie mortul care a trecut deja și s-a pierdut în timpul acesta. Cine știe ce s-a făcut real și ce s-a făcut fictiv până acum.

Cine poate spune dacă este reală sau inventată neverosimila știre pe care o citesc acum, despre o fiică spaniolă a lui Matthew Phipps Shiel, originar de pe insula Montserrat, cea cu munți înalți, și prim rege al Redondei (dar poate nu este mai incredibil ca faptul că drepturile sale de autor sunt ale mele acum): o fetiță născută pe 26 iulie 1900 la Londra de efemera sa soție Carolina sau Lina, înscrisă în registru pe 30 august ca Dolores Katherine Shiel, unica descendentă legitimă cunoscută a lui Felipe

I, pe care părinții săi – așa se întâmplă întotdeauna cu numele – o numeau Lola ca pe bunica mea, sau Lolita ca pe mama mea. Shiel și Lina s-au căsătorit în biserica italiană St. Peter din cartierul Holborn din Londra pe 3 noiembrie 1898, acum un secol, în prezența unei soacre sau mame care se numea tot Lola, și a prietenului Arthur Machen, arhiducele Redondei. El avea treizeci și trei de ani și ea doar optsprezece.

Nu textele fac lucrurile mai reale, dar merită să ascultăm un moment vocea lui Shiel vorbind despre el însuși pe când era la Paris și era încă tânăr, nu e greu să-ți imaginezi ochii lui strălucitori și puțin magnetici care te

făceau să nu te simți în largul tău și strălucitorul lui păr negru și pielea atât de netedă, fiind poate mulatru din partea mamei: „În timpul acesta”, spune el, „destinul m-a făcut să intru odată în Palais de Glace de pe strada Madrid” (ce altă stradă ar fi putut să fie) „unde am văzut o fată de șaisprezece ani patinând, o spaniolă din Paris. Bineînțeles că văzusem multe fete frumoase, în Cuba, în Andaluzia, în La Martinica; dar niciodată nu văzusem o frumusețe; și semăna cu o fetiță pe care o iubisem la șapte ani, cu o alta pe care o iubisem la treisprezece și cu mama mea. Ei bine, de mult nu m-am mai «rugat» ca părinții mei, fiindcă nu cred că e ceva potrivit; dar în după-amiaza aceea m-am întors în fugă în trăsură și, prosternându-mă, m-am rugat. «Doamne! Dă-mi-o!» Și bunul Dumnezeu m-a ascultat. La început nu îi știam numele, dar după ce m-am străduit și am urmărit vreo douăzeci, am vânat-o și i-am aflat numele. Apoi mi s-a părut normal să mă rog pentru fete, și pot să spun că, de fiecare dată când m-am rugat, Dumnezeu mi-a dat-o. Ea, Lina, a fost «Laura» mea din *Cold Steel*” (*Oțel rece*, unul dintre cele mai bune romane ale sale), „cel puțin fața ei și felul de a fi”; pe străzile Londrei nu exista om care să nu întoarcă după ea capul, gândindu-se la talentul Creatorului său. Dar ei Londra nu i se părea «drăguță» («Londres n’est pas jolie»), și astfel am căpătat obiceiul de a sta în Paris perioade îndelungate. Ea nu era puternică, totuși: a murit după cinci ani, lăsându-mi o fiică; și au trecut cincisprezece până m-am căsătorit din nou, cunoscând-o la o conferință pe Lydia, care seamănă cu Lina și cu mama mea”.

„Lăsându-mi o fiică.” Așa că vestea pe care am primit-o acum ceva timp, dar pe care doar acum o înțeleg, trebuie să fi fost adevărată, în ciuda tuturor. Poate că Shiel nu a fost cu totul sincer, fiindcă știrea povestește, de asemenea, că înainte de moartea Linei el o repudiase printr-o scrisoare din 12 iunie 1903, ca să se întoarcă după puțin timp la Londra, abandonând-o în Paris cu fiica ei. Se pare că această Carolina a murit la sfârșitul acelui an, la doar douăzeci și trei de ani, cine știe cum a contribuit la asta repudierea și abandonarea ei de către cel care se rugase să o dobândească. O soră mai mare, Salva, și poate una mai mică, Micaela, mătușile, au luat-o la Madrid

pe micuța Lola, o fetiță de trei ani pe atunci, care nu și-a amintit niciodată de tatăl ei și nu l-a mai văzut niciodată: o fetiță madrilenă care sigur e moartă acum sau are nouăzeci și șapte de ani, și această știre îndepărtată – a sosit din Dayton, Ohio, în orașul nostru, orașul meu natal și orașul în care a trăit ca orfană și exilată – îmi cere să scotocesc și să fac cercetări ca să văd care a fost viața ei și dacă a avut urmași, și să aflu istoria ei spaniolă. Poate că ar trebui să încerc de data asta, în ciuda faptului că îmi lipsește spiritul jurnalistic, ca să nu mai spun de cel biografic, fiindcă acesta s-a transformat de prea multe ori într-unul dintre cele mai rele și mai defăimătoare spirite ale epocii. Sau, ca de obicei, să aștept ca Lola Shiel sau fantoma sau urmașii ei să vină să mă caute.

Această fetiță sau bătrână sau moartă trebuie să fi trecut și ea, de la trei ani, prin reversul sau fața întunecată a timpului, și de asta este în același timp reală și fictivă, adică dispare sau nici măcar nu apare și totuși e cunoscută, fiindcă se povestește despre ea. Nu știu, totul este posibil. Poate că această copilă azi decrepită mai trăiește încă, sau poate că a murit demult, în timpul războiului, mitraliată de Nieuport-ul lui Hugh Oloff de Wet sau bombardată de un Junker din Legiunea Condor, în slujba falsului amiral; împușcată de milițieni ca fratele mai mic al mamei mele, unchiul meu Emilio, sau cum ar fi putut să fie tatăl meu și cum au fost atâția împușcați de franchiștii triumfători cu turnătorii și zbirii lor, nepedepsiți încă, cu numele neștiute. Sau poate că nu, și a avut timp de ajuns ca să crească o fiică și să fie acum o matroană venerabilă, una dintre multele pe care le vedem punând stăpânire pe străzile noastre la mijlocul după-amiezii. Și fiindcă arborele genealogic al lui Shiel a fost fără îndoială feminin (poate venea din Madaninó, și a fost primul băiat după opt sau nouă surori), poate că fiica aceasta a avut și ea o fiică, și atunci numele irlandez Shiel pe care îl purta fetița Lola se îndepărtase tot mai mult și rămăsese în urmă, și pentru această posibilă nepoată de treizeci și ceva de ani numele Shiel este al patrulea, așa cum Manera este al patrulea nume al meu. Poate că m-am întâlnit deja cu nepoata aceasta în Madrid în timpul plimbărilor mele, fiindcă poate fi oricine, dacă există, și poate fi oricine vrea să fie, neștiind

poate că a avut un străbunic antilez care a fost monarh adevărat sau imaginar, și de ale cărui romane trebuie să mă ocup eu acum, ca neverosimil succesor al său.

Poate că e femeia pe care o văd de la fereastră în dimineţile în care mă trezesc devreme, femeia nu foarte tânără care aşteaptă autobuzul cu oboseala ei timpurie şi pe care astăzi am văzut-o zâmbind ca şi cum ar fi visat sau nu ar fi putut uita de cel pe care l-a lăsat sub cearşaf transformat deja în altcineva cu care se obişnuieşte fără să-şi dea seama şi pericolul vine atunci când începem să ne temem mai mult de plecarea decât de rămânerea acestui obiect al obiceiului şi constanţei noastre. Ridică un picior încălţat frumos cu pantof cu toc care îi pune în valoare silueta şi ciorapii negri, şi apoi îl ridică pe celălalt ca o barză în timp ce aşteaptă autobuzul acesta care nu se vede nici măcar în depărtare, eu ştiu de ce privesc şi domin de la etajul meu înalt, nu trebuie să mă ridic pe vârfuri cum face ea învăluită în lumina care avansează orbind sau lăsând chioare cele treisprezece felinare încă aprinse ca mărturie sau amintire a nopţii trecute deja şi pierdute: deşi noaptea ne impregnează încă pe toţi şi nu e întotdeauna uşor să te scuturi de ea, aşa cum nu e uşor să te scuturi de timpul dispărut, al nostru sau al altora sau care nici nu a apărut vreodată.

Sau poate că această Lolita Shiel e femeia care îl aşteaptă în pat cu scârbă şi fără nerăbdare pe bărbatul cu tâmplele dezgolite care pare un muzician când îl ciufuleşte vântul, bărbatul acesta cu barba albăstruie şi nodul de la cravată desfăcut care încearcă să scape de datorii şi care încă nu a primit lovitura de cuţit pe care a crezut-o asigurată mai devreme sau mai târziu. Şi el se ridică pe vârful picioarelor cu neliniște chemând autobuzul care nu mai vine şi eu ştiu că nici nu se apropie („Hai, hai”), poate se gândeşte că în timpul acesta de întârziere ea va avea timp să mediteze şi să se gândească la povestea ei, sau ca să-l abandoneze în lipsa lui lăsându-i un bilet de repudiere pe o hârtie galbenă lipită de oglindă. Cravata îl urmează şi dansează când se ridică, şi are prins de ea un ac vechi pe care, ca prin minune, nu l-a pierdut, fără îndoială din cauză că a renunţat să parieze pe el în ciuda insistenţelor toreadorilor, care sunt mai întâi lacomi şi apoi devin

dezinteresați. Are ochi ca de chinez și buze ca desenate – „cioc de rățoi, cioc de rățoi” –, bărbia aproape despicată, umerii largi și o țigaretă în mâna stângă. Dar totul e o problemă de timp, și lovitura de cuțit fixează timpul acesta.

Mai rămân de povestit lucrurile recente și cele viitoare, și eu am nevoie de timp. Dar știu că atunci când o să vreau, chiar dacă nu cunosc încă acest viitor, voi povesti ca acum, fără motiv și fără ordine și fără să trasez un plan, nici să caut coerența; fără ca lucrurile povestite să fie călăuzite de un autor, chiar dacă le voi povesti eu; fără să răspundă la un plan al meu sau să asculte de vreo busolă, nici să aibă motive de a forma un sens sau de a constitui un argument sau o intrigă sau să asculte de o armonie ascunsă, și nici măcar să compună o istorie cu început și așteptare și tăcere finală. Nu cred că asta va fi o istorie, deși se poate să mă înșel, fiindcă nu-i cunosc sfârșitul și poate că scrisul nu va avea niciodată sfârșit fiindcă nu coincide cu sfârșitul meu, după câțiva ani, sau așa sper. Sau poate că va trăi după mine. Acum că o să mă opresc și nu o să mai povestesc nimic un timp, îmi amintesc de ceea ce am spus demult, vorbind despre naratorul și autorul care au aici același nume: nu știu dacă e unul sau sunt doi, cel puțin cât scriu. Acum știu că dintre aceștia doi unul trebuie să fie fictiv.

Nu m-am uitat un moment de la balcon ca să mă scutur de noaptea lungă și de îndoială și să fiu din nou unul singur; când mă uit din nou, văd că autobuzul a sosit și și-a luat pasagerii. Mă uit la luminile nepotrivite aprinse încă sub soarele care înaintează, făcându-le neînsemnate; și totuși ele sunt timpul respectuos și blând ce vrea să lase dovezi ale lucrurilor care au încetat: până când mâna somnoroasă a unui funcționar își dă seama de risipă și stinge flacăra, și apoi stinge lumina. Și chiar și așa pasagerii rămân aici, și chiar și așa lumina nu s-a stins.

Martie 1998

27 *Viața amiralului*.

28 *Deceniile Lumii Noi*.